

**T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI**

**MUTLULUĞUN ÜLKELER BAZINDA İKTİSADİ VE
İKTİSADİ OLMAYAN BELİRLEYİCİLERİ: YAKINSAMA
KULÜPLERİ ÜZERİNE BİR UYGULAMA**

**Hazırlayan
Savaş SAVAŞ**

**Danışman
Prof. Dr. Ekrem ERDEM**

Doktora Tezi

Temmuz 2025, KAYSERİ

**T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI**

**MUTLULUĞUN ÜLKELER BAZINDA İKTİSADİ VE
İKTİSADİ OLMAYAN BELİRLEYİCİLERİ: YAKINSAMA
KULÜPLERİ ÜZERİNE BİR UYGULAMA**

(Doktora Tezi)

**Hazırlayan
Savaş SAVAŞ**

**Danışman
Prof. Dr. Ekrem ERDEM**

Temmuz 2025, KAYSERİ

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

Savaş SAVAŞ

İmza

**T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ**

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Anabilim Dalı : İktisat Anabilim Dalı
Program Adı : Doktora
Tez Başlığı : Mutluluğun Ülkeler Bazında İktisadi ve İktisadi Olmayan
Belirleyicileri: Yakınsama Kulüpleri Üzerine Bir Uygulama

Yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının a) Giriş, b) Ana bölümler ve c) Sonuç kısımlarından oluşan (Kapak, Ön söz, Özet, İçindekiler ve Kaynakça hariç) toplam 276 sayfalık kısmına ilişkin 21/07/2025 tarihinde **Turnitin** intihal programından aşağıda belirtilen filtreleme uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre tezin benzerlik oranı: **% 11'** dir.

Filtrelemeye **alıntılar dahil** edilmiştir. Filtrelemede **yedi (7) kelimeden daha az** örtüşme içeren metin kısımları hariç tutulmuştur.

Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez İntihal Raporu Uygulama Esaslarını inceledim ve bu uygulama esaslarında belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmasının herhangi bir intihal içermediğini, aksinin tespit edilmesi durumunda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini bilgilerinize arz ederim. 21/07/2025

Danışman

Prof. Dr. Ekrem ERDEM

Öğrenci

Savaş SAVAŞ

KILAVUZA UYGUNLUK

“Mutluluğun Ülkeler Bazında İktisadi ve İktisadi Olmayan Belirleyicileri: Yakınsama Kulüpleri Üzerine Bir Uygulama” başlıklı Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi Lisansüstü Tez Önerisi ve Tez Yazma Yönergesine uygun olarak hazırlanmıştır.

Hazırlayan

Savaş SAVAŞ

Danışman

Prof. Dr. Ekrem ERDEM

İKTİSAT ABD Başkanı

Prof. Dr. Recep ULUCAK

KABUL VE ONAY TUTANAĞI

Prof. Dr. Ekrem ERDEM danışmanlığında **Savaş SAVAŞ** tarafından hazırlanan “**Mutluluğun Ülkeler Bazında İktisadi ve İktisadi Olmayan Belirleyicileri: Yakınsama Kulüpleri Üzerine Bir Uygulama**” adlı bu çalışma jürimiz tarafından Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı’nda Doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

04/07/2025

JÜRİ:

Danışman: Prof. Dr. Ekrem ERDEM

Üye: Prof. Dr. Oğuzhan TÜRKER

Üye: Prof. Dr. Miraç Fatih İLGÜN

Üye: Prof. Dr. Selahattin TOĞAY

Üye: Prof. Dr. Hatice ERKEKOĞLU

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulu’nun /.... /..... tarih ve sayılı kararı ile onaylanmıştır.

..... /..... /

Prof. Dr. Atabey KILIÇ
Enstitü Müdürü

ÖN SÖZ

Uzun ve sabır gerektiren bir akademik yolculuğun ürünü olan doktora tez çalışmam sürecinde yanımda olan, katkı sağlayan ve manevi destekleriyle güç veren pek çok değerli kişiye içten teşekkürlerimi sunmak isterim.

Öncelikle, tezimin ve meslek hayatımın her aşamasında bilgi ve tecrübesiyle yolumu aydınlatan, sabırlı ve derin yönlendirmeleriyle çalışmamın ve akademik hayatımın niteliğini yükselten çok değerli sayın danışman hocam Prof. Dr. Ekrem ERDEM'e en içten teşekkürlerimi sunuyorum. Kıymetli katkıları, yapıcı eleştirileri ve sabırlı rehberliği bu çalışmanın en önemli yapı taşlarından biri olmuştur.

Tez savunma jürimde yer alarak değerli zamanlarını ayıran ve kıymetli görüşleriyle çalışmama çok önemli katkılar sağlayan jüri üyesi hocalarıma da teşekkür ederim.

Bu sürecin en büyük manevi destekçilerinden olan çok sevgili eşim Yurdagül'e, her zaman yanımda olan biricik oğlum Uras'a, dualarıyla beni hiç yalnız bırakmayan canım anneme ve canım babama, hayatımın her döneminde varlıklarıyla güç bulduğum akrabalarım ve bu yoğun süreçte desteklerini esirgemeyen tüm dostlarıma ve arkadaşlarıma gönülden teşekkür ederim.

Akademik bir çalışmanın yalnızca bireysel bir çabanın ürünü olmadığını bilinciyle, katkı sağlayan herkese minnettarım.

Savaş SAVAŞ, Kayseri, 2025

MUTLULUĞUN ÜLKELER BAZINDA İKTİSADİ VE İKTİSADİ OLMAYAN BELİRLEYİCİLERİ: YAKINSAMA KULÜPLERİ ÜZERİNE BİR UYGULAMA

Savaş SAVAŞ

Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

Doktora Tezi, Temmuz 2025

Danışman: Prof. Dr. Ekrem ERDEM

ÖZET

Bu tez çalışması, 81 ülkenin 2008–2023 dönemi arasındaki öznel mutluluk (Cantril Ladder) verilerine dayanarak, ülkeler arası mutluluk düzeylerinin yakınsama eğilimlerini ve bunları etkileyen iktisadi ve iktisadi olmayan faktörleri incelemektedir. Çalışmanın amacı, mutluluğun tek bir dengeye mi yoksa yapısal olarak ayrı ülke gruplarına mı yöneldiğini belirlemek ve bu farklılaşmanın nedenlerini çok boyutlu bir yaklaşımla analiz etmektir.

İlk aşamada ülkeler arası tek bir yakınsamanın gerçekleşmediği bulunmuş ve bunun ardından Phillips ve Sul (2007) kulüp yakınsama testi uygulanmış, nihai olarak ülkelerin beş ayrı yakınsama kulüplerine ayrıldığı tespit edilmiştir. İkinci aşamada ise sıralı lojistik regresyon modeliyle, ülkelerin bulundukları kulüpleri belirleyen faktörler analiz edilmiştir. Bağımsız değişkenler, iktisadi (kişi başına gelir, enflasyon, işsizlik, kamu harcamaları, vergi yükü, gelir eşitsizliği) ve iktisadi olmayan (sosyal destek, özgürlük algısı, yolsuzluk algısı, yaşam beklentisi, okuryazarlık, hava kirliliği, barış endeksi, dini kısıtlamalar) göstergelerden oluşmaktadır.

Çalışmanın bulgularına göre, kişi başına düşen gelir, enflasyon ve kamu harcamaları öne çıkan iktisadi belirleyicilerdir. Sosyal destek, yaşam beklentisi ve yolsuzluk algısı ise en güçlü iktisadi olmayan belirleyiciler olarak öne çıkmaktadır. Makroekonomik istikrarsızlık ve yolsuzluk mutluluğu azaltırken; gelir, kamu harcamaları ve sosyal destek mutluluğu artırmaktadır.

Sonuç olarak, tez mutluluğun sadece ekonomik değil, sosyal ve kurumsal unsurlarca da belirlendiğini ortaya koymakta; mutluluğun sürdürülebilir kalkınma ve toplumsal refah için stratejik bir gösterge olduğunu savunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Mutluluk, Mutluluk Ekonomisi, Kulüp Yakınsama, Sıralı Lojistik Regresyon

ECONOMIC AND NON-ECONOMIC DETERMINANTS OF HAPPINESS ACROSS COUNTRIES: AN APPLICATION ON CONVERGENCE CLUBS

Savaş SAVAŞ

Erciyes University, Graduate School of Social Sciences

PhD Thesis, July 2025

Supervisor: Prof. Dr. Ekrem ERDEM

ABSTRACT

This thesis examines the convergence trends in happiness levels across countries and the economic and non-economic factors influencing them, based on subjective well-being data (Cantril Ladder) from 81 countries between 2008 and 2023. The aim of the study is to determine whether happiness converges toward a single equilibrium or toward structurally distinct country groups, and to analyze the causes of this differentiation using a multidimensional approach. In the first stage, it was found that there was no single convergence among countries. Subsequently, the Phillips and Sul (2007) club convergence test was applied, identifying five distinct convergence clubs. In the second stage, the factors determining countries' club memberships were analyzed using an ordered logistic regression model.

The independent variables consist of economic indicators (per capita income, inflation, unemployment, public spending, tax burden, income inequality) and non-economic indicators (social support, perception of freedom, perception of corruption, life expectancy, literacy rate, air pollution, peace index, and government restrictions on religion). According to the findings, per capita income, inflation, and public spending are the most prominent economic determinants. Among non-economic factors, social support, life expectancy, and perception of corruption stand out. While macroeconomic instability and perceived corruption negatively affect happiness, higher income, public spending, and social support contribute positively.

In conclusion, the thesis demonstrates that happiness is shaped not only by economic conditions but also by social and institutional factors, and argues that happiness should be considered a strategic indicator for sustainable development and social welfare.

Keywords: Happiness, Happiness Economics, Club Convergence, Ordered Logistic Regression

İÇİNDEKİLER

MUTLULUĞUN ÜLKELER BAZINDA İKTİSADİ VE İKTİSADİ OLMAYAN BELİRLEYİCİLERİ: YAKINSAMA KULÜPLERİ ÜZERİNE BİR UYGULAMA

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK.....	i
TEZ ÖZGÜNLÜK SAYFASI.....	ii
KILAVUZA UYGUNLUK	iii
ÖN SÖZ	v
ÖZET	vi
ABSTRACT.....	vii
İÇİNDEKİLER.....	viii
TABLO LİSTESİ.....	xiii
ŞEKİL LİSTESİ.....	xiv
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

DAVRANIŞSAL İKTİSAT VE MUTLULUK EKONOMİSİNİN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

1.1. Davranışsal İktisat ve Mutlulukla İlgili Teorik Çerçeve.....	10
1.1.1. Davranışsal İktisat ile İlgili Teorik Çerçeve	11
1.1.1.1. Davranışsal İktisadın Gelişimi ve Yapılan Çalışmalar	13
1.1.1.2. Davranışsal İktisat Çerçevesinde Psikoloji ve İktisat Arasındaki İlişki	20
1.1.2. Mutluluk İlgili Teorik Çerçeve	22
1.1.2.1. Mutluluk	23
1.1.2.2. Mutluluk Kavramına Psikolojinin Bakış Açısı	24
1.1.2.3. Mutluluk Kavramına İktisadi Bakış Açısı	26
1.1.2.4. Mutluluk Kavramının Batı Literatüründe Tarihsel Gelişimi	28
1.1.2.5. Mutluluk Kavramının İslam Literatüründe Tarihsel Gelişimi.....	35
1.1.2.6. Mutluluk ile İlgili Teorik Kavramlar	44
1.1.2.6.1. Öznel İyi Oluş.....	46
1.1.2.6.2. Yaşam Memnuniyeti.....	51
1.1.2.6.3. Yaşam Doyumu	53
1.1.2.6.4. Yaşam Kalitesi.....	55

İKİNCİ BÖLÜM
MUTLULUK EKONOMİSİNİN TEORİK ÇERÇEVESİ VE ÖLÇÜM
YÖNTEMLERİ

2.1. Mutluluk Ekonomisi Literatürü	61
2.2. Mutluluk Ekonomisi Kapsamında Mutluluk ile İktisadi Kavramların Teorik İlişkisi	68
2.2.1. Gelir ve Mutluluk İlişkisi.....	71
2.2.2. Ekonomik Büyüme, Milli Gelir ve Mutluluk	71
2.2.3. Easterlin Paradoksu	76
2.2.4. İstihdam, İşsizlik, Enflasyon ve Mutluluk	78
2.2.5. Kişisel Gelir ve Mutluluk	82
2.2.6. Tüketim ve Mutluluk	86
2.2.7. Tasarruf ve Mutluluk	89
2.2.8. Gelir Dağılımı ve Mutluluk	94
2.2.9. Hükümet Politikaları ve Mutluluk	97
2.2.10. Kurumlar ve Mutluluk	98
2.2.11. Demografik Yapı ve Mutluluk.....	101
2.2.12. Din, İnanç ve Mutluluk.....	108
2.2.13. Mutluluk ve İktisat İlişkisi Genel Değerlendirmesi.....	111
2.3. Mutluluk Ekonomisi ile İlgili Veri Tabanları, Ölçüm Yöntemleri ve Raporlar	114
2.3.1. Dünya Mutluluk Veritabanı	116
2.3.2. Duygu Tespiti Ölçeği.....	117
2.3.3. Dünya Değerler Araştırması	118
2.3.4. Oxford Mutluluk Envanteri ve Oxford Mutluluk Ölçeği	119
2.3.5. Dünya Mutluluk Raporu	123
2.3.6. Yaşam Katmanlarına Göre Doyum Ölçeği	126
2.3.7. Eurobarometre Anketleri	127
2.3.8. Mutlu Gezegen Endeksi.....	128
2.3.9. OECD Daha İyi Yaşam Endeksi	130
2.3.10. Gayri Safi Milli Mutluluk	131

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
KULÜP YAKINSAMA VE SIRALI LOJİSTİK REGRESYON YÖNTEMİYLE
ÜLKELERİN MUTLULUK DÜZEYLERİNİN ANALİZİ

3.1. Araştırmanın Veri Seti	137
3.1.1. Odak Değişken: Mutluluk Verisi	139
3.1.2. İktisadi Değişkenler	141
3.1.2.1. Kişi Başına Düşen Milli Gelir	141
3.1.2.2. Enflasyon	142
3.1.2.3. İşsizlik	142
3.1.2.4. Gelir Eşitsizliği	143
3.1.2.5. Kamu Harcamaları	143
3.1.2.6. Vergi Yüğü	144
3.1.3. İktisadi Olmayan Değişkenler	145
3.1.3.1. Yaşam Beklentisi	146
3.1.3.2. Okuma Yazma Oranı	147
3.1.3.3. Hava Kirliliğı	148
3.1.3.4. Sosyal Destek	149
3.1.3.5. Özgürlük Algısı	150
3.1.3.6. Yolsuzluk Algısı	150
3.1.3.7. Devletin Dini İnanç Üzerindeki Kısıtlamaları	151
3.1.3.8. Barış Endeksi	153
3.2. Uygulama ve Bulgular I: Kulüp Yakınsama Analizi	154
3.2.1. Yakınsama Türleri	156
3.2.1.1. Beta (β) Yakınsaması	158
3.2.1.1.1. Mutlak β Yakınsaması	158
3.2.1.1.2. Koşullu β Yakınsaması	159
3.2.1.2. Sigma (σ) Yakınsaması	160
3.2.1.3. Kulüp Yakınsama	161
3.2.2. Yakınsama Literatürü	165
3.2.2.1. Kulüp Yakınsama Analizi ile İlgili Literatür	165
3.2.2.2. Mutluluk Yakınsaması ile İlgili Literatür	166
3.2.3. Kulüp Yakınsama Analizi	168

3.2.3.1. En Mutlu Ülkeler (Kulüp 1)	178
3.2.3.2. İkinci Sıra En Mutlu Ülkeler (Kulüp 2).....	180
3.2.3.3. Üçüncü Sıra Mutlu Kulüp Ülkeleri (Kulüp 3).....	183
3.2.3.4. Dördüncü Sıra Mutlu Kulüp Ülkeleri (Kulüp 4)	186
3.2.3.5. Beşinci Sıra En Az Mutlu Kulüp Ülkeleri (Kulüp 5)	188
3.2.3.6. Kulüp Yakınsama Analizi Genel Değerlendirme	191
3.3. Uygulama ve Bulgular II: Sıralı Lojistik Regresyon Analizi	193
3.3.1. Sıralı Lojistik Regresyon Denklemi	196
3.3.2. Sıralı Lojistik Regresyon Literatürü	198
3.3.3. Sıralı Lojistik Regresyon Analizi – Ampirik Uygulama	204
3.3.3.1. İktisadi Bağımsız Değişkenler ile Oluşturulan Sıralı Lojistik Regresyon Denklemi	204
3.3.3.2. İktisadi Olmayan Bağımsız Değişkenler ile Oluşturulan Sıralı Lojistik Regresyon Denklemi	206
3.3.3.3. Sıralı Lojistik Regresyon Analizi Sonuçları	208
3.3.3.4. İktisadi Değişkenler ile Yapılan Sıralı Lojistik Regresyon Analizi Sonuçları.....	210
3.3.3.4.1. Kişi Başına Düşen Milli Gelir	211
3.3.3.4.2. Enflasyon	212
3.3.3.4.3. İşsizlik.....	214
3.3.3.4.4. Gelir Eşitsizliği	215
3.3.3.4.5. Kamu Harcamaları.....	217
3.3.3.4.6. Vergi Yüğü	219
3.3.3.5. İktisadi Olmayan Değişkenlerle Yapılan Sıralı Lojistik Regresyon Analizi Sonuçları.....	221
3.3.3.5.1. Yaşam Beklentisi	222
3.3.3.5.2. Okuma Yazma Oranı	222
3.3.3.5.3. Hava Kirliliği.....	224
3.3.3.5.4. Sosyal Destek.....	225
3.3.3.5.5. Özgürlük Algısı	227
3.3.3.5.6. Yolsuzluk Algısı	228
3.3.3.5.7. Devletin Dini İnanç Üzerindeki Kısıtlamaları	229

3.3.3.5.8. Barış Endeksi.....	230
3.3.3.6. Genel Değerlendirme ve Politika Önerileri	232
SONUÇ	238
KAYNAKÇA.....	241

TABLO LİSTESİ

Tablo 1.1.	Mutluluk ve Yaşam Kalitesi ile İlgili Aktif Dergiler, Yayın Yılları ve Bilim Alanları	57
Tablo 2.1.	Mutluluk Ekonomisi Literatürü	61
Tablo 2.2.	Eastarlin Paradoksu’nu Açıklayan Teorilerin Özet Açıklaması	78
Tablo 2.3.	İktisadi Kavramların Mutlulukla İlişkisi ve Literatürdeki Sonuçları	113
Tablo 2.4.	Duygu Tespiti Ölçeği Soruları	117
Tablo 3.1.	Araştırmanın Veri Seti ve Kullanılan Değişkenler	140
Tablo 3.2.	Tezde Kullanılan İktisadi Değişkenler ve Veri Kaynakları	142
Tablo 3.3.	Tezde Kullanılan İktisadi Olmayan Değişkenler ve Veri Kaynakları	146
Tablo 3.4.	83 Ülkenin Mutluluk Verileri ile Yapılan Log t Testi Sonucu.....	169
Tablo 3.5.	Kulüplerin Yakınsama Testi Sonuçları	172
Tablo 3.6.	Analiz Sonucunda Ortaya Çıkan Mutluluk Kulüpleri ve Kulüplerde Yer Alan Ülkeler	173
Tablo 3.7.	İktisadi Değişkenler İçin Yapılan Sıralı Lojistik Regresyon Sonuçları..	211
Tablo 3.8.	İktisadi Olmayan Değişkenlerle Yapılan Sıralı Lojistik Regresyon Analizi Sonuçları.....	222
Tablo 3.9.	Analizdeki İktisadi Değişkenlerin Etki Sıralaması	233
Tablo 3.10.	Analizdeki İktisadi Olmayan Değişkenlerin Etki Sıralaması	234

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1.1.	İyi Oluş (Refah) Terminolojisinin Gelişimi.....	45
Şekil 1.2.	Öznel İyi Oluşun Yapısı.....	47
Şekil 1.3.	Öznel İyi Oluşun Hiyerarşik Modeli.....	48
Şekil 2.1.	ABD’de Mutluluk ve Kişi Başına Düşen Reel Gelir (1973-2004)	75
Şekil 2.2.	Türkiye’de Tasarruf Düzeyi ve Mutluluk İlişkisi (2015)	93
Şekil 3.1.	Ülkelerin Kulüplere Göre 2008-2023 Yılları Arası Mutluluk Seviyeleri Grafığı	176
Şekil 3.2.	Mutluluk Kulüplerinin Dünya Haritası Üzerinde Gösterimi	179
Şekil 3.3.	İktisadi ve İktisadi Olmayan Değişkenlerin Analiz Sonuçlarının Grafik Özeti	235

GİRİŞ

Günümüzde iktisadi başarı kavramı yalnızca büyüme, istihdam ve dış ticaret gibi klasik makroekonomik göstergelerle tanımlanamaz hâle gelmiştir. Ekonomik göstergelerdeki iyileşmelere rağmen bireylerin yaşam memnuniyetlerinde gözlemlenen durağanlık veya gerileme, politika yapıcılar ve sosyal bilimciler nezdinde refahın alternatif boyutlarının araştırılmasını gerekli kılmıştır. Bu bağlamda “mutluluk” veya daha teknik adıyla “öznel iyi oluş” (subjective well-being), hem birey düzeyinde hem de ülke düzeyinde analiz edilmesi gereken çok boyutlu bir refah göstergesi olarak iktisadi analizlerin merkezine yerleşmiştir.

Mutluluk ekonomisi (happiness economics) literatürü, 1970’li yıllardan itibaren bireylerin yaşamdan duyduğu memnuniyetin gelir düzeyi, istihdam durumu, sağlık koşulları, eğitim seviyesi, sosyal bağlar, güvenlik hissi, özgürlük algısı ve çevresel faktörler gibi çeşitli değişkenlerle ilişkili olduğunu göstermektedir. Ancak bu literatürde ülkeler arası farklılıkların zamansal dinamikleri, özellikle uzun dönemli eğilimler ve yapısal ayrışmalar, görece daha sınırlı biçimde ele alınmıştır. Özellikle, refah düzeylerinin zaman içinde ülkeler arasında yakınsayıp yakınsamadığı sorusu, iktisadi kalkınma ile toplumsal iyi oluş arasında nasıl bir ilişki olduğu konusunu gündeme taşımaktadır.

Bu tez çalışması, 2008 küresel finansal krizi sonrası dönemi kapsayan 2008–2023 yılları arasında, 81 ülkenin öznel mutluluk düzeylerinin zaman içindeki evrimini incelemekte; ülkeler arasında tek tip bir yakınsama mı yoksa çok merkezli (kulüp bazlı) bir yapısal ayrışma mı yaşandığını analiz etmeyi amaçlamaktadır. Araştırmanın temel sorusu şudur: Ülkelerin mutluluk düzeyleri zamanla ortak bir dengeye mi yönelmektedir, yoksa belirli sosyoekonomik ve kurumsal yapıların etkisiyle ayrılmış kulüpler şeklinde mi

gelişmektedir? Bu soruya yanıt aranırken yalnızca tek analizle yetinilmeyip, kulüp üyeliklerini belirleyen iktisadi ve sosyal faktörler de çok boyutlu olarak ele alınmaktadır.

Çalışmada iki aşamalı bir yöntem izlenmiştir. İlk aşamada, Phillips ve Sul (2007) tarafından geliştirilen ve geleneksel yakınsama analizlerinin ötesine geçen kulüp yakınsama testi uygulanmış; 81 ülkenin 16 yıllık Cantril Ladder mutluluk verileri incelenerek beş farklı mutluluk kulübü tespit edilmiştir. Bu kulüpler, ülkelerin benzer mutluluk seviyelerine doğru birlikte yakınsadığı grupları temsil etmektedir. İkinci aşamada ise ülkelerin bu kulüplerde yer alma olasılıklarını belirleyen faktörler, sıralı yapıya uygun olarak sıralı lojistik regresyon modeli ile analiz edilmiştir.

Kullanılan veri seti, Gallup World Poll tarafından yayımlanan öznel mutluluk verilerinin yanı sıra Dünya Bankası, Statista, V-Dem, Pew Research ve Global Peace Index gibi güvenilir kurumlardan elde edilen iktisadi ve iktisadi olmayan göstergeleri içermektedir. Bağımsız değişkenler hem klasik makroekonomik göstergeleri (kişi başına düşen gelir, enflasyon, işsizlik, kamu harcamaları, Gini katsayısı, vergi yükü) hem de iktisadi olmayan göstergeleri (sosyal destek, özgürlük algısı, yolsuzluk algısı, okuryazarlık oranı, yaşam beklentisi, barış endeksi, dini inançlara yönelik devlet kısıtlamaları) kapsamaktadır.

Elde edilen bulgular çok katmanlıdır. Mutluluğun yalnızca gelirle açıklanamayacak kadar karmaşık bir yapıya sahip olduğu; sosyal bağların, özgürlük ortamının, eğitim ve sağlık gibi kamusal hizmetlerin etkinliğinin mutluluk düzeylerini önemli ölçüde etkilediği tespit edilmiştir. Özellikle sosyal destek, özgürlük algısı ve düşük yolsuzluk seviyesi gibi kurumsal göstergeler etkili belirleyiciler olarak öne çıkmaktadır.

Bu çalışma hem ampirik hem yöntemsel hem de yenilikçi katkılar sunmaktadır. Ampirik olarak, ülkeler arası mutluluk eşitsizliklerinin yapısal olarak sürdüğünü ve bazı ülkelerin bu yapının dışında kalma eğilimi gösterdiğini göstermektedir. Yöntemsel olarak, kulüp yakınsama ve sıralı logit analizlerinin birlikte uygulanması, mutluluk düzeylerinin uzun dönemli ve çok düzeyli belirleyicilerini analiz etmede yenilikçi bir yaklaşım sunmaktadır. Yenilikçi olarak ise, sadece büyümeye odaklanan kamu politikalarının bireylerin yaşam kalitesini artırmakta yetersiz kalabileceğini; bunun yerine sosyal sermayeyi, yönetim

kalitesini ve kurumsal güveni artırmaya yönelik politikaların daha etkili olabileceğini ortaya koymaktadır.

Bu yönüyle çalışma, mutluluk ekonomisi literatürüne katkı sağlarken; refahın ölçümüne ilişkin geleneksel iktisadi anlayışa alternatif bir bakış açısı geliştirmektedir. Araştırma bulguları, sadece akademik tartışmalara değil, sosyal politika tasarımlarına da katkı sunma potansiyeline sahiptir.

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Son yıllarda mutluluk, sosyal bilimlerin farklı alanlarında giderek daha fazla önem kazanan, çok boyutlu bir kavram hâline gelmiştir. İktisat literatüründe "mutluluk ekonomisi" başlığı altında gelişen bu yaklaşım, ekonomik büyüme gibi geleneksel göstergelerin yanı sıra bireylerin öznel iyi oluş düzeylerini de dikkate alan alternatif bir refah anlayışı sunmaktadır.

Mutluluğun belirleyicilerine odaklanan çalışmalarda; bireysel düzeyde demografik özellikler, sağlık durumu, sosyal ilişkiler ve iş memnuniyeti gibi faktörler öne çıkarken; makro düzeyde kişi başına düşen gelir, gelir dağılımı, sosyal güvenlik, yönetim kalitesi ve çevresel koşullar gibi değişkenlerin önemli rol oynadığı görülmektedir. Bununla birlikte, ülkeler arası mutluluk düzeylerinin zaman içinde nasıl evrildiği ve bu değişimlerin belirli yapısal kümelenmeler (yakınsama kulüpleri) doğrultusunda gerçekleşip gerçekleşmediği yönündeki ampirik çalışmalar sınırlıdır.

Bu bağlamda çalışmanın temel amacı, ülkeler arası mutluluk düzeylerinde uzun vadeli bir yakınsama eğilimi olup olmadığını test etmek; eğer bu tür bir eğilim varsa, bunun hangi ülke gruplarında (mutluluk kulüplerinde) gerçekleştiğini belirlemek ve bu kulüpleri etkileyen iktisadi ve iktisadi olmayan faktörleri analiz etmektir. Bu yolla, ülkelerin zaman içindeki mutluluk performansları daha sistematik biçimde değerlendirilebilecek ve farklı ülke gruplarına özgü politika önerileri geliştirilebilecektir.

Mutluluk gibi öznel bir kavramın ölçümünde önemli metodolojik zorluklar bulunmaktadır. Aynı ülkeye dair farklı çalışmalarda farklı sonuçların elde edilmesi, kullanılan ölçüm araçlarının, örnekleme stratejilerinin ve kültürel değerlerin farklılığından kaynaklanmaktadır. Bireylerin beklentileri, sosyal normlara verdikleri

tepkiler ve anket sorularına yükledikleri anlamlar, ölçüm sonuçlarını doğrudan etkilemektedir. Örneğin, Türkiye İstatistik Kurumu'nun Yaşam Memnuniyeti Araştırması ile uluslararası kuruluşlar tarafından yayımlanan mutluluk sıralamalarında Türkiye'nin konumunun farklılaşması, bu bağlamsal etkilerin açık bir örneğidir.

Bu nedenle, bu çalışmada kullanılan kulüp yakınsama testi, klasik çapraz kesit analizlerinin ötesine geçerek, ülkelerin zaman içindeki mutluluk eğilimlerini benzerlik temelinde gruplayan dinamik bir yöntem sunmaktadır. Bu yaklaşım, ülkeleri yalnızca mevcut mutluluk düzeylerine göre değil, uzun dönemli eğilimlerine göre sınıflandırmakta ve böylece yapısal özelliklerin belirleyici rolünü daha net biçimde analiz etmeye imkân tanımaktadır.

Yakınsama kavramı, köken itibarıyla büyüme iktisadı literatüründe yer almakta olup, ülkelerin zaman içinde benzer refah düzeylerine yaklaşma eğilimini ifade etmektedir. Bu çalışmada söz konusu kavram, öznel mutluluk düzeyleri bağlamında ele alınmakta ve Phillips ve Sul (2007) tarafından geliştirilen yöntem aracılığıyla ampirik olarak test edilmektedir. Bu yöntemin ayırt edici yönü, ülkeler arasında tek bir denge noktasına yakınsamayı değil, alt gruplar (kulüpler) düzeyinde yakınsamayı dikkate almasıdır.

Bu bağlamda çalışmanın özgün katkısı, hem ülkeler arası mutluluk düzeylerinin zamansal gelişimini analiz etmesi hem de bu eğilimleri etkileyen yapısal faktörleri anlamaya yönelik iki aşamalı bir yöntemsel çerçeve önermesidir. Böylece yalnızca betimleyici bir analiz sunmakla kalmayıp, farklı ülke kümeleri için özelleşmiş politika önerilerinin geliştirilmesine de katkı sağlayabilecek bulgular üretmektedir.

Araştırmanın Dayandığı Temel Sorular

Bu çalışma, ülkelerin uzun vadede mutluluk düzeylerinde benzer eğilimler sergileyip sergilemediklerini ve bu eğilimlerin hangi iktisadi ve iktisadi olmayan faktörlerle ilişkili olduğunu analiz etmeyi amaçlamaktadır. Bu çerçevede yanıt aranan temel araştırma soruları şunlardır:

1. Seçilmiş ülkeler arasında 2008–2023 döneminde, mutluluk düzeyleri açısından istatistiksel olarak anlamlı bir yakınsama eğilimi var mıdır?

2. Saptanan yakınsama, tüm ülkeler arasında mı yoksa belirli ülke grupları (mutluluk kulüpleri) düzeyinde mi ortaya çıkmaktadır?
3. Tespit edilen mutluluk kulüpleri nelerdir ve bu kulüplerin zaman içindeki eğilimleri nasıl şekillenmektedir?
4. Yakınsayan ülkeler arasında anlamlı yapısal benzerlikler (ekonomik, coğrafi, yönetişimsel vb.) gözlemlenmekte midir?
5. Ülkelerin belirli mutluluk kulüplerinde yer alma olasılıkları; Hangi iktisadi faktörlerle (kişi başına düşen gelir, enflasyon, işsizlik, gelir eşitsizliği, kamu harcamaları, vergi yükü), Hangi iktisadi olmayan faktörlerle (okuryazarlık oranı, yaşam beklentisi, çevresel kalite, sosyal destek, özgürlük algısı, yolsuzluk algısı, barış düzeyi) anlamlı biçimde ilişkilidir?

Araştırmanın Hipotezleri

Mutluluk ekonomisi, son yıllarda hızla gelişmekte olan ancak hâlen görece yeni sayılabilecek bir araştırma alanıdır. Literatürdeki çalışmaların büyük bölümü bireysel düzeyde mikro verilerle yürütülmüş; yaşam memnuniyetini etkileyen demografik, ekonomik ve psikolojik değişkenlere odaklanılmıştır (Layard, 2005; Frey & Stutzer, 2002). Buna karşın, ülkeler düzeyinde uzun dönemli mutluluk eğilimlerini ve bu eğilimlerin birbirine yaklaşma (yakınsama) özelliği gösterip göstermediğini analiz eden çalışmalar oldukça sınırlıdır.

Bu çerçevede çalışmada test edilen temel hipotezler aşağıdaki şekilde özetlenebilir:

H₀: Seçilmiş 81 ülke arasında, 2008–2023 döneminde mutluluk düzeyleri açısından istatistiksel olarak anlamlı bir genel yakınsama mevcuttur.

H₁: Ülkelerin mutluluk düzeyleri, zaman içinde tek bir dengeye değil, benzer özelliklere sahip ülke grupları (mutluluk kulüpleri) etrafında farklılaşarak yakınsamaktadır.

H₂: Yakınsayan ülke grupları arasında yer alma olasılığı, iktisadi ve iktisadi olmayan yapısal faktörlerle anlamlı şekilde ilişkili değildir.

H₃: Ülkelerin mutluluk kulüplerinde yer alması, belirli iktisadi ve iktisadi olmayan faktörlerle anlamlı düzeyde açıklanabilmektedir.

Bu hipotezleri test etmek amacıyla çalışmada, öncelikle genel yakınsama analizi (sigma yakınsama analizi) uygulanmış ve H₀ hipotezi reddedildiği için tüm ülkelerin tek bir kulübe yakınsamadığı anlaşılmış ve böylece Phillips ve Sul (2007) tarafından geliştirilen kulüp yakınsama analizi uygulanarak, mutluluk düzeylerinde zaman içinde benzerlik gösteren ülke grupları tespit edilmiştir. İkinci aşamada ise, bu grupların oluşumunu etkileyen faktörleri belirlemek amacıyla sıralı lojistik regresyon analizi kullanılmıştır. Sıralı lojistik regresyon analizine yönelik, mevcut literatür ve ampirik bulgular üzerinden kurgulanan genel hipotezler ise şu şekilde ifade edilebilir:

İktisadi Faktörlere Yönelik Hipotezler

H₄: Kişi başına düşen milli gelirin artışı, bireylerin yaşam kalitesini yükselterek daha üst düzey mutluluk kulüplerinde yer alma olasılığını artırır.

H₅: Yüksek enflasyon, satın alma gücünü zayıflatarak bireysel refahı azaltır; dolayısıyla yüksek enflasyona sahip ülkeler daha düşük mutluluk kulüplerinde yer alır.

H₆: Yüksek işsizlik oranları, ekonomik ve psikolojik sorunlara yol açarak mutluluğu düşürür; bu nedenle işsizlik yüksek olan ülkeler daha alt kulüplerde yer alır.

H₇: Gelir dağılımının bozuk olduğu toplumlarda sosyal adalet duygusu zedelenir ve mutluluk azalır; bu nedenle yüksek Gini katsayısına sahip ülkeler daha alt mutluluk kulüplerinde yer alır.

H₈: Hükümet harcamalarının yüksekliği, kamu hizmetlerine erişimi ve yaşam kalitesini artırarak daha yüksek mutluluk kulüplerine dahil olma olasılığını artırır.

İktisadi Olmayan Faktörlere Yönelik Hipotezler

H₉: Okuryazarlık oranının yüksekliği, bireysel güçlenme ve bilgiye erişimi artırarak daha yüksek mutluluğa katkı sağlar.

H₁₀: Yaşam beklentisi yüksek olan ülkelerde genel sağlık düzeyi de yüksektir; bu durum öznel iyi oluşu destekler.

H₁₁: Hava kirliliği bireylerin çevresel yaşam kalitesini düşürerek mutluluğu olumsuz etkiler.

H₁₂: Barış ortamı ve güvenlik, bireysel emniyet hissini ve toplumsal uyumu güçlendirerek mutluluğu artırır.

H₁₃: Devletin inanç özgürlüğüne yönelik kısıtlamaları, özgürlük algısını zayıflatarak özne refahı azaltır.

H₁₄: Güçlü sosyal destek ağları, bireylerin krizlerle başa çıkma kapasitesini artırarak yaşam memnuniyetini destekler.

H₁₅: Özgürlük algısı yüksek olan bireyler, yaşamlarını daha kontrol edilebilir buldukları için daha mutlu olma eğilimindedir.

H₁₆: Yolsuzluk algısının yüksek olduğu toplumlarda yönetime duyulan güven azalır; bu da mutluluk üzerinde olumsuz etki yaratır.

Bu çalışmanın yöntemsel ve analitik düzlemde öne çıkan güçlü yönleri aşağıda özetlenmiştir:

Yöntemsel yenilik: Kulüp yakınsama testi ile klasik β ve σ yakınsama analizlerinin ötesine geçilmiş; ülkeler arasında tek bir dengeye değil, farklılaşan yapısal kümelere yakınsama test edilmiştir. Böylece heterojen ülke yapıları daha gerçekçi şekilde modellenmiştir.

Çift aşamalı analiz çerçevesi: İlk aşamada kulüp yakınsama testi ile ülkelerin benzer mutluluk eğilimleri gruplandırılmış; ikinci aşamada sıralı logit modeliyle bu grupların belirleyicileri analiz edilmiştir. Bu yapı hem zamansal hem nedensel analizleri birleştirmektedir.

Ülkelerin farklı mutluluk kulüplerinde yer alma nedenlerinin ortaya konması, her kulüp için özelleştirilmiş sosyal ve ekonomik politika önerilerinin geliştirilmesine katkı sağlar.

Bu kapsamlı analiz çerçevesinde tez dört ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde davranışsal iktisat ve mutluluk ekonomisinin kavramsal temelleri, psikolojik ve iktisadi

yaklaşımlar çerçevesinde ele alınmıştır. İkinci bölümde, mutluluk ekonomisine ilişkin temel literatür ve ampirik bulgular ışığında, mutluluğun iktisadi ve iktisadi olmayan belirleyicilerine odaklanılmış; ölçüm yöntemleri ve veri kaynakları ayrıntılı biçimde sunulmuştur. Üçüncü bölümde, 81 ülkeye ait 2008–2023 dönemi verileri kullanılarak gerçekleştirilen kulüp yakınsama ve sıralı lojistik regresyon analizlerinin yöntemsel çerçevesi, veri seti ve ampirik bulguları detaylandırılmıştır. Son bölümde ise elde edilen sonuçlar genel olarak değerlendirilmiş ve mutluluk düzeylerini artırmaya yönelik sosyal ve ekonomik politika önerilerine yer verilmiştir.

Mutluluk gibi çok boyutlu bir yapının zaman içindeki evrimini açıklamak için kulüp yakınsama yaklaşımının kullanılması, mutluluk ekonomisi literatürüne yenilikçi bir metodolojik katkı sunmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

DAVRANIŞSAL İKTİSAT VE MUTLULUK EKONOMİSİNİN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

Geleneksel iktisat teorilerinin bireyleri tam rasyonel, fayda maksimizasyonu odaklı ve tek tip karar vericiler olarak varsaydığı düşünce yapısı, özellikle 20. yüzyılın sonlarından itibaren yaşanan ekonomik krizler ve birey davranışlarına ilişkin ampirik gözlemlerle birlikte sorgulanmaya başlanmıştır. Bu sorgulamalar, insan davranışlarını daha gerçekçi, çok boyutlu ve psikolojik temelli biçimde ele alan davranışsal iktisat yaklaşımının gelişimine zemin hazırlamıştır. Davranışsal iktisat, bireylerin ekonomik karar alma süreçlerini yalnızca rasyonel hesaplamalarla değil; aynı zamanda duygular, sosyal etkiler ve bilişsel sınırlılıklar çerçevesinde ele alan disiplinler arası bir yaklaşımdır. Klasik iktisat teorilerinin aksine, bireylerin her zaman kendi çıkarlarını maksimize eden, tam bilgi sahibi karar vericiler olmadığını kabul eder. Bu yönüyle, psikoloji ve sosyoloji gibi alanlardan beslenerek, ekonomik davranışları daha gerçekçi biçimde açıklamayı amaçlar.

Davranışsal iktisat, karar alma süreçlerinde rasyonel sapmaları, duygusal etkileri, bilişsel sınırlılıkları ve sosyal bağlamları dikkate alarak bireylerin ekonomik davranışlarını açıklamayı hedefler. Böylece ekonomi biliminin daha gerçekçi temellere oturtulması amaçlanır. Bu bağlamda, mutluluk ekonomisi, davranışsal iktisadın alt disiplinlerinden biri olarak ortaya çıkmış ve bireylerin yalnızca gelir düzeyleriyle değil, aynı zamanda yaşam memnuniyetleri, sosyal ilişkileri, algıladıkları özgürlük ve güven düzeyleri gibi öznel değerlendirmelerle de ekonomik refahlarını nasıl tanımladıklarını analiz etmeye başlamıştır. Mutluluk ekonomisi, öznel iyi oluş (subjective well-being) kavramını merkeze alarak iktisadi politikaların etkinliğini ölçmekte ve ekonomik büyümenin ötesine geçen bir refah anlayışını savunmaktadır.

Bu bölümde, davranışsal iktisat ve mutluluk ekonomisinin kuramsal temelleri, tarihsel gelişimi ve klasik iktisat yaklaşımlarına yönelttiği eleştiriler ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Ayrıca, mutluluk kavramı psikoloji ve iktisat disiplinlerinin perspektifinden değerlendirilmiş hem Batı hem de İslam düşüncesindeki tarihsel gelişimi karşılaştırmalı bir şekilde analiz edilmiştir. Böylelikle bölüm, yalnızca teorik bir çerçeve sunmakla kalmayıp, aynı zamanda tezin ilerleyen bölümlerinde yapılacak ampirik analizler için kuramsal bir zemin oluşturmaktadır.

1.1. Davranışsal İktisat ve Mutlulukla İlgili Teorik Çerçeve

Bu bölümde, mutluluk kavramı hem psikolojik hem de iktisadi yaklaşımlar bağlamında ele alınmakta ve davranışsal iktisat perspektifinden kapsamlı bir teorik çerçeve sunulmaktadır. İlk olarak davranışsal iktisadın ortaya çıkış süreci, temel varsayımları ve iktisadi davranışlara getirdiği yenilikçi yaklaşımlar detaylandırılmaktadır. Bu bağlamda, psikoloji biliminin iktisadi modeller üzerindeki etkisi ve bireylerin rasyonel olmayan, alışkanlıklarına dayalı ya da duygusal karar verme süreçlerinin iktisadi sonuçları kapsamlı şekilde analiz edilmektedir.

Ardından, mutluluk kavramı hem bireysel hem toplumsal düzeyde ele alınarak, psikolojinin mutluluğa yaklaşımı üzerinden öznel iyi oluş (subjective well-being), yaşam doyumu (life satisfaction), yaşam kalitesi (quality of life) gibi teorik alt kavramlar tanımlanmıştır. Psikoloji disiplini bireyin mutluluğunu belirleyen faktörlerin (duygular, ilişkiler, kişilik özellikleri vb.) yanı sıra, iktisadi alanda bireyin mutluluğunu etkileyen gelir, işsizlik, tüketim ve devlet politikaları gibi değişkenlerin etkileri karşılaştırmalı olarak incelenmiştir.

Bölümde ayrıca, mutluluğun tarihsel ve kültürel bağlamda nasıl algılandığı sorusuna yanıt aranmıştır. Bu çerçevede, Batı düşüncesinde Aristoteles'ten Bentham ve Mill gibi faydacı düşünürlere kadar uzanan süreçte mutluluk anlayışı ile İslam düşüncesinde saadet, itmi'nan ve hayır kavramları üzerinden şekillenen mutluluk algısı karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır. Bu kısımlar, kavramın kültürel bağlamlarda nasıl çeşitlendiğini ortaya koyarak günümüz mutluluk araştırmalarında karşılaşılan teorik çeşitliliğe ışık tutmaktadır.

Son olarak, bu bölümde mutluluğa ilişkin teorik kavramlar derinleştirilmiş ve öznel iyi oluş gibi çağdaş ölçüm kategorileri açıklanmıştır. Böylece bu bölüm, çalışmanın temelini oluşturan kavramsal çerçeveyi çizmekte ve sonraki bölümlerde yer alacak ampirik analizlerin teorik zeminini oluşturmaktadır.

1.1.1. Davranışsal İktisat ile İlgili Teorik Çerçeve

Geleneksel iktisadi yaklaşımlar, bireylerin karar alma süreçlerinin rasyonel ve çıkar odaklı olduğunu varsaymaktadır. Ancak, bu varsayım gerçek hayatta çok sıklıkla sorgulanmaktadır. İnsan davranışlarını daha derinlemesine anlamak ve iktisadi karar alma süreçlerini daha iyi modellemek için davranışsal iktisat ortaya çıkmıştır.

Davranışsal iktisat, bireylerin ekonomik karar alma süreçlerindeki davranışlarını psikolojik ve sosyolojik faktörlerle birlikte ele alır ve karar alma süreçlerinde duygular, algılar, sosyal etkileşimler ve diğer psikolojik faktörlerin rolünü vurgular. Bu vesileyle, bireylerin sadece maddi çıkarlarını değil, aynı zamanda duygusal ve sosyal ihtiyaçlarını da göz önünde bulundurduğu kabul edilir.

Bu bölümde davranışsal iktisadın gelişim sürecine ve konuyla ilgili yapılan çalışmalara odaklanılarak, bu disiplinin temel ilkelerini ve iktisat ile psikoloji arasındaki ilişki ele alınacaktır. Tezin başlangıç noktası olarak davranışsal iktisat seçmemizin temel nedeni, mutluluk ekonomisi konusunun da davranışsal iktisadın bir alt dalı olmasıdır. Davranışsal iktisat, geleneksel iktisadi modellerin ötesine geçerek insan davranışlarını anlamaya odaklanan bir yaklaşımdır. Bu disiplin, bireylerin karar verme süreçlerindeki psikolojik etmenleri ve bu etmenlerin ekonomik sonuçlarını inceler. Davranışsal iktisat, insanların rasyonel olmadıklarını ve kararlarını duygusal, sosyal ve psikolojik faktörlerin etkisi altında aldıklarını savunur.

Klasik iktisat, bireylerin iktisadi kararlarını her zaman ve her koşulda rasyonel bir şekilde aldıklarını öne süren bir temel varsayım üzerine inşa edilmiş çeşitli teoriler sunar. Ancak davranışsal iktisat, bu teorilerin gerçek dünya ile uyumsuzluğunu vurgulayan bir yaklaşımı benimser. Bu bağlamda klasik iktisat düşüncesine eleştiri olarak, iktisadi kararlarda ve politikaların oluşturulmasında bireylerin her zaman doğru ve rasyonel

kararlar alamayabileceğini ve bazı irrasyonel davranışların varlığı kabul edilmektedir (Ariely, 2013, ss. 278-279).

Davranışsal iktisat, iktisadi katılımcıların genellikle tanımlandığı gibi tamamen bencil, duygusuz ve sadece kendi çıkarlarını düşünen özellikte olmadıklarını açıklamaktadır (Mullainathan & Thaler, 2004, s. 1). Dolayısıyla, davranışsal iktisat, psikoloji ve iktisadın bir araya gelerek iktisadi aktörlerin piyasa koşullarında nasıl davrandığını açıklamaya çalışan bir alanı temsil etmektedir.

Davranışsal iktisat, insanların nasıl davranması gerektiğine dayanan bir ekonomik anlayış yerine, gerçekte nasıl olduğuna dayanan bir ekonominin daha anlamlı olduğu anlayışını içerir. Buna göre, bireyler günlük yaşamlarında sıklıkla hata yaparlar ve her zaman rasyonel davranışlar sergilemezler (Ariely, 2010, s. 317). Dolayısıyla insanların duygusal oldukları, her alanda bilgi sahibi olmadıkları ve çoğu zaman eksik bir fayda-maliyet analizi yaptıkları ve bunun sonucunda da rasyonel olmadıkları sonucuna varılmaktadır (Akın & Urhan, 2015, s. 11).

Davranışsal iktisat, bireylerin davranışlarının temel motivasyonunu ve sınırlı bilişsel yapısını anlamak için geliştirilen bir düşünme biçimidir (Simon, 1972). Camerer ve Loewenstein'a (2004, s. 2) göre davranışsal iktisat, psikolojik temellere ve iktisadi analize dayanan, teorik bir bakış açısı sağlayan ve saha olaylarından yararlanan bir bilim dalıdır. Bu bilim dalında tüketicilerin rasyonel davrandıkları varsayımının zamana ve duruma göre değişebileceği, tüketicilerin seçimlerini yaparken bazı suistimaller sergileyebileceği ve hatta karar mekanizmalarının beklendiği gibi çalışmayabileceği söylenebilir. Davranışsal iktisatta temel amaç, iktisadi hayatın daha iyi anlaşılması için gerçekçi psikolojik bulgular elde etmektir (Camerer ve diğerleri, 2004, s. 3). Bu bağlamda, Jolls ve ark. (1998, s. 1477), insan hafızasının her zaman kusursuz çalışmadığını ve matematiksel hesap yeteneklerinin mükemmel olmadığını belirtirler.

Camerer ve Weber'e göre (2006, ss. 1-2), davranışsal iktisat, geleneksel iktisadi teorisinin temel varsayımlarını kabul etmeyen bir yaklaşımı benimser ve gözlemlenen sonuçlar ile teorik tahminlerin saha olayları ile karşılaştırılmasına odaklanır. Bu bağlamda, anketler ve araştırma yöntemleri kullanılarak bireylerin tercihlerinin nedenleri davranışsal iktisat

perspektifi ile incelenir. Ayrıca davranışsal iktisadın ve iktisadi koşulların tüketici tercihlerindeki rolü vurgulanır.

Kahneman'a göre (2003, 162) davranışsal iktisat, neoklasik iktisat teorisinin ana varsayımlarının erişilmez olduğu fikrinin ortadan kalkmasıyla filizlenen bir düşünce sistemidir. Anlaşılacağı üzere, davranışsal iktisat, klasik iktisatçıların kabul ettiği temel varsayımlara meydan okuyan bir disiplindir (Angner ve Loewenstein, 2006, s. 3).

1.1.1.1. Davranışsal İktisadın Gelişimi ve Yapılan Çalışmalar

İktisadi modellere psikolojinin eklenmesi yeni bir fikir olarak algılsa da bunun temellerinin çok eski zamanlara dayandığı söylenebilir. Esasen bu konu Adam Smith'in *The Theory of Moral Sentiments* (Ahlaki Duygular Teorisi) (1759) ve *The Wealth of Nations* (Milletlerin Zenginliği) (1776) ve eserlerine dayanmaktadır. Smith, Ahlaki Duygular Teorisi'ndeki analizlerinde bireylerin ekonomik çıkarlarının yanı sıra psikolojik motivasyonlar (empati, adalet duygusu, kayıptan kaçınma) ile de hareket ettiğini vurgulamaktadır (Smith, 1759). Smith tarafından yapılan bu açıklamalar, davranışsal iktisadın gelişiminin temelini belirleyen düşünsel altyapıyı oluşturmaktadır. Özellikle Smith'in Ahlaki Duygular Teorisi eserinde “insanların iyi bir durumdan kötü bir duruma geldiklerinde aldıkları hazdan daha fazla acı çektikleri” söylemi, davranışsal iktisattaki varsayımsal değer fonksiyonunun özünü oluşturmaktadır (Camerer & Loewenstein, 2004, s. 4). Smith'e göre, insanlar iç içe geçmiş ilişkiler ağı içinde belirli bir sistemin parçaları olarak yer alırlar. Bu sistemin mekanizması, insanların anlık ve genellikle içgüdüye dayanan davranışlarını, kendilerinin ve diğer insanların ve bir bütün olarak toplumun düzenine, istikrarına ve refahına bağlar (Raphael, çev. 2014, s. 10). Smith'in *The Theory of Moral Sentiments* adlı eserinde, karar alma ve davranışlarda duygusal ve psikolojik mekanizmaları (örneğin, “loss aversion” — kayıptan kaçınma, empati, vicdan) vurguladığı bilinir. Bu sebeple davranışsal iktisatta sıklıkla atıfta bulunulur (Ashraf vd., 2005). Ayrıca Smith'in hayat felsefesinde ana amaç aynı şekilde antik Yunan felsefesindeki gibi mutluluğa ulaşmaktır (Erdem & Şeker, 2004, s. 174). Ancak *Wealth of Nations* (Milletlerin Zenginliği) eserinde daha çok piyasa düzeni ve rasyonel çıkar motivasyonuna odaklanır, bu durum iki eser arasında metodolojik vurgularda farklılık gösterse de Smith her iki perspektifi de içeren bütünsel bir yaklaşımı temsil eder.

Neoklasik iktisatçılar psikolojiyi ayrı bir bilim dalı olarak görmemişlerdir. Çünkü psikolojik faktörlerin iktisat bilimine dahil edildiğinde, tüm teorilerin zayıf bir temele dayanacağını ve iktisadın pozitif bilimden ayrılacağını düşünmüşlerdir. Lakin 20. yüzyıl ile birlikte Irwing Fisher ve Vilfredo Pareto gibi bazı iktisatçılar, duygularının bireyin ekonomik tercihlerini şekillendirmede önemli olduğunu ifade ederek davranışsal iktisat anlayışının kapısını aralamışlardır. Daha sonraki zamanlarda John Maynard Keynes çalışmalarında bireyleri etkileyen psikolojik faktörlere odaklanmıştır. Keynes, *animal spirits* olarak adlandırdığı hayvani güdüler teorisi kapsamında alttaki açıklamayı yapmaktadır:

“Hakiki sonucunu sadece günler sonra görebileceğimiz, olumlu bir şey yapmak amacıyla sergilediğimiz davranışlarımızın çoğu, her halükârda yalnızca hayvani ruhların sayısal faydaların ağırlıklı ortalamasının sayısal olasılıklarla çarpımının değil de bizi ataletten harekete geçiren anlık bir dürtünün sonucu olarak açıklanabilir” (Keynes, 1978, s. 161-162).

Keynes, burada insan davranışının temelini oluşturan unsurlardan biri olarak insanın içsel bir ruhundan bahsetmekte ve mantıklı düşüncenin yetersiz olduğunu ve insanların belirsizlik ortamında beklentilerinin psikolojik faktörlerden etkilenecek şekilde değiştiğini belirtmektedir.

Bu entelektüel katkılar bir bütün olarak psikolojinin bilim dünyasında ayrı bir bilim haline gelmesine vesile olmuştur (Cameer ve Loewenstein, 2004, s. 6).

Davranışsal iktisat bireyin salt olarak rasyonel davranış içinde olduğu varsayımının reddedilmesiyle ortaya çıkan bir düşüncedir. Davranışsal iktisat bu fikri desteklemek için psikolojiden yararlanmayı tercih etmekle birlikte, iktisadi aktörlerin kar veya faydalarını en üst düzeye çıkarmayı amaçladıklarını da ortaya koymaktadır (Aries, 2016, ss. 15-16).

Davranışsal iktisat ile ilgili literatürdeki ilk çalışma, George Katona'nın 1951'de yayınlanan *Psychological Analysis of Economic Behavior* (İktisadi Davranışın Psikolojik Analizi) adlı kitabı olarak kabul edilmektedir (Katona, 1951; Aktan, 2020, s.106). George Katona, kitabında ekonomi alanında çalışan bilim insanlarının psikoloji teorilerinden faydalanması gerektiğini öne sürmüştür. Konuyla ilgili bir başka çalışma da Herbert

Simon tarafından 1955'te yayınlanan “*A Behavioral Model of the Rational Choice*” başlıklı çalışmadır. Simon, iktisadi aktörlerin sınırlı bilgi ve becerilere sahip olmaları nedeniyle evrensel rasyonalitenin mümkün olmadığını vurgulayarak, rasyonel insan profilinin düzeltilmesini önermiştir (Simon, 1955, s. 112-113). 1966 yılında Harvey Leibenstein, firmaların, tüketicilerin ve işçilerin kar veya fayda maksimizasyonu sürecindeki başarısızlıklarını ortaya koyarak literatüre “X Etkisizlik (X-inefficiency)” kavramını kazandırmıştır (Hattwick, 1989, s. 142).

Davranışsal iktisat alanında önde gelen iki isim olan Daniel Kahneman ve Amos Tversky, karar verme belirsizliği ve insan muhakemesi üzerine yaptıkları çalışma ile 2002 Nobel Ekonomi Ödülü'ne layık görülmüşlerdir. Daniel Kahneman ve Amos Tversky'ye göre, bireyler günlük hayatta sergiledikleri fiili davranışlarında risk altında aldıkları kararlar nedeniyle her zaman rasyonel davranışlar sergilememektedirler (Thaler, 2017, s. 3).

Richard Thaler, davranışsal iktisat alanında önemli bir kişidir ve *Nudge* (Dürtme) adlı kitabıyla tanınır. Thaler, insanların kararlarını nasıl etkileyebileceğimizi anlamak için iktisat ve psikolojiyi bir araya getiren dürtme (nudge) teorisini geliştirmiştir. Thaler, insanların bazen ‘mantıklı olmayan’ kararlar aldıklarını, bu nedenle iktisat politikası tasarımı insan davranışlarını göz önünde bulundurmanın önemli olduğunu savunur.

George Akerlof ve Robert Shiller, *Animal Spirits: How Human Psychology Drives the Economy, and Why It Matters for Global Capitalism* (Hayvani Güdüler: İnsan Psikolojisi Ekonomiyi Nasıl Yönlendirir ve Küresel Kapitalizm İçin Niçin Önemlidir?) adlı kitaplarında ekonomik davranış psikolojik ve sosyolojik faktörlerle birleştirerek açıklarlar. Kitap, piyasalardaki dalgalanmaların arkasındaki insan psikolojisini inceler. Akerlof ve Shiller, tüketicilerin kararlarını etkileyen bilgi eksiklikleri, güven ve duygusal faktörleri vurgularlar.

Tüm bu çalışmalar davranışsal iktisadın tarihsel süreçteki yerini göstermektedir. Bu alanda ülkemizde de birçok çalışmanın yapıldığı söylenebilir. Son dönemlerde yapılan bazı detaylı tez çalışmalarına aşağıda yer verilmiştir.

Esra Koç'un 2018 yılında yayınladığı, Cinsiyetin Satın Alma Kararları Üzerindeki Etkisinin Davranışsal İktisat Perspektifinden Değerlendirilmesi başlıklı tez çalışmasında

davranışsal iktisat bağlamında tüketicilerin satın alma davranışlarını etkileyen kişisel, çevresel, sosyal ve psikolojik faktörlerin etkisinin cinsiyete göre farklı olup olmadığı incelenmiştir.

Bu çalışma, geleneksel iktisat teorisindeki rasyonel tüketici varsayımına meydan okuyarak davranışsal iktisadın temel prensiplerini ve sınırlı rasyonellik kavramını ele alır. İktisadi karar alma süreçlerinde insan davranışlarının karmaşıklığını ve rasyonellikten uzaklığını vurgulayarak, tüketicilerin kararlarını etkileyen psikolojik, sosyolojik ve çevresel faktörlerin önemini ortaya koyar.

Çalışmada yöntem olarak anket seçilmiş ve Van ilinde yaşayan bireylerin satın alma kararlarını cinsiyet faktörüne göre nasıl etkilediğini araştırmak için uygulanmıştır. Kadınlar ve erkekler arasındaki farklı davranış kalıplarını belirlemek hem davranışsal iktisadın hem de cinsiyet farklılıklarının tüketici kararlarını nasıl etkilediğini anlamak için anket uygulaması uygundur. Çalışmanın bulguları, kadınların ve erkeklerin farklı irrasyonel davranışlar sergilediğini gösteriyor. Özellikle erkeklerin belirli bir marka veya ürünü sürekli tercih ederek irrasyonel davranışlar sergilediği, kadınların ise modayı takip etme, anlık satın alma kararları alma, ambalajın estetiğine önem verme ve gereksiz alışveriş yapma eğiliminde oldukları belirtiliyor. Bu sonuçlar, tüketicilerin satın alma kararlarını etkileyen karmaşık faktörlerin cinsiyete göre değişebileceğini gösteriyor. Bu da pazarlama stratejilerinin ve ürün tasarımlarının cinsiyet farklılıklarını dikkate alarak daha etkili hale getirilmesi gerektiğini vurguluyor. Ancak, çalışmanın sınırlılıkları ve genelleme yapılabilirliği de göz önünde bulundurulmalıdır. Örneğin, Van ilinde yapılan bir araştırmanın sonuçları tüm ülke veya küresel düzeydeki tüketici davranışlarını temsil edemez. Bununla birlikte, bu çalışma davranışsal iktisadın ve cinsiyet farklılıklarının tüketici kararları üzerindeki etkilerinin anlaşılmasına önemli bir katkı sağlamaktadır.

Sinem Çekiç'in Davranışsal İktisat Bağlamında Cinsiyet Farkının Tüketici Tercihlerine Etkisi: Bartın Örneği (2016) başlıklı tez çalışmasında, tüketicilerin satın alma davranışlarını etkileyen faktörlerin cinsiyet açısından anlamlı bir farklılık gösterip göstermediği ortaya konmuştur. Bu çalışmada da geleneksel iktisat teorilerinin tüketicilerin davranışlarını açıklamakta yetersiz kaldığına işaret ederek davranışsal iktisadın önemini vurguluyor. İktisat literatüründe uzun süredir kabul gören rasyonel tüketici modelinin, gerçek dünyada tüketicilerin karar alma süreçlerini tam olarak

açıklayamadığına dikkat çekiyor. Çalışma, davranışsal iktisadın temel prensipleri üzerine odaklanarak, tüketici davranışlarını etkileyen faktörlerin sınırlı rasyonellik kavramı çerçevesinde incelenmesini sağlıyor. Bu bağlamda, tarihsel süreçte tüketim ve tüketicilerin karar alma süreçlerindeki değişimler detaylı bir şekilde ele alınıyor.

Anket çalışmasıyla Bartın ilinden elde edilen veriler, cinsiyet farklılıklarının tüketici tercihlerine nasıl yansıdığını gösteriyor. Kadın ve erkek tüketiciler arasındaki farklılıkların belirlenmesi, çevresel ve psikolojik etmenlerin tüketici davranışlarını nasıl etkilediğini açıklıyor. Özellikle, kadınların güzel havalardan etkilenecek daha fazla alışveriş yaptığı, marka ve moda takibine daha fazla önem verdikleri ve ihtiyaçları dışında ürünler almaya daha meyilli oldukları bulgusu önem arz ediyor. Erkek tüketicilerin ise, elektronik ürün alımlarında daha rasyonel davrandıkları, ancak diğer alanlarda kadınlara göre daha az rasyonel oldukları sonucu, cinsiyet farklılıklarının tüketici davranışlarını nasıl şekillendirdiğini anlamamıza yardımcı oluyor.

Sonuç olarak, bu çalışma, tüketicilerin karar alma süreçlerinin karmaşıklığını ve çeşitliliğini anlamak için davranışsal iktisadın önemli bir araç olduğunu gösteriyor ve cinsiyet gibi faktörlerin bu süreçteki rolünü vurguluyor. Bu tür çalışmalar, pazarlama stratejilerinin ve ekonomi politikalarının daha etkili bir şekilde oluşturulmasına katkı sağlayabilir.

Levent Neyse, Davranışsal İktisat Çerçevesinde Güven Kavramı (2011) başlıklı tez çalışmasında güven kavramının içselleştirilmesiyle elde edilen veriler kullanılarak davranışsal iktisat varsayımlarının test edilebileceğini göstermiştir.

Bu çalışma, genel olarak davranışsal iktisadın güven kavramına yaklaşımını ve bu yaklaşımın ekonomideki önemini inceliyor. Davranışsal iktisadın kullanımıyla birlikte, ekonomi araştırmalarında deneysel yöntemlerin kullanımı yaygınlaşmış ve iktisadi davranışların anlaşılmasında psikoloji gibi farklı disiplinlerin katkısı artmıştır.

Çalışmada, geleneksel iktisadi yaklaşımın insan davranışlarına nasıl baktığına odaklanılarak, davranışsal iktisadın bu alandaki yenilikçi yaklaşımı inceleniyor. Davranışsal iktisadın kullandığı deneysel araçlar ve bu araçların farklı uyarlamaları,

sosyal bilimlerdeki araştırma yöntemlerine yeni bir boyut kazandırmış ve iktisadi araştırmaların kapsamını genişletmiştir.

Bu çalışmanın amacı, güven kavramını ekonomideki önemi çerçevesinde değerlendirerek, davranışsal iktisadın bu konudaki yaklaşımını ve sağladığı katkıları ortaya koymaktır. Sonuç olarak bu çalışma, ekonomideki güven kavramının anlaşılmasında davranışsal iktisadın önemini vurguluyor ve bu alandaki araştırmaların ekonomik politikaların oluşturulmasında ve iktisadi karar alma süreçlerinin anlaşılmasında önemli bir rol oynayabileceğini gösteriyor.

Yıldız Hatipoğlu'nun 2012 yılında yaptığı, Davranışsal İktisat ve 2008 Küresel Finans Krizine Getirilen Yaklaşımlar başlıklı tez çalışmasında, 2008 küresel finans krizini açıklamak için geleneksel iktisadi yaklaşımların yetersiz kaldığına ve davranışsal iktisadın getirdiği perspektifin önemine vurgu yapmaktadır. Geleneksel iktisadın rasyonalite varsayımının ve tam bilgi varsayımının kriz zamanlarındaki karar alma süreçlerini yeterince açıklayamadığına işaret edilmektedir. Bunun yerine, davranışsal iktisat, bireylerin karar alma süreçlerindeki sınırlı rasyonalite ve belirsizlik altındaki davranışlarını daha gerçekçi bir şekilde ele alır.

Çalışma, davranışsal iktisadın temel prensiplerini ve 2008 krizine getirdiği yaklaşımları detaylı bir şekilde inceler. Buna göre, davranışsal iktisat, bireylerin karar alma süreçlerindeki bilişsel faktörlerin ve beklentilerin önemini vurgular. Özellikle, finans piyasalarındaki belirsizlik altında bireylerin yanlış beklentiler ve yanlış yatırım kararlarıyla nasıl balonların oluştuğu ve patladığı açıklanmaktadır.

Çalışma, beklenti teorisi gibi davranışsal iktisadın önemli bir konseptini kullanarak, finans piyasalarındaki belirsizlik altındaki karar alma süreçlerini açıklamayı amaçlamaktadır. Bu teori, bireylerin sınırlı bilgiye dayanarak karar alma süreçlerini inceleyerek, finansal balonların oluşumunu ve patlamasını daha anlaşılır bir şekilde açıklamayı hedefler.

Sonuç olarak, bu çalışma, davranışsal iktisadın finans krizlerinin anlaşılmasında ve açıklanmasında önemli bir araç olduğunu göstermektedir. Geleneksel iktisadi yaklaşımların yetersiz kaldığı durumlarda, davranışsal iktisadın bilişsel faktörleri ve

belirsizlik altındaki karar alma süreçlerini göz önünde bulundurarak daha kapsamlı bir analiz sunabileceği vurgulanmaktadır.

Billur Şeniğne, 2011 yılında yaptığı Rasyonalite kavramına deneysel ve davranışsal iktisat bağlamında yeni bir bakış açısı: Nöroiktisat başlıklı tez çalışmasında, geleneksel iktisat teorisinin temel varsayımlarından biri olan rasyonalite kavramını sorgulamak ve alternatif yaklaşımları ele almak üzerine odaklanmaktadır. Geleneksel iktisat teorisinde, karar alma birimlerinin rasyonel olarak davrandığı ve tercihlerini bu rasyonellik çerçevesinde yaptığı öne sürülürken, bu çalışma, bireylerin gerçek hayatta sadece akılcı düşünerek değil, duygusal ve karmaşık biyolojik yapılarından da etkilenerek kararlar aldıklarını vurgulamaktadır.

İktisadi adam (homoeconomicus) ve rasyonalite (akıl ve mantıkla karar verme) kavramları, geleneksel iktisat teorisinin yapı taşlarından biridir. Ancak, bu çalışma, davranışsal iktisat, deneysel iktisat ve nöroiktisat gibi alternatif iktisadi yaklaşımların bu temel varsayımları sorguladığını ve eleştirdiğini belirtmektedir.

Sonuç olarak, bu çalışma, rasyonalite kavramını geleneksel iktisat teorisinin dışında farklı disiplinlerin bakış açılarıyla ele alarak, bireylerin karar alma süreçlerinin karmaşıklığını ve çeşitliliğini vurgulamaktadır. Bu da ekonomik analizlerde rasyonalite varsayımının tek boyutlu bir yaklaşım olduğunu ve gerçek hayatta karar alma süreçlerini tam olarak açıklamak için daha kapsamlı bir yaklaşımın gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Tüm bu literatür ve açıklamalar çerçevesinde davranışsal iktisat, geleneksel iktisadi teorisinin rasyonellik ve tam bilgi gibi temel varsayımlarını sorgulayan ve insan davranışlarını daha gerçekçi bir şekilde ele alan bir yaklaşımdır. Bu disiplin, bireylerin karar alma süreçlerindeki sınırlı rasyonellik, duygusal etkiler, sosyal etkileşimler ve psikolojik faktörler gibi unsurları dikkate alarak ekonomik modeller oluşturmayı hedefler. Davranışsal iktisat, geleneksel iktisadi teorisinin ötesine geçerek, ekonomik karar alma süreçlerini daha kapsamlı bir şekilde anlamamıza olanak tanır.

Bu alanda yapılan çalışmalar, iktisadi davranışların karmaşıklığını ve çeşitliliğini daha iyi anlamamıza yardımcı olmaktadır. Özellikle, psikoloji, sosyoloji ve nörobilim gibi disiplinlerle iş birliği içinde yürütülen araştırmalar, ekonomik karar alma süreçlerinin

ardındaki mekanizmaları daha derinlemesine incelememize olanak tanır. Bu sayede, bireylerin ekonomik karar alma süreçlerindeki rasyonel olmayan davranışları ve bu davranışların iktisadi sonuçlarını anlamak daha mümkün hale gelir.

1970'lerden bu yana gündemde olan davranışsal iktisat, özellikle 2008 küresel finans krizi gibi önemli olaylar sonrasında daha fazla ilgi görmüştür (Kazgan, 2012, s. 20; Hatipoğlu, 2012, s. 21). Bu tür krizler, geleneksel iktisadi teorinin yetersiz kaldığı durumları açığa çıkarmış ve davranışsal iktisadın sağladığı alternatif yaklaşımların önemini vurgulamıştır. Buna ek olarak, davranışsal iktisadın finansal piyasalardaki balonların oluşumu ve patlaması gibi fenomenleri açıklamadaki başarısı, bu alanın önemini artırmıştır.

Genel olarak, davranışsal iktisat, ekonomik davranışları daha gerçekçi bir şekilde modellemeye ve anlamaya çalışan dinamik bir alandır. Bu disiplin, geleneksel iktisadi teorinin sınırlılıklarını ele alırken, interdisipliner bir yaklaşımı benimseyerek ekonomik karar alma süreçlerini daha kapsamlı bir şekilde analiz etmeyi amaçlar. Bu nedenle, davranışsal iktisat, ekonomi bilimindeki geleneksel yaklaşımlara önemli bir alternatif sunmaktadır.

1.1.1.2. Davranışsal İktisat Çerçevesinde Psikoloji ve İktisat Arasındaki İlişki

İktisat ve psikoloji, insanların ekonomik kararlarını ve davranışlarını anlamak için birbirine bağlı iki disiplindir. İktisat genel olarak ekonomik sistemlerin işleyişini, kaynak tahsisini, üretimi ve tüketimi inceler. İktisadın temel varsayımı insanların ekonomik kararlarını rasyonel olarak (akılcı tercihlerle) aldığı ve kararlarının fayda maksimizasyonu ve maliyet minimizasyonu üzerine kurulu olduğudur. Psikoloji ise, insanların kararlarını duygusal, bilişsel ve sosyal faktörlere dayandığı bir bakış açısı sunar. Bu iki bilim dalını kapsayan araştırmalar, insanların ekonomik kararlarını etkileyen duygusal ve irrasyonel faktörleri ortaya koyar. Bu alana iktisat literatüründe *davranışsal iktisat* denir. Davranışsal iktisat alandaki çalışmalar, insanların gerçekte nasıl kararlar aldığını, risklerle nasıl başa çıktığını ve iktisadi alışkanlıklarını daha iyi anlamak için psikolojik teorileri kullanır.

İktisat ve psikoloji arasındaki iş birliği, iktisat politikaları tasarlanırken daha iyi sonuçlar elde edilmesine yardımcı olur. İnsan davranışlarına dayalı daha gerçekçi ekonomik modeller, ekonomik karar alma süreçlerini iyileştirmeye katkıda bulunur. Bu nedenle, iktisat ve psikoloji arasındaki bu ilişki hem akademik araştırmalarda hem de ekonomik uygulamalarda büyük önem taşır. Bu iki disiplin arasındaki ilişki hem akademik araştırmalarda hem de hükümetlerin politika oluşturmalarında giderek daha fazla önem kazanmaktadır. İnsan davranışlarını daha iyi anlayarak ekonomik karar alma süreçlerini iyileştirmek toplumlar için fayda sağlayabilir.

Davranışsal iktisat yaklaşımında, iktisat bilimini diğer sosyal bilimlerden ayıran saha verilerinin matematiksel hesaplamalarında ve bu hesaplamaların açıklanmasında psikoloji biliminden yararlanılmaktadır (Camerer, 1999, s. 10575). Psikoloji ve iktisat, davranışsal iktisadın yapı taşlarından biridir ve temel olarak insan davranışını inceleyen ve ortak olarak insanların tercihlerini, davranışlarını ve bu davranışların ortaya çıkma nedenlerini incelemektedir (Durusoy, 2008, s. 9; Eser & Toigonbaeva, 2011, s. 288).

İnsan davranışlarını, yargılarını ve mutluluğunu sistematik bir şekilde inceleyen psikoloji, davranışların altında yatan nedenleri ortaya çıkarmaktadır (Sent, 2004, s. 734). Günümüz iktisadi düşüncesinin ve modern ekonomik teorisinin kökenini ise, Adam Smith ve David Ricardo gibi iktisatçıların öncüsü olduğu, genellikle rasyonel davranış ve serbest piyasa ekonomisini savunan klasik iktisat anlayışı oluşturur. Klasik iktisat anlayışı, iktisat bilimi için temel bir çerçeve sağlar, karşılaştırma ve eleştiri imkânı sunar ve iktisat politikası tartışmalarının temelini oluşturur. Klasik iktisat bu vesileyle daha kapsamlı bir bakış açısı sunar ve iktisadi olguların gelişimini anlamak için önemlidir. Klasik iktisat anlayışı mevcut kaynakların tüketiciler, firmalar ve devletler gibi iktisadi aktörler özelinde nasıl dağıtıldığı ile ilgilenir. İktisat biliminde, bireylerin davranışlarının sonucu olan ürün tercihlerinin istikrarlı ve tutarlı olduğu, bu ürünleri seçerken en yüksek faydası olan ürünleri tercih edecekleri kabul edilmektedir. Başka bir deyişle, tüketicilerin rasyonel davranışlar sergileyecekleri varsayılmaktadır. Ancak psikolojide tüketici tercihlerinde farklılıklar bulunmaktadır (Rabin, 1998, s. 11).

İktisat ve psikolojinin birleşiminde bireyler herhangi bir ürünü satın aldıklarında ya da herhangi bir ürün için yatırım kararı verdiklerinde bazı psikolojik eğilimlerden etkilendikleri vurgulanmaktadır. Aydın ve Ağan (2016) tarafından yapılan çalışmada

finansal yatırım yapmaya karar veren yatırımcıların psikolojik faktörlerden etkilendiği tespit edilmiştir (Ağan, 2016). Başka bir deyişle, katılımcılar finansal kararlar alırken davranışsal eğilimlerden etkilenir ve bu nedenle sistematik hatalar ve irrasyonel davranışlar sergilerler.

Kısacası, iktisat ve psikolojinin birleşimi olan davranışsal iktisatta bireylerin sınırlı bir rasyonaliteye göre durum tespiti yaptıkları ve hareket ettikleri vurgulanmaktadır (Camerer, 1999, s. 10575). Herbert Simon'a göre, sınırlı rasyonelliğe sahip bireyler, bilişsel kısayollar nedeniyle karar vermede bazı olumsuzluklar yaşayabilirler. Simon'a göre bunun nedeni, bireylerin ellerindeki bilgiyi yeterince işleyememeleri, karmaşık problemlere sahip olmaları ve iş bölümünün tam olarak olgunlaşmamış olmasıdır (Earl, 2005, s. 913).

Özetle, davranışsal iktisat, geleneksel iktisadi modellerin sınırlarını zorlayarak insan davranışlarının esas nedenlerini anlama çabasında önemli bir adım olmuştur. Bu disiplin, ekonomik karar alma süreçlerindeki insan davranışlarını daha kapsamlı bir şekilde ele alarak, ekonomi bilimine yeni bir bakış açısı kazandırmıştır. Bilhassa davranışsal iktisadın psikoloji ile iktisat arasındaki ilişkiyi vurgulaması, bu iki disiplinin birbirini tamamlayıcı yönlerini ortaya koymaktadır. Bu sebeple, biz de davranışsal iktisadın önemli olduğunu düşünmekte ve bu disiplinin iktisadi analiz ve politika oluşturma süreçlerinde daha fazla dikkate alınması gerektiği kanısındayız.

1.1.2. Mutluluk İlgili Teorik Çerçeve

Mutluluk, hayatta herkesin arzuladığı ve elde etmek için çaba gösterdiği bir durumdur. Ancak mutluluğun anlamı ve belirleyen faktörler kişiden kişiye değişebilir. O bakımdan, herkes için kabul edilebilir bir mutluluk tanımı yapmak kolay değildir. Mutlulukla ilgili çalışmalar literatürde eski dönemlere kadar uzanmakta olup, mutluluk tarih boyunca aranan bir durum olarak kabul edilmiş ve farklı yollar izlenerek elde edilmeye çalışılmıştır. Esasında mutluluk, ölçülebilirliği zor olan bir kavramdır; çünkü, hissedilen ve kişiden kişiye değişen bir durumdur. Kişiler yalnızca belli ölçeklerde mutlu olduklarını belirtebilirler ancak bu ölçekler, herkes için farklı anlamlar taşır. Örneğin insanlardan, “hiç mutlu değilim (1)” ile “çok mutluyum (5)” arasında sıralanan ve bireyin mutluluk düzeyini derecelendirmesine olanak tanıyan bir değerlendirme aracı olarak belirlenen

beşli bir ölçekte mutlu olma derecesini belirtmesi istense bile, herkes için bu ölçekler farklı anlamlar ifade edebilir. Ayrıca ölçekte belirtilen bir nokta, gerçek anlamda o noktada olduğunuzu göstermeyebilir, zira cevap tamamen o anda hissettiklerinize bağlıdır.

Mutluluğun kaynakları çeşitlilik gösterdiği ve kişiler arasında bu kaynakların önemi değiştiği için, tek bir formülle açıklamak mümkün değildir. Gelir veya ekonomik durum, bazı durumlarda mutluluğun önemli bir faktörü iken, diğer durumlarda etkisiz ya da daha az etkili bir faktördür. Mutluluğun kişinin hayattan beklentileriyle doğrudan ilişkili olması nedeniyle, kişiler arasında, hatta toplumlar arasında ve aynı toplum içinde zaman içinde farklılık gösterebilir. Ayrıca, bireyler olarak kendimizi düşündüğümüzde, mutlu olma kriterlerimizin zamanla farklılaştığını fark edebiliriz. Yaş, medeni durum, gelir, aile ve sosyal bağlar, yaşadığımız yer gibi birçok faktör mutluluk formülümüzü sürekli olarak değiştirir. Yukarıda da belirttiğimiz gibi mutluluğun tanımlanması ve ölçülmesi zor olsa da literatürde yapılan araştırmalar genellikle mutluluk kavramını tanımlamaya ve ölçmeye çalışır. Ancak, her araştırmanın kendine özgü ön kabulleri ve varsayımları vardır ve çoğu araştırma birbirleriyle çelişir. Bu nedenle, sosyal bilimler için genel geçerli kanunlar olmadığından, bir konu veya kavramın farklılaşmalar yaşayabileceği ve genellemelerin belli sınırlar içinde kalabileceği söylenebilir. Bu nedenle, sosyal bilimler zamanla değişen bir alandır.

1.1.2.1. Mutluluk

Türk Dil Kurumu (TDK), mutluluğu bütün özlemlere eksiksiz ve sürekli olarak ulaşılmaktan duyulan kıvanç durumu, mut, ongunluk, kut, saadet, bahtiyarlık olarak açıklamaktadır. Mutluluk, aslında en temel fakat tanımlanması en zor kavramlardan biridir. Zira her bir bireyin kendini mutlu hissetmesini sağlayacak olaylar ve durumlar farklıdır. Her bireyin yaşamı boyunca bir dizi hedefi vardır, ancak birçok bilim insanının iddia ettiği gibi, yaşamın nihai amacı mutluluktur (Frey & Stutzer, 2002, s. 63). Esasen her insanın mutluluk peşinde olduğu bir gerçektir. Mutluluk, insanlık tarihi boyunca üzerinde düşünülen, arzulanan ve peşinden koşulan evrensel ve insani bir kavramdır. Bu kavram, sadece bireysel düzeyde değil, aynı zamanda toplumların refah düzeyi, ekonomik yapıları, kültürel değerleri ve tarihleri üzerinde de etkili olmuştur.

1.1.2.2. Mutluluk Kavramına Psikolojinin Bakış Açısı

Psikolojide öznel refahın incelenmesi 1960'lı yıllara uzanan oldukça yeni bir konudur. Bu alandaki deneysel araştırmalar, ekonomik değişkenlerin mutluluğu çok az etkilediğini; cinsiyet, yaş, medeni durum ve istihdam durumu gibi objektif koşulların ise duygusal sonuçlarla oldukça sınırlı ilişkilere sahip olduğunu göstermektedir. İyi olma durumu, genel olarak özsaygı, özgürlük, kişilik özellikleri, kişisel ilişkilerin kalitesi ve aile, iş ve sağlık algıları gibi maddi olmayan ve soyut faktörlere bağlıdır. Ayrıca, bu tür öznel faktörlerin ekonomik koşullardaki değişikliklerin mutluluk üzerindeki etkilerini gölgede bıraktığı görülmektedir (Headey vd., 2004). Sonuç olarak, bir kişinin ekonomik koşulları ne kadar dramatik bir şekilde iyileşirse, kişi kısa sürede belirgin bir mutluluk yaşasa da yaşam koşullarını yeni ekonomik durumuna hızla uyum sağlayacak ve gelecekteki koşullara yönelik beklentilerini yükseltecektir. Bu nedenle, kişinin mutluluğunda uzun vadede herhangi bir artış meydana gelmez. Ayrıca, psikolojide yaygın bir teori olan Ayar Noktası Teorisi'ne (set point theory) göre, her bireyin genetiği ve kişiliği tarafından belirlenen bir mutluluk ayar noktası vardır. Evlilik gibi bireylerin yaşamında önemli ve kalıcı olan bir olay bu ayarı noktanın üzerine veya altına çekebilir, ancak zamanla hedonik uyum, bireyi başlangıç düzeyine geri döndürecek (Easterlin, 2003). Bu teoriye göre, ekonomik veya sosyal koşulları iyileştirmek için alınan herhangi bir önlem, her bireyin zaman içinde verilen mutluluk ayarı noktasına geri dönmesi nedeniyle yalnızca geçici bir etkiye sahip olabilir (Easterlin, 2003, 2005; Headey vd., 2004). Psikoloji, mutluluk kavramını incelemek için özellikle insan davranışları, duygusal deneyimler ve kavramaya dair (bilişsel) süreçler üzerine odaklanır. Yukarıda bahsettiğimiz noktaları da kapsayarak psikolojinin mutluluk kavramına yönelik ana yaklaşımlarını kavramlar halinde şu şekilde açıklayabiliriz (Bruni, 2004, s. 439).

Duygusal ve Psikolojik İyi Olma: Psikoloji, mutluluğu bir kişinin duygusal ve psikolojik iyi hali olarak değerlendirir. Mutluluk, kişinin içsel deneyimleri, duygusal durumu ve genel yaşam tatmini ile ilişkilendirilir.

Öznel Bir Deneyimdir: Psikoloji, mutluluğu kişinin kendi öznel deneyimleri ve algıları temelinde ele alır. Yani, her bireyin mutluluk algısı farklıdır ve bu algı, kişisel değerler ve deneyimlerle şekillenir.

Hedonik Uyum (Adaptasyon): Psikoloji, insanların zaman içinde yeni koşullara uyum sağlama eğiliminde olduğunu kabul eder. Bu nedenle, olumlu veya olumsuz yaşam koşullarının uzun vadeli mutluluk üzerinde sınırlı bir etkisi olduğunu belirtir. Örneğin, olumlu bir olayın ardından mutluluk seviyeleri artar, ancak zamanla başlangıç seviyelerine geri döner.

Kişisel Mutluluk Ayarı Noktası: Psikolojide yaygın bir teori, her bireyin genetik ve kişisel faktörlere dayalı olarak bir mutluluk ayarı noktasına sahip olduğunu öne sürer. Bu, yaşam koşullarının kısa vadeli olarak mutluluğu etkileyebileceğini, ancak uzun vadeli olarak kişinin bu ayarı noktasına geri döneceğini gösterir.

Özsaygı, Özgürlük ve Kişisel İyi Olma: Psikoloji, mutluluğun özsaygı, özgürlük ve kişisel gelişim gibi maddi olmayan ve içsel değerlere dayalı olduğunu vurgular. Bu faktörler, mutluluğun temel bileşenlerinden biri olarak kabul edilir.

Psikoloji, mutluluğu birçok karmaşık faktörün etkilediği öznel bir deneyim olarak ele alır ve insanların mutluluğunu anlamak ve artırmak için bu faktörleri incelemeye odaklanır.

Psikolojinin mutluluk kavramına yönelik temel yaklaşımları oldukça kapsamlıdır. Duygusal ve psikolojik iyi olma üzerine odaklanan bir yaklaşım, mutluluğun kişinin içsel deneyimleri, duygusal durumu ve genel yaşam tatmini ile ilişkilendirildiğini vurgular. Öznel bir deneyim olarak görülen mutluluk, her bireyin kendi öznel deneyimleri ve algılarına dayanır, yani herkesin mutluluk algısı farklıdır ve bu algı kişisel değerler ve deneyimlerle şekillenir. Hedonik uyum kavramı, insanların zaman içinde yeni koşullara uyum sağlama eğiliminde olduğunu belirtir; bu da olumlu veya olumsuz olayların, uzun vadeli mutluluk üzerinde sınırlı bir etkiye sahip olduğunu gösterir. Kişisel mutluluk ayarı noktası teorisi ise her bireyin genetik ve kişisel faktörlere dayalı olarak belirli bir mutluluk seviyesine sahip olduğunu öne sürer; bu da yaşam koşullarının kısa vadeli olarak mutluluğu etkileyebileceğini, ancak uzun vadede kişinin bu seviyeye geri döneceğini gösterir. Son olarak, özsaygı, özgürlük ve kişisel gelişim gibi maddi olmayan ve içsel değerlerin mutluluğun temel bileşenleri olduğu vurgulanır. Bu yaklaşımlar, mutluluğun karmaşıklığını ve çok boyutluluğunu anlamaya yönelik derin bir bakış sunar, insan psikolojisinin temel özelliklerinden birini oluşturur.

1.1.2.3. Mutluluk Kavramına İktisadi Bakış Açısı

İktisatçılar, yaşam koşullarının özellikle gelir artışının mutluluk üzerinde kalıcı etkilere sahip olduğuna inanır. Hâkim teori olarak belirtebileceğimiz “*daha fazla olması, daha az olmasından iyidir*” görüşü fayda terimleriyle ifade edilen *açıklanmış tercihler teorisine* (*revealed preferences theory*) dayanmaktadır. Ünlü iktisatçı Paul Anthony Samuelson tarafından 1938 yılında ortaya çıkarılan bu teori bir kişinin gelirini artırarak iyi olma halinin iyileştirilebileceğini ve toplumun gelirini artırmayı amaçlayan politika önlemlerinin genel refah seviyesini yükselteceğini açıklamaktadır (Samuelson, 1948; 243). Esasen iktisatçılar, mutluluğun gelir dışında çeşitli koşullara bağlı olduğunu da kabul etmektedirler. Ancak literatürde gelir, mutluluk açısından en etkili değişken olarak görülmüş ve ne kadar büyük ölçüde artarsa, genel refahın da o kadar büyük ölçüde artacağı varsayılmıştır. Bazı iktisatçılar, tipik bir bireyin refahının çeşitli maddi ve manevi unsurlara bağlı olduğu bir fayda veya mutluluk fonksiyonuna sahip olduğunu belirtir. Tipik bir kişinin belirli hedeflere veya arzulara sahip olduğuna ve her alanda mevcut bir kazanımı olduğuna inanılır. Bireyin genel mutluluğu, her bir alandaki istekler ve kazanımlar arasındaki eksikliğe ve her alanın bireylerin fayda fonksiyonundaki göreceli önemine bağlıdır (Easterlin; 2003).

İktisatçılar genellikle, faydayı doğrudan ölçmek yerine, davranıştan çıkarsama yapmayı tercih etmişlerdir. Ancak, bu genellemenin istisnalarından olarak, Jan Tinbergen, Ruut Veenhoven, Ferrer-i-Carbonell ve Van Praag gibi Hollandalı bir grup iktisatçı, insanların maddi refahlarından duydukları memnuniyeti sorgulamış ve iktisat literatüründe önemli bir katkı sağlamıştır. (Easterlin; 2003; Headey vd. 2004).

İktisatçılar psikoloji literatürüne 2000’li yıllara doğru daha fazla ilgi göstermeye başlamış ve gelir, işsizlik, enflasyon ve kurumların insanların kendi refah düzeyleri ya da öznel iyi oluşları (subjective well-being) üzerindeki etkilerini araştırmaya koyulmuşlardır. İktisatçıların bu ilgisindeki önemli motivasyon, psikoloji teorilerinin ve öznel iyi oluş ile ilgili sonuçların iktisatta gelir ve mutluluk arasındaki yaklaşımın sorgulanabilir olabileceğindendir. ‘Eğer tercihler dışsal ve nispeten sabitse, o zaman mal ve hizmetlerin arzının artması faydayı artırır’ sonucuna varılabilir. Ancak bunun aksine, tercihlerin büyük ölçüde içsel olduğunu öne süren bir karşı teori vardır; yani, insanlar tercihlerini başkalarının sahip olduğu ve istediği şeylere göre değiştirirler (Headey vd., 2004, s. 3).

Bir kişinin her şeyi tükettiği ve başka kimsenin olmadığı ekonomi o kişiye göre verimlidir; yani, verimli nokta birinin diğerine zarar vermeden daha mutlu olamayacağı duruma geline n noktadır (Varian, 1992, s. 103). Yine de bir ulusun örgütsel yapısı ile halkının refahı birbirini dışlamaz, aksine birbirine bağlıdır (Frey & Stutzer, 2002, s. 409). Zenginlik tek başına insanların refahındaki ve dolayısıyla mutluluğundaki değişiklikleri açıklayamaz (Bruni, 2004, s. 435). Bir ülkenin hasılasını ve üretkenliğini artırarak insanların kendilerini daha iyi hissedecekleri inancının yanıltıcı olduğu da iktisat alanında dile getirilmeye başlanmıştır. Batı ülkelerinde reel gelir uzun süredir artıyor olsa da insanların öznel iyi oluşunda yani mutluluğunda bu artışa benzer bir artış görülmemiştir (Oswald, 1997, s. 1822).

Bu nedenle, iktisat alanında mutluluk üzerine yapılan araştırmalar, iktisatçılar arasında yeni bir yol açmış ve yeni bir araştırma alanı olan mutluluk ekonomisi alanı ortaya çıkmıştır. Mutluluk ekonomisi araştırmaları, iktisat bilimini yaşamı değerli kılan şeyleri ölçmeyen gayrisafi yurtiçi hasıla'ya (GSYH) odaklanmaktan uzaklaştırmıştır. İkinci bir sonuç, mutlulukla ilgili araştırmaların politika yapıcıların odak noktasını değerştirmesidir. Bu durum karar vericilerin insanlar için gerçekten önemli olan faktörleri göz önünde bulundurarak gerçek fayda-maliyet analizi geliştirmelerine olanak tanımıştır. Son olarak, mutluluk araştırmalarının, Brookings Enstitüsü tarafından belirtildiği gibi, iktisat politikalarını ve sosyal politikayı yeniden tasarlamaya çok uygun olduğu kabul edilmektedir. Bu durum, sosyal ve ekonomik yönleri ele alan bir kalkınma için yeni bir strateji olarak kabul edilebilir ve politika yapıcılarını bilgilendirmek için kullanılabilir. Günümüzde yerel kurum ve kuruluşlar, akademisyenler, iktisatçılar ve son olarak toplumlar mutluluğu ölçmek için anket verilerine odaklanmaktadır.

Yukarıda bahsettiğimiz noktaları da kapsayarak iktisadın mutluluk kavramına yönelik ana yaklaşımları aşağıdaki üç başlık altında toplanabilir:

Fayda ve rasyonellik: İktisat, insanların rasyonel varlıklar olduğunu ve kararlarını kendi faydalarını maksimize etmeye yönelik olarak aldığını varsayar. İktisat, mutluluğu soyut bir kavram olan fayda ya da yarar (utility) kavramı ile ölçmeye çalışır. Fayda, bir kişinin bir mal veya hizmetten elde ettiği memnuniyet veya yarar düzeyini temsil etmektedir. Fayda kavramının soyut olmasından mütevellit, iktisatçılar mutluluğu tüketim ve gelir gibi objektif göstergeler aracılığıyla ölçmeye çalışırlar.

Marjinal fayda: İktisat, marjinal fayda ilkesini kullanarak, kişinin tüketim kararlarını nasıl optimize ettiğini ve hangi mal veya hizmetlerin mutluluğunu hangi seviyeye kadar artırabileceğini inceler.

Tüketim ve gelir: İktisat, genellikle kişilerin tüketim seviyeleri ve gelir düzeyleri ile mutluluk arasındaki ilişkiyi araştırmaktadır. Lakin bu yaklaşım, mutluluğun sadece maddi unsurlarla sınırlı olabileceğini varsayar ve psikolojik ve manevi unsurları genellikle göz ardı eder.

Sonuç olarak, psikoloji, mutluluğu içsel deneyimler ve öznel faktörlerle ele alırken, iktisat ise genellikle objektif göstergeler ve rasyonel kararlarla ilişkilendirir. Nihayetinde, her iki disiplin de mutluluk kavramını anlama ve açıklama amacıyla farklı yaklaşımlar kullanır.

Bu başlıkta mutluluk kavramına iktisadi bakış açısı genel ve temel şekilde irdelenmiştir. Esas olarak ileriki bölümlerde iktisat ve mutluluk ilişkisi detaylı şekilde ele alınacak ve derinlemesine analiz edilecektir.

1.1.2.4. Mutluluk Kavramının Batı Literatüründe Tarihsel Gelişimi

Tarih boyunca, mutluluğun tanımı ve tartışmaları, her dönemin kendine özgü koşullarına göre değişiklik göstermiştir. Batılı ilk çağ düşünürlerinden Sokrates (M.Ö. 469-399) mutluluğun erdemli ve doğru olmakla ulaşılabileceğini savunmuş ve bireylerin kendi iç uyumlarına sahip olduklarında mutlu olduklarını vurgulamıştır. Demokritos (M.Ö. 460-370) ise, mutluluğu, insan ruhunun iyi ve dingin bir hali olarak tanımlamıştır. Platon (M.Ö. 428-348) ise, mutluluğun doğruluk, adalet, ölçülülük gibi özelliklerle bağdaştırılacağını ve bu özelliklerin insanları mutluluğa götüreceğine dikkat çekmiştir (Yalvaç Arıcı, 2020, s. 220).

Ünlü Yunan düşünür Aristoteles (M.Ö. 374-322), mutluluğun en tanınmış ilk tanımlarından birini yapmıştır. Aristoteles'e göre mutluluk, insan yaşamının ana amacıdır ve her insan mutluluğu arar. *Nikomakhos Etiği* adlı eserinde, zengin ya da fakir, bilge ya da cahil olsun, çoğu birey için mutluluğun yaşamın nihai amacı olduğunu belirtir. Aristoteles'e göre mutluluk bir araç değil, dosdoğru hedeflenen bir amaçtır. Mutluluğu, "iyi" kelimesiyle özdeşleştirmiş ve hayatta eylemlerle birlikte ulaşmanın hedeflendiği

eudaimonia'nın mutluluk olduğunu ifade etmiştir. Mutlu olabilmenin anahtarları, erdem, iyilik ve ölçülü olmaktır (Aristoteles, çev. Babür, 1997, s. 67). Ünlü filozof "eudaimonia" kavramını şöyle ifade etmektedir: "Her varlığın kendisine özel bir işlevi vardır; bıçak kesmek için, kalem yazmak içindir. İnsanlar da onları diğer canlılardan ve varlıklardan ayırtıran özelliklerini keşfedip mümkün olan en mükemmel şekilde kullanmak için vardır. Bunu başardığı ölçüde insan eudaimonia'ya sahiptir. Yani mutludur" (Nagel, 1972, s. 254; Yemişçigil & Dolan, 2018, s. 187). Kısaca mutlu olabilmenin anahtarı, erdem, iyilik ve ölçülülüktür.

Farabi (870-950), Aristoteles gibi mutluluk kavramını inceleyerek onun kutsal bir amaç olduğunu ve insanoğlunun ulaşabileceği en faziletli iyilik olduğunu belirtmiştir. Farabi'nin eserinde, mutluluğun her insanın arzuladığı bir amaç olduğu ve bunu başarmak için insanların ancak bir "kemal" haline gelmeleri gerektiği ifade edilmiştir. Farabi mutluluğu "meşhur bir amaç" olarak nitelendirmiş ve bunun açıklaması için herhangi bir söze gerek olmadığını belirtmiştir (Arkan, 2009; Farabi, çev. Özcan, 1993).

Mutluluk konusundaki görüşünden daha önce de bahsettiğimiz Sokrates, mutluluğun en yüce iyi olduğunu açıklamış ve mutluluğun bilgi ile elde edileceğini vurgulamıştır. Sokrates'in "bilgi ile erişilen mutluluk" tezi birçok filozofun onayladığı bir görüş haline gelmiştir (Erdem, 2003, s. 23). Bu bakış açısı, mutluluğun bilgi, anlayış ve içsel dönüşüm yoluyla gerçekleştiğini öne sürer, böylece mutluluğun sadece dışsal koşullara değil, içsel duruma da bağlı olduğunu gösterir.

Demokritos (M.Ö. 460-370) mutlu hayatın keyifli olması gerektiğini savunurken, Aristippos (M.Ö. 435-356) da hazcı bir yaklaşımla mutluluğu eğlence ve keyif veren anların toplamı olarak tanımlamıştır (Diener, Scollon, Lucas, 2004). Bu antik çağ filozofları, mutluluğun özünü hazcı bir bakış açısıyla ele almışlardır.

Aristoteles, Sokrates gibi filozoflar mutluluk kavramını erdem ve entelektüel zevklerle açıklarken, Demokritos ve Aristippos gibi düşünürler hazcı (hedonist) bir bakış açısı sergilemiştir. Böylelikle alana farklı yaklaşım getirerek mutluluk kavramı üzerine zengin bir düşünsel çerçevenin temelini atmışlardır.

Descartes (1596-1650), ruhsal tatmin ve memnuniyetin tam bir mutluluk olduğunu vurgularken, John Locke (1632-1704) insanların mutluluk-mutsuzluk kavramlarına dayalı olarak davranışlarına iyi ve kötü anlamlar yüklediğini ve bu sayede bir eylemin iyi veya kötü olduğuna karar verdiklerini belirtir. Aydınlanma çağı düşünürlerinden David Hume (1711-1776) ise, mutluluğu, toplumsal düzen, aile uyumu, dostluk ve kibar siyasal yönetim sonucu olarak tanımlar. Bu tanımlar, mutluluğun farklı yönlerini ve kaynaklarını ortaya koyar.

Faydacılığın (utilitarizm) önde gelen temsilcilerinden Jeremy Bentham (1748-1832), haz ve acıların insan davranışlarını ölçmek için kullanılabileceğini düşünmüştür. Bentham'a göre, haz ve acı ölçülebilir ve hesaplanabilir, mutluluk da bu ölçümlere göre elde edilir. Bu bakış açısı, mutluluğun somut bir değerlendirmeye anlaşılabilir olduğunu öne sürmesi açısından büyük önem arz eder.

Faydacı filozoflardan John Stuart Mill (1806-1873) ise, mutluluğu ahlaki bir eylem ve yaşamın nihai amacı olarak görürken, Friedrich Wilhelm Nietzsche (1844-1900) mutluluğu anlık ve geçici bir duygu olarak tanımlar (Yalvaç Arıcı, 2020, s. 222-224). Bu yaklaşımlar, mutluluğun doğası ve önemi hakkında derinlemesine düşünmemize yol açar.

Bentham'ın faydacı felsefe yaklaşımı, temel olarak üç ilkeye dayanır: hedonizm, sonuç odaklılık ve toplam faydanın en çok artırılması. Hedonizm, faydacı felsefenin ana temasıdır ve Bentham'a göre, insan davranışlarını etkileyen iki faktör vardır: haz ve acı. Birey, haz aldığı durumlara ulaşmak isterken, acı duyduğu durumlardan kaçınır. Faydacı felsefeye göre, "iyi" olan şey en yüksek seviyelerde mutluluk ve haz verendir. Bu nedenle, Bentham'a göre, "en fazla" sayıda kişiye en çok mutluluk sağlayan durum iyi'dir. Bentham, mutluluk ve iyi hal arasında bir benzerlik olduğunu savunur ve sonuç odaklılık ilkesini benimser. Sonuçları iyi olan bir durum, iyi bir durumdur ve sürecin işleyişinden ziyade sonucu önem arz eder. Bentham'ın faydacı felsefesine göre, mühim olan diğer bir kural ise, toplam faydanın en fazla seviyede artırılmasıdır. Bentham, toplumun refah ve mutluluğunun, bireylerin refah ve mutluluğunun toplamına eşit olduğunu savunur ve bazı bireylerin zarar görmesi durumunda bile, fayda görenlerin faydasının zarara maruz kalanların zararından daha yüksek olması durumunda, toplam faydanın artacağı için bu durumu iyi bir durum olarak nitelendirir (Bentham, 1781, s. 20-35)

Bentham'ın fikirlerini geliştiren ve rafine eden bir başka önemli düşünür ise John Stuart Mill'dir. Mill, 1861 yılında çıkardığı *Utilitarianism (Faydacılık)* adlı eserinde, Bentham'ın niceliksel faydacılığın yanı sıra, niteliksel faydacılığı da savunmuş ve mutluluğun sadece miktar değil, kalite açısından da değerlendirilmesi gerektiğini ileri sürmüştür (Mill, 1861). Mill, ayrıca yüksek düşünsel yeteneklerin ve zevklerin niceliksel olmayan bir şekilde değerli olduğunu savunmuştur (Arıcı, 2020, s. 223).

Henry Sidgwick (1838-1900), *The Methods of Ethics (Etik Yöntemler)* adlı eserinde farklı ahlaki teorileri incelemiş ve faydacılığı diğer teorilere karşı savunmuştur. Sidgwick, faydacılığı hem bireysel hem de toplumsal düzeyde ele almış ve ahlaki eylemleri değerlendirirken nesnel ve subjektif unsurları bir araya getirmeye çalışmıştır (Sidgwick, 1884).

Albert Schweitzer (1875-1965), insanların kendi mutluluklarına önem vermesine ek olarak diğer canlı varlıkların yaşamına da saygı göstermeleri gerektiğini savunmuştur. "Benim için yaşam, başkalarının yaşamına saygı göstermektir" şeklinde bir ifadeyle bu düşüncelerini ifade etmiştir (Schweitzer, 1858).

Pozitif psikolojinin öncülerinden biri olarak görülen Martin Seligman (1942-), *Flourish (Refah)* adlı kitabında insan mutluluğunu artırmaya odaklanan bir yaklaşım sergilemiştir. Ona göre pozitif psikoloji sayesinde insanlar, güçlü yönlerini kullanarak anlamlı ve tatmin edici bir yaşam sürebilecektir (Seligman, 2010).

Ed Diener (1946-2021), mutluluk ekonomisi açısından büyük önem arz eden *Subjective Well-Being* (öznel iyi oluş) kavramını geliştirmiş ve insanların kendi yaşamlarına ve deneyimlerine yönelik değerlendirmelerini incelemiştir. Araştırmaları, mutluluk, tatmin ve yaşam kalitesi gibi konularda önemli bilgiler sunmuştur (Diener, 1984). Bu çalışmalar, insanların mutluluklarını ve iyi hissettikleri durumları ölçmek için kullanılan öznel ölçümlerin önemini vurgulamıştır. Diener'ın katkıları, mutluluğun sadece maddi refahla değil, aynı zamanda bireyin içsel deneyimleri ve değerlendirmeleriyle de yakından ilişkili olduğunu göstermiştir. Özellikle mutluluk ekonomisi alanında, öznel iyi oluş kavramı, insan refahının anlaşılmasında, araştırılmasında ve politika yapıcıların bu konuda daha iyi kararlar almasında önemli bir araç olmuştur. Bir iktisatçı ve psikolog olan Richard Layard (1934-), *Happiness and Public Policy: A Challenge To The Profession* (Mutluluk

ve Kamu Politikası: Mesleğe Yönelik Bir Zorluk) adlı kitabında, iktisadi refaha sadece gelir artışıyla değil, insanların genel mutluluğunu artırmayı amaçlayan politikalarla ulaşılacağını savunmuştur. Bu eser sayesinde mutluluk kavramı iktisat politikası tartışmalarına dahil olmuştur. Layard'ın tezi, ekonomik büyümenin ve gelir artışlarının insanların mutluluğunu artırma potansiyeline sahip olduğu kadar, bireylerin psikolojik ve sosyal ihtiyaçlarını da göz önünde bulundurarak tasarlanmış politikaların daha büyük bir etki yaratabileceğini vurgular. Bu çalışma, mutluluk kavramını sadece bireyin içsel deneyimlerine odaklanmak yerine, geniş bir toplumsal perspektiften ele almayı teşvik eder. Sonuç olarak, Layard'ın eseri, iktisat profesyonellerini ve politika yapımcıları mutluluk ve refahı ele alırken geleneksel paradigmalardan çıkarak daha kapsayıcı bir yaklaşım benimsemeye çağırmaktadır (Layard, 2006).

Daniel Kahneman (D: 1934) ve Amos Tversky (1937-1996) davranışsal ekonomi ve psikoloji alanlarında önemli çalışmalar yapmışlardır. *Prospect Theory* (Beklenti teorisi) adlı çalışmalarıyla insanların karar verme süreçlerini anlamaya çalışmışlar ve insanların risk ve belirsizliği nasıl değerlendirdiği konusunda farklı bir bakış açısı sunmuşlardır. Bu çalışma, mutluluk ve tatmin açısından insan davranışını anlamada önemli bir katkı olarak yer almaktadır (Kahneman, & Tversky, 1979). Kahneman ve Tversky'nin beklenti teorisi çalışması, insanların karar verme süreçlerindeki psikolojik eğilimleri ve bu eğilimlerin ekonomik tercihler üzerindeki etkilerini ele almaktadır. Klasik iktisadi modeller, insanların rasyonel olarak davrandıklarını ve kararlarını maddi kazançları maksimize etmeye odaklandıklarını varsayar. Ancak Kahneman ve Tversky, gerçek dünyadaki insan davranışlarını daha doğru bir şekilde açıklamak için bu varsayımları sorgulamışlardır. Beklenti teorisi, insanların karar verme sürecindeki duygusal ve psikolojik faktörlerin önemini vurgular ve bu faktörlerin insanların mutluluk ve tatmin düzeylerini nasıl etkilediğini ortaya koyar. Bu çalışma, insan davranışının anlaşılmasında sadece maddi faktörlerin değil, aynı zamanda duygusal ve psikolojik faktörlerin de dikkate alınması gerektiğini gösterir. Dolayısıyla, mutluluk ve tatminin ekonomik ve psikolojik boyutlarını birleştirerek insan davranışının daha kapsamlı bir anlayışını sağlar.

Özetle, Batılı düşünürlerin çoğu, mutluluğu erdem, bilgi, haz, toplumsal düzen gibi farklı unsurlarla ilişkilendirirken, bazıları mutluluğu niceliksel ve niteliksel fayda üzerinden değerlendirmiştir. Örneğin, Bentham'ın faydacılık ilkesi, en fazla sayıda kişiye en çok

mutluluğu sağlayan durumun iyi olduğunu savunurken, Mill niteliksel faydacılığı öne çıkararak mutluluğun miktarının yanı sıra kalitesinin de önemli olduğunu vurgulamıştır.

Günümüze yaklaştıkça, iktisat ve psikoloji alanlarında çalışmalar yapan önemli isimlerin mutluluğun genel tanımına ve politika üzerindeki etkilerine dair görüşleri zenginleşmiştir. Pozitif psikoloji biliminin öncüsü Martin Seligman'ın ve Richard Layard'ın insan mutluluğunu artırmayı amaçlayan politikaların önemine vurgu yapması, Daniel Kahneman ve Amos Tversky'nin insan davranışını anlamada yaptıkları önemli çalışmalar konu ile ilgili öne çıkan hususlardandır.

Bahsi geçen eserlere ek olarak mutluluk kavramının batı literatüründeki tarihsel gelişimini ele alan diğer temel kaynaklar şu şekilde sıralanabilir:

Epiktetos (Ö: 135) - "The Enchiridion of Epictetus"

Seneca (Ö: 65) - "Letters to a Stoic"

John Locke (1632-1704) - "An Essay Concerning Human Understanding"

David Hume (1711-1776) - "A Treatise of Human Nature"

Baruch Spinoza (1632-1677) - "Ethics"

Immanuel Kant (1724-1804)- "Groundwork of the Metaphysics of Morals"

Arthur Schopenhauer (1788-1860) - "The World as Will and Representation"

Jeremy Bentham (1748-1832) - "Introduction to the Principles of Morals and Legislation"

John Stuart Mill (1806-1873) – "Utilitarianism"

Erich Fromm (1900-1980)- "The Art of Loving"

Richard Layard (1934-) - "Happiness: Lessons from a New Science"

Daniel Kahneman (1934-) - "Thinking, Fast and Slow"

Martin Seligman (1942-) - "Authentic Happiness"

Matthieu Ricard (1946-) - "Happiness: A Guide to Developing Life's Most Important Skill"

Bu kaynaklar, felsefi, psikolojik, sosyolojik ve edebi açılardan mutluluk kavramını ele alan eserlerdir ve batı düşüncesinde mutluluğun farklı yönlerini ve gelişimini anlamak için önemli referanslardır.

Özetle batı felsefesinde mutluluğun tarihi Antik Yunan felsefesiyle başlar. Sokrates, Platon ve Aristoteles gibi düşünürler, mutluluğun ne olduğu ve nasıl elde edilebileceği konularında önemli katkılarda bulunmuşlardır. Aristoteles'in "*Nikomakhos Etiği*" adlı eserinde mutluluk (eudaimonia) kavramını, erdemler ve iyi yaşamın pratikleriyle ilişkilendirir.

Hristiyanlık, Batı kültüründe önemli bir rol oynamıştır ve Hristiyan inançları mutluluğun anlamını ve elde edilme şeklini etkilemiştir. Hristiyanlıkta mutluluk, Tanrı'ya olan yakınlık ve kutsal olanla birlikte yaşamakla ilişkilendirilir.

17. ve 18. yüzyıllarda Aydınlanma Çağı, Batı düşüncesinde büyük bir dönüşümü temsil eder. Bu dönemde, akıl ve bilimsel yöntemin önemi vurgulanmıştır. Aydınlanma düşünürleri, mutluluğun rasyonel düşünce ve özgürlük üzerine inşa edilmiş bir toplumda gerçekleştirilebileceğini savunmuşlardır.

19. ve 20. yüzyıllarda, felsefe ve psikoloji mutluluk kavramını daha derinlemesine ele almıştır. Faydacılık gibi etik teoriler, mutluluğu maksimize etmenin önemini vurgulamıştır. Aynı zamanda, psikolojide mutluluğun tanımı ve ölçümü üzerine çeşitli teoriler geliştirilmiştir.

Günümüz batı düşünürleri ise mutluluğun tek bir evrensel tanımının olmadığını ve bireysel deneyimlere dayalı olduğunu savunur. Bu düşünürler, mutluluğun tüketim kültürü, medya ve sosyal ilişkiler gibi çeşitli faktörlerle ilişkili olduğunu iddia ederler.

Bu noktaların ötesinde, mutluluk kavramının tarihsel gelişimi, sosyal yapının, ekonomik koşulların, kültürel değerlerin ve bireyin yaşadığı döneme bağlı olarak nasıl değiştiğini incelemeyi gerektirir. Her dönemde mutluluğun tanımı ve elde edilme yolları farklılık göstermiştir ve bu süreç karmaşık ve çok yönlüdür.

Batı düşünürler arasında mutluluğun tanımı üzerine farklı düşünce ve görüşler yer alırken, hemen hemen her düşünür mutluluk konusunun felsefi, psikolojik ve iktisadi açılardan incelenmesi gerektiğinin önemini vurgulamıştır.

1.1.2.5. Mutluluk Kavramının İslam Literatüründe Tarihsel Gelişimi

Mutluluk kavramı İslam kültüründe hem dünyevi hem de uhrevi boyutları olan "saadet" terimiyle ifade edilir. (Bircan, 2001, s. 56). Uhrevi boyutta saadet, Allah'a bilinçli bir şekilde teslim olan ve O'nun emirlerine uyan bireylere vaat edilen Allah'ın cemalini görme, ebedi huzur ve neşeyi içeren nihai mutluluğa ulaşmak anlamına gelmektedir (El Attas, 2011, s. 219). Çağdaş İslam düşüncesinin önemli isimlerinden birisi olan Nakib el-Attas (Doğum: 1931)'a göre uhrevi saadetin dünyevi saadetle üç yönden yakın bir ilişkisi vardır:

1. Benliğe ilişkin yönü.
2. Bedene ilişkin yönü.
3. Nefis ve beden dışında olan lakin her ikisinin mutluluğunu olumlu etkileyecek servet gibi konulara ilişkin yönü.

Dolayısıyla, dünyada mutluluk, aslı vahiy olan din vesilesiyle sürdürülen bir yaşamla ilişkilidir (El Attas, 2011, s. 220).

İslam düşünürleri, mutluluk kavramının yerine insan için kurtuluş sebebi, talih, baht, uğur ve bolluk anlamlarını ifade eden "*es-sa'ade*" terimini kullanmışlardır. Bunlara ek olarak, insanoğlu için nihai mutluluk anlamında "*es-sa'adetu'l-kusva*", en yüce mutluluk anlamında ise "*es-sa'adetu'l-uzma*" ya da "*es-sa'adetu'l-ulya*" ifadeleri kullanılmıştır (Arıcı, 2020, s. 217). İslam tarihinde ilk filozoflardan olan Yakub bin İshak Kindi, *Risâle fi'l-Hile li-Def'i'l-Ahzân* isimli eserinde, bireyin mutlu olmak için kendini gamdan nasıl uzaklaştırabileceği konusuna değinmiştir (Çağrı, 2008, s. 319-320; Vural, 2003, s. 321; Devellioğlu, 1993, s. 903). Kindi (801-873)'ye göre mutluluk, manevi, zihinsel ve ruhsal yetkinlikle elde edilebilen geçici hazların ötesinde bir duygudur (El Kindi, 2012, s. 17). Başka bir deyişle, anlıktan ziyade sürekli olan akli ve manevi zevkler insanı mutluluğa ulaştırabilir. Mutluluk, ebedi olmayan *kevn-ü fesad* (oluş ve bozuluş) dünyasında

aranmamalıdır. Zira geçici duyusal zevkler gibi duyusal hazlar ve arzular insanı mutlu edemez. Kindi ayrıca kaybedildiği zaman üzüntü duyulacak nesneleri olmayan insanların daimî mutluluğa ulaşabileceğini belirtmektedir (el-Kindi, 2012, ss. 51, 81).

Büyük İslam düşünürlerinden Farabi (870-950), İslam düşünce tarihinde mutluluğu önemli bir amaç olarak ele alan ve detaylı bir şekilde inceleyen bir düşünürdür. Ona göre mutluluk, her zaman insanın kendisi için arzulanacağı ve tercih edeceği bir hedeftir. Mutluluğa ulaşıldığında, onunla birlikte ihtiyaç duyulacak başka hiçbir şey kalmaz (Arıcı, 2020, s. 225). Farabi, mutluluğu insan ruhunun vücutta, maddi şeylere bağımlı olmadan tekâmül etmesi olarak tanımlamaktadır. Başka bir deyişle, mutluluk insanın nefsinin maddi şeylere bağımlılığı olmadan kâmil olmasıdır. Farabi, bu olgunluğu "nihai mutluluk" (es-saadetu'l-kusvâ) şeklinde adlandırmaktadır (Farabi, 1987, s. 39).

Farabi'nin felsefesinde, mutluluk meselesi bilgi ve erdem meselesi olarak öne çıkar. Dolayısıyla, mutluluk meselesi öncelikle bir tespit sorunudur; çünkü bilgi ve erdemin temelinde tespit bulunmaktadır. Bu bağlamda, mutluluk; akıl yoluyla iyi ve kötü, yararlı ve yararsız, güzel ve çirkin, doğru ve yanlış arasındaki ayrımı şüpheyi düşmeden yapabilmektir (Merkit, 2021, s. 10). Mutluluğu en büyük hayır ve en büyük fazilet olarak kabul ettiği için, diğer her şey sadece mutluluğa ulaşmak için araçlardır. Bu nedenle, mutluluk sadece hayır amacıyla ifa edilen hayırdır ve asla başka şeyler için arzulanmaz. Kişinin kendi güzel eylemleri mutluluğa ulaşmasına yardımcı olan şeydir. Mutluluğu engelleyen şeyler ise, bayağılık, düzeysizlik, rezillik, değersizlik gibi kötü hareketlerdir. Farabi'ye göre gerçek mutluluk Allah'a yönelme arzusudur. Ayrıca sahte mutluluklar da bulunmaktadır. Bunlar: bedeni arzular, şan, para, üstün olma, şerefli olma ve kahramanlık gibi duygulardır (Tokat, 2006, s. 153). Sonuç olarak Farabi, dünya ve ahiret mutluluğunun yalnızca erdemler sayesinde elde edilebileceğini belirtmektedir (Farabi, 2001, ss. 69-70).

Bilindiği üzere, 10. yüzyılda Basra'da ortaya çıkan dinî, felsefî, siyasî ve ilmî hedefleri olan, faaliyetlerini gizli şekilde sürdüren organize ve entelektüel bir topluluk olan İhvân-ı Safâ grubu, din ve felsefeyi, akıl ve nakli birleştirmeye çalışan bir grup olarak, yaklaşımlarını her şeyi iyi olması açısından ele alır (Koç, 1999, s. 31). Bu grup için, salt iyi olan şey mutluluktur ve mutluluğun istenme ve aranma sebebi yalnızca kendi özüdür. Yani, mutluluk insanların kendisi için talep ettiği, mutlak iyi olan şeydir. İhvân-ı Safâ,

mutluluğu uhrevi ve dünyevi olarak iki boyutta ele alır (Arıcı, 2020, s. 226). Dünyevi mutluluk, her yaratılanın en iyi vaziyette en kusursuz amaca erişmek için hayatını idame ettirmesi ve mümkün olan en uzun süre yaşamasını ifade ederken, uhrevi mutluluk her varlığın en iyi durumda en mükemmel amaca doğru yönelip sonsuza dek mevcudiyetini devam ettirmesini tanımlar. Bu itibarla, İhvân-ı Safa, mutluluğun bir amaç olduğuna inanmaktadır (Çağrı, 2008, s. 321). İhvan-ı Safa, maddi ve bedensel zevkleri önemsiz ve düşük değerli görerek sadece hazcı ve hedonist bir ahlak anlayışını eleştirmişlerdir; bunun yerine insanı tutkularından ve eksikliklerinden arındıran manevi tatlara vurgu yapmışlardır (Celal, 2018, s. 16).

İslam tarihinde hem tabip hem de filozof unvanıyla bilinen Ebu Bekir er-Razi de ruhun hakiki mutluluğa erdemler yoluyla ulaşabileceğini belirtir. Râzî'ye göre, gerçek mutluluğa itidalli, cesur, bilgin ve adaletli olan ve buna ek olarak tutkularını aklın boyunduruğuna vermiş kişiler ulaşabilir (Aydın, 2014, s. 56; Fahri, 2004, s. 110). Ayrıca mutluluğa giden yola akıl, bilgi ve güçlü bir irade ile ulaşılabilceğini, tutkularının ve ihtiraslarının esiri olan kişilerin ise mutsuz olacaklarını düşünmektedir (Kaya, 2007, s. 482).

İbn Miskeveyh (932-1030), İslam ahlak felsefesinin önemli düşünürlerinden biridir ve mutluluğu "son amaç, en yüksek yetkinlik, en değerli amaçlar" şeklinde açıklamaktadır (İbn Miskeveyh, 2017, s. 53). Esas amaç sadece mutluluk olduğundan, mutluluğa ulaşan kişinin ekstra bir şeye ihtiyacı olmayacaktır (Bircan, 2001, s. 58-59). İbn Miskeveyh'e göre, kâmil seviyeye ulaşan kişiler bedensel mutluluklara ihtiyaç duymazlar; çünkü bedene ihtiyaçları yoktur. Mutlu olan insanın, hikmetten nasibini aldığını, ruhani hayat sahibi olduğunu ve bu dünyada yaşayanların vesilesiyle hikmetin zarafetine ulaşabileceğini, ilahi nur ile aydınlanacağı görüşündedir (Arıcı, 2020, s. 226). Ayrıca, bedensel mutlulukları hedefleyenler gibi üzüntü ve sıkıntılar yaşamayacaklarına inanmaktadır (İbn Miskeveyh, 2013, s. 58-59).

İslâm felsefesinde en önemli düşünürlerden kabul edilen İbn Sina (980-1037), ahlakın temel gayesinin mutluluk olduğunu ve insanın en üst seviyedeki mutluluğa ölümünün ardından ulaşılabilceğini ifade etmiştir (Durusoy, 1999, s. 329). Ona göre, mutluluk, özü bakımından istenen, peşinde koşulan ve diğer hedeflerin kendisi sebebiyle tercih edildiği ilk amaçtır. Bu nedenle, her yaratılanın ulaşmaya çalıştığı en önemli şey mutluluktur. O,

baki olmayan zevklerin mutluluk veremeyeceğine inanır ve mutluluğu elde etmenin esas şartının bilgi ve hikmet olduğunu savunur (İbn Sina, 2011, s. 27-29).

Ebu'l Hasen el Maverdi (972-1058), İslam düşünce tarihinde önemli bir yere sahip olup, dinde esas şartın akıl olduğunu savunmakla birlikte, yalnızca akıl yoluyla mutluluğa ulaşmanın mümkün olmadığı görüşündedir. Ona göre, güçlünün zayıfı, yönetenin yönetileni eşit tutabilmesi için gerekli olan hüküm, sadece akıl aracılığıyla verilemez (Maverdi, 1988, ss. 33-34). Bu itibarla, bireylerin davranışlarını düzenleyebilmesi ve mutluluğu sağlayabilmesi için din şarttır (Maverdi, 1998, s. 202). Maverdi, dünya hayatında mutluluğa sahip olmak için üç unsurun gerekli olduğunu düşünmektedir: İtaatkâr bir nefis, kalbin doğruluğa yönelmesine yardımcı olacak samimi bir dost ve temel ihtiyaçlarını karşılayacak yeterli bir sermaye (Maverdi, 1988, ss. 220-235).

Ragıb el İsfahani (934-1008) İslam ahlak düşünürlerinden biridir ve insanın yaratılışı gereği mutluluğa ulaşabilecek bir fitrata sahip olduğunu savunur. İnsanlar dünya nimetlerini yaratılış amaçlarına uygun şekilde kullanarak mutluluğa erişebilirler (el-İsfahani, 1983, ss. 108-109).

Önde gelen İslam alimlerinden biri olan Gazali (1058-1111), mutluluğu ahirete dayalı bir bakış açısıyla ele almaktadır (Arıcı, 2020, s. 227). Her tür güzellik, lezzet ve mutluluk nimet kabul edilebilir ancak gerçek nimet ahiret mutluluğudur. Dünya nimetleri ise ahiret mutluluğuna götürmeyen geçici mutluluklardır (Gazali, 1977, s. 122). Gazali, mutluluğun anahtarının ebedi bilgide olduğunu belirtir ve bunu "marifetullah", yani Allah'a dair bilgi olarak tanımlamaktadır. O'na göre marifetullah, insanın kalbinde en büyük lezzet ve en büyük mutluluk kaynağıdır (Durusoy, 2003, s. 54).

Gazali'nin "*İhya-u Ulumiddin*" (*Din Bilimlerinin İhyası*) eseri, İslam ahlakı, tasavvufi düşünce ve yaşam üzerine derinlemesine bir inceleme sunar ve mutluluğun kaynaklarını, doğasını ve nasıl elde edilebileceğini detaylı bir şekilde ele alır.

İhya-u Ulumiddin'de Gazali, mutluluğun beş temel kaynağını tanımlar:

1. İman ve Allah'a Yakınlık: Gazali'ye göre, insanın mutluluğu, imanı güçlü bir şekilde Allah'a yakın olmasıyla sağlanır. İman, insanın ruhsal huzurunu ve mutluluğunu artırır.

2. Salih-i Amel: Gazali, insanın hayatında iyi işler yapmanın ve erdemli bir yaşam sürmenin mutluluğunun anahtarlarından biri olduğunu öne sürer. İyilik yapmak, hem insanın ruhsal gelişimine katkıda bulunur hem de topluma fayda sağlar.
3. Zikir ve Dua: Zikir (Allah'ı anma) ve dua etmek, insanın manevi bağını güçlendirir ve mutluluğa giden yolculuğunda önemli bir rol oynar. Bu pratikler, insanın iç huzurunu ve Allah'a olan bağlılığını artırır.
4. Tefekkür ve Fikir: Gazali, insanın yaratılış gayesini ve Allah'ın varlığını düşünerek tefekkür etmenin mutluluğa giden bir yol olduğunu vurgular. İnsanın dünya ve ahiret hakkında derinlemesine düşünmesi, onun ruhsal olarak tatmin olmasını sağlar.
5. İslami İlimlerin Öğrenilmesi: İslami ilimlerin öğrenilmesi ve bilginin araştırılması, insanın ruhsal ve zihinsel gelişimine katkıda bulunur. İslami ilimlerin öğrenilmesi, kişinin Allah'a daha yakın olmasına ve dolayısıyla mutlu olmasına yardımcı olur.

Gazali'ye göre, mutluluk dünyevi zevklerden ve geçici maddi hedeflerden değil, insanın manevi varlığını geliştirmesinden kaynaklanır. Ona göre, gerçek mutluluk, Allah'a yakınlık ve rıza ile sağlanır. Gazali, insanın iç huzuru ve mutluluğunun, Allah'a yakın olma ve O'nun iradesine teslim olma sürecinde gerçekleşeceğini savunur (Gazali,1990).

İslam alimlerinden Nasiruddin al-Tûsî (1201-1274), mutluluğu ahlak anlayışına dayandırmaktadır. Mutluluğu akli bir haz olarak değerlendirmekte ve her bireyin kendine özgü öznel bir değerlendirme yapması gerektiğine inanmaktadır. Mutlak iyi ise, herkes tarafından kabul edilen müşterek ve öznel bir değerdir. Tusi, mutluluğu tam ve izafi olarak ikiye ayırmaktadır. Tam mutluluk, nihai gaye olarak kabul edilir ve mutluluğa mutlak iyilik adında nesnel bir değer atfedilir. Tusi'nin felsefi çerçevesinde, tam mutluluk, insanın en yüksek potansiyeline ulaşması ve manevi olarak en üst düzeye çıkmasıyla ilişkilendirilir (Arıcı, 2020, s. 227). Bu, insanın ruhsal, zihinsel ve manevi açıdan en yüksek seviyede tatmin ve huzura erişmesiyle gerçekleşir. Tam mutluluk, insanın Allah'a yakınlaşması ve O'nun hoşnutluğunu kazanmasıyla da ilişkilendirilebilir. İzafi mutluluk ise tam mutluluğa ulaşmış olmaktan ziyade, dünyevi ve geçici mutluluklarla ilişkilendirilen bir kavramdır. İzafi mutluluk, dünya hayatında yaşanan anlık hazlar, maddi kazanımlar veya toplumsal başarılar gibi geçici ve göreceli tatminlerle ilişkilendirilir. Bunlar, insanın tam mutluluğa ulaşmasına katkıda bulunabilir ancak tam

mutluluğun yerine geçmezler. Başka bir deyişle, Tusi, mutluluğu genel erdemler içerisinde mutlak iyilik şeklinde tanımlamaktadır (Gafarov, 2012, s. 444; Tusi, 2005, ss. 101-102; 2012, s. 131).

1332-1406 yılları arasında yaşamış olan ve önde gelen İslami düşünürlerden birisi olan İbn Haldun'a göre, mutluluğun yalnızca kişinin kendisini ahlaki faziletlerle donatarak elde edilebileceği düşünülmektedir. İnsanlar aklının gerektirdiği şekilde faziletleri ve kötülükleri birbirinden ayırır ve fitratları gereği övülen eylemleri yapmaya meyilli olurlar, kötü eylemlerden kaçınırlar. Bu nedenle, her bireyin faziletleri anlaması ve benimsemesi doğal olarak mümkündür. Faziletleri edinen insanlar mutluluğu bulurlar ve bu mutluluktan sevinç duyarlar (İbn Haldun, 2015, s. 273).

Kâtip Çelebi (1609-1657), yaşadığı dönemde ve sonrasında Osmanlı bilim ve düşünce tarihinin en önemli düşünürlerinden birisi olarak kabul edilir. Kendisinin geniş kapsamlı ve çeşitli alanlarda çalışmaları bulunmaktadır, özellikle ansiklopedik bir eser olan "Keşfü'z-Zünun", Osmanlı dönemi bilim ve düşünce tarihini anlamak için önemli katkılar sunar. Ayrıca Osmanlı İmparatorluğu'nun bilim dünyasını sistematik bir şekilde derlemiş ve eserlerinde Osmanlı dönemi entelektüel ve kültürel atmosferini yansıtmış ve bu yönüyle hem öneminde hem de sonraki dönemlerde Kâtip Çelebi'nin çalışmaları takdir edilmiş ve etkisi hissedilmiştir. (Gökyay, 2002, s. 36; Bulut, 2006, s. 676)). Kâtip Çelebi, mükemmelliklere ulaşmak, erdemli olmak ve dünya ile ahiret mutluluğuna erişmek için hikmet ilminin bilinmesi gerektiğine inanır (Ülken, 1991, s. 177). Birey, kendi gayret ve seçimleriyle meydana gelen eylem ve amellerini "ameli hikmet" aracılığıyla iyileştirip dünya ve ahiret hayatında mutluluğa ulaşabilir (Çelebi, 2014, s. 676).

Erzurumlu İbrahim Hakkı (1703-1780), İslam düşünce tarihinin önemli isimlerinden biridir. O, mutluluğu tasavvufi ahlak açısından ele alır ve İslam düşüncesinde yer eden insan-ı kâmil ya da kâmil insan olarak tanımlanan kişinin her yönüyle mutluluğa erişebilen kişi olduğunu belirtir (Karadeniz, 2006, s. 133-134). İslam düşüncesinde yer alan kâmil insan veya geleneksel terimiyle 'insan-ı kâmil' kavramı, temelde vahyin rehberliğinde bir yaşam tarzını benimsemiş ve bu amaçla örnek/ideal bir şahsiyeti temsil eden kişileri ifade etmektedir (Erdem, 2022, s. 354). Erzurumlu İbrahim Hakkı, kâmil insanın mutluluğa erdemler aracılığıyla ulaştığını ve mutluluğun Allah'a yakın durma ve

O'nun rızasını edinmekle birlikte gönülde oluşabilecek bir his olduğunu düşünür. Erdemi ise ifrat ve tefritten uzak davranışlar olarak görür (Karadeniz, 2006, s. 134).

Hüseyin Remzi Bey (1839-1896), Osmanlı İmparatorluğunun son dönemlerinde yaşamış saygın alimlerden biridir ve mutluluğa ulaşmak için ahlak ilminin bilinmesi gerektiğine inanır. Üstün ahlaklı bir insan olmanın yolunun, iyi eylemler yaparak (amel-i salih) ve kötü ahlaktan kaçınarak ahlak ilmini öğrenmekten geçtiğine inanır (Arıcı, 2020, s. 228). Din-i sahihe iman etmeden ahlaki değerlere ulaşmanın mümkün olmadığını ve dolayısıyla mutluluğun elde edilmesinin de imkânsız olduğunu düşünür (Kurt & Tüz, 2015, s. 283, 294).

Nurettin Topçu (1909-1975), Cumhuriyet döneminin önde gelen düşünürleri arasında yer alır ve dünya ve ahiret mutluluğuna ulaşmak için kişinin dürtüsel isteklerinden, arzularından ve hırslarından kendini kurtarması gerektiğini savunur ve bu tür istek ve tutkuların, insanın ahlaki yozlaşmasının ve tüm ahlaksızlıklarının kaynağı olduğuna inanır. Nurettin Topçu, ahlakın amacının, kişiyi gerçekliğe yönlendirerek ruhunu kirleten, sıradanlaştıran ve geçici olan her türlü istek, arzu ve tutkulardan uzaklaştırarak ahlaki erdemleri kazandırmak olduğunu düşünür (Arıcı, 2020, s. 229). Ahlakın dini temellere dayandığını savunan Topçu, bireyin mutluluğa ulaşmasının sadece vahiy tarafından belirlenen yolları izleyerek ahlaki erdemleri edinmesiyle gerçekleşebileceğini vurgular (Topçu, 2005, s. 29).

İslam düşünce geleneği de batı düşünürleri de Antik Çağ'dan bu yana önemli konulardan biri olan mutluluğu ele almıştır. Antik dönemden 18. yüzyıla tekabül eden aydınlanma dönemine kadar mutluluk genellikle ahlak konusuyla birlikte ele alınmıştır.

Özetle, İslam geleneğinden süzülen literatürde mutluluk hem dünyevi hem de uhrevi boyutta incelenir. Uhrevi mutluluk, Allah'a teslim olan ve emirlerine uyan bireylerin Allah'ın cemalini görmesi ve ebedi huzura ulaşması olarak tanımlanır. İslam düşünürleri, mutluluğu dünyada sadece vahiy esaslı bir yaşamla sınırlı görerek, insanın manevi gelişimine, Allah'a yakınlığına ve İslami prensiplere bağlılığına dayandırır. Bu bağlamda, onlar için mutluluk, İslami inanç ve değerlerin doğrultusunda yaşamak ve Allah'ın hoşnutluğunu kazanmaktır. Yakub bin İshak Kindi, mutluluğun geçici hazlardan öte manevi, zihinsel ve ruhsal yetkinliklerle elde edilebileceğini vurgular.

Diğer büyük İslam düşünürlerinden Farabi, mutluluğu insanın kendi için arzulayacağı bir hedef olarak görür ve erdemlerin, dünya ve ahiret mutluluğunun temelini oluşturduğunu savunur. İhvân-ı Safâ grubu dünya ve uhrevi mutluluğu ele alır ve mutluluğun bir amaç olduğuna inanır. İslam alimleri, mutluluğun akıl, bilgi, erdem ve ahlaki değerlerle elde edilebileceğini öne sürer. İbn Sina, mutluluğun temel amacının bilgi ve hikmet olduğunu belirtirken, Gazali ahiret mutluluğunu vurgular. İbn Haldun, kişinin ahlaki faziletlerle donanarak mutluluğa ulaşabileceğini savunur. Diğer düşünürler de mutluluğu hikmet, ahlak, iman ve ahlaki erdemler aracılığıyla elde edilebilecek bir hedef olarak değerlendirir.

İslam literatüründeki bu düşünce çeşitliliği, mutluluğun sadece dünyevi hazlarla değil, ahlaki değerler, erdemler ve Allah'a yakınlıkla elde edilebileceği fikrini vurgulamaktadır. Her bir düşünürün bakış açısı, mutluluğun anlamı ve elde edilme yöntemleri üzerine derinlemesine bir analiz sunar. Bu itibarla, İslam düşünce geleneğinde mutluluk, manevi gelişim, ahlaki erdemler ve Allah'a yöneliş ile iç içe geçmiş bir kavram olarak değerlendirilmektedir.

Tüm bu açıklamalardan hareketle mutluluk konusunu İslam iktisat düşüncesi açısından ele almak çalışmamız açısından iyi olabilir. İslam iktisat düşüncesi, mutluluğu ele alırken maddi refahın yanı sıra manevi ve toplumsal refahı da göz önünde bulundurur. İslam iktisadında mutluluk, sadece bireyin maddi zenginliğiyle değil, aynı zamanda toplumun adil bir şekilde refahı paylaşması ve İslami prensiplere uygun bir şekilde yaşamıyla ilişkilendirilir. Bu bağlamda İslam iktisat düşüncesi mutluluk kavramına şu şekilde bakar:

İslami İktisadi İlkeler: İslam iktisadında mutluluk, İslami prensiplere dayalı bir ekonomik düzenin oluşturulmasıyla mümkün olur. Bu ilkeler arasında faizsiz ekonomi, zekat ve infak gibi sosyal yardımlaşma kurumları, adil gelir dağılımı, fakirlere ve muhtaçlara yardım gibi konular yer alır. Bu ilkelerin uygulanmasıyla toplumda adaletin ve refahın artması hedeflenir.

Rızkın Adaletli Dağılımı: İslam iktisadında, rızkın adaletli bir şekilde dağıtılması önemli bir ilkedir. İslam, zenginlerin mal varlıklarını fakirlere ve muhtaçlara adaletli bir şekilde dağıtmalarını teşvik eder. Bu adaletli dağılımın sağlanmasıyla toplumun refahı artar ve mutluluk seviyesi yükselir.

Toplumsal Adalet: İslam iktisadında mutluluk, toplumsal adaletin sağlanmasıyla yakından ilişkilidir. İslam, zenginlik ve fakirlik arasındaki uçurumu azaltmayı ve herkesin ihtiyaçlarını karşılamayı amaçlar. Bu da toplumun dengeli ve adil bir şekilde işlemlerini sağlar ve mutluluğu artırır.

Mutluluk ve Ahlaki Değerler: İslam iktisadında mutluluk sadece maddi refahta değil, aynı zamanda kişisel memnuniyet ve ahlaki değerlerin önemine de vurgu yapar. İslam, insanların manevi ihtiyaçlarını da karşılamaya yönelik olarak ahlaki değerleri teşvik eder. Bu da kişilerin iç huzurunu artırır ve dolayısıyla mutluluğu sağlar.

İktisadi Faaliyetlerin Helal ve Haram Olması: İslam iktisadında mutluluk, helal yollarla kazanılan gelirlerin ve faaliyetlerin teşvik edilmesiyle ilişkilendirilir. Haram kazançlardan uzak durulması ve İslami prensiplere uygun yaşam tarzının benimsenmesi, kişinin iç huzurunu ve mutluluğunu artırır.

Sonuç olarak İslam iktisadı, mutluluğu maddi ve manevi refahın dengeli bir birleşimi olarak görür. Bu nedenle, sadece ekonomik büyüme değil, aynı zamanda toplumsal adalete ve manevi değerlere dayalı bir yaşam tarzı benimseme önemlidir. Bu yaklaşım, bireyin ve toplumun gerçek mutluluğunu elde etmesine yardımcı olur.

Mutluluk insanlık tarihi boyunca tartışılan ve incelenen önemli bir konudur. Lakin mutluluğun öznel bir deneyim olması sebebiyle tam olarak ne olduğu, nasıl ölçülebileceği ve nasıl elde edilebileceği konusunda çeşitli görüşler bulunmaktadır.

Mutluluk, genellikle bir *duygu* veya *his* olarak tanımlanır. Kişi kendini iyi hissettiğinde veya hoşnut olduğunda mutlu olduğunu söyler. Lakin, mutluluk duygusu çok yönlü bir kavramdır ve sadece keyif veren olaylarla ilgili olmayabilir. Mutluluk, sadece olumlu duygularla ilgili bir kavram değildir, aynı zamanda bireylerin hayatındaki zorluklar gibi olumsuz duygularla başa çıkabilme becerileri ve hayatın anlamı gibi faktörleri de içerir. Mesela, bir iş yerindeki stresli bir durumu atlattığınızda hissedilen rahatlama da mutluluğun bir parçasıdır. Bazı insanlar mutluluğu, hayatın anlamı veya amacı ile bağlantılı olarak görürler. Başka bir deyişle, insanlar hayatlarında bir amaç veya hedefleri olduğunda, kendilerini mutlu hissederler. Örneğin çocuk sahibi olan anne ve baba, çocuklarını iyi yetiştirmek gibi bir amaç edindiğinde, buna yönelik yaptıkları eylemler

onları mutlu eder. Bu itibarla, bazı insanlar mutluluğun "içsel" olduğunu ve dış faktörlerin mutluluğu sağlayamayacağını düşünürler. Mesela, namaz, oruç gibi dini bir ibadet ya da yoga ve meditasyon gibi içsel huzur bulma yöntemleri, mutluluğun temelini oluşturabilir. Mutluluk, aynı zamanda kişisel değerlerle de ilgilidir. Birey, kendi değerlerine ve inançlarına uygun yaşadığında, kendini daha mutlu hissetmektedir. Örneğin, bir kişi için ailesi ve arkadaşlarıyla vakit geçirmek önemliyse, bu kişi kendini mutlu hissedecektir. Mutluluğun farklı türleri olması sebebiyle bu farklılıkları tanımlamak ve açıklamak önem arz etmektedir. Bu bölümün devamında literatürden hareketle bu kavramlar geniş şekilde incelenecektir.

1.1.2.6. Mutluluk ile İlgili Teorik Kavramlar

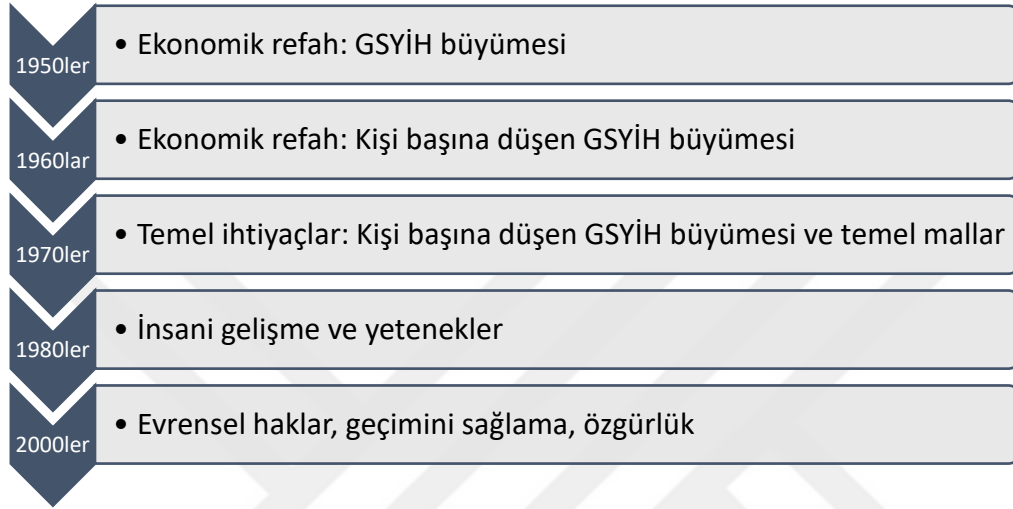
Mutluluk çok yönlü ve geniş bir kavramdır. Bu sebeple, mutlulukla ilişkili olan çeşitli kavramlar vardır. Literatürde yer alan fayda, refah, öznel iyi oluş, yaşam memnuniyeti, yaşam doyumu ve yaşam kalitesi gibi kavramlar mutlulukla ilgili kavramlar olarak kabul edilirler.

Öznel iyi oluş, bireylerin yaşamlarını ne denli tatmin edici ve anlamlı buldukları ile ilgilidir ve mutluluğu tanımlaması anlamında en kapsayıcı kavramdır. Yaşam memnuniyeti, bireyin genel yaşam deneyimine yönelik bir değerlendirmesini ifade eder. Bu tür memnuniyet, kişinin hayatının tamamından duyduğu ve genellikle kalıcı olan memnuniyet duygusunu yansıtır. Kişi, genel olarak hayatından ne kadar tatmin olduğunu ve mutlu hissettiğini bu kategori altında değerlendirir. Yaşam doyumu, bireyin mevcut yaşam kalitesinden elde ettiği hisleri kendi beklentileriyle karşılaştırarak, somut bir temele dayalı olarak değerlendirdiği bir kavramdır. Başka bir ifadeyle, yaşam doyumu, kişinin tüm yaşamını pozitif bir şekilde ele alarak kendine özgü bir derecelendirme yapmasını ve hayatını ne kadar sevdiğini ifade etmesini sağlayan bir kavramdır. Yaşam kalitesi ise, bireylerin hayatlarındaki genel refah düzeyi ve hayatlarının çeşitli yönleriyle ilgilidir (Myers & Diener, 1995).

İktisat biliminde insan için refahın en önemli kaynağı olarak gelir görülmektedir. İktisatçılar geleneksel olarak bir ülkenin gelişimini ve refahını Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYH) ile ölçerler. Fakat, gelir tek başına uzun süreli bir refah sağlamaz. Mutluluk üzerine yapılan araştırmalar, kişilerin öznel refahının gelire nazaran daha önemli bir

mutluluk unsuru olduğunu iddia etmektedir. Ulusların ve insan yaşamının nihai amacı sadece zenginlik değildir. Lane (2000), bir insanın hayatının üç nihai amacının öznel refah, insan gelişimi ve adalet olduğunu iddia etmektedir. 20. yüzyıldan sonra iyi oluşun (refah) tanımı aşağıdaki şekilde gösterildiği gibi ilerlemiştir.

Şekil 1.1. İyi Oluş (Refah) Terminolojisinin Gelişimi

Kaynak: Lane (2000)

Şekil 1.1’de yıllar bazında terminolojik gelişimi gösterilen refah (iyi oluş) terimi ilk aşamada iktisadi açıdan kullanılmıştır. 1950’lerde yüksek kalkınma teorisinin hüküm sürdüğü dönemde, ekonomik büyümenin, yoksulluğun azaltılması ve aşağı sızma (trickle-down) etkisi mekanizmasıyla refahın artırılması için güçlü bir araç olduğuna inanılmaktaydı (Bourguignon, 2002). GSYH büyümesi, o dönemde refahı ölçmek için bir göstergiydi (Sumner 2004, s. 3). GSYH büyümesinde küçük bir değişiklik yapılarak kişi başına düşen GSYİH belirlenmiş ve bu ölçüt yaşam kalitesi ölçümünde kullanılmaktaydı. Bununla birlikte, 1960’larda yaşam standartlarını yükseltme vurgusunun artması, insan refahının sosyal yönüne daha fazla ilgi gösterilmesine yol açmıştır. Bauere (1966) ve Seers’ın (1969) çalışmaları, gelişmenin nasıl ölçüldüğüne ilişkin çağrıda bulunarak mevcut gelişme ölçütlerine meydan okudu ve temel ihtiyaçların da ele alınması gerektiği konusunu gündeme getirmiştir. 1970’lerde refahın tanımında, gıda, barınma ve istihdam gibi temel ihtiyaçların karşılanması durumunu da kapsayan bir değişim yaşanmıştır. Ardından Fiziksel yaşam kalitesi indeksi (PQLI) keşfedilmiş ve bu endeks, yaşam beklentisi, bebek ölüm oranı ve yetişkin okuryazarlığı gibi ekonomik olmayan faktörlere

dayalı olarak refahın hesaplanmasını sağlamıştır. 1980’lerde yayınlanan Brant Raporu ve Dünya Kalkınma Raporu gibi raporlar, refahın odak noktasını ekonomik belirleyicilikten uzaklaştırmaya devam etmiştir. 1980’lerde ise refah kavramı hem ekonomik hem de ekonomik olmayan perspektifleri bütünleştirerek insani gelişmeye doğru kaymıştır. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı’nın (UNDP) İnsani Gelişme Raporu (HDR) 1990’den itibaren yayınlandı ve refahın temel bir unsuru olarak insanların seçeneklerini genişletmeye odaklanmıştır. Terminolojideki bu değişim, refahın odağını araçlardan amaçlara kaydırmış ve 2000’li yıllarda ise iyi oluş tanımında ekonomik olandan ekonomik olmayan yönler de dahil olmak üzere daha geniş tanımlara geçiş yapılmıştır. Birleşmiş Milletler Milenyum Kalkınma Hedefleri (MDG), kalkınmaya hak temelli yeni yaklaşımlar eklemiş ve refahın yerel temelli tanımlarını vurgulamıştır. Bu, Chambers ve Conway’in (1991) *sürdürülebilir geçim yaklaşımı* (SLA) ve Dünya Bankası’nın (1992) *katılımcı yoksulluk değerlendirmeleri* (PPA) gibi yeni yaklaşımların geliştirilmesine yol açmıştır. Bu nedenle, refah tanımının geliştirilmesi, refahı ölçmek ve anlamak için uygun bir yaklaşımın seçilmesinde kilit bir faktördür.

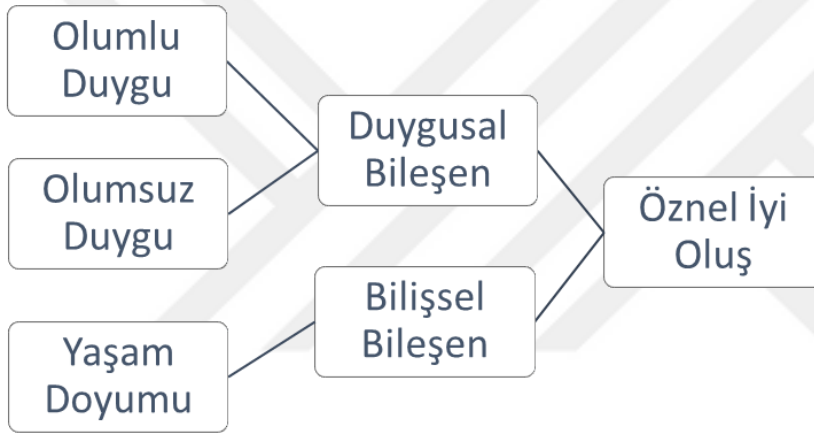
1.1.2.6.1. Öznel İyi Oluş

Psikoloji biliminde mutluluk, öznel iyi oluş (subjective well-being) olarak tanımlanır. Subjective well-being kavramını Türkçe’ye çevirirken öznel iyi oluş olarak nitelendirmek tam tatmin edici olmasa da bu kavram mutluluk literatürüne çok büyük oranda bu şekilde çevrilmiştir. Well-being anlam olarak “iyi olma hali” ya da “refah” olarak çevrilebilir fakat "refah" genellikle daha geniş bir kavramı temsil ederken, "iyi olma hali" daha belirgin olarak bireyin duygusal ve psikolojik durumunu ifade eder. Kişinin refah düzeyi yüksek olduğunda, genellikle iyi olma hali de artar ancak refahın daha geniş bir kapsamı olduğu için, bu iki kavram arasında bazı farklılıklar vardır. Refah genellikle daha geniş bir kapsama sahiptir ve maddi, sosyal, fiziksel ve psikolojik boyutları içerebilir. İyi olma hali ise daha kişiye has ve genellikle duygusal ve psikolojik boyutlara odaklanır. Bireyin mutluluk, memnuniyet, tatmin ve yaşam doyumu gibi duygusal durumlarını ifade eder. İyi olma hali, bireyin içsel deneyimlerine dayanır ve kişisel değerlendirmelere göre belirlenir. Bu sebeple bu kavramı öznel iyi oluş olarak kullanmak daha uygundur.

Öznel iyi oluşu kısaca, bireylerin kendi deneyimlerine dayalı olarak yaşadıkları memnuniyet, mutluluk ve genel olarak psikolojik refah olarak tanımlayabiliriz. Bu

kavram, Şekil 1.2’de gösterildiği üzere, olumlu duyguların varlığı, olumsuz duyguların olmaması ve yaşamdan memnuniyet olarak tanımlanan üç farklı faktörle ilişkilendirilir (Myers & Diener, 1995). Duygusal bileşeni oluşturan olumlu duygular güven, ilgi, umut, heyecan, gurur ve neşe gibi duyguları; olumsuz duygular ise, öfke, nefret, suçluluk, üzüntü ve kaygı gibi duyguları ifade eder. Tatmini ve doyumunu ifade eden bilişsel bileşen ise aşk, evlilik, arkadaşlık ve eğlence gibi kavramları içerir (Diener & Suh, 1997, s. 196). Bauere (1966) ve Seers (1969), gelişmenin nasıl ölçüldüğüne ilişkin çağrıda bulunarak mevcut gelişme ölçütlerine meydan okumuş ve temel ihtiyaçların da ele alınması gerektiği konusunu gündeme getirmiştir.

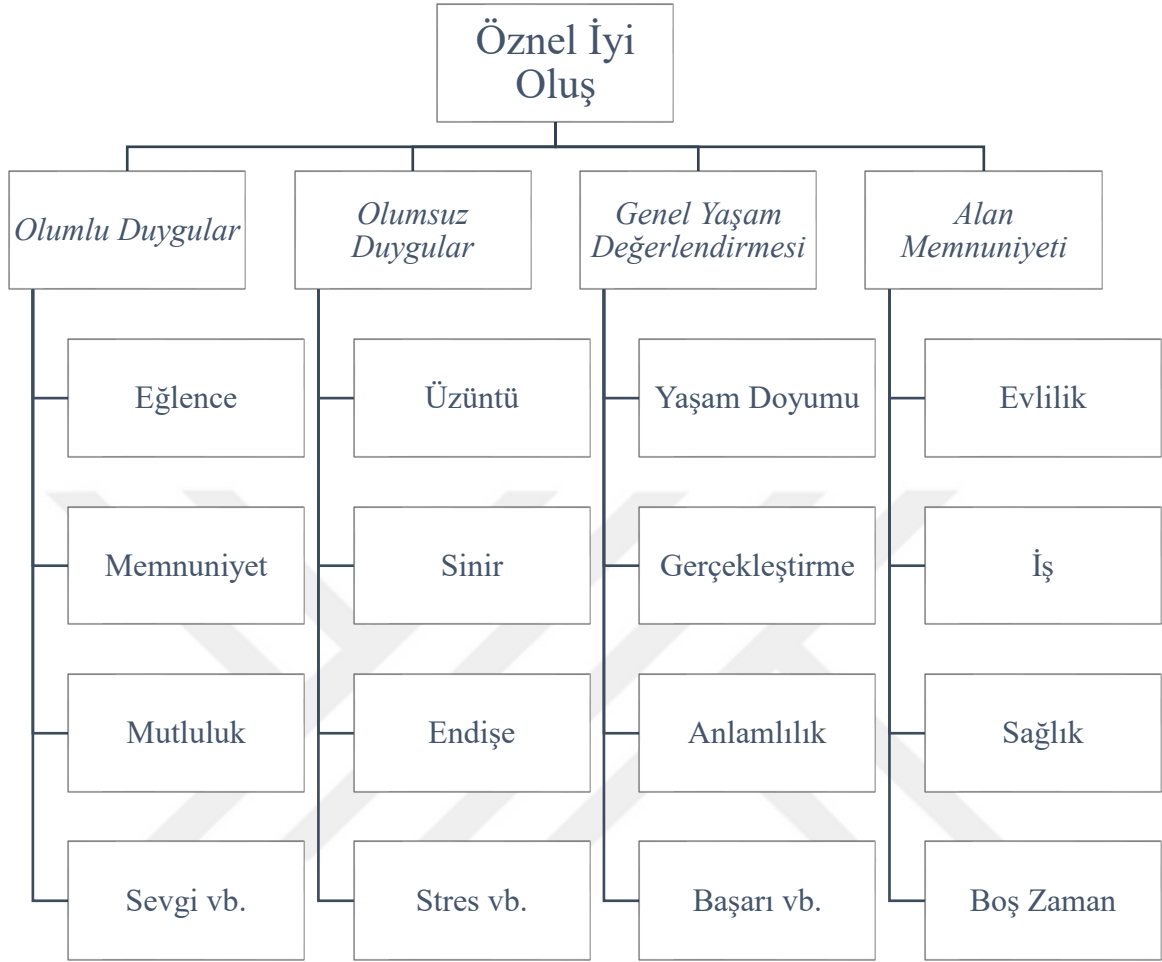
Şekil 1.2. Öznel İyi Oluşun Yapısı

Kaynak: Diener 1984

Bireyler, hoş duygular hissettiğinde, ilgilerini çeken aktivitelerde bulunduklarında, sevindirici bir olayla karşılaştıklarında ve hayatlarından memnuniyet hissettiklerinde ileri düzeyde bir öznel iyi oluş yani kendi kendilerine bir mutluluk hissi yaşarlar (Dost, 2006, s. 191). Mutluluk ve pozitif psikoloji literatüründe bireyin iyi oluşunu ele alan birçok kavramın, iyilik hali, yaşam doyumunu, yaşam kalitesi gibi benzer özelliklere sahip kavramlar olduğu ve bu kavramların eş anlamlı kullanıldığı görülmektedir (Diener, Oishi & Lucas, 2003, s. 417; Myers & Sweeney 2008, s. 491). Bu konuda Diener, mutluluk kavramına ilişkin fikir birliği bulunmadığı için, mutluluğu öznel iyi oluş kavramıyla eşit kabul eder. Öznel iyi oluşun Diener tarafından oluşturulan hiyerarşik yapısı ise Şekil 1.3’te gösterilmektedir.

Şekil 1.3. Öznel İyi Oluşun Hiyerarşik Modeli

Kaynak: Diener, Scollon, & Lucas, 2009, s.71

Şekil 1.3'te öznel iyi oluşun hiyerarşik modeli ayrıntılı şekilde gösterilmiştir. Bu yapı olumlu ve olumsuz duygular, genel yaşam değerlendirme ve alan memnuniyetinden oluşmaktadır. Olumlu duygular eğlence, memnuniyet, mutluluk ve sevgi gibi duyguları ifade ederken, olumsuz duygular ise tam aksine üzüntü, sinir, endişe, stres gibi duyguları yansıtmaktadır. Genel yaşam değerlendirme; yaşam doyumu, gerçekleştirme, anlamlılık ve başarıyı göstermektedir. Son bileşen olan alan memnuniyeti ise evlilik, iş, sağlık ve boş zaman gibi alanlara odaklanmaktadır.

Bu model, öznel iyi oluşu anlamak için bir çerçeve sunar ve bireylerin yaşadıkları memnuniyet, mutluluk ve genel refahlarını değerlendirmek için faydalı bir yaklaşım sunar. Bu bileşenlerin bir araya getirilmesi, bireylerin öznel iyi oluşunu daha kapsamlı

bir şekilde anlamalarını ve değerlendirmelerini sağlar. Modele göre bireylerin genel yaşam değerlendirmesi, belirli bir alandaki memnuniyetleriyle bağlantılı olabilir. Örneğin, iş yaşamından memnun olan bir bireyin genel yaşam değerlendirmesi olumlu olabilir. Benzer şekilde, olumlu duyguları yoğun olan bir bireyin genel yaşam değerlendirmesi de yüksek olabilir. Bireylerin yaşadıkları duygusal deneyimler, genel yaşam kaliteleri ve belirli yaşam alanlarındaki memnuniyetleri arasındaki ilişkileri anlamak için önemlidir.

Kısaca bu hiyerarşik model, öznel iyi oluşun karmaşıklığını anlamak için bir temel sağlar ve araştırmacıların ve uygulayıcıların bireylerin refahını anlamak ve artırmak için etkili stratejiler geliştirmelerine yardımcı olur. Bu çerçevede, bireylerin yaşam kalitelerini geliştirmeye yönelik politika ve programların tasarımında da kullanılabilir.

Öznel iyi oluş teorisi, bireyin mutluluğunu analiz ederken genellikle kişinin yaşam deneyimlerini, bakış açısını ve olayları yorumlama şeklini ele alır. Ancak, yapılan araştırmalar öznel iyi olmanın tek başına bireyin psikolojik sağlığı için yeterli olmadığını göstermiştir. Ryff ve Keyes (1995) öznel iyi olmanın, kişinin psikolojik olarak sağlıklı olmasının tek ölçütü olmadığını ve çevresel üstünlük, kişisel büyüme ve yaşam amacı gibi bazı özelliklerin de gerekliliğine işaret etmişlerdir. Ayrıca, gerçekçi bir bakış açısından olayları tartımayan bireylerin duygularından haberdar olması imkansızdır. Dolayısıyla, duygularından bîhaber bir kişi mutlu olduğunu ne kadar belirtse de psikolojik sağlığının tam olarak yerinde olduğu ifade edilemez. Sonuç olarak, öznel iyi oluş sağlıklı bir psikoloji için önemli bir faktördür, lakin tek başına yeterli değildir (Diener, Suh & Oishi, 1997; Kangal, 2013).

Öznel iyi oluşa odaklanan araştırmacılar, duygusal ve bilişsel bileşenleri hesaplamak için farklı ölçekler bulmuşlardır. Bu ölçekler, bireysel bildirim (self-report) metoduna dayanan tek veya çok seçenekli davranış ölçekleridir. Bu metodun seçilmesinin sebebi, ölçeği cevaplayan bireyin kendi olumlu ve olumsuz duygularını değerlendirebilmesi ve kendi içsel deneyimlerine dayanarak, yaşamının değerli olup olmadığına karar verip bunu bildirmesi hususunun önem arz etmesidir (Yetim, 2001).

Tek seçenekli ölçekler uygulandığında, araştırmacılar bireyin tüm yaşantısını tek bir soru aracılığıyla değerlendirmesine ve bu yargının tam olarak bir skorla yansıtılmasına

güvenmek durumundadır (Kangal, 2013, s. 219). Tek seçenekli ölçekler, farklı ifade tarzlarının sebep olabileceği değişkenliği veya varyansı ölçememe ve iç tutarlık katsayısının hesaplanmaması gibi durumları sebebiyle eleştirilmiştir. Ancak, bu ölçekler iyi bir görünüm sunmakta ve orta seviyede geçerlilik ve güvenilirlik göstermektedir (Diener, 1984).

Çok maddeli ölçekler ise, genelde yaşlılar için geliştirilmiştir. Bunların dışında tüm yaş gruplarına uygun ve yaygın olarak kullanılan çok maddeli iyi olma ölçeklerinden biri olan *yaşam memnuniyeti ölçeği* (satisfaction with life scale, SWLS), Diener ile çalışma arkadaşları tarafından geliştirilmiştir (Diener vd., 1985). Bu ölçek, tek boyutlu ve 1 (kesinlikle katılmıyorum) ile 7 (kesinlikle katılıyorum) arasında likert türünde ölçeklenen 5 ifadeden/önermeden oluşur. Bunlar; (i) çoğu yönden benim hayatım idealime yakındır”, (ii) hayat şartlarım mükemmeldir, (iii) hayatımdan memnunum(iv) şu ana kadar hayatta istediğim şeyleri elde ettim(v) eğer hayatımı yeninden yaşayabilseydim, neredeyse hiçbir şeyi değiştirmezdim” olarak belirlenmiştir SWLS, pek çok bilim insanı, araştırmacı ve öğrenci tarafından farklı çalışmalarda kullanılmış ve 25’i aşkın dile tercüme edilmiştir.

Günümüzde araştırmacılar bireyin ve çevresinin öznel iyi olmayı etkileyen dinamiklerini, geniş örneklemlemlerle, uluslararası seviyede ve sistematik şekilde incelemektedirler. Öznel iyi olmayı araştıran kişiler, katılımcıların bakış açısından bilişsel ve duygusal iyi olmayı belirleyen etmenleri incelemeyi amaçlamaktadırlar. Araştırmacılar öznel iyi olmayı belirleyen faktörleri genel olarak cinsiyet, yaş, eğitim, evlilik, gelir ve kişilik şeklinde tespit etmişlerdir.

Sonuç olarak, öznel iyi oluş kavramı, bireylerin mevcut zaman içinde ve referans aldıkları bir zaman aralığında yaşamlarını değerlendirdikleri bilimsel bir analiz yöntemidir. Bu değerlendirme sırasında bireyler, yaşamlarını etkileyen olaylara verdikleri duygusal tepkileri, medeni durumları, meslekleri ve yaşamdan memnuniyetleri gibi faktörleri göz önünde bulundururlar. Kısaca, insanlar birçok olumlu duygu hissettiklerinde ve olumsuz duyguları en aza indirdiklerinde, ilgi çekici aktivitelerle uğraştıklarında, sevinçleri çoğunlukta iken acılarla nadiren karşılaştıklarında ve hayatlarından memnun olduklarında yüksek seviyede öznel iyi oluş yaşarlar.

1.1.2.6.2. Yaşam Memnuniyeti

Mutluluk ve memnuniyet kavramları her ne kadar birbirine benzese de esasen farklıdır.

Memnuniyet, kişinin belirli bir durum veya koşula karşı duyduğu olumlu bir değerlendirmedir. Bu değerlendirme, kişinin beklentilerinin karşılanmasından kaynaklanabilir. Örneğin, bir üründen veya hizmetten memnun olmak, o ürün veya hizmetin beklentileri karşıladığına dair bir değerlendirmedir. Memnuniyet, genellikle belirli bir olay veya deneyimin sonucunda ortaya çıkar ve daha spesifik ve nispeten kısa süreli bir duygudur.

Mutluluk ise daha genel, derin ve sürdürülebilir bir duygu durumunu ifade eder. Mutluluk, kişinin yaşamının genelinde pozitif bir değerlendirme yapmasıyla ortaya çıkar. Bu, kişinin yaşamının farklı alanlarında genel olarak mutlu olduğu anlamına gelir; ilişkiler, iş, sağlık ve kişisel gelişim gibi. Mutluluk, memnuniyetten daha derin bir duygu durumu olup, daha uzun süreli ve kapsayıcı bir deneyimdir.

Sonuç olarak, memnuniyet ve mutluluk kavramları, pozitif duygusal durumları ifade etmek için kullanılır. Ancak memnuniyet daha spesifik ve kısa süreli bir değerlendirme üzerine odaklanırken, mutluluk daha genel, derin ve uzun süreli bir yaşam değerlendirmesi olarak tanımlanır. Yaşam memnuniyeti ise, mutluluğu etkileyen temel faktörlerden biridir ve bireyin yaşam kalitesinin olumlu yönleriyle birlikte duyduğu haz seviyesini yansıtır (Veenhoven, 1996).

Literatürde bazı çalışmalarda yaşam memnuniyetinin mutluluğu kapsadığı iddia edilirken, bazıları ise mutluluk ve yaşam memnuniyetini eş anlamlı olarak kullanmaktadır (Gökdemir Dumludağ, 2011). "*İyi oluş*" (*well-being*) kavramı, toplumsal faktörlerden, çevreye, bireyin sağlık koşullarına, barınma koşullarına, aile ve arkadaş ortamlarına, boş zaman faaliyetlerinden ve daha birçok alanda hissedilen hazzın bileşkesini ifade eder ve yaşam memnuniyeti ile mutluluk kavramlarını birleştirir (Van Praag & Ferrer-i-Carbonell, 2004). Ayrıca araştırmalar, yaşam memnuniyeti ile boş zaman aktivitelerinden ve genel hayattan duyulan mutluluk arasında önemli bir korelasyon olduğunu vurgulamaktadır (Peterson vd., 2005).

Çok sayıda araştırmada incelenen yaşam memnuniyetini etkileyen faktörler arasında uzlaşa sağlanmış olmasına rağmen, farklı değişkenlerin de yaşam memnuniyetini etkileyebileceği ileri sürülmüştür. Örneğin Chow, yaş, sağlık, stres, yaşam tarzı ve kişisel özellikleri yaşam memnuniyetinin belirleyicileri olarak sıralarken; Dockery, sosyal sermaye, başarı, doğa aktiviteleri, cinsel faaliyet, beslenme, kitap okuma ve müzik dinlemenin de yaşam memnuniyetinin bir parçası olarak değerlendirilmesi gerektiğini belirtmiştir (Chow, 2005; Dockery, 2003).

Veenhoven'a göre, yaşam memnuniyeti kavramı yaşamın içsel sonuçlarını yansıtır ve "özel iyi oluş", "yaşam doyumu" ve "mutluluk" terimleriyle birlikte kullanılır. Veenhoven'a göre, dört tür memnuniyetten bahsedilebilir: Haz alma, alan/çevre memnuniyeti, zirve deneyimi ve yaşam memnuniyeti.

Haz alma memnuniyeti, yaşamın çeşitli alanlarında hissedilen zevk ve tatminlerdir. Bu tür memnuniyet, bireyin günlük yaşamında deneyimlediği hoşnutluk ve keyif duygularını içerir. Örneğin, lezzetli bir yemek yeme, sevilen bir aktiviteyi yapma veya keyifli bir müzik dinleme gibi günlük aktivitelerden kaynaklanan tatmin duyguları bu kategoriye girer.

Alan veya çevre memnuniyeti, bireyin çevresiyle (örneğin, iş yeri, ev, mahalle) ilişkili memnuniyet düzeyini ifade eder. Evlilik, iş hayatı, konut ve sosyal çevre gibi belirli alanlardaki memnuniyet bu kategoriye dahildir. Kişi, çevresiyle ilgili olarak ne kadar tatmin olduğunu bu kategori altında değerlendirir.

Zirve deneyimi, bireyin yaşamında nadir ve özel olarak algıladığı olağanüstü memnuniyet durumlarını ifade eder. Bu tür memnuniyet, belirli bir deneyimden kaynaklanan yoğun ve derin duyguları içerir. Örneğin, unutulmaz bir seyahat, anlamlı bir ilişki veya başarı anları gibi özel yaşam deneyimleri bu kategoriye girer.

Yaşam memnuniyeti, bireyin genel yaşam deneyimine yönelik bir değerlendirmesini ifade eder. Bu tür memnuniyet, kişinin hayatının tamamından duyduğu ve genellikle kalıcı olan memnuniyet duygusunu yansıtır. Kişi, genel olarak hayatından ne kadar tatmin olduğunu ve mutlu hissettiğini bu kategori altında değerlendirir.

Memnuniyetin farklı türleri, yaşamın farklı yönlerindeki memnuniyet ve tatmin duygularını daha ayrıntılı bir şekilde açıklar. Bu kategoriler, insanın yaşamındaki memnuniyetin çeşitliliğini ve karmaşıklığını yakalamak için kullanılır. Mutluluk ekonomisinin merkezinde yaşam memnuniyeti kavramı yer almaktadır (Veenhoven, 2000).

1.1.2.6.3. Yaşam Doyumu

Yaşam doyumu kavramı, yaşam memnuniyeti ile yakından ilişkili bir kavramdır ve bir kişinin hayatını kendi ölçütlerine göre değerlendirmesi sonucunda ortaya çıkar. Yaşam doyumu yukarıda da bahsedildiği gibi esasen öznel iyi oluşun bilişsel bir bileşenidir ve kişilerin yaşamlarını değerlendirme sürecindeki bilişsel yargılarını içerir. Yaşam doyumu, bireyin mevcut yaşam kalitesinden elde ettiği hisleri kendi beklentileriyle karşılaştırarak, somut bir temele dayalı olarak değerlendirdiği bir kavramdır. Başka bir ifadeyle, yaşam doyumu, kişinin tüm yaşamını pozitif bir şekilde ele alarak kendine özgü bir derecelendirme yapmasını ve hayatını ne kadar sevdiğini ifade etmesini sağlayan bir kavramdır. Bu bağlamda, yaşam doyumu kavramının mutluluk kavramına göre daha nesnel olduğu söylenebilir. Genel olarak, yaşam doyumu, bireyin sahip olduğu yaşantılardan aldığı keyifle ilgilidir. Ancak, öznel iyi oluşun bir bileşeni olarak ele alındığında, yaşam doyumu yaşam memnuniyetine göre daha az önem taşımaktadır. Farklı bir bakış açısıyla ele alındığında, yaşam doyumu, bireylerin kendi belirledikleri kriterlere göre yaşamlarını değerlendirme sürecini ifade eder. Bu değerlendirme sürecinde birey, mevcut yaşam koşullarını kendi belirlediği yaşam standartlarıyla karşılaştırır. Eğer bireyin kendi belirlediği standartlarla mevcut yaşam koşulları örtüşüyorsa, yüksek bir yaşam doyumuna sahiptir. Bu itibarla, yaşam doyumu, bireyin kendi standartlarına göre bilinçli bir şekilde gerçekleştirdiği somut bir değerlendirme olduğu için mutluluk kavramından daha somut temellere sahip bir kavram olarak kabul edilir (Çirkin & Göksel, 2016, s. 379).

Yaşam doyumunu daha somut bir şekilde örneklendirmek gerekirse, bireyin yaşam şartlarından memnun olması ya da bu koşulları benimsemesi, kişinin yaşamına yönelik istek ve ihtiyaçlarının yerine getirilmesi anlamına gelir. Örneğin, akademik kariyer hedefi olan birisinin kariyerinde yükselmesi, akademik başarı elde etmesi yaşam doyumunu artırır. Sağlıklı ve destekleyici bir aile veya ilişki, her insan için yaşam doyumunu önemli

ölçüde arttırır. Aile bireyleri arasındaki güçlü bağlar, sevgi ve destek, bir kişinin hayatını daha anlamlı ve tatmin edici hale getirir. Sosyal etkinliklere katılma, gönüllü çalışma veya yeni insanlarla tanışma gibi faaliyetler, kişinin yaşamını zenginleştirir ve genel yaşam doyumunda artışa sebep olur. Kişi yaşam doyumunu değerlendirirken genellikle kendi duygu ve düşüncelerini kullanır. Kişi, hayatın taleplerini genel olarak karşıladığı şeklinde bir yargıya sahip olarak kendini iyi hissettiğine karar verebilir, ki bu durum bireyin kendini mutlu hissetmesiyle sonuçlanır. Ancak birey, hayatın taleplerini genel olarak karşılayamadığı ve belirli amaçlarına ulaşamadığı şeklinde bir yargıya sahip olduğu halde kendini mutlu hissedebilir veya tam tersi, hayatla ilgili tüm amaçlarına ulaştığı şeklinde bir algıya sahip olduğu halde kendini mutsuz hissedebilir. Ancak yaşam doyumunun perspektifinden bakıldığında, bireyin hayatın taleplerini karşıladığı koşullarda yüksek bir yaşam doyumuna, aksi halde ise düşük bir yaşam doyumuna sahip olacağı açıktır (Veenhoven, 2015, s. 7). Başka bir deyişle yaşam doyumunu, kişilerin beklentileriyle sahip olduklarını karşılaştırmalarını, hayatlarından ve yaşam koşullarından memnuniyetlerini ve hayatlarını değiştirmek isteyip istemediklerini kapsamaktadır. Yaşam doyumunu evlilik, aşk, boş zaman, aile gibi yaşam alanlarındaki doyumlar şeklinde kategorilere ayrılabilir (Güler & Dönmez, 2011, s. 39). Yaşam doyumunu, hayatın tamamının olumlu bir şekilde değerlendirilmesi olarak tanımlanabilir. İş memnuniyeti, yaşam memnuniyetini arttırır ancak bireylerin sadece işlerinden memnun olmaları hayatlarından da memnun oldukları anlamına gelmemektedir (Dağlı & Baysal, 2016, s. 251). Bu nedenle, yaşam doyumunu, mutluluk kavramına göre daha somut bir kavramdır, çünkü bireyin kendi belirlediği standartlar doğrultusunda bilinçli bir şekilde değerlendirdiği bir kavramdır.

Diener, Suh, Lucas ve Smith (1999), yaşam doyumunu, şu anki yaşamdan duyulan doyum, yaşamı değiştirme isteği, geçmiş yaşamdan duyulan doyum ve gelecekte duyulacak olan doyum şeklinde dört farklı boyutta ele almaktadır. İş, aile, boş zaman, sağlık, para, benlik ve kişinin yakınları ise yaşam doyumunun belirlenmesinde etkili olan alanlar olarak kabul edilmektedir (Diener vd., 1999). Pavot ve Diener (1993) ise, kişinin kendi yaşam standartlarına uyum sağlama düzeyinin artmasıyla birlikte yaşam doyumunu seviyesinin yükseleceğini ifade etmektedir (Pavot & Diener, 1993).

Sonuç olarak, yaşam doyumu bireylerin kendi belirledikleri standartlar çerçevesinde gerçekleştirdiği bilinçli bir değerlendirme sürecidir. Kişinin hayatından tatmin olması, hayat standartlarından memnun olması, istek ve ihtiyaçlarının yerine getirilmesi yaşam doyumunu etkileyen faktörler arasındadır. Yaşam doyumu, mutluluk kavramına göre daha somut ve ölçülebilir bir kavramdır ve insanların yaşam kalitesini arttırmak için üzerinde çalışmalar yapabilecekleri önemli bir alanı temsil etmektedir.

1.1.2.6.4. Yaşam Kalitesi

Yaşam kalitesi, bireyin hayatının farklı alanlarındaki deneyimleri, sağlık durumu, çevresel faktörler, kişisel gelişim, toplumsal ilişkiler ve genel yaşam koşulları gibi çeşitli faktörlerin bir bileşimidir. Yaşam kalitesi kavramında, yaşam doyumu ve yaşam memnuniyeti gibi kavramlardan farklı olarak bireyin hayatının belirli bir yönüne odaklanmaktan ziyade dış faktörler de önemli rol oynamaktadır. Örneğin, bir birey iyi bir sağlık durumuna sahip olabilir, finansal olarak istikrarlı bir hayatı olabilir ve toplumsal ilişkileri iyi olabilir, ancak çevresel faktörler nedeniyle yaşadığı bölgede hava kirliliği sorunu ile karşı karşıya kalabilir. Bu durumda bireyin yaşam kalitesi düşük olacaktır. Yaşam kalitesi, bireyin hayatının tüm alanlarını kapsayan bir kavramdır ve mutluluğun bir bileşenidir.

Farklı bilim dallarında değişik anlamlarda kullanılan mutluluk kavramı, felsefe alanında "iyi yaşam" için gereken bir şemsiye terimi olarak kabul edilir ve yaşam kalitesi kavramıyla sıklıkla birlikte anılır. Veenhoven, yaşam kalitesi kavramını dört farklı boyuta ayırmaktadır. Bu boyutlar çevrenin yaşanabilirliği, kişinin yaşam becerisi, hayatın anlamlılığı ve yaşam memnuniyetidir. Çevrenin yaşanabilirliği iyi yaşam koşullarını ifade ederken, kişinin yaşam becerisi ise hayatındaki sorunlarla başa çıkabilme yeteneğiyle ilgilidir. Hayatın anlamlılığı ise, yaşamın yüksek değerlere sahip olması gerektiğini varsayar. Ancak yüksek değerlere sahip bir yaşamın sürdürülmesinin dışsalılıkları olacaktır ve bu da faydalı ve anlamlı bir hayatın her zaman mutluluk ile aynı anlama gelmeyeceğini gösterir. Son olarak, yaşam memnuniyeti yaşam kalitesinin ana unsurudur ve yaşamın içsel sonuçlarını temsil eder.

Yaşam kalitesi, Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) tarafından “kişilerin hedefleri, beklentileri, standartları, ilgileri ve yaşadıkları kültür ve değer yargıları gibi faktörlerle bağlantılı

olarak algılama biçimleri” olarak tanımlanmaktadır (<https://www.who.int/tools/whoqol>). Yaşam kalitesini mutluluğu ve memnuniyeti içeren bir kavram olarak açıklayan Dalkey ve Rourke'a ek olarak, Havighurst yaşam kalitesini iç ve dış faktörleri kapsayan bir kavram olarak tanımlamıştır. Ayrıca, yaşam kalitesi bireyin sosyal ilişkilerden aldığı haz ve doyum düzeyine bağlı olarak da açıklanabilir (Andrews & Withey, 1976, s. 64). Çevresel kirlilik, yeşil alan, gelir seviyesi, işsizlik oranı, suç oranı, eğitim, sağlık, belediye hizmetleri, sosyal ve kültürel faaliyetler gibi alanların da değerlendirildiği çalışmalar yaşam kalitesinin bileşenlerini daha geniş bir bakış açısıyla ortaya koymaktadır (Dunn, 2000). Felce ve Perry, yaşam kalitesini nesnel şartlar ve kişisel algılar çerçevesinde değerlendirir ve fiziksel, maddi, sosyal, duygusal ve üretkenlik açısından iyi olma durumlarını açıklar. Bu iyilik halleri hem yaşam koşullarının nesnel değerlendirmesi hem de kişisel memnuniyetin öznel değerlendirmesi ile birleştirilerek, yaşam kalitesini bir bütün olarak etkilemektedir (Felce & Perry, 1997).

Öte yandan, kent bilimcilerinin ilgi alanına girmesiyle birlikte, yaşam kalitesi kavramı kentsel yaşam kalitesi başlığı altında da değerlendirilmeye başlanmıştır. 1960'lı yıllarda gündeme gelen kentsel yaşam kalitesi, ekonomik ve sosyal iyilik ile bireysel ve toplumsal iyilik arasındaki ilişkileri irdelemeye başlamıştır (National Research Council, 2002). Kentsel yaşam kalitesi, öznel ve nesnel bileşenlere sahiptir. Esenlik, sağlık, güvenlik ve huzur gibi değerler öznel bileşenleri oluştururken, ekonomik, sosyal ve doğal çevre nesnel bileşenleri oluşturmaktadır (Emür & Onsekiz, 2007, s. 394). Kentsel yaşam kalitesi, dar anlamda konut, iletişim ve altyapı gibi alanları içerirken, geniş anlamda toplumsal, kültürel ve siyasal gelişmeleri de kapsamaktadır. Bu kavram sadece bireylerin iyi koşullara sahip olması ile ilgilenmez; aynı zamanda toplumun ekonomik, sosyal ve kültürel ihtiyaçlarının hangi düzeyde karşılandığı ve yönetim araçlarının etkinliği gibi konuları da sorgulamaktadır (Geray, 1998, s. 327).

Bölümde son olarak mutluluk ve yaşam kalitesi ile ilgili olan ve aktif faaliyet gösteren dergilerin ismi, yayın başlangıç yılı ve bilim alanı Tablo 1.1'de gösterilmiştir. Bu tablo, mutluluğun akademik dünyadaki önemini vurgulamak için ziyadesiyle değerlidir. Tablodaki dergilerin yayın başlangıç yılları incelendiğinde, özellikle 2000'li yıllardan itibaren mutluluğun giderek artan bir akademik ilgiye sahip olduğu görülmektedir. Ayrıca

mutluluğun sadece psikoloji alanıyla sınırlı olmadığını, aksine sağlık, sosyal bilimler ve hatta fen bilimleri gibi farklı disiplinlerde de incelendiğini göstermektedir.

Tablo 1.1. Mutluluk ve Yaşam Kalitesi ile İlgili Aktif Dergiler, Yayın Yılları ve Bilim Alanları

Yayın Başlangıç Yılı	Dergi Adı	İlgili Olduğu Bilim Alanı
1974	Social Indicators Research	<i>Sosyal Bilimler</i>
1997	Quality of Life Research	<i>Sağlık</i>
2000	Journal of Happiness Studies	<i>Çok disiplinli alan</i>
2002	Health and Quality of Life Outcomes	<i>Sağlık</i>
2003	Journal of Positive Psychology	<i>Psikoloji</i>
2003	Applied Research in Quality of Life	<i>Sosyal Bilimler</i>
2010	British Journal of Wellbeing	<i>Sağlık</i>
2011	Psychology of Wellbeing	<i>Psikoloji</i>
2011	International Journal of Wellbeing	<i>Çok disiplinli</i>
2012	International Journal of Happiness and Development	<i>Çok disiplinli</i>
2012	Journal of Happiness and Wellbeing	<i>Çok disiplinli</i>
2015	International Journal of Applied Positive Psychology	<i>Psikoloji</i>
2016	Sciences Et Bonheur	<i>Fen Bilimleri ve Mutluluk</i>
2017	Journal of Well-Being Assessment	<i>Sosyal Bilimler</i>

Kaynak: <https://www.eur.nl/en/ehero/research-field/journals-happiness>

Tablo 1.1, araştırmacılara mutluluk üzerine yapılan çalışmalarını takip etme ve farklı disiplinler arası iş birliği fırsatlarını keşfetme imkânı sağlamaktadır. Ayrıca, mutluluk üzerine yapılan araştırmaların akademik alanda giderek daha fazla tanınması ve değer görmesi için önemli bir referans kaynağı olarak kullanılabilir.

Özet olarak yaşam kalitesi, bireyin fiziksel, duygusal, sosyal ve çevresel faktörlerden etkilenen genel refah ve mutluluk düzeyini ifade eder. Kişinin sağlık durumu, yaşam koşulları, ilişkileri, kişisel gelişimi ve çevresel koşullar gibi çeşitli unsurlar yaşam kalitesini belirler ve bireyin yaşamında tatmin ve memnuniyet seviyesini yansıtır. Bu kavram, bireyin kendi değerleri, beklentileri ve kültürel bağlamıyla ilişkili olarak algıladığı ve deneyimlediği hayatının genel niteliğini tanımlar.

Mutluluk ile ilgili bu bölümde bahsedilen tüm kavramları kısaca özetleyecek olursak; Mutluluk kavramı, insanlığın en temel arayışlarından biridir ve insanların hayatta ulaşmak istedikleri amaçların başında gelir. Ancak, mutluluk kavramı oldukça soyut ve karmaşık bir kavramdır ve herkes için farklı anlamlar ifade edebilir. Bu nedenle, mutluluğu açıklarken, farklı alt kavramlara ihtiyaç duyulur. Bunlar; yaşam memnuniyeti, yaşam doyumu ve yaşam kalitesi kavramlarıdır.

Yaşam memnuniyeti, bireylerin hayatlarından genel olarak ne kadar tatmin olduklarını ifade eder. Bireylerin kendi hayatlarının her yönü hakkında nasıl hissettiklerini, mesela işleri, ilişkileri, sağlık durumları, finansal durumları vb. düşündüklerinde ne kadar mutlu olduklarını gösterir. Yaşam memnuniyeti kavramı, mutluluğun bireysel düzeydeki bir yansıması olarak görülebilir.

Yaşam doyumu, bireylerin hayatlarının belirli bir alanında ne kadar tatmin olduklarını ifade eder. Örneğin, bir kişi işinden memnun olabilir, ancak ilişkilerinden memnun olmayabilir. Yaşam doyumu kavramı, hayatın farklı alanlarındaki tatmin düzeylerini ifade eder ve mutlulukla yakından ilişkilidir.

Yaşam kalitesi, bireylerin hayatlarının genel olarak nasıl bir kaliteye sahip olduğunu ifade eder. Bu kavram, fiziksel, sosyal, duygusal, ekonomik ve diğer birçok faktörü kapsar. Yaşam kalitesi, mutluluk düzeyiyle doğrudan ilişkilidir ve bireylerin hayatlarının her yönünde tatmin olmalarını sağlamaya çalışır.

Sonuç olarak, mutluluk kavramı oldukça karmaşık bir kavramdır ve farklı alt kavramlara ihtiyaç duyar. Bu kavramlar sayesinde mutluluk düzeyleri zaman içinde izlenebilmekte ve farklı program ve uygulamaların etkisi değerlendirilebilmektedir. Böylece sorun alanları saptanabilmekte ve çözüm önerileri geliştirilebilmektedir. Mutluluk konusunun teorik çerçevesi, insan mutluluğunu anlamaya ve açıklamaya yönelik birtakım temel yaklaşımları içerir. Bu yaklaşımlar, felsefi, psikolojik, sosyolojik ve ekonomik boyutları içerebilir. Bu bölümde mutluluk konusunun teorik altyapısı öznel iyi oluş, yaşam memnuniyeti, yaşam doyumu, yaşam kalitesi kavramları açısından incelenmiştir. Konunun iktisadi boyutu bir sonraki bölümde detaylı şekilde ele alınacaktır.

İKİNCİ BÖLÜM

MUTLULUK EKONOMİSİNİN TEORİK ÇERÇEVESİ VE ÖLÇÜM YÖNTEMLERİ

Mutluluk, uzun yıllar boyunca etik, felsefe ve psikoloji gibi disiplinlerde tartışılan; bireyin yaşamdan duyduğu memnuniyet, duygusal denge ve genel iyi oluş gibi bileşenlerle tanımlanan çok boyutlu bir kavramdır. Ancak 20. yüzyılın sonlarına doğru iktisat bilimi de bireylerin yaşam kalitesini ve refah düzeyini yalnızca gelir ve tüketim gibi nesnel göstergelerle değil, öznel iyi oluş düzeyleriyle de değerlendirme gerekliliğini fark etmiş ve bu bağlamda “mutluluk ekonomisi” adı altında yeni bir yaklaşım gelişmiştir. Bu yaklaşım, bireylerin kendilerini ne derece mutlu hissettiklerine dair doğrudan ifadelerini analiz eden, klasik refah ölçütlerinin ötesine geçen ve politika tasarımında insan merkezli bir bakış açısını öne çıkaran bir iktisadi alt disiplindir. Mutluluk ekonomisi, davranışsal iktisatla da güçlü bağlara sahip olarak, bireylerin rasyonellikten sapmalarını, duygusal kararlarını ve sosyal karşılaştırmalarını da dikkate almaktadır.

Mutluluğun ekonomik analizinin yapılabilmesi için, öncelikle mutluluğun nasıl kavramsallaştırıldığı ve ölçüldüğü konusu önem kazanmaktadır. Çünkü mutluluk, bireysel bir duygu olmakla birlikte, anketler, ölçekler ve ulusal düzeyde yürütülen veri toplama araçları yoluyla sayısal olarak ifade edilebilmekte ve ülkeler arası karşılaştırmalar yapılabilmektedir. Bu nedenle, mutluluk ekonomisi yalnızca teorik çerçeveye değil, aynı zamanda sağlam metodolojik temellere ve ölçüm araçlarına da ihtiyaç duymaktadır.

Bu bölümde, mutluluk kavramının iktisadi düşünce içerisindeki yeri sistematik biçimde incelenmekte; özellikle “mutluluk ekonomisi” adı verilen disiplinlerarası yaklaşım çerçevesinde geliştirilen teorik ve ampirik çalışmalar ele alınmaktadır. Mutluluğun

geleneksel ekonomik modellerin dışında, bireylerin öznel değerlendirmelerine dayalı olarak analiz edilmesi gerekliliği, bu alanın temel motivasyonunu oluşturur. Bu bağlamda bölüm hem tarihsel gelişimi hem de metodolojik yönleriyle mutluluk ekonomisinin kapsamını derinlemesine ortaya koymaktadır.

İlk olarak, “Mutluluk Ekonomisi Literatürü Tablosu” başlığı altında, mutluluk ekonomisine katkıda bulunan temel çalışmalar sistematik bir tablo yardımıyla sunulmuş ve bu alanda öne çıkan kuramsal yaklaşımlar, araştırma soruları ve bulgular karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir. Bu tablo, hem klasik ekonomik göstergelerin mutlulukla ilişkisini irdeleyen çalışmaları hem de yeni davranışsal ve sosyal boyutlara odaklanan analizleri içermektedir.

İkinci olarak, “Mutluluk Ekonomisi Kapsamında Mutluluk ile İktisadi Kavramların Genel İlişkisi” başlığı altında, gelir, ekonomik büyüme, istihdam, tüketim, tasarruf, gelir dağılımı, enflasyon, kamu politikaları ve kurumsal yapı gibi iktisadi değişkenlerin bireylerin mutluluk düzeyleri üzerindeki etkileri detaylı biçimde ele alınmaktadır. Bu kısımda ayrıca Easterlin Paradoksu gibi literatürde öne çıkan tartışmalar değerlendirilmekte; mutluluğun yalnızca mutlak gelir düzeyiyle değil, göreceli gelir, beklentiler, statü ve sosyal karşılaştırmalar gibi unsurlarla da bağlantılı olduğu savunulmaktadır. Böylece iktisadi değişkenlerin öznel refah üzerindeki çok boyutlu etkileri sistematik biçimde analiz edilmektedir.

Üçüncü ve son olarak, “Mutluluk Ekonomisi ile İlgili Veri Tabanları, Ölçüm Yöntemleri ve Raporlar” başlığı altında, mutluluğu ölçmeye yönelik kullanılan temel veri kaynakları ve yöntemler kapsamlı biçimde incelenmektedir. Dünya Mutluluk Raporu, Dünya Değerler Araştırması, Cantril Ladder, OECD Daha İyi Yaşam Endeksi, Mutlu Gezegen Endeksi, Gayri Safi Milli Mutluluk Endeksi gibi araçlar hem veri toplama yöntemleri hem de analiz stratejileri açısından değerlendirilmiş; öznel mutluluk ölçümlerinin geçerliliği ve karşılaştırılabilirliği tartışılmıştır. Ayrıca, yaşam doyumu, öznel iyi oluş, duygusal denge gibi ölçüm kategorileri de teknik detaylarıyla birlikte açıklanmıştır.

Bu bölüm, mutluluğun ölçülebilir bir kavram olarak nasıl yapılandırıldığını ve ekonomi bilimi içerisinde hangi teorik ve metodolojik yaklaşımlarla ele alındığını ortaya koyarak, sonraki ampirik analizlere sağlam bir kuramsal temel sunmaktadır.

2.1. Mutluluk Ekonomisi Literatürü

Mutluluk konusunun iktisadi yönüne olan spesifik ilgi esasen 1970’lerde de başlasa da 2000’li yıllardan sonra artmaya başlamış ve bu artış son yıllarda daha da belirgin bir hal almıştır.

Tablo 2.1’de mutluluk ekonomisi kavramının gelişimini detaylı bir şekilde konu edinen, Türk ve yabancı literatürdeki mutluluk odaklı temel ve önemli çalışmalar ele alınmış ve açıklanmıştır. Söz konusu çalışmalar incelendiğinde, mutluluk ekonomisinin geleneksel iktisat teorilerinin ötesine geçerek insanların yaşam kalitesini ve mutluluğunu merkeze almayı hedefleyen bir alan olduğu dikkat çekmektedir.

Tablo 2.1. Mutluluk Ekonomisi Literatürü

Yazar ve Eser	Yayın Tarihi	Açıklama
Richard Easterlin (<i>Does Economic Growth Improve the Human Lot?</i>)	1974	Gelir ve mutluluk arasındaki ilişki, 1946 ve 1970 yılları arasında, on dokuz farklı ülkede (Afrika, Asya ve Latin Amerika dahil) incelenmiştir. Araştırma sonuçlarına göre, daha yüksek sosyal statüde olan insanların daha düşük sosyal statüde olanlara kıyasla daha mutlu oldukları görülmüştür. Lakin, Easterlin’in çalışması ekonomik etkenlerin mühim olduğunu kabul etmekle birlikte, mutluluğun yalnızca gelir artışından etkilenmediğini, farklı faktörlerin bireylerin mutluluğunu etkilediğini vurgulamıştır. Bu itibarla, gelirdeki artış mutluluğu belirli bir seviyeye dek artıracaktır.
Daniel Kahneman ve Amos Tversky (<i>Prospect Theory: An Analysis of Decision under Risk</i>)	1979	Nobel ödüllü ekonomist Daniel Kahneman’ın <i>Prospect Theory: An Analysis of Decision under Risk</i> adlı çalışması, insanların risk altında karar alma sürecini anlamak ve açıklamak için bir çerçeve sunmayı amaçlar. Prospect teorisi, insanların riskli durumlarda nasıl kararlar aldıklarını ve bu kararların hangi psikolojik faktörlerden etkilendiğini araştırır. Kitap, insanların risk altında karar alma sürecini anlamak için önemli bir çerçeve sunar ve davranışsal ekonomi ve psikoloji alanındaki araştırmalara önemli bir katkı yapar. Kitap, karar alma süreçlerini daha iyi anlamak isteyenler için değerli bir kaynak sağlar.
Ed Diener (<i>Subjective Well-Being</i>)	1984	1967’den bu yana kişisel iyi olma (mutluluk, yaşam doyumu ve pozitif duygu dahil) konusundaki literatürü incelemekte ve bu konuda ölçüm, nedensel faktörler ve teori alanlarında gelişmeleri özetlemektedir. Mutluluk kavramının daha özgül ve iyi tanımlanmış kavramlarla değiştirildiği ve teorik ilerlemelerle ölçüm araçlarının geliştirildiği vurgulanmaktadır. Kişisel iyi olmanın birçok faktör tarafından etkilendiği ve bu faktörlerin çeşitli analiz seviyelerinde kavramsallaştırılabileceği belirtilmektedir.
Andrew E. Clark ve Andrew J. Oswald (<i>Unhappiness and Unemployment</i>)	1994	İngiltere’de yapılan araştırma, işsizlik durumundaki bireylerin daha düşük bir yaşam memnuniyetine sahip olduğunu ve bu durumun işsizlik süresi ile daha da derinleştiğini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla, işsizlik, mutluluk düzeyini olumsuz etkileyen önemli bir faktördür. Buna ek olarak uzun süredir işsiz

		olan bireylerin, kısa bir süre önce işsiz kalanlara göre daha mutlu oldukları sonucuna varılmıştır.
Andrew J. Oswald (<i>Happiness and Economic Performance</i>)	1997	Oswald bu çalışmada gelir ve mutluluk konularına odaklanmıştır, özellikle gelişmiş ülkelerin mutluluk düzeylerini incelemiştir. Araştırma sonuçları, II. Dünya Savaşı'nın ardından ABD'de mutluluğun arttığını, lakin yaşam memnuniyetinin yalnızca bazı gelişmiş ülkelerde yükseldiğini, bilhassa bazı Avrupalı ülkelerde azaldığını göstermiştir. Bu çalışma, mutsuzluğun esas ekonomik nedeninin işsizlik olduğunu ön plana çıkarmıştır. Ekonomik büyümeden ziyade istihdam politikalarının hükümetlerin öncelikli endişesi olması gerektiği sonucuna varmıştır.
Bruno Frey ve Alois Stutzer (<i>The Economics of Happiness</i>)	2002	Mutluluğu açıklamak için sosyodemografik, ekonomik ve kurumsal faktörler olmak üzere üç ana etken belirlenmiştir: Sosyodemografik Faktörler: Mutluluk ile yaş arasında "U" şeklinde bir ilişki görülmektedir. Kadınlar, erkeklere kıyasla hafif bir avantaja sahiptirler ve eğitim düzeyi yüksek bireyler daha mutlu olma eğilimindedirler. Sağlık sorunları ise mutluluğu olumsuz etkileyebilir. Ekonomik Faktörler: İşsizlik, bireylerin mutsuzluğuyla ilişkilendirilmiştir. Daha yüksek gelirli ülkeler, düşük gelirli ülkelere göre genellikle daha mutlu kabul edilir. Mutluluk ve gelir arasında pozitif bir bağlantı gözlenir. Kurumsal Faktörler: Demokrasi, mutluluğu olumlu yönde etkileyebilir ve politika, ekonomi ve özgürlükler arasında güçlü bir ilişki bulunmaktadır.
Richard Layard (<i>Happiness: Lessons From a New Science</i>)	2005	Richard Layard'ın <i>Happiness: Lessons from a New Science</i> adlı kitabı, mutluluğun tanımı, ölçümü ve etkileyen faktörler üzerine derinlemesine bir analiz sunar. Layard, geleneksel ekonomik göstergelerin ötesine geçerek, refahın mutlulukla ilişkisini inceler. Bireylerin ve toplumların mutluluğunu artırmak için politika yapıcılar ve toplumların neler yapabileceği konusunda da öneriler sunar. Layard, mutluluğun maddi refahın ötesindeki faktörlerden etkilendiğini savunur ve sosyal ilişkiler, iş tatmini, toplumsal adalet gibi unsurların da mutluluk üzerinde büyük etkisi olduğunu vurgular. Ayrıca, psikolojik ve nörolojik araştırmaları da kullanarak, mutluluğun insan beynindeki biyolojik ve kimyasal temellerini de açıklar. Sonuç olarak, kitap, mutluluğun karmaşıklığını anlamak için farklı disiplinlerin birleşiminden yararlanır ve bireylerin ve toplumların mutluluğunu artırmak için nasıl adımlar atılabileceğine dair değerli bir kılavuz sunar.
Sezer Bozkuş, Emrah İsmail Çevik ve Şenay Üçdoğruk (<i>Subjektif Refah ve Mutluluk Düzeyine Etki Eden Faktörlerin Sıralı Logit ile Modellenmesi: Türkiye Örneği</i>)	2006	Çalışmada TÜİK tarafından yayınlanan 2004 yaşam memnuniyeti verilerinden faydalanılarak Türkiye'de öznel refah ile mutluluk sıralı logit modeli ile incelenmiştir. Bu çalışma, erkeklerin kadınlara kıyasla daha mutlu olduğunu ve 45-64 yaş aralığındaki kişilerin en düşük mutluluk seviyelerine sahip olduklarını göstermiştir. Buna ek olarak gelirdeki, sağlıktaki ve refahtaki artışının, mutluluk düzeylerini artırdığı bulgusuna ulaşmıştır.
Ruut Veenhoven (<i>Sociological Theories of Subjective Well-Being</i>)	2008	Bu çalışma, sosyolojik bakış açısından mutluluğun teorik temellerini ve bu konudaki araştırmaları ele almaktadır. Kitabın amacı, sosyoloji disiplini içinde mutluluk ve yaşam memnuniyeti üzerine yapılan çalışmaları derinlemesine incelemek ve bu çalışmaların toplumsal bağlamdaki önemini anlamak için bir çerçeve sunmaktır. Veenhoven, kitap boyunca mutluluk ve yaşam memnuniyeti kavramlarını tanımlar ve bunların sosyal, kültürel ve ekonomik

		faktörlerle nasıl ilişkili olduğunu inceler. Kitabın bulguları, mutluluğun bireysel düzeyde psikolojik faktörlerle sınırlı olmadığını, aynı zamanda sosyal ilişkiler, kültürel normlar, ekonomik koşullar ve toplumsal yapı gibi çeşitli faktörlerin etkisi altında olduğunu gösterir. Veenhoven, mutluluğun toplumsal bir olgu olduğunu ve sosyal bilimlerin bu konuda daha fazla araştırma yapması gerektiğini savunur. Sonuç olarak, mutluluğun sosyal bir olgu olduğunu ve sosyolojik teorilerin bu konuda önemli bir rol oynadığını vurgular. Kitap, mutluluğun toplumsal bağlamını anlamak isteyenler için değerli bir kaynak sunar.
Betsey Stevenson ve Justin Wolfers (<i>Economic Growth and Subjective Well-Being: Reassessing the Easterlin Paradox</i>)	2008	Justin Wolfers ve Betsey Stevenson, <i>Economic Growth and Subjective Well-Being: Reassessing the Easterlin Paradox</i> adlı çalışmalarında, ekonomik büyüme ile insanların yaşam memnuniyeti arasındaki ilişkiyi ele alır ve "Easterlin Paradoksu"nu değerlendirir. Çalışmada ekonomik büyümenin mutlulukta artışa yol açtığı sonucuna ulaşılmıştır.
Sibel Selim (<i>Türkiye'de Bireysel Mutluluk Kaynağı Olan Değerler Üzerine Bir Analiz: Multinomial Logit Model</i>)	2008	TÜİK, 2004 yılı Yaşam Memnuniyeti Araştırması verilerinden faydalanılarak Türkiye'de bireylerin öznel refahını etkileyen faktörler incelenmiştir. Sonuçlar, mutluluğun kaynaklarına ilişkin cinsiyetin önemli bir rol oynadığını göstermektedir. Ayrıca, mutluluk beklentisi içinde olan bireyler için iş ve gelir sahibi olmanın önemli faktörler olduğu ortaya konulmuştur.
Gabriel Leite Mota ve Paulo Trigo Pereira (<i>Happiness, Economic Well-being, Social Capital and the Quality of Institutions</i>)	2008	İşsizlik ve enflasyonun yaşam memnuniyetini azalttığını gösteren bir çalışma, bu etkiyi değerlendirmek için OECD ülkelerini incelemiştir. Sonuçlar, işsizlik ve enflasyonun mutluluk seviyesini olumsuz etkilediği sonucunu göstermektedir.
Onur Kahyaoğlu (<i>Yaşam Memnuniyeti ve Yaşam Memnuniyetini Etkileyen Değişkenler ile Ekonometrik Uygulama: Türkiye Örneği</i>)	2008	TÜİK, 2004 yılı Yaşam Memnuniyeti Araştırması verilerinden faydalanılarak yaşam memnuniyetini etkileyen faktörleri incelemek amacıyla sıralı probit analizi kullanılarak analiz edilmiştir. Bu çalışma, Türkiye'de yaşayan kadınların mutluluk oranlarının erkeklere göre daha fazla olduğunu öne sürerken, yaş ile mutluluk arasında U şeklinde bir ilişki olduğunu göstermektedir. Çalışmada yaşlı insanların daha mutlu olduğu bulunmuş ve aynı zamanda eğitim düzeyi arttıkça mutluluk düzeyinin yükseldiği sonucuna ulaşılmıştır.
Alpaslan Akay ve Peter Martinsson (<i>Does Relative Income Matter for the Very Poor Evidence from Rural Ethiopia</i>)	2010	Etiyopya'da gerçekleştirilen bir araştırmada, 2004-2005 yıllarına ait hane halkı anket verileri kullanılmıştır. Çalışmada medeni durum, yaş, eğitim düzeyi ve sağlık gibi çeşitli faktörler, sıralı probit modeli ile ölçülmüş ve gelir ile mutluluk arasında bir ilişki bulunmadığı sonucuna ulaşılmıştır.
Şahamet Bülbül ve Selay Giray (<i>Sosyodemografik Özellikler ile Mutluluk Algısı Arasındaki İlişki Yapısının Analizi</i>)	2011	Sosyodemografik özellikler ile mutluluk hissi arasındaki ilişkiler, doğrusal olmayan Kanonik Korelasyon Analizi kullanılarak incelenmiştir. Çalışma, mutluluk seviyesi yanı sıra bireylerin mutluluğunu etkileyen faktörleri ve kavramları da analiz etmek açısından diğer araştırmalardan farklılık göstermektedir. Araştırma verileri TÜİK tarafından 2008 Yılı Yaşam Memnuniyeti Anketi'nden elde edilmiştir.
Özge Gökdemir (<i>Mutluluk ve İktisadi Parametreler Üzerine Bir İnceleme</i>)	2011	Çalışma Hollanda'da ikamet eden Türk ve Faslı bireylerin yaşam memnuniyeti ve mutlulukları üzerine yapılmıştır. Bu çalışma, betimsel istatistik analizler kullanarak sıralı logit model analiz yöntemini benimsemiştir. Araştırma, Türk azınlıklar için kişisel mutlak gelirden ziyade diğer bireylerin maddi durumlarının önem arz ettiği, Faslılar içinse diğer bireylerin gelirlerinden daha çok bireysel mutlak gelirlerinin önem arz ettiği görülmüştür.

Richard Easterlin, Robson Morgan, Malgorzata Switek ve Fei Wang (<i>China's Life Satisfaction</i>)	2012	Çin'in sosyalizmden geçiş sürecinde, Çin halkının öznel refahı ile sosyal ve iktisadi durumlarındaki farklılıkların analizi yapılmıştır. Bu analiz, Dünya Değerler Araştırması verileri kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Araştırma, Çin'in yaşam memnuniyetini artırmaya yönelik politikalarla, merkezi planlamanın verimsizliği ile başa çıkabileceğini gösteriyor. Ayrıca, iş ve gelir güvencesinin sosyal güvenlik ağıyla birlikte çok büyük bir önem arz ettiğini belirtiyor.
Richard Easterlin (<i>Happiness and Economic Growth: The Evidence</i>)	2013	İktisadi büyümenin mutluluk üzerinde etkisi olmadığı durumlarda mutluluğu artırmak için kamu politikaları olarak tam istihdam ve sosyal güvenlik ağı politikalarının geliştirilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Easterlin, çoğu ülkede ücretlerin düşük olması sebebiyle büyümeye öncelik verildiğini belirtmiştir ancak mutluluğun artırılmasının amaçlandığı bir durumda, bu hedefin tam istihdam ve sosyal destek planlamalarıyla oluşabileceğini öne sürmektedir. Lakin ülkelerin ekonomik büyümeye öncelik vermesi sebebiyle buna benzeri politikaların gereksiz kabul edildiğini ve bu nedenle tam istihdam ve sosyal güvenlik politikalarının düşük gelirli ülkelerde uygulanma olasılığının çok olası olmadığını belirtmektedir.
Haining Wang, Zhiming Cheng ve Russell Smyth (<i>Consumption and Happiness</i>)	2013	Çin'de gerçekleştirilen bu araştırmada, 2010, 2012 ve 2014 yıllarına ait Çin hane halkı anketi verileri kullanılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre, tüketim mutluluğu artırıyor. Ayrıca, ulaşım, iletişim ve tıbbi tedavi, mutluluğun en önemli belirleyicileri olarak belirlenmiştir. Ancak yükselen fiyatlar nedeniyle tüketimin azalması, enflasyon ile mutluluk arasında negatif bir ilişkiye yol açmıştır.
Zeynep Çirkin ve Türkmen Göksel (<i>Mutluluk ve Gelir</i>)	2016	Bu araştırmada mutluluğun gelir ve diğer ekonomik, sosyal ve demografik faktörlerden nasıl etkilendiğini incelenmiştir. Ankara ve Gaziantep illerinde yapılan anketlerle veriler toplanmış ve sıralı probit yöntemi kullanılarak analiz edilmiştir. Araştırmada yaşam doyumu ve mutluluk için ayrı ayrı altı model hazırlanmıştır. Çalışma koşulları, gelir düzeyi ve kamu hizmetlerine duyulan memnuniyetin, yaşam doyumu ve mutluluk seviyelerini artırdığı görülmüştür. Eğitim seviyesi arttıkça gelir de arttığı için mutluluğu artırdığı gözlemlenmiş, gelirin mutluluk seviyesi üzerinde istatistiksel olarak anlamlı olmadığı ancak yaşam doyumu üzerinde etkili olduğu belirlenmiştir.
Murat Şeker (<i>Mutluluk Ekonomisi Kamu Ekonomisi Açısından Bir Analiz</i>)	2016	Mutluluk ekonomisi ve mutluluk ölçümleri hakkında genel değerlendirme yapılmış ve mutluluk kamu politikaları bağlamında incelenmiştir. Mutluluk ve refahın kamu politikalarıyla nasıl ilişkilendirilebileceğini ve kamu politikalarının insanların mutluluğunu nasıl etkileyebileceği ele alınmıştır. Çalışmada ekonomik politikaların ve kamu hizmetlerinin insanların yaşam kalitesi ve genel mutluluğu üzerindeki etkilerini incelenmiştir. Mutluluk ekonomisi literatüründen ve kamu ekonomisi teorilerinden yararlanarak, ekonomik politikaların ve kamu hizmetlerinin etkinliği ve sosyal refah üzerindeki etkilerini analiz edilmiş ve gelir dağılımı, eğitim, sağlık hizmetleri gibi kamu politikalarının bireylerin ve toplumların mutluluğuna olan etkilerini de değerlendirilmiştir. Çalışmada mutluluk ekonomisi ve kamu politikaları arasındaki ilişkiyi açıklamak ve sosyal refahı artırmak için hangi politika önlemlerinin uygulanabileceğini tartışılmıştır. Eser ekonomi ve kamu politikası alanlarında çalışan araştırmacılar, politika yapımcılar ve ilgili herkes için değerli bir kaynak özelliği taşımaktadır.

Alper Işık (Zonguldak Karabük Bartın İllerinde Mutluluk Ekonomisinin Karşılaştırmalı Analizi)	2016	TÜİK, 2013 Yaşam Memnuniyeti Araştırması verileri kullanarak Düzey II bölgesi olarak bilinen Zonguldak, Karabük ve Bartın şehirlerinde mutluluğu etkileyen faktörler incelenmiştir. Mutluluk bağımlı değişken iken her il için farklı bağımsız değişkenler belirlenerek sıralı lojistik regresyon analizi yapılmıştır.
Kazım Anıl Eren ve Ahmet Atıl Aşıcı (The Determinants of Happiness in Turkey: Evidence from City- Level Data)	2017	Çalışmada 2004-2013 Yaşam Memnuniyeti Anketi verileri ve sıralı logit model kullanılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre, iş doyumu istihdam kadar önemli bir mutluluk belirleyicisi olarak dikkate alınmalıdır. Ayrıca, evliliğin kişileri sadece mutlu bir evlilikleri olduğunda mutlu ettiği ve eğitimin daha fazla mutluluğa katkı sağladığı bulgularına ulaşılmıştır.
Devrim Dumludağ, Özge Gökdemir ve Ruut Veenhoven (Gelir, Harcama ve Tasarruf ve Mutluluk İlişkisi: Türkiye Örneği)	2017	TÜİK Düzey 2 bölgesinde 3008 kişiye yapılan anket sonuçlarına göre, para harcamanın mutluluğu olumsuz etkilediği ve tasarruf etmenin mutluluk sağladığı bulunmuştur. Araştırma, tüketim harcamaları, gelir, tasarruflar ve finansal varlıkların mutluluk üzerindeki etkisini incelemiştir.
Bensu Timur ve Ebru Çağlayan Akay (Kadın ve Erkeklerin Mutluluğunu Etkileyen Faktörlerin Genelleştirilmiş Sıralı Logit Modeli ile Analizi)	2017	Sosyo-demografik ve ekonomik faktörlerin hanehalkı mutluluğuna etkisi, 2009 ve 2015 Yaşam Memnuniyeti Anketleri kullanılarak araştırılmıştır. Her iki cinsiyet için, borçlu olmanın mutluluk olasılığını azalttığı, yaşın ise mutluluk olasılığını artırdığı gözlemlenmiştir. Ayrıca, araba sahibi olmak, iş kurmak ve bir işte çalışmak mutluluğu artıran faktörler olarak bulunmuştur. Umutlu olmanın hem kadınlar hem de erkekler için çok mutlu olma olasılığını artırdığı bulgularına ulaşılmıştır.
Olca Servet (Mutluluğun Türkiye'deki Belirleyenlerinin Zaman İçinde Değişimi)	2017	Türkiye'de 2004 ve 2014 yıllarında yapılan TÜİK Yaşam Memnuniyeti Araştırması verilerinden faydalanılarak, mutluluk düzeyi ile hanehalkı geliri, yaş, cinsiyet, eğitim durumu, sağlık memnuniyeti gibi faktörler arasındaki ilişki sıralı logit modeli ile analiz edilmiştir. Araştırma sonuçlarına göre, Türkiye'de zaman içinde erkeklerin mutluluk düzeyinin arttığı, bireylerin yaşları ilerledikçe mutluluklarının arttığı fakat evli insanların mutluluk düzeyinin azaldığı görülmektedir.
Songül Gül (Mutluluk Ekonomisi ve Göç Üzerine)	2017	Bu çalışmada İstanbul'da yaşayan yasal oturma izni almış göçmenler üzerinde, yaşam memnuniyetini etkileyen faktörler incelenmiştir. Bu faktörler hem ekonomik hem de demografik, kurumsal ve benzeri parametreleri içermektedir. Araştırma, bireylerin yaşam memnuniyetini etkileyen faktörleri değerlendirmek için OLS analizi yöntemi kullanmıştır.
Shoirakhon Nurdinova (Yaşam Memnuniyetinin Nicel ve Nitel Analizi: Türkiye'de Ev Kadınlarının İstihdamı Örneği)	2019	Çalışmada ev kadınlarının çalışma hayatındaki rolleri yaşam memnuniyeti açısından araştırılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre Türkiye'de yaşayan ev kadınlarının istihdama yönelik yaşam memnuniyetlerinin, “çalışan, işsiz ve istihdama dâhil edilmeyen” kadınlara oranla daha fazla olduğu bulunmuştur.
Richard Layard (Can We Be Happier?: Evidence and Ethics)	2020	Bu kitap, mutluluk konusundaki son gelişmeleri ele alır ve mutluluğun artırılması için politika önerilerini sunar. Çalışmada toplumların genel refahını artırmak amacıyla mutluluk ekonomisinin nasıl kullanılabileceğini detaylı şekilde tartışılmıştır.
Züleyha Özdemir Sevim (Mutluluk Ekonomisi ve Akademisyenlerin Mutluluk ve Yaşam Memnuniyetleri Üzerine Bir İnceleme)	2021	Çalışmada mutluluk ekonomisine ilişkin temel bilgiler Türkiye'de yaşayan akademisyenler üzerinden örneklerle ortaya konulmaya çalışılmıştır. Çalışmada akademisyenlerin genel olarak yaşamlarından memnun olduklarını ve mutluluk düzeylerinin yüksek olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bulgu, akademik camiada çalışan bireylerin genel olarak yaşamdan keyif aldığını ve

		işlerinden tatmin olduklarını göstermektedir. Ayrıca, çalışmanın sonuçlarına göre akademisyenlerin mutluluk düzeylerini etkileyen faktörler arasında aile ve sağlık gibi kişisel unsurların yanı sıra, mesleki başarılarını da içeren profesyonel unsurların bulunduğu görülmektedir. Özellikle, yayın yapmak ve mezun öğrencilerin mesleki başarıları gibi mesleki hedeflerin, akademisyenlerin mutluluk düzeylerini artırdığı belirtilmiştir. Bununla birlikte, çalışmanın sonuçlarına göre akademisyenlerin mutluluk düzeyleri, unvan, çalışma alanı ve medeni durum gibi faktörlere bağlı olarak farklılık göstermektedir. Bu durum, akademik kariyerdeki aşamaların ve çalışma koşullarının bireylerin mutluluk düzeylerini etkileyebileceğini göstermektedir. Genel olarak, bu çalışmanın sonuçları, akademik ortamın mutluluk ve memnuniyet açısından olumlu bir ortam sağladığını göstermektedir. Ancak, bireysel ve mesleki faktörlerin mutluluk düzeylerini etkilediği ve bazı gruplar arasında farklılıkların olduğu da ortaya konmuştur. Bu sonuçlar, akademik kurumlarda çalışanların mutluluğunu artırmak için dikkate alınması gereken alanları ve politikaları belirlemede önemli bir rehber sağlayabilir.
Daniel Kahneman, Olivier Sibony ve Cass Sunstein (<i>Noise: A Flaw in Human Judgment</i>)	2021	Bu çalışma, insan kararlarının oluşumunu inceleyerek, mutluluk ve duygusal etmenlerin ekonomik kararlar üzerindeki etkisini değerlendirir. Kitap, insanların karar alma süreçlerindeki tutarsızlıkların ve hataların arkasındaki gürültüyü anlamak ve azaltmak için bir çerçeve sunar. Yazarlar, "gürültü" terimini, insanların karar alma süreçlerindeki tutarsızlık ve rastgelelik olarak nitelendirirler. Kitapta, gürültü, bir kişinin veya grubun aynı durumda farklı zamanlarda veya farklı kişiler arasında farklı kararlar alması durumunda ortaya çıkar. Yazarlar, bu farklılıkların nedenlerini, bilişsel önyargılar, beceri farkları, duygusal durum, ortam koşulları ve grup dinamikleri gibi çeşitli faktörlere bağlarlar. İnsan karar alma süreçlerindeki gürültünün önemini vurgulayan ve bu gürültünün azaltılmasının toplum ve organizasyonlar için önemli bir fırsat olduğunu belirten kapsamlı bir çalışmadır. Kitap, gürültünün nedenleri ve etkileri hakkında derinlemesine bir anlayış sağlarken, gürültüyü tespit etme ve azaltma yöntemleri konusunda pratik bilgiler sunar.
İsmet Ateş (Mutluluk Ekonomisi ve Beyin Göçü: Türkiye Örneği)	2021	Bu araştırmanın amacı kendi tercihleri doğrultusunda en az bir yıl yurt dışında çalışmış ve daha sonra Türkiye'ye dönüp üniversitede faaliyetlerine devam eden Türk akademisyenlerin, beyin göçüne yönelik bakış açılarını yaşam memnuniyeti açısından incelemektir. Bu bağlamda, anket yöntemi kullanılmıştır. Elde edilen bulgular, yaşam memnuniyetinin Türk akademisyenlerin yurt dışına gitme ve Türkiye'ye dönme konusundaki düşünceleri üzerinde istatistiksel olarak belirgin bir etkisi olduğunu göstermektedir. Akademisyenler genel olarak, ilk kez yurt dışına gittiklerinde Türkiye'ye dönme niyetlerini belirtmelerine rağmen, sonraki süreçte Türkiye'ye dönme konusunda kararsızdılar ve yurt dışında çalışma isteğine sahiptirler.

Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 2.1 ile mutluluk ekonomisi alanındaki önemli araştırmalar eser adı, yazar adı, yayın yılı ve içerik özeti şeklinde yazılarak bu alana nasıl katkı sağladıkları gösterilmiştir.

Mutluluk ekonomisi, görüldüğü üzere son yıllarda ekonomi literatüründe önemli bir konu haline gelmiştir. Bu alandaki araştırmalar, bireylerin ve toplumların refahını anlamak için geleneksel ekonomik göstergelerin ötesine geçerek toplumların refahını ve mutluluğunu iyileştirmeyi amaçlayan yeni bir yaklaşım sunmaktadır. Geleneksel olarak, ekonomi literatüründe refah, genellikle gelir düzeyi veya milli gelir gibi ölçümlerle tanımlanırken, mutluluk ekonomisi, insanların yaşam memnuniyetini ve subjektif refahlarını anlamak için psikolojik ve sosyolojik faktörleri de dikkate alır.

Günümüzde, mutluluk ekonomisi alanında yapılan araştırmalar, insanların mutluluğunu ve yaşam memnuniyetini etkileyen çeşitli faktörleri anlamak için çeşitli yöntemler ve yaklaşımlar kullanmaktadır. Bu faktörler arasında gelir düzeyi, istihdam durumu, sağlık, eğitim, sosyal ilişkiler, kültürel faktörler ve çevresel koşullar gibi çeşitli değişkenler bulunmaktadır. Araştırmalar, bu faktörlerin bireylerin ve toplumların mutluluk düzeylerini nasıl etkilediğini analiz ederken, psikolojik ve sosyolojik teorilere de dayanmaktadır.

Bununla birlikte, mutluluk ekonomisi alanında yapılan araştırmaların bazı eleştirileri de bulunmaktadır. Eleştirmenler, mutluluğun subjektif bir kavram olduğunu ve farklı bireylerin mutluluğu farklı şekillerde deneyimlediğini belirtirler. Ayrıca, mutluluk ölçümlerinin objektif olmaktan uzak olduğu ve bireylerin mutluluklarını etkileyen karmaşık faktörlerin tam olarak ölçülememesi gibi zorluklar da vardır.

Sonuç olarak, mutluluk ekonomisi alanındaki literatür, insan refahını anlamak için geleneksel ekonomik göstergelerin ötesine geçmeyi amaçlamaktadır. Bu alandaki araştırmalar, bireylerin ve toplumların mutluluk düzeylerini etkileyen çeşitli faktörleri analiz ederken, psikolojik, sosyolojik ve ekonomik teorileri birleştirir ve bir taraftan da diğer disiplinlerle zenginleştirilebilir. Sonuç olarak mutluluk ekonomisi alanındaki araştırmaların bazı zorlukları bulunmasına rağmen, bu alandaki çalışmalar, insan refahını artırmak için önemli bir yol haritası sunar.

Bu literatür özetinin ilgili çalışmalara başvuranlar için temel referans kaynağı olabileceğine ve mutluluk ekonomisi konusundaki araştırmalara ilgi duyanlara rehberlik edebileceğine inanıyoruz.

2.2. Mutluluk Ekonomisi Kapsamında Mutluluk ile İktisadi Kavramların Teorik İlişkisi

Mutluluk ve iktisat arasındaki ilişki, insanların refahını ve yaşam kalitesini ekonomik faaliyetlerle nasıl ilişkilendirebileceğimizi anlamaya yönelik önemli bir araştırma alanını oluşturur. Geleneksel iktisadi yaklaşımlar, genellikle ekonomik büyüme, üretim ve tüketim gibi niceliksel göstergelere odaklanmış olsa da son yıllarda mutluluk ve yaşam tatmini gibi kavramlar iktisadi analizde önemli bir yer edinmiştir. Bu paradigma kayması, bireylerin maddi refahın ötesinde psikolojik ve sosyal refahlarını da değerlendirmemizin gerekliliğini vurgulamıştır.

Mutluluk ekonomisi, bireylerin iktisadi kararlarını sadece maddi kazançlarına dayanarak değil, aynı zamanda manevi kazançlarına da dayanarak, yani duygusal ve psikolojik refahlarını da göz önünde bulundurarak analiz etmeyi amaçlar. Bireylerin gelirleri, çalışma saatleri, tüketim alışkanlıkları, mutluluk düzeylerini etkileyebilir. Ancak, faktörlerin bireylerin mutluluğu üzerindeki etkileri tek boyutlu değildir. Örneğin, yüksek bir gelir seviyesi, belirli bir noktadan sonra bireylerin mutluluğunu artırmada az bir etkiye sahip olabilir ya da mutluluk seviyesini hiç etkilemez. Diğer yandan, fazla çalışma saatleri ve iş stresi gibi faktörler, bireylerin mutluluğunu olumsuz yönde etkileyebilir. Araştırmalar, iş dengesi ve kişisel zamanın kalitesinin, insanların genel mutluluğunu artırmada önemli bir rol oynadığını göstermektedir (Liss & Schiffrin, 2014, s. 62). Tüketim alışkanlıkları da mutluluk üzerinde belirleyici bir faktördür. Örneğin, bir tatil ya da konser deneyimi, bir malın satın alınmasından daha uzun süreli ve derinlemesine bir memnuniyet sağlayabilir. Bu nedenle, bireylerin tüketim kararlarında maddi kazançların ötesinde duygusal tatmin ve mutluluğu da dikkate almaları önemlidir. Son olarak, mutluluk düzeylerini etkileyen bir diğer önemli faktör de sosyal ilişkilerdir. İnsanlar genellikle yakın ilişkilerden ve sosyal bağlardan büyük bir mutluluk ve tatmin duyarlar. Bu sebeple, sosyal sermayenin geliştirilmesi ve toplumsal dayanışmanın artırılması, bireylerin genel mutluluğunu artırmak için önemli bir stratejidir. Bu faktörlerin tümü, mutluluk ekonomisinin çerçevesi içinde dikkate alınmalı ve insan refahını artırmak için kullanılan politikaların oluşturulmasında önemli bir rol oynamalıdır. Mutluluk ekonomisinin karmaşıklığı ve insan refahını etkileyen çok çeşitli faktörlerin anlaşılması, araştırmacıları bu alanda derinlemesine çalışmaya yönlendirmiştir. Bu çerçevede, Frey ve

Stutzer 2000 yılında, mutluluk, ekonomi ve kurumlar üzerine yaptıkları araştırmada, mutluluğu etkileyen faktörleri üç ana grupta sınıflandırmışlardır. Bunlar, bireysel ve demografik faktörler, mikro ve makro ekonomik faktörler ile ekonomik ve sosyal hayattaki faktörler olarak belirtilmiştir. (Frey & Stutzer, 2000, s. 923). Stutzer ve Frey, başlangıçta mutluluğu üç faktörle açıklarken, 2012 yılında yayınladıkları yeni çalışmalarında bu faktör sayısını dörde çıkarmışlardır. Bu dört ana faktör gelir, istihdam, sosyal sermaye ve sağlık olarak belirlenmiştir. Ayrıca, enflasyon, gelir dağılımı, sosyo-demografik özellikler, eğitim seviyesi, politik ortam, yönetim şekli, demokrasi ve federalizm gibi etkenlerin de mutluluğu belirleyen faktörler arasında yer aldığını öne sürmüşlerdir (Stutzer ve Frey, 2012, ss. 8-10).

George MacKerron (2012) ise, mutluluk ekonomisiyle ilgili faktörleri açıklarken ve mutluluk düzeyini belirleyen etkenleri sıralarken, gelir ve refah kriterlerinin yanı sıra kişisel ve demografik özellikler, çalışma hayatı ve boş zaman değerlendirmeleri, tutum ve inançlar, ekonomik ve politik çevre, doğal çevre, yaşanılan çevreyi de dahil etmiştir.

Mutluluk ve iktisat arasındaki ilişki, geleneksel iktisadi bakış açısını genişleterek bireylerin refahını daha kapsamlı bir şekilde değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Sadece ekonomik büyüme, üretim ve tüketim gibi niceliksel göstergelerle değil, aynı zamanda kültür, dini inanış ve yaşam tatmini gibi psikolojik ve sosyal refah unsurlarıyla ilgilenir. Mutluluk kavramına iktisadi bir anlayışla yaklaşmak, bireylerin kararlarını sadece maddi kazançlarına dayanarak değil, duygusal ve psikolojik refahlarını da göz önünde bulundurarak analiz etmeyi hedefler. Görüldüğü gibi, araştırmalar, gelir, istihdam, sosyal sermaye, sağlık gibi faktörlerin yanı sıra kişisel özellikler, çevresel etkenler, dini inanışlar ve yaşam tarzının da mutluluğu etkilediğini göstermektedir. Bu nedenle, mutluluk ve iktisat arasındaki derinlemesine ilişkiyi anlamak, iktisat politikaları ve bireylerin yaşam kalitesini artırmak için önemli bir bakış açısı sunmaktadır. Bu yaklaşım, insanların sadece maddi kazançları değil, aynı zamanda psikolojik ve sosyal refahlarını arttırmaya yönelik daha bütünlükçü bir kapsam getirerek, daha sürdürülebilir ve tatmin edici bir yaşamın temelini oluşturabilecektir. Aynı şekilde, mutluluk sadece kişisel bir duygu olarak değil, aynı zamanda toplumların ekonomik yapısı, gelir düzeyi ve politika tercihleriyle de sıkı bir şekilde ilişkilidir.

Bu itibarla, bu bölümde iktisadi faktörlerin, bireylerin ve toplumların mutluluğunu nasıl etkilediğini anlamaya odaklanılacaktır. Çeşitli alt başlıklar altında incelenecek olan bu ilişki, gelir ve mutluluk arasındaki karmaşık bağlantılardan, hükümet politikalarının etkilerine kadar geniş bir bakış açısını kapsayacaktır.

Bölümün ilk alt başlığı olan "Gelir ve Mutluluk İlişkisi" başlığında, ekonomik büyüme, milli gelir ve mutluluk arasındaki bağlantılar ele alınacaktır. Bu itibarla, "Ekonomik Büyüme, Milli Gelir ve Mutluluk" başlığında ülke ekonomilerin büyümesi ile mutluluk düzeyleri arasındaki ilişkiler irdelenecektir. Ayrıca, "Easterlin Paradoksu" başlığı altında, gelirdeki artış ve mutluluk artışın sınırları ve koşulları tartışılacaktır. Diğer alt başlıklarda ise ekonomik faktörlerin mutluluk üzerindeki etkileri daha detaylı bir şekilde ele alınacaktır. "İstihdam, İşsizlik, Enflasyon ve Mutluluk" başlığı altında, iş piyasasındaki durumun bireylerin mutluluğunu nasıl etkilediğini incelenecek, "Kişisel Gelir ve Mutluluk" başlığı altında, bireylerin gelir düzeyi ile mutluluk arasındaki ilişki literatürden hareketle açıklanacaktır.

"Tüketim ve Mutluluk," "Tasarruf ve Mutluluk," ve "Gelir Dağılımı ve Mutluluk" başlıkları altında, bireylerin tüketim alışkanlıkları, tasarruf eğilimleri ve gelir dağılımının mutluluk düzeyleri üzerindeki etkileri değerlendirilecektir. Bu itibarla, bireylerin ekonomik kararlarının sadece maddi durumlarını değil, aynı zamanda genel yaşam memnuniyetlerini de nasıl etkilediği irdelenecektir. Bunların dışında, "Hükümet Politikaları ve Mutluluk," "Kurumlar ve Mutluluk," "Demografik Yapı ve Mutluluk," ve "Din, İnanç ve Mutluluk" başlıkları altında, hükümet müdahalelerinin, kurumların, demografik faktörlerin ve dini inançların mutluluk üzerindeki rolü bilhassa mutluluk literatürü açısından incelenecektir. Bu analizler, ekonominin sadece maddi refah değil, aynı zamanda maddi olmayan (toplumsal ve kültürel) faktörlerle de bağlantılı olduğunu ortaya koyacaktır.

Sonuç olarak, "Mutluluk ve İktisat İlişkisi" bölümü, ekonomik faktörlerin bireylerin ve toplumların mutluluğunu nasıl etkilediğini anlamaya yönelik kapsamlı bir inceleme sunacak ve gelecekteki politika kararlarının bu karmaşık ilişkileri nasıl dikkate alması gerektiğini vurgulayacaktır.

2.2.1. Gelir ve Mutluluk İlişkisi

İktisadi modeller genel olarak gelirin artmasıyla refah ve mutluluğun yükseleceği önerisini ortaya koymaktadır. Bu itibarla, iktisat politikalarının odak noktasında çoğunlukla ekonomik büyüme yer almaktadır. Lakin ekonomilerin büyüdükçe mutluluk düzeylerinde her zaman bir artışın olmadığı gözlemlenmektedir. Bu nedenle, birçok psikolog ve bazı iktisatçılar, modern iktisadın mutluluğu ölçme yöntemlerini eleştirmekte ve ihmal edilen mutluluk ekonomisi politikasını gündeme getirmektedirler.

Mutluluk ve iktisat ilişkisi, geleneksel iktisadi düşüncenin ötesine geçerek insan refahını daha kapsamlı bir şekilde değerlendirmemizi gerektiren önemli bir araştırma alanını temsil eder. Gelir ve ekonomik büyüme ile mutluluk arasındaki karmaşık ilişki, politika yapıcılara ve karar vericilere daha sürdürülebilir ve insan odaklı kalkınma stratejileri geliştirme konusunda rehberlik edebilir. Bu bağlamda, iktisat ve mutluluk arasındaki etkileşim daha fazla araştırma, tartışma ve çözümlemeyi gerektiren önemli bir konu olarak önümüzde durmaktadır.

2.2.2. Ekonomik Büyüme, Milli Gelir ve Mutluluk

Ekonomik büyüme, bir ülkenin milli gelirinde (GSYH veya GSMH) üç aylık dönemler itibarıyla ya da yıllık olarak meydana gelen yüzde değişimi ifade eder. Ancak ekonomik büyümenin sürekli olarak artan bir mutluluğa yol açmadığı görülmüştür. Birçok gelişmiş ülkede GSYİH'nın artmasına rağmen bireylerin mutluluk düzeylerinin aynı kalabileceği veya azalabileceği gözlenmiştir. Bu durum, ekonomik büyümenin mutluluğu tek başına artıramayacağını ve diğer faktörlerin de önemli olduğunu gösterir.

Geleneksel iktisadi göstergelerin sınırlamalarının farkında olan araştırmacılar, mutluluğu daha bütüncül bir şekilde ölçmek için alternatif yaklaşımlar geliştirmiştir. Bu yaklaşımlar, gelir dışındaki faktörleri dikkate alarak toplumsal refahı değerlendirmeyi amaçlar. Bunlar arasında Gayri Safi Milli Mutluluk (GNH), Daha İyi Yaşam Endeksi ve Sosyal İlerleme Endeksi gibi ölçümler yer alır (Şeker, 2016).

Easterlin, 2012 yılında yaptığı çalışmada, ekonomik büyümenin tek başına mutluluğu artırmada etkili olmadığını savunmuştur. Gelişmiş, geçiş ve gelişmekte olan ülkeler üzerinde yaptığı analizler, yüksek büyüme göstergelerinin mutluluk düzeyini aynı oranda

artırmadığını ortaya koymuştur. Özellikle Çin'in yüksek büyüme gösterdiği dönemde yaşam memnuniyeti ve mutluluk düzeyinde belirgin bir iyileşme olmadığını vurgulamıştır. Easterlin, ekonomik büyüme ile mutluluk arasındaki pozitif ilişkinin, tam istihdam ve sosyal güvenlik politikalarındaki iyileşmelerle daha çok gözlemlendiğini ifade etmiştir. Ancak bu politikaların birçok ülke için öncelikli olması mümkün görünmemektedir. Bu nedenle, büyüme politikalarının istihdam odaklı ve sosyal güvenlik temelli olarak geliştirilmesinin, büyümenin mutluluğu artırmada olumlu bir etki yaratabileceğini öne sürmüştür (Easterlin, 2012, s. 119).

Pukeliene ve Kisieliauskas'ın 2013 yılında gerçekleştirdiği bir araştırma, bireylerin yaşam memnuniyeti ile kişi başına düşen gelir arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Araştırma, yüksek gelir seviyesine sahip ülkelerde yaşam memnuniyetinin genellikle daha yüksek olduğu, aksine düşük gelire sahip ülkelerde yaşam memnuniyetinin düşük olduğu hipotezlerini test etmiştir. Analiz, 2000-2011 dönemini kapsayan Eurostat ve Worldbank verileri kullanılarak yapılmıştır. En yüksek mutluluk düzeyine sahip olan 8 ülkenin 6'sının aynı zamanda en yüksek gelir düzeyine sahip ülkeler olduğu belirlenmiştir. Diğer taraftan, en düşük mutluluk düzeyine sahip olan 8 ülkeden 7'sinin en düşük gelir düzeyine sahip olduğu gözlemlenmiştir. Ancak genel olarak değerlendirildiğinde, yüksek gelir düzeyinin yüksek mutluluk düzeyini beraberinde getireceği kesin olmasa da gelişmiş ülkelerin genellikle gelişmekte olan ülkelere göre daha yüksek mutluluk düzeyine sahip olduğu tespit edilmiştir. (Pukeliene & Kisieliauskas, 2013).

Knight ve Gunatilaka, 2011 yılında yaptıkları *"Does Economic Growth Raise Happiness in China?"* isimli çalışmada, ekonomik büyüme ile mutluluk arasındaki ilişkiyi Çin örneği üzerinden değerlendirmişlerdir. Çin'deki ulusal hanehalkı araştırması verileri kullanılarak yapılan bu çalışma, kentsel güvensizlik, hızlı kentleşme ve değişen sosyal referans gruplarının, gelirden daha fazla etkisi olduğunu göstermiştir. Çalışma, Çin'in özellikle son yüzyılın son çeyreğinde ekonomik büyümeye odaklandığını, ancak 2000'li yıllardan itibaren "uyumlu bir toplum" oluşturmayı hedefleyen politikalara ağırlık vermeye başladığını belirtmiştir. Çalışmanın vurgusu, ekonomik büyümenin tek başına mutluluğu ve refah seviyesini artırmada yeterli olmadığı, bununla birlikte gelir eşitsizliğinin azaltılması, sosyal güvenliğin güçlendirilmesi gibi toplumsal sorunları

özme odaklı politikaların uygulanma gerekliliğine yöneliktir (Knight & Gunatilaka, 2011).

Babula ve Mrzyglod'un Avrupa lkelerinde yaptığı "*Economic Determinants of Happiness Among European Nations*" isimli çalışmada 27 ülkenin yaşam memnuniyeti ve mutluluk düzeyi ile iktisadi göstergeler arasındaki ilişki incelenmiştir. Yapılanşına düşen yurtiçi gelir, kişi başına düşen hasıla, satın alma gücü oranı, genel kamu harcamaları, işsizlik oranı, aktif işgücü oranı, Gini katsayısı, enflasyon oranı ve uzun dönem faiz oranları gibi ekonomik göstergeler ile yaşam memnuniyeti verileri arasında yapılan bu araştırmada, kişi başına düşen yurtiçi gelir ile yaşam memnuniyeti düzeyi arasında pozitif bir ilişki saptanmıştır. Ancak, işsizlik oranındaki artışın yaşam memnuniyeti üzerinde negatif bir etkisi olduğu, kamu harcamaları ile yaşam memnuniyeti arasında ise negatif bir ilişki bulunduğu ortaya çıkmıştır (Babula & Mrzyglod, 2013). Kamu harcamaları ile yaşam memnuniyeti arasında negatif bir ilişki olarak bulunmasının birkaç nedeni olabilir. Kamu harcamaları arttıkça vergilerin artması muhtemeldir, bu da bireylerin elinde daha az gelirin kalmasına neden olabilir ve dolayısıyla yaşam memnuniyetini azaltabilir. Ayrıca, kamu harcamalarının etkili bir şekilde kullanılmadığı veya halkın ihtiyaçlarına uygun olmadığı durumlarda, insanlar kamu harcamalarına karşı daha eleştirel olabilirler, bu da memnuniyetsizliği artırabilir.

Charles Kenny tarafından 1999 yılında ele alınan "*Does Growth Cause Happiness, or Does Happiness Cause Growth?*" isimli makalede ise, büyüme ile mutluluk arasındaki nedenselliği sorgulanmıştır. Ekonomik refahın belirli bir düzeyde mutluluk için gerekli bir koşul olduğunu ifade eden Kenny, ekonomik refahın tek başına yetersiz kaldığını ve mutluluğu etkilemede diğer faktörlerin de önemli olduğunu vurgulamıştır. Gelişmiş ve refah seviyesi yüksek ülkelerde ekonomik büyümenin mutluluğu artırmadaki etkisinin daha az olduğunu belirtirken, yoksul ülkelerde ekonomik büyümenin mutluluğu artırmada daha fazla etkili olduğunu ifade etmiştir (Kenny, 1999).

Oswald tarafından 1997 senesinde yapılan "*Happiness and Economic Performance*" isimli araştırmada ise ekonomik performansın gelişmesinin, ülkedeki bireylerin daha fazla mutlu olmalarını sağlayıp sağlayamayacağı sorusu ele alınmıştır. Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa lkelerinin incelendiği bu çalışmada, 1972-1973 yıllarından 1997

yılına kadar olan süreçte gelişmiş ülkelerde artan ekonomik performansın mutluluk üzerindeki etkisinin düşük olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Oswald, 1997).

DiPietro 2009 yılında yayınladığı *"Happiness and Economic Progress: A Perspective"* adlı eserinde mutluluk ve ekonomik gelişme arasındaki ilişkiyi değerlendirmiş ve 65 ülkeyi kapsayan bir regresyon analizi gerçekleştirmiştir. Araştırmanın temel bulgusu, ekonomik gelişmişlik ile mutluluk düzeyleri arasındaki ilişkinin ters yönlü olduğudur. Analize göre, daha yüksek yaşam standartlarının mutluluk düzeyini artırdığı belirlenmiştir. Ekonomik büyüme ve gelişme, daha yüksek yaşam standartlarına yol açtığında mutluluğu olumlu yönde etkileyecektir. Ancak, ekonomik büyüme ve gelişmenin mutluluğu azaltıcı bir etkiye sahip olduğu durumlar gözlemlenirse, ekonomi politikalarının bu durumu dikkate alması gereklidir. DiPietro ayrıca, bireysel mutluluğun aile, istihdam, din ve inanç gibi faktörlerden de etkilendiğini savunmaktadır (DiPietro, 2009).

Japonya'da yapılan bir çalışmada, kısa ve uzun dönemde mutluluk ile gelir arasındaki ilişki incelenmiş, kısa dönemde hızlı ekonomik büyümenin mutluluğu artırdığı ancak uzun dönemde ekonomik büyümenin mutluluk üzerinde etkisinin olmadığı tespit edilmiştir (Lee, vd.; 2013). Benzer şekilde, gelişmiş, gelişmekte olan ve geçiş dönemi ülkelerini içeren bir araştırmada, kısa dönemde gelir ile mutluluk arasında bir korelasyon saptanmışken, uzun dönemde bu etkinin azaldığı öne sürülmüştür (Easterlin & Angelescu, 2009).

Stevenson ve Wolfers'ın yaptığı bir araştırmada, Easterlin Paradoksu ele alınarak, büyüme ile mutluluk arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur (Stevenson & Wolfers, 2008). Yapılan incelemeler, gelir seviyesi yüksek ülkeler ile düşük ülkeler arasındaki mutluluk ve memnuniyet düzeyi farklılıklarının sadece gelirle değil, aynı zamanda devlet yönetimi kalitesi, demokrasi, insan hakları, temel hizmetlere erişim gibi faktörlerle de şekillendiğini göstermektedir (Diener vd. 1999; Helliwell, 2003; Frey & Stutzer, 2002). Bu nedenle, yüksek büyüme ve kişi başına düşen gelirin mutluluk düzeyinde artışa neden olabilmesi için diğer yaşamsal faktörlerin de göz önünde bulundurulması gerekmektedir.

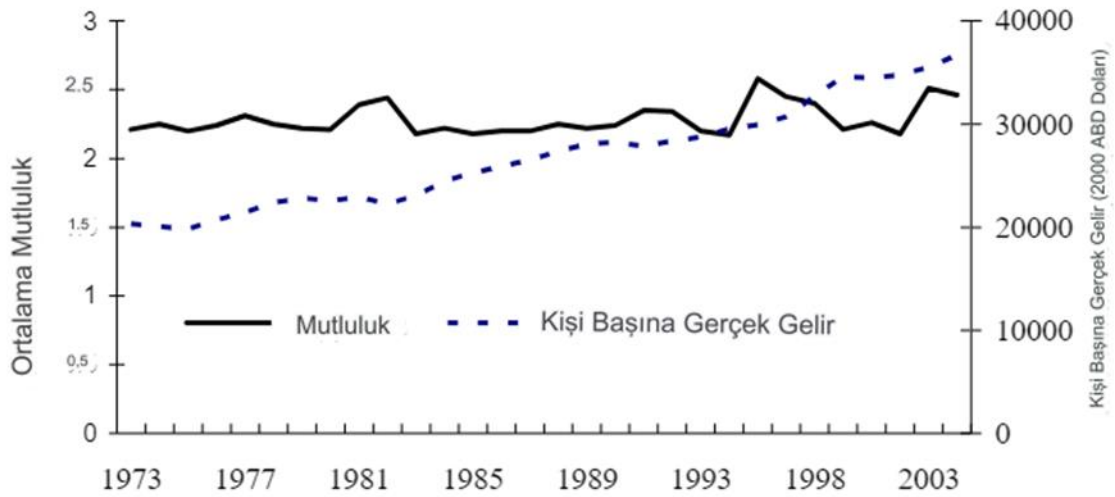
Zaman serilerine dayalı bir bakış açısıyla büyüme, milli gelir ve kişi başına düşen gelir ile mutluluk arasındaki ilişki incelendiğinde, gelir ve büyümenin artmasına rağmen

mutluluk düzeyinin aynı oranda artmadığı, hatta bazen yatay bir seyir izlediği görülmektedir. Örneğin, Amerika Birleşik Devletleri'nin 1947-1998 dönemini kapsayan 50 yıllık süreçte gelirin sürekli artmasına rağmen, yaşam memnuniyeti düzeyinin genel olarak yatay bir eğilim gösterdiği gözlemlenmiştir (Diener & Seligman, 2004).

Öte yandan, 1973-2004 döneminde ABD’de kişi başına düşen reel gelir ile mutluluk düzeyi arasındaki bir karşılaştırmada, genel olarak reel gelirde bir artış eğilimi görülürken, mutluluk düzeyinin daha istikrarlı bir seyir izlediği gözlemlenmiştir (Clark vd., 2008).

Aslında bu durumun Fransa ve Japonya için de geçerli olup, yaklaşık 50 yıllık bir süre zarfında gelir artışına rağmen mutluluk ve memnuniyet düzeyinde bir yükselişin gözlenmediği ortaya konmuştur (Diener ve diğerleri, 1999). Duncan'ın (1975) bölgesel düzeyde yaptığı bir çalışmada, kişi başına düşen gelirdeki artışın mutluluk düzeyinde bir artışa neden olmadığı sonucuna ulaşmıştır (Duncan, 1975; Easterlin, 1995).

Şekil 2.1. ABD’de Mutluluk ve Kişi Başına Düşen Reel Gelir (1973-2004)

Kaynak: Clark vd. 2008

Literatürde birçok araştırma, ekonomik büyümenin her zaman birey düzeyinde yansımadığını ve kişi başına düşen gelirin sadece bir istatistik olduğunu vurgulamaktadır. Ekonomik büyüme kadar, büyümeden kimin nasıl pay aldığı da en az o kadar önemlidir. Zira bireyin mutluluk düzeyini, yaşadığı ülkenin ekonomik göstergelerinden önce kendi ekonomik durumu etkilemektedir. Bu etki, diğerinden daha doğrudan bir etki şeklindedir.

Bu bağlamda, istihdam ve sosyal güvenlik sistemlerinde yaşanacak iyileşmeler ve olumlu gelişmeler, bireyi doğrudan etkileyerek mutluluk düzeyinin artmasına neden olabilir. Oysa makro ölçekteki göstergelerin, birey düzeyinde mutluluğu etkileme süreci hem daha uzun hem de dolaylı bir seyir izleyecektir.

Şekil 2.1, 1973-2004 yılları arasında ABD’de kişi başına düşen reel gelirin istikrarlı biçimde artmasına rağmen ortalama mutluluk düzeyinin yatay bir seyir izlediğini göstermektedir. Bu durum, gelir artışının toplumsal düzeyde gerçekleşmesine karşın bireylerin öznel mutluluğunda anlamlı bir sıçrama yaratmadığını ortaya koymaktadır. Dolayısıyla ekonomik büyümenin birey düzeyindeki etkisi, yalnızca toplam gelir artışıyla değil, bu gelirin nasıl dağıldığı ve bireylerin yaşam koşullarına ne ölçüde yansıdığıyla ilişkilidir.

2.2.3. Easterlin Paradoksu

1974 yılında yayınlanan *Does Economic Growth Improve the Human Lot? Some Empirical Evidence* makalesi, mutluluk ve iktisat ilişkisinin tarihinde bir dönüm noktası olarak kabul edilmektedir. Richard Easterlin’in yazdığı ve "*Easterlin Paradoksu*" olarak bilinen bu çalışma, ekonomik büyüme ile mutluluk arasında kesin bir ilişki olmadığını ortaya koymaktadır. Easterlin, ekonomik büyümenin insanların temel ihtiyaçlarını karşılama noktasında mutluluk getirdiğini, ancak bunun ötesine geçemediğini savunmaktadır. Bu çalışmada, daha fazla gelirin daha fazla mutluluk getirip getirmediği sorusu üzerinde durularak üç farklı durum incelenmiştir. İlk olarak, ülkedeki gelir grupları arasındaki mutluluk düzeyi farklılıkları ele alınmıştır. Ardından, ülkeler arasında bir karşılaştırma yapılarak, ortalama mutluluk düzeyleri ile gayrisafi milli hasıla arasındaki ilişki gözden geçirilmiştir. Son olarak da ülke içinde farklı dönemlerdeki gelir-mutluluk ilişkisi de araştırılmıştır (Easterlin, 1974).

Amerika Birleşik Devletleri’nde yapılan *Amerikan Kamuoyu Araştırması (American Public Opinion- AIPO)* verileri, farklı gelir gruplarındaki bireylerin mutluluk düzeylerini değerlendirmek için kullanılmıştır. Bu verilere göre, yıllık geliri 3000 doların altında olanların %29’u "çok mutlu" olduğunu belirtirken, 15000 dolardan fazla gelire sahip olanların bu oranı %56’dır. Aynı gruplarda "mutsuz" olduklarını belirtenlerin oranları sırasıyla %13 ve %4’tür (Easterlin, 1974). Bu nedenle, toplumun en düşük ve en yüksek

gelir grupları arasında mutluluk açısından önemli bir fark olduğu ortaya çıkmaktadır. Başka bir deyişle, bu araştırmaya göre, gelir ile mutluluk arasında doğrusal bir ilişki bulunmaktadır. Easterlin, araştırmasını genişleterek ülkelerarası bir karşılaştırma analizi yapmış ve benzer sonuçlara ulaşmıştır. Makalesinin son bölümünde aynı ülke içinde gelir ile mutluluk arasındaki ilişkiyi farklı dönemlerde sorgulayan Easterlin, bu çerçevede tekrar Amerikan Kamuoyu Araştırması verilerini kullanarak ABD’de 1946-1970 yıllarını kapsayan bir analiz gerçekleştirmiştir. Bu süreç içinde, 1957 yılı önemli bir dönüm noktası olarak belirlemiştir. 1946'dan 1953'e kadar "çok mutlu" olanların oranı %39'dan %53'e çıkarken, ancak 1953'ten sonra bu oran gerileyerek 1970 yılında %43 olarak belirlenmiştir. Bu durum, gelirin artmasına rağmen mutluluğun azaldığı yılları göstermektedir (Easterlin, 1974).

Easterlin Paradoksunu açıklamak amacıyla Gelir Elde Etme İsteği (Arzu Seviyesi Teorisi), Nispi Gelir, Uyum Teorisi ve Karşılaştırma Etkisi Teorisi geliştirilmiştir (Diener vd., 1999; akt. Çirkin, 2015). Arzu seviyesi teorisi, kişinin eğitim düzeyi arttıkça, beklentilerinin ve elde etmek istediği gelirin yükseldiğini ve bu beklentilerini karşılayamadığında mutluluk düzeyinin düştüğünü öne sürer. Nispi gelir teorisi ise, bireyin kendi geliri ile çevresindekilerin geliri arasındaki ilişkiye bakarak mutluluğun belirlendiğini ileri sürer. Başka bir deyişle, kişi geliri yükseldiği için değil, bulunduğu topluma göre daha yüksek gelire sahip olduğu için mutlu olmaktadır. Bir toplumda herkesin geliri aynı anda %20 artsa bile, kişinin mutluluğunda beklenen bir artış olmayacaktır. Ancak toplumun geliri sabitken kişinin geliri %20 artarsa, bu durumda mutluluk düzeyinde bir artış gözlenecektir. Karşılaştırma teorisi ise bireyin hedefleriyle mevcut durumu arasındaki farkın azalmasının mutluluk seviyesini artıracığını belirtir. Uyum teorisi ise kişinin olumlu veya olumsuz durumlarla karşılaşma süresine bakarak konuyu değerlendirir ve bu sürenin az olmasının mutluluk düzeyini artıracığını savunur (Diener vd., 1999; akt. Çirkin, 2015). Bu teorileri altta yer alan tablo 2.2 ile açıklamak daha kolay olacaktır.

Tablo 2.2. Easterlin Paradoksu'nu Açıklayan Teorilerin Özet Açıklaması

Gelir Elde Etme İsteği Teorisi (Income Aspiration)	Bireyin eğitim düzeyi arttıkça, yaşamdan beklentileri ve ulaşmak istediği gelir seviyesi yükselir, ancak bu durum genellikle mutluluk düzeyinde bir azalmaya neden olur.
Nispi Gelir Teorisi (Relative Income)	Bireyin yüksek gelire ulaşmasıyla mutluluğunu artırması için, çevresindeki veya toplumdaki grupların gelirine göre kendini değerlendirmesi, yani sosyal karşılaştırma yapması önem arz etmektedir.
Karşılaştırma Etkisi Teorisi (Comparison Effect)	Bireyin hedefleriyle mevcut durumu arasındaki fark ne kadar azalırsa, genellikle mutluluk düzeyi o kadar artar.
Uyum Teorisi (Adaptation Theory)	Bireyin olumlu veya olumsuz durumlara karşı adaptasyon yeteneği yüksekse, gelirindeki değişikliklere hızlı bir şekilde uyum sağlar ve bu durum genellikle mutluluk düzeyini daha az etkiler.

Kaynak: (Diener vd., 1999; akt. Çirkin, 2015)

Easterlin Paradoksu, mutluluk düzeyi ile gelir artışı arasındaki ilişkiyi inceleyen ve genellikle *para mutluluk getirmez* kavramıyla özetlenen bir teoridir. Easterlin'in araştırmaları, bireylerin ve toplumların gelir seviyelerinin artışına rağmen mutluluk düzeylerinin nispeten sabit kaldığını öne sürmüştür. Yani, gelirdeki artış mutluluğu beklenen şekilde artırmamaktadır.

Sonuç olarak, Easterlin Paradoksu, iktisat ve mutluluk arasındaki ilişkiyi sorgulayan ve gelirin mutluluk üzerindeki etkisinin karmaşıklığını vurgulayan önemli bir teoridir. Paradoksun açıkladığı teoriler, insan davranışlarını anlamak ve mutluluk düzeylerini açıklamak için önemli bir çerçeve sunmaktadır.

2.2.4. İstihdam, İşsizlik, Enflasyon ve Mutluluk

Easterlin, ekonomik büyümenin mutluluğu artıramadığı durumlarda, mutluluğu artırmanın daha etkili bir yolunun tam istihdam ve sosyal güvenlik politikalarını geliştirmek olduğunu belirtmiştir. Easterlin, birçok ülkede düşük ücret seviyelerinin mevcut olduğunu vurgulayarak, ekonomik büyümenin bu ülkelerde öncelikli bir politika olarak kabul edildiğini ifade etmektedir. Bilhassa mutluluğu artırmak hedeflendiyse, tam istihdam ve sosyal destek programlarının bu amaç doğrultusunda daha etkili olabileceğini savunmaktadır. Lakin, ekonomik büyümeye öncelik veren ülkelerde bu tür politikalar genellikle lüks olarak görülmekte ve bu nedenle mutluluğu artırabilecek tam istihdam ve sosyal güvenlik politikalarının özellikle gelişmekte olan ülkelerde, uygulanabilirliğinin düşük olduğunu belirtmektedir (Easterlin, 2013).

İşsizlik oranıyla mutluluk arasında negatif bir ilişki olduğuna dair önemli bulgular literatürde yer almaktadır (Blanchflower & Oswald, 2004; Clark, Georgellis & Sanfey, 2001; Winkelmann & Winkelmann, 1998; akt. Easterlin, 2013). Fakat diğer yandan DiTella, MacCulloch ve Oswald (2001) tarafından yapılan bir çalışmada, işsizlik oranlarındaki artışın mutluluğu artırıcı etkide olduğu gösterilmiştir (DiTella, MacCulloch ve Oswald, 2001). Bunun sebebi, yukarıda da bahsettiğimiz nisbi gelir teorisinde olduğu gibi, insanların sosyal karşılaştırma yapması sonucu kendilerini toplumun diğer bireylerinden daha iyi durumda görmesi olabilir.

Frey ve Stutzer'in 2000 yılında yaptığı *Happiness, Economy and Institutions* adlı çalışmada, mutluluk ile iktisat ve kurumlar arasındaki ilişkiye odaklanılmış ve işsizliğin mutluluğu azaltmada güçlü bir faktör olduğu bulunmuştur. Almanya, İsviçre ve 11 Avrupa ülkesinde gerçekleştirilen bu çalışmada, mutluluğu etkileyen mikro ve makro iktisadi belirleyiciler araştırılmıştır. Sonuçlar, işsizlik ve enflasyon oranlarının mutluluğu etkileyen en önemli makro ekonomik belirleyiciler olduğunu göstermiştir. Ayrıca, bireysel düzeyde çalışma durumu ve şartlarının da mutluluğu etkileyen faktörler arasında olduğu ortaya konulmuştur (Frey & Stutzer, 2000).

Oswald'ın ABD ve Avrupa ülkeleri üzerine yaptığı *Happiness and Economic Performance* adlı araştırma, mutsuzluğun temel ekonomik sebebinin işsizlik olduğunu vurgulamıştır. Oswald, hükümetlerin öncelikli olarak ekonomik büyüme yerine istihdam politikalarına odaklanması gerektiğini savunmuştur (Oswald, 1997). Ayrıca 2013 yılında yapılan *Economic Determinants of Happiness Among European Nations* adlı, 27 Avrupa ülkesine odaklanan çalışmada, işsizlik oranının yaşam memnuniyeti üzerinde önemli ve olumsuz bir etkisi olduğunu ortaya konmuştur (Babula & Mrzyglôd, 2013).

Almanya'da 1984-1993 yıllarını kapsayan bir başka çalışmada, işsizliğin yaşam memnuniyeti ve mutluluğu azalttığı belirlenmiştir (Gerlach & Stephan, 1996). Yine Almanya'da 1984-1989 dönemi üzerinde yapılan bir makalede, işsizlik ile mutluluk ve yaşam memnuniyeti arasında negatif bir ilişki bulunmuştur (Winkelmann ve Winkelmann, 1995). Japonya'da gerçekleştirilen bir çalışmada ise, işsizliğin azalmasının mutluluk üzerinde olumlu etkileri olduğu tespit edilmiştir (Lee, vd., 2013). DiPietro'nun 65 ülke üzerinde yaptığı araştırmanın sonuçlarından biri, bireysel mutluluğun istihdamın önemli bir faktörü olduğunu göstermiştir (DiPietro, 2009).

İngiltere üzerine yapılan bir araştırmada, uzun süre işsiz kalan bireylerin, kısa süre işsiz kalanlara göre daha mutlu olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Clark & Oswald; 1994). Aynı şekilde, Eggers ve diğerleri tarafından yapılan bir çalışma da bu bulguyu desteklemektedir (Eggers, vd; 2006). Clark ve Oswald tarafından yazılan *Unhappiness and Unemployment* başlıklı araştırmada, işsizliğin mutluluk üzerindeki olumsuz etkisinin gençlerde ve yüksek işsizlik oranına sahip bölgelerde daha az belirgin olduğu gözlemlenmiştir (Clark & Oswald, 1994). Kaun 2005 yılında yaptığı *Income and Happiness: Earning and Spending as Sources of Discontent* başlıklı Amerika Birleşik Devletleri’ni ele aldığı çalışmasında artan mutsuzluğun ve memnuniyetsizliğin, çalışma koşulları ile tüketimin doğasından kaynaklandığını öne sürmüştür (Kaun, 2005).

OECD ülkelerini içeren bir çalışmada, işsizlik ve enflasyonun yaşam memnuniyetini azalttığı, bu durumun mutluluk düzeyini olumsuz etkilediği vurgulanmıştır (Mota ve Paua, 2008). Enflasyon ile mutluluk arasındaki ilişkiyi inceleyen bir başka çalışmada ise enflasyondaki artışların mutluluk düzeyini azalttığı belirlenmiştir (DiTella, vd.; 2001). Latin Amerika ülkelerini kapsayan bir diğer araştırmada, enflasyon ve işsizliğin mutluluk düzeyini düşürdüğü, ancak genç ve sol görüşlü bireyler için işsizliğin enflasyona göre mutluluk düzeyini daha etkili bir şekilde düşürdüğü öne sürülmüştür (Ruprah & Luengas, 2011). Çin üzerinde yapılan bir araştırmada ise enflasyon ile mutluluk arasındaki negatif ilişkinin, artan fiyatlar nedeniyle tüketimin azalması sonucunda ortaya çıkan mutsuzluk düzeyi ile açıklandığı ifade edilmiştir (Zhang & Ou, 2013). 2010 yılında geçiş ekonomileri üzerine yapılan *Investigating Macroeconomic Determinants of Happiness in Transition Countries How Important Is Government Expenditure?* isimli araştırmada işsizlik ve enflasyonun mutluluğu olumsuz anlamda etkileyen faktörler olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Perovic & Golem, 2010). Kazakistan’ın piyasa ekonomisine geçişi sırasında sosyal, ekonomik ve kurumsal değişikliklerin mutluluk üzerindeki etkisini araştıran Kalyuzhnova ve Kambhampati (2008), işsizliğin yüksek olduğu bölgelerde toplumda çoğu kişinin işsiz olması nedeniyle mutsuzluk seviyesinin zamanla artmadığı sonucuna ulaşmışlardır.

İşsizlik oranlarındaki artış, genellikle toplumda yaygın bir endişe ve belirsizlik atmosferine neden olur. Bu dönemlerde insanlar, iş kaybı riski ve ekonomik güvencesizlik nedeniyle kendi gelir ve istikrarlarına odaklanırlar (Şeker, 2016). Bu

durum, insanların daha önce sahip olduklarına kıyasla daha az maddi varlığa sahip olmalarına rağmen, diğer insanların benzer zorluklarla karşılaştığını gözlemlediklerinde, onların durumlarına olan empati ve dayanışma hislerini artırabilir.

Bununla birlikte, işsizlik oranlarındaki artışın mutluluğu arttırmak yerine azaltması beklenen bir durumdur. Fakat, bazı çalışmalar, insanların işsizlik dönemlerinde zamanlarını daha anlamlı aktivitelere yönlendirdiklerini, aileleriyle daha fazla vakit geçirdiklerini ve kendilerine yeni beceriler kazandırmak için fırsatlar aradıklarını göstermektedir. Ayrıca insanların sosyal karşılaştırma yapması sonucu kendilerini toplumun diğer bireylerinden daha iyi durumda görebilirler. Bu faktörler, işsizlik dönemlerinde insanların mutluluklarını artıracak pozitif etkilere yol açabilir.

Yüksek enflasyon oranları da genellikle ekonomik belirsizlik ve istikrarsızlıkla ilişkilendirilir. Fiyatların hızla artması, tüketicilerin alım gücünü azaltabilir ve ekonomik faaliyetleri olumsuz etkileyebilir. Bu durumda, insanlar genellikle maddi sıkıntılarla karşı karşıya kalır ve yaşam standartları düşebilir. Bu nedenle, yüksek enflasyon oranları genellikle toplumda memnuniyetsizlik ve mutsuzluk hissini artırabilir. Ancak, enflasyon oranıyla mutluluk arasındaki ilişki karmaşıktır ve tek yönlü değildir. Örneğin, düşük enflasyon oranları veya hatta hafif deflasyon durumları da ekonomik belirsizlik yaratabilir ve tüketicilerin harcama davranışlarını etkileyebilir. Ayrıca, enflasyonun kontrol altına alınmasıyla ekonomik istikrarın sağlanması da insanların mutluluğunu artırabilir. Psikolojik açıdan bakıldığında, enflasyon oranının insanların algıları ve duyguları üzerindeki etkisi de önemlidir. İnsanlar, fiyatların artmasıyla birlikte geleceklerine dair endişeler yaşayabilir ve finansal güvenliklerini kaybettiklerini hissedebilirler. Bu da genel mutluluk ve yaşam memnuniyeti düzeylerini olumsuz etkileyebilir. Sonuç olarak, enflasyon oranıyla mutluluk arasındaki ilişki hem ekonomik hem de psikolojik faktörlerin karmaşık etkileşimine dayanır. Bu ilişkiyi anlamak için ekonomik göstergelerin yanı sıra insanların algıları, duyguları ve yaşantıları da dikkate alınmalıdır.

Literatürde büyüme ile mutluluk arasındaki ilişki tartışılrsa da yapılan araştırmalar dikkate alındığında işsizlik, enflasyon ve mutluluk arasındaki etkileşim konusunda genel kabul görmüş bir yargı oluşmuştur. Genel olarak hangi ülkede ya da bölgede yapılırsa yapılsın yüksek işsizlik ve yüksek enflasyon mutluluk oranını düşüren faktörler olarak

görülmektedir. İşsizlik ve enflasyon, bireyleri doğrudan etkileyen, yaşam koşullarını şekillendiren ve mutluluk düzeylerini belirleyen önemli faktörlerdir. Ülkelerdeki yüksek büyüme oranlarının bireysel mutluluk üzerindeki etkileri daha dolaylı yollardan ve uzun vadeli olarak gerçekleşmektedir. Bilhassa işsizlik ve enflasyondaki iyileşmeler, doğrudan ve hızlı etkileşimler yoluyla mutluluğu artırabilir.

2.2.5. Kişisel Gelir ve Mutluluk

Kişisel Gelir ve Mutluluk başlığı, bireylerin kişisel düzeyde gelirleri ile mutlulukları arasındaki ilişkiyi ele almaktadır. Bu başlık altında incelenen temel sorular arasında, bireylerin kendi gelir seviyeleri ile mutlulukları arasındaki doğrudan ilişkiyi anlamak ve bu ilişkinin karmaşıklığını anlamaya çalışmak yer almaktadır. Öte yandan, önceki başlıklardan olan Ekonomik Büyüme, Milli Gelir ve Mutluluk başlığı altında daha geniş bir perspektif sunulmaktadır ve bir ülkenin genel ekonomik büyüme ve milli gelir düzeyinin, toplumun genel mutluluk düzeyine olan etkisi incelenmektedir. Bu başlık bireylerin kişisel gelirlerine ve bireysel yaşantılarına odaklanırken, milli gelir başlığı ise daha geniş bir bakış açısı sunarak bir ülkenin ekonomik ve toplumsal yapısının mutluluk üzerindeki etkilerini ele almaktadır. Bu bağlamda, Kişisel Gelir ve Mutluluk başlığı daha mikro düzeyde odaklanırken, Ekonomik Büyüme, Milli Gelir ve Mutluluk başlığı daha makro düzeyde bir bakış açısı sunar.

Kişisel gelir ile mutluluk arasındaki ilişkiyi araştıran çalışmalarda, bu ilişkinin pozitif olduğunu savunan görüşlerin yanı sıra, bu iki değişken arasında bir ilişki olmadığını ya da gelirin dışındaki faktörlerin mutluluk düzeyini etkilemede daha belirleyici olduğunu öne süren çalışmalara da rastlanmaktadır.

Easterlin'in 2001 yılındaki *Income and Happiness: Towards a Unified Theory* adlı çalışmasına göre, bireyleri gelirleri arttıkça yaşamdan beklentileri de farklılaşmakta ve artmaktadır. Lakin gelir artışı mutluluk düzeyinde bir artışa neden olmayabilir. Gelirdeki artışa rağmen mutluluk düzeyi aynı kalabilir. Bilakis, bireyin geliri artmasıyla yaşam beklentileri ve hedefleri değişmediğiye mutluluk düzeyinde bir artış görülebilmektedir. Bu bağlamda, beklenti ve hedefler genellikle bireyin hırs, ihtiras ve özlemlerini içermektedir (Easterlin, 2001).

Avustralya'da yapılan *Money Really Doesn't Buy Happiness* isimli bir saha araştırmasında gelir durumu yüksek kesimin yoğun olduğu bölgelerle, gelir seviyesi düşük ailelerin yaşadığı bölgeler arasında karşılaştırmalar yapılmıştır. Araştırmanın temel sonucu, gelir seviyesi düşük bölgelerde yaşayan bireylerin, yüksek gelir seviyelerine sahip bölgelerde yaşayanlara kıyasla daha mutlu olduğu yönündedir (Eckerman, 2006). Singapur'da gerçekleştirilen bir çalışmada gelirin mutluluğu açıklamadaki etkisinin sadece % 2 olduğu ifade edilmiştir. Bu araştırmada, mutluluğun belirleyicisi olarak gelir dışında refah, özgürlük ve demokrasi gibi etkenlere vurgu yapılmıştır (Ng, 2002).

Almanya'nın Bonn  niversitesi'nde gerçekleştirilen başka bir çalışmaya göre, insanların mutluluğunu yüksek gelirlerden ziyade, başkalarına karşı duydukları zenginlik hissinin etkilediği ileri sürülmektedir. Avrupa'da gelirin artmasının insanların mutluluğunu artırmadığını savunan Profesör Armin Falk, bunun yalnızca yaşam kalitesinde bir iyileşmeye yol a tıldığını ifade etmektedir (Falk & Knell, 2004).

Peiro (2006), gelişmiş ülkelerde gelirin arttıkça bireylerin mutluluk düzeyinde belirgin bir yükselme olmadığını, lakin gelir düzeyi yüksek olan ülkelerin, düşük gelirli ülkelere göre daha mutlu olduğunu iddia etmiştir (Peiro, 2006). Veenhoven (1996) da gelirin artışının, gelir seviyesi düşük olan kesimlerin mutluluk düzeyi üzerinde, gelir seviyesi yüksek olanlara göre daha fazla olumlu etki yarattığını savunmaktadır (Veenhoven, 1996). Myers ve Diener (1995), bireyin temel ihtiyaçlarının karşılanmasına kadar gelirin mutluluk üzerinde olumlu bir etkisi olduğunu, ancak bu eşiğin aşıldıktan sonra gelir-mutluluk ilişkisinin zayıfladığını belirtmiştir (Myers & Diener, 1995). Layard (2005) ile Frey ve Stutzer (2002b) ise, gerçekleştirdikleri araştırmalarda bu görüşü destekler nitelikte sonuçlara ulaşmışlardır (Layard, 2005; Frey & Stutzer, 2002b). Diener ve Seligman (2004) ise ortalama gelir düzeyine dek gelir ile mutluluk arasında pozitif bir ilişkinin olduğunu, ancak bu seviyenin ardından etkinin gittikçe azaldığını belirtmişlerdir (Diener & Seligman, 2004). Bu görüşü destekleyen bir şekilde, Kahneman ve Deaton'un (2010) ABD'de 450 bin kişiyle gerçekleştirdiği detaylı saha araştırması sonuçlarına göre; gelir ile mutluluk arasındaki doğrusal ilişki, 75 bin dolar seviyesindeki yıllık gelire kadar devam etmekte, fakat bu noktadan sonra yatay bir seyir izlemektedir. Angus Deaton, 2015 Nobel Ekonomi  d l 'n  kazandığı araştırmada, mutluluğun para ile satın alınıp

alınamayacağını sorgulamakta ve yıllık 75 bin dolar gelirin günlük hayatta en fazla mutluluğu getiren sınır olduğunu öne sürmektedir (Kahneman & Deaton, 2010).

Endonezya'da yürütülen Sources of Happiness in Indonesia adlı çalışmada, Endonezya Aile Yaşam Araştırması'ndan (Indonesian Family Life Survey) elde edilen veriler kullanılarak mutluluk kaynaklarının hangi değişkenlere bağlı olduğu araştırılmıştır. Araştırmada, göreceli gelirin mutluluk açısından mutlak gelirden daha etkili olduğu vurgulanmıştır (Sohn, 2013).

Öte yandan, literatürde kişisel gelir ile mutluluk arasında pozitif bir ilişki olduğunu kabul eden çalışmalar da mevcuttur. Graham ve Pettinato'nun (2001) Latin Amerika ülkelerini kapsayan çalışmalarında, mutluluk ile gelecekteki ekonomik performans arasında olumlu bir ilişki bulunmuştur (Graham & Pettinato, 2001). Almanya'ya odaklanan bir araştırmada Ferrer-i-Carbonell (2005), gelirin mutluluk üzerindeki etkisinin Doğu Almanya'da Batı Almanya'ya göre daha belirgin olduğu sonucuna ulaşmıştır (Ferrer-i-Carbonell, 2005). Graham'ın 2011 tarihli çalışmasında ise genel olarak gelir seviyesi yüksek olan ülkelerin, düşük gelirli ülkelere göre mutluluk oranlarının daha yüksek oranlarda olduğu öne sürülmüştür (Graham, 2011).

Yaşam memnuniyeti ve mutluluk kavramları arasında ayrım yapıldığında, Stevenson ve Wolfers (2008) tarafından yapılan bir analizde, gelirin yaşam memnuniyeti üzerinde mutluluğa göre daha fazla etkili ve ilişkili olduğu ortaya konmuştur (Stevenson & Wolfers, 2008). Gerdtham ve Johannesson (2001) İsveç üzerinde yaptıkları analizlerinde eğitim, sağlık ve gelirin mutluluğu olumlu yönde etkilediğini bulmuşlardır (Gerdtham & Johannesson, 2001). Frey ve Stutzer (2000) ise yaptıkları araştırmada, mutluluğu etkileyen bireysel faktörler arasında gelir, eğitim ve medeni durumun yer aldığını öne sürmüşlerdir (Frey & Stutzer, 2000).

OECD ülkelerini kapsayan ve 2008 yılında yayınlanan, *Happiness, Economic Well-being, Social Capital and the Quality of Institutions* adlı araştırmada, bireysel gelirin yaşam memnuniyeti ve mutluluk düzeyinde önemli bir etkiye sahip olduğu bulunmuştur. Ancak gelir dışındaki diğer faktörlerin de mutluluk ve yaşam memnuniyetini etkilediği vurgulanmıştır (Mota & Pereira, 2008). Barker ve Martin (2012) ise mutluluk ile gelir arasındaki ilişkiyi ortaya koyan analizlerdeki eksikliklere dikkat çekerek, genel olarak

araştırmalarda yüksek gelirin mutluluk düzeyini artırmadığı veya çok sınırlı bir artışa neden olduğu sonucuna varıldığını ifade etmişlerdir. alışmalarında bu eksikliklerin sebeplerini beş ana engele bağlamaktadırlar. Bunların; bilgi eksikliği, alternatiflerin küçümsenmesi, karşıt argümanlar, otoriter onayın eksikliği ve yapısal koşullar olduğunu belirtmişlerdir (Barker & Martin, 2012). Bilgi eksikliği: Mutluluk ile gelir arasındaki ilişkiyi gösteren araştırmaların geniş kitlelere ulaşmaması veya yeterince bilinmemesi, bu konuda bilgi eksikliğine neden olabilir. Bu durum, insanların gelirin mutluluk üzerindeki etkisini yanlış anlamalarına veya göz ardı etmelerine yol açabilir. Alternatiflerin Kmsenmesi: Gelirin mutluluk üzerindeki etkisinin sınırlı olduğunu gösteren araştırmalar, diğer mutluluk kaynaklarının önemini göz ardı edebilir. Bu nedenle, insanlar genellikle maddi kazançları diğer mutluluk faktörlerinden daha değerli görme eğiliminde olabilirler. Karşıt Argümanlar: Gelirin mutluluk üzerindeki etkisi konusunda farklı görüşler bulunabilir ve bazıları bu araştırma sonuçlarını reddedebilir. Bu tür karşıt argümanlar, mutluluk ile gelir arasındaki ilişkiyi anlamayı zorlaştırabilir ve araştırmanın etkisini azaltabilir. Otoriter Onayın Eksikliği: Mutluluk ve gelir arasındaki ilişkiyi gösteren araştırmaların, otorite figürleri veya kurumlar tarafından desteklenmemesi veya onaylanmaması, bu konudaki farkındalığı ve kabul zorlaştırabilir. Otoriter onayın eksikliği, araştırmanın toplumda etkili olmasını engelleyebilir. Yapısal Koşullar: Toplumsal ve kurumsal yapılar, mutluluk ile gelir arasındaki ilişkiyi anlamayı ve bu doğrultuda değişiklik yapmayı engelleyebilir. Örneğin, ekonomik sistemlerin odaklandığı büyüme ve kar hedefleri, mutluluğu teşvik etmekten ziyade maddi kazançları ne çıkarabilir ve bu da araştırmanın etkisini azaltabilir. Bu beş ana engel, mutluluk ile gelir arasındaki araştırmaların toplumda ve karar verme süreçlerinde neden yeterince dikkate alınmadığını anlamak için önemli bir ereve sunmaktadır.

Görüldüğü gibi, kişisel gelir ile mutluluk arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmaların bir kısmında gelir artışının mutluluk seviyesini yükselttiği belirtilirken, bazı araştırmalarda bu etkinin sınırlı bir düzeyde olduğu ve kişisel gelirin mutluluğun tek belirleyicisi olmadığı vurgulanmıştır. Genel olarak kişisel gelir düzeyinin, içinde bulunan ülkeye göre değişmekle birlikte, belli bir noktaya kadar mutluluk seviyesini artırdığı, ancak belirlenen bir eşik değerini aşıldığında gelir artışının mutluluk seviyesini artırmadığı gözlemlenmektedir. Bu eşik değerini, doğal olarak toplumun statü göstergeleri, eğitim ve kültür seviyelerine bağlı olarak değişebilmektedir.

2.2.6. Tüketim ve Mutluluk

Mutluluk ekonomisi araştırmaları genellikle gelir ve istihdam üzerinde yoğunlaşmış, gelirin elde ediliş biçimiyle ilgili detaylara odaklanmıştır. Lakin gelirin harcanma şekline dair yapılan araştırmalar sınırlıdır ve mevcut bulgular, tüketim ile mutluluk arasındaki nedensel ilişkiyi ve etkileşim düzeyini yeterince açıklamamaktadır (MacDonald & Douthitt, 1992; Headey, vd., 2004; Perez-Truglia, 2013; Lewis, 2014; Stanca & Veenhoven, 2015).

Çin'deki hanehalkının tüketim alışkanlıkları ile mutluluk düzeyi arasındaki ilişkiyi inceleyen *Does Consuming More Make You Happier? Evidence from Chinese Panel Data* isimli araştırmada, 11 farklı kategoride tüketim harcamalarının mutluluk düzeyini olumlu etkilediği ortaya konmuştur. Özellikle giyim, ulaştırma, haberleşme, transfer ve refah harcamalarının mutluluk üzerinde olumlu bir etkisi olduğu belirlenmiştir (Wang, vd., 2015).

Japonya'da gerçekleştirilen *Asking About Changes in Happiness in a Daily Web Survey and Its Implication for The Easterlin Paradox* isimli araştırmada, geleneksel mutluluk ölçümlerinden farklı bir yöntem kullanılarak subjektif mutluluk ölçülmüş ve Easterlin Paradoksu test edilmiştir. Osaka Üniversitesi'nde lisans ve lisansüstü öğrencilere 2008 ve 2009 yılları boyunca yapılan günlük online ve mobil anketlerin sonuçlarına göre, subjektif mutluluk ile hanehalkı tüketimi arasında olumlu ve doğrusal bir ilişki olduğu tespit edilmiştir (Tsutsui ve Ohtake, 2012). Japonya merkezli başka bir çalışmada ise, sekiz yaşam alanından 77 farklı tüketim değişkenini içeren bir anket yapılmıştır. 2178 kişi üzerinde gerçekleştirilen bu anket sonuçlarına göre, 77 tüketim kaleminin yarısından fazlasının mutluluğu olumlu yönde etkilediği gözlemlenmiştir (Zhang & Xiong, 2015).

ABD'de gerçekleştirilen bir araştırmada, mutluluk ve memnuniyet ile tüketim davranışları arasında olumsuz bir ilişki bulunmuş ve bireylerin mutsuzluğunun ve memnuniyetsizliğinin tüketim alışkanlıklarından kaynaklandığı iddia edilmiştir (Kaun, 2005). Yine ABD'de 2011 yılı verilerini kullanarak yazılan *Luxury Car Owners Are Not Happier than Frugal Car Owners* isimli makalede tüketim ile yaşam memnuniyeti arasındaki ilişkiyi inceleyen Okulicz-Kozaryn (2015), özel olarak araba tüketimine odaklanmıştır. Araç sahipliği, sahip olunan araç sayısı ve aracın modeli ile lüks

düşkünlüğü göz önünde bulundurulan araştırmada, araç sahipliğinin yaşam memnuniyetini etkilemediği gözlemlenmiştir. Bilhassa sahip olunan araç sayısı ile yaşam memnuniyeti arasındaki ilişkinin daha belirgin olduğu ve sahip olunan araç sayısı arttıkça mutluluğun arttığı araştırma sonucunda ortaya çıkmıştır. Araştırmanın dikkat çekici bir sonucu ise lüks bir araca sahip olmanın, mutluluğu etkileyen bir faktör olarak belirginleşmemesidir. Başka bir deyişle, lüks araca sahip olanlar daha yüksek bir mutluluk seviyesine sahip değildirler (Okulicz-Kozaryn, 2015).

Noll ve Weick'in Almanya'da yürüttüğü “*Consumption Expenditures and Subjective Well-being: Empirical Evidence from German*” isimli çalışmada, yaşam memnuniyeti ile tüketim arasındaki ilişki incelenmiştir. Alman Sosyo Ekonomik Panel verileri üzerinde gerçekleştirilen analizler sonucunda, toplam tüketim harcamaları ile yaşam memnuniyeti arasında anlamlı bir ilişki belirlenmiştir. Gıda ve barınma harcamalarının yaşam memnuniyetiyle düşük düzeyde ilişkili olduğu, ancak giyim ve eğlence harcamalarının yaşam memnuniyetiyle daha yüksek düzeyde ilişkili olduğu saptanmıştır (Noll & Weick, 2015).

Dünya Bankası ve Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası (EBRD) tarafından yürütülen *Life in Transition Survey* verileri kullanılarak gerçekleştirilen “*Consumption and Life Satisfaction at Different Levels of Economic Development*” isimli araştırmaya göre, tüketim kategorileri ile yaşam memnuniyeti veya mutluluk arasındaki ilişki, gelişim düzeylerine bağlı olarak farklılık göstermektedir. Özellikle giyim ve ayakkabı harcamalarının gelişmekte olan ve geçiş sürecindeki ülkelerde yaşam memnuniyeti üzerinde olumlu ve etkili bir etkisi bulunurken, gelişmiş ülkelerde kamu hizmetlerine yönelik yapılan harcamaların yaşam memnuniyeti düzeyini daha belirgin ve olumlu bir şekilde artırdığı saptanmıştır (Dumludağ, 2015).

2015'te Türkiye üzerine yapılan, *Consumption, Savings and Life Satisfaction: the Turkish Case* isimli çalışmada, dayanıklı tüketim malları ve tasarruflar için yapılan harcamalar ile yaşam memnuniyeti arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki bulunmuştur (Gökdemir, 2015).

Araştırmalar, tıpkı işsizlik ve enflasyon gibi, tüketim düzeyi ve alışkanlıklarının bireylerin yaşamını doğrudan etkileyen faktörler olduğunu ortaya koymaktadır. Bu nedenle mutluluğun belirlenmesinde, tüketim eğilimi ve davranış türlerinin önemi

büyüktür. Ülkeler arasında farklılık göstermesine rağmen, bazı tüketim alanlarının mutluluk seviyesini artırıcı etkiler taşıdığına dair bulgular ortaya konmuştur.

Bu bölümü mutluluk ekonomisi açısından değerlendirirken fayda teorisi konusunun üzerinde durmanın faydalı olduğunu düşünüyoruz. Fayda teorisi, bireylerin tüketim mallarından aldıkları tatmin duygusunu ölçmeye çalışır (Stigler, 1950). Bu teori, mutluluk ile tüketim arasındaki karmaşık ilişkiyi anlamak için bir çerçeve sunar (Scitovsky, 1976). Fayda fonksiyonu, bir bireyin tükettiği mal ve hizmet miktarlarına bağlı olarak hissettiği faydayı temsil eder (Lancaster, 1966). Genellikle, bu fonksiyon tükettiği her bir mal veya hizmetin miktarı ile birlikte artar, ancak bu artış azalan marjinal fayda prensibiyle azalır. Yani, birey bir şeyden ne kadar çok tükettiğinde, her bir birim için aldığı fayda azalır. Kısaca marjinal fayda, yani bir birim daha tüketmenin sağlayacağı ilave fayda kavramı kullanılarak modellenir (Samuelson, 1935).

Bir bireyin tüketim kararını verirken, fayda maksimizasyonu temel bir hedeftir. Birey, mevcut geliriyle en yüksek faydayı elde etmek için farklı mal ve hizmetler arasında bir denge kurar. Ancak, tüketim kararı sadece bireyin geliri ve mal fiyatlarıyla sınırlı değildir; aynı zamanda kişisel tercihler, beklentiler ve diğer faktörler de önemlidir. Bu noktada da iktisadi olarak bütçe kısıtı kavramı devreye girmektedir. Bütçe kısıtı, bir bireyin sahip olduğu gelirle satın alabileceği mal ve hizmet miktarlarını sınırlar (Varian, 1992). Bu kısıtlama, bireyin fayda fonksiyonunu bütçesinin izin verdiği tüketim seviyelerinde maksimize etmesini sağlar. Peki birey, bütçe kısıtlaması altında fayda fonksiyonunu nasıl maksimize eder? Bu sorunun çözümü, marjinal fayda oranlarının eşitlenmesi prensibine dayanır (Samuelson, 1947). Yani, birey, her bir malın marjinal faydasının parasal değeri (tüketicinin ödemeye istekli olduğu fiyat) eşit olana kadar tüketime devam etmelidir.

Fayda teorisi, mutluluğu doğrudan ölçmez. Fakat, mutluluğun bir bileşeni olarak tüketimden elde edilen tatmin duygusu üzerinde odaklanır (Easterlin, 1974). Bireyler, fayda fonksiyonlarını maksimize ederek tüketimden maksimum tatmin duygusunu elde etmeye çalışırlar. Bu tatmin duygusu, mutluluğa katkıda bulunan bir faktördür (Diener vd., 2003). Birey, tüketim kararını verirken mutluluğunu maksimize etmeyi hedefler. Zira fayda, genel olarak bireyin mutluluğu veya tatmini ile ilişkilendirilir. Dolayısıyla, birey tüketim kararlarını verirken aslında kendi mutluluğunu artırmaya çalışır. Ancak, mutluluk tek başına tüketimle açıklanamaz (Kahneman & Deaton, 2010). Sosyal ilişkiler, sağlık

durumu, iş doyumu ve kişisel gelişim gibi diğer faktörler de mutluluk üzerinde önemli bir rol oynar (Helliwell vd., 2012). Dolayısıyla, birey tüketim kararlarını verirken sadece maddi mal ve hizmetlere değil, genel yaşam koşullarına da odaklanmalıdır.

Fayda teorisi, tüketim ve mutluluk arasındaki ilişkiyi anlamada faydalı bir araç olsa da bazı sınırlamalara sahiptir:

Bireysel farklılıkları göz ardı edebilir: Bireyler, farklı tercihlere ve mutluluk algılarına sahip olabilir. Fayda teorisi, bu farklılıkları tam olarak yansıtamayabilir (Akerlof, 1980).

Maddi olmayan faktörleri göz ardı edebilir: Mutluluk, maddi olmayan faktörlerden de etkilenir. Fayda teorisi, bu faktörleri hesaba katmaz (Frey, 2008).

Rasyonel davranış varsayımı: Fayda teorisi, bireylerin her zaman rasyonel ve faydayı maksimize eden şekilde davrandığını varsayar. Bu her zaman gerçekçi olmayabilir (Simon, 1955).

Ekonomide tüketim ve mutluluk arasındaki ilişki karmaşıktır ve fayda teorisi bu ilişkiyi anlamak için bir çerçeve sunar. Fayda fonksiyonu, bireylerin tüketimden elde ettiği tatmin duygusunu ölçmeye yardımcı olur. Bütçe kısıtlaması ve marjinal fayda oranları, bireylerin tüketim kararlarını nasıl verdiklerini açıklar. Mutluluk ise tüketimden elde edilen tatmin duygusunun ötesinde sosyal ilişkiler, sağlık, kişisel gelişim gibi diğer faktörlerden de etkilenir.

2.2.7. Tasarruf ve Mutluluk

Bireylerin mutluluğu ve tasarrufları arasındaki ilişki karmaşık görünmektedir. Lakin tasarrufların mutluluk üzerinde etkileri olduğunu söyleyen çalışmalar az da olsa literatürde bulunmaktadır. Tasarruflar, bireyin geleceğe yönelik güvenlik hissiyatını artırabilir, finansal bağımsızlık sağlayarak yaşam memnuniyetini etkileyebilir. Bilhassa tasarruf etmek, bireyin amaç belirleme ve hedeflere ulaşma konusundaki motivasyonunu artırarak yaşamındaki anlamı güçlendirebilir. Bunlara ek olarak, ekonomik kaygıları azaltma, beklenmeyen durumlar için hazırlıklı olma, geleceğe yönelik kendini güvende hissederek yaşama ve insanlık ile toplum için israfı engelleme hissi bireyin ruhsal sağlığını olumlu yönde etkileyebilir. Ancak, bireyler arasındaki bu ilişki kişisel ve

kültürel faktörlere bağılı olarak değişebilir. Tasarrufun tek başına mutluluğu garanti etmediğini ve diğer yaşam faktörlerinin de bu denklemde rol oynadığını anlamak önemlidir.

2012 yılında Cahit Güven tarafından yazılan *Reversing The Question: Does Happiness Affect Consumption And Savings Behavior?* isimli makalede 2001 yılından itibaren Avustralya'da aynı hanelere yönelik yapılan *Household, Income and Labour Dynamics in Australia (HILDA)* anket verileri kullanılmıştır. Veriler, hanehalklarının gelir, işgücü piyasasına katılım, sağlık, eğitim, yaşam tarzı ve mutluluk gibi birçok değişkeni içermektedir. Çalışmada mutluluk ile tasarruf ve tüketim davranışı arasındaki ilişkiyi inceleyerek, mutluluğun kişilerin tasarruf ve tüketim davranışlarını nasıl etkilediğini araştırmaktadır. Makale, kişisel mutluluğu ölçmek için bölgesel güneş işığından yararlanarak, mutlu insanların daha fazla tasarruf yaptığını, daha az harcama yaptığını ve daha düşük marjinal tüketim eğilimine sahip olduğunu bulmuştur. Mutlu insanlar, karar vermek için daha fazla zaman ayırırken, harcamaları üzerinde daha fazla kontrol sahibi olma eğilimindedirler. Ayrıca, mutlu insanlar gelecekte daha uzun yaşayacaklarını ve bu nedenle geleceğe bugünden daha fazla önem verdiklerini düşünmektedirler. Bu nedenle, mutluluk ile tasarruf ve tüketim davranışı arasındaki ilişkiyi anlamak, bireylerin ve politika yapıcıların finansal refahlarını artırmak için faydalı olabilir (Güven, 2012).

Chen tarafından 2021 yılında yapılan *Household Savings And Subjective Wellbeing: Evidence From China* adlı makalede hanehalkı tasarrufu ile yaşam memnuniyeti arasındaki ilişki, doğrusal olmayan bir model üzerinden incelenmiştir. Bu modelde, hanehalkı tasarrufu ile yaşam memnuniyeti arasındaki ilişkinin ters U şeklinde olduğu öne sürölmüş, belirli bir tasarruf miktarına kadar tasarrufların artmasıyla yaşam memnuniyeti artarken, ancak bir noktadan sonra bu artış azalmakta ve neticede düşmektedir. Çalışmada hanehalkı tasarrufu ile yaşam memnuniyeti arasındaki ilişki dikkate alınarak istatistiksel olarak güçlü sonuçlar elde etme amacıyla Çin Hanehalkı Finans Anketi verileri kullanılarak sıralı logit regresyon, araç değişken ve iki aşamalı en küçük kareler tahmin yöntemleri kullanılmıştır. Çalışmada, bireyler yaş, gelir düzeyi, bölgesel konum ve risk tutumu gibi faktörlere göre gruplandırılarak, tasarruf ve yaşam memnuniyeti arasındaki ilişkinin alt gruplar arasında nasıl değişebileceğini değerlendirilmiştir. Buna göre, hanehalkı tasarrufu ile yaşam memnuniyeti arasındaki

ilişki farklı alt gruplarda değişiklik göstermektedir. Çalışmadaki sonuçlar, hanehalkı tasarrufunun mutluluğa olan etkisinin rasyonel bir şekilde yönetilmesi gerektiğini vurgulamakta ve optimal bir hanehalkı tasarruf miktarının belirlenmesinin ve riskli olmayan varlık portföyünün uygun bir şekilde düzenlenmesinin, yaşam memnuniyetini artırma açısından önemli olduğu belirtilmektedir. Buna ek olarak, çalışmada politika yapıcılarına farklı hanehalkı gruplarına yönelik özelleştirilmiş politikalar oluşturma çağrısı yapılmaktadır (Chen, 2021).

2015 yılında Martin ve Hill tarafından yayınlanan *Saving and Well-Being at the Base of the Pyramid: Implications for Transformative Financial Services Delivery* adlı makale dünya genelindeki hanehalklarının tasarruf alışkanlıkları ile yaşam memnuniyeti arasındaki ilişkiyi incelemektedir. Araştırmayı ortaya çıkaran dürtü dünya genelinde 3 milyardan fazla olan ve günde 2.50 ABD dolarından az gelire yaşayan "piramidin altındaki" insanlarda tasarruf ve refah hakkında yeterince bilgi olmaması ve bunun araştırılmasının istenmesidir. Bu sebeple hanehalkı tasarrufu ile yaşam memnuniyeti arasındaki ilişkiyi ele almak için çok düzeyli modeller kullanılarak 38 ülkede yaklaşık 50.000 tüketici üzerinde bir araştırma yapılmıştır. Çalışmada finansal durumun ve özellikle tasarrufun, yoksul toplumlarda refah için merkezi bir rol oynadığına dair kanıtlar bulunmuştur. Fakat, bu ilişkinin küresel bir örnekleme dayalı olarak test edilmediği belirtilmektedir. Bu bağlamda makale toplumsal yoksulluk, bireysel tasarruf yeteneği ve hanehalkı mali durumuyla yaşam memnuniyeti arasındaki ilişkiyi nasıl etkilediğini ele almaktadır. Ayrıca, yoksulluğun bireysel finansal etmenlerle yaşam memnuniyeti arasındaki ilişkiyi nasıl etkilediğini test etmek amacıyla çok düzeyli analiz yapılmıştır. Çalışma, tasarruf, yoksulluk ve yaşam memnuniyeti arasındaki karmaşık ilişkiyi aydınlatarak, geleneksel düşünceleri yoksul insanların finansal yaşam ve davranışlarıyla ilgili olarak sorgulamaktadır. Elde edilen bulgular, düşük gelirli insanların tasarruf alışkanlıklarının, yaşam memnuniyetini artırmada etkili bir araç olabileceğini göstermektedir. Bu, finansal hizmetlerin yoksul topluluklara yönelik olarak tasarlanması ve uygulanmasında dikkate alınması gereken önemli bir noktadır (Martin & Hill, 2015).

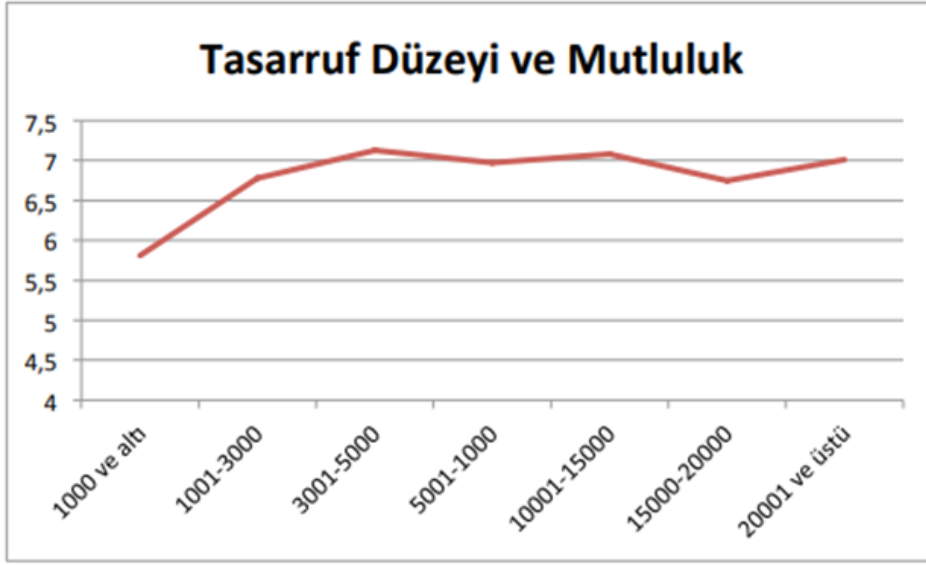
Lindmark, Nguyen ve Stage tarafından 2018 yayınlanan *Weak support for weak sustainability: Genuine savings and long-term wellbeing in Sweden, 1850–2000* isimli makalede İsveç'in 1850-2000 dönemini kapsayan uzun vadeli verilere dayanarak gerçek

tasarrufların uzun vadeli refah üzerindeki etkilerini incelemektedir. Gerçek tasarruflar, bir ülkenin toplam sermaye stokundaki net değişimi ifade eder ve genellikle bir ülkenin sürdürülebilir kalkınmasının bir göstergesi olarak kabul edilir. Makale, net tasarruflar ile gelecekteki refah arasındaki ilişkiyi değerlendirmek için İsveç'in kapsamlı veri setlerini kullanmaktadır. Bulgular, tasarrufların ekonomik refahla ilişkili olduğunu, ancak bu ilişkinin zaman içinde güçlenmediğini ve daha kapsamlı tasarruf ölçümleriyle de desteklenmediğini ortaya koymaktadır. Araştırma, tasarrufların uzun vadeli refah ve mutluluk üzerindeki etkilerini değerlendirirken, zayıf sürdürülebilirlik kavramının eleştirel bir gözden geçirilmesi gerektiğini öne sürmektedir. Bu öneri, tasarruf ve mutluluk arasındaki ilişkinin karmaşıklığını anlamak ve sürdürülebilir kalkınma politikalarını daha etkili bir şekilde tasarlamak için önemli bir katkıdır (Lindmark, Nguyen & Stage, 2018).

2017 yılında Marmara Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projesi Birimi tarafından desteklenen, *Gelir, Harcama ve Tasarruf ve Mutluluk İlişkisi: Türkiye Örneği* başlıklı çalışmada Türkiye özelinde gelir, harcama ve tasarruf ve mutluluk ilişkisine bakılmıştır. Araştırma, 2015 yılında 12 bölgede (TÜİK düzey 1) toplamda 3008 kişiye yapılan anket çalışması sonuçlarına dayanarak, tüketim harcamalarının, gelirin, tasarrufların ve varlıklara sahip olmanın mutluluk üzerindeki etkisini analiz etmektedir. Çalışmanın bulgularına göre, gelirin mutluluk üzerinde olumlu bir etkisi olduğu tespit edilmiştir. Ancak, para harcamanın mutluluk üzerinde olumsuz bir etkisi olduğu ve tasarrufun mutluluk getirdiği ortaya konmuştur

Dışarıda yemek yeme, otel konaklamaları ve iletişimle ilgili harcamaların mutluluğu olumlu yönde etkilediği, ev harcamalarının, finansal ödemelerin ve ulaşımaya yönelik harcamaların ise mutluluğu olumsuz yönde etkilediği belirlenmiştir. Regresyon analizleri, tasarrufun mutluluk üzerinde istatistiksel olarak anlamlı ve olumlu bir etkisi olduğunu göstermektedir. Aylık 1000 TL'den az tasarruf yapanların en az mutlu olduğu, aylık 2000 TL ve üzeri tasarruf yapanların ise en çok mutlu olduğu gözlemlenmiştir. Ayrıca, farklı tüketim kategorilerinde gerçekleştirilen harcamaların mutluluk üzerindeki etkisi de incelenmiş ve bu harcamaların mutluluk düzeyini nasıl etkilediği üzerine detaylı analizler yapılmıştır.

Şekil 2.2. Türkiye'de Tasarruf Düzeyi ve Mutluluk İlişkisi (2015)

Kaynak: Dumludağ vd. Gelir, harcama ve tasarruf ve mutluluk ilişkisi: Türkiye Örneği. Marmara Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projesi Sonuç Raporu, s. 7 (2017).

Nihayetinde, çalışma tasarrufun mutluluk üzerindeki olumlu etkisine vurgu yapmakta ve tüketim, gelir, tasarruf ve mutluluk arasındaki ilişkiyi anlamak için önemli bir katkı sağlamaktadır. Bu tür araştırmaların, mutluluğu artırmaya yönelik politikaların oluşturulmasında ve ekonomik kararların alınmasında önemli bir rol oynayabileceği vurgulanmaktadır (Dumludağ, Gökdemir & Veenhoven, 2017).

Sonuç olarak, bireylerin mutluluğu ve tasarrufları arasındaki karmaşık ilişkiyi inceleyen çeşitli çalışmalar, tasarrufların mutluluğu olumlu yönde etkileyebileceğini ancak bu etkinin kişisel ve kültürel faktörlere bağlı olarak değişebileceğini göstermektedir. Güven'in (2012) Avustralya'da yaptığı çalışma, mutlu bireylerin daha fazla tasarruf yaptığını ve harcamalarda daha fazla kontrol sahibi olduklarını ortaya koymaktadır. Chen'in (2021) Çin'deki araştırması, hanehalkı tasarrufu ile yaşam memnuniyeti arasındaki ilişkinin ters U şeklinde olduğunu öne sürmekte, belirli bir tasarruf miktarına kadar artan tasarrufların yaşam memnuniyetini artırdığını ancak sonrasında azaldığını göstermektedir. Martin ve Hill'in (2015) dünya genelindeki hanehalklarını incelediği çalışma, yoksul toplumlarda tasarrufun refah için merkezi bir rol oynayabileceğini vurgulamaktadır. Lindmark, Nguyen ve Stage'in (2018) İsveç verileri üzerinden yaptığı araştırma, tasarrufların ekonomik refahla ilişkili olduğunu ancak zaman içinde güçlenmediğini ve daha kapsamlı ölçümlerle desteklenmediğini göstermektedir. Son

olarak, Türkiye özelinde yapılan bir çalışma (Dumludağ, Gökdemir & Veenhoven, 2017), gelirin mutluluğu olumlu etkilediğini, harcamaların mutluluğu olumsuz etkilediğini ve tasarrufun mutluluğu artırdığını ortaya koymaktadır. Bu çalışmalar, tasarrufun mutluluk üzerindeki etkisinin anlaşılması ve mutluluğu artırmaya yönelik politikaların oluşturulmasında önemli bir role sahip olabileceğini vurgulamaktadır.

2.2.8. Gelir Dağılımı ve Mutluluk

Mutluluk ile büyüme arasındaki ilişki, büyümenin hangi kesimleri etkilediğine bağlı olarak değişebilir. Bu nedenle milli gelir ve kişi başına düşen gelir ile mutluluk arasında doğrusal bir ilişki kurmak eksik bir yaklaşım olabilir. Gelir dağılımı, büyüme ve diğer makro göstergelerle kıyaslandığında bireysel düzeyde mutluluğun belirlenmesinde daha önemli bir rol oynar.

Literatürde gelir dağılımı ile mutluluk seviyesi arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalarda genellikle gelir dağılımının bozulması ve gelir eşitsizliğinin artmasıyla mutluluk düzeyinin azaldığı görülmüştür.

Frank Stilwell ve Kirrily Jordan, ekonomik eşitsizlik ile mutsuzluk arasındaki bağlantıya odaklanarak ekonomik büyümenin neden mutluluğu artırmada etkili olamadığını sorgulamışlar ve bunun ekonomik eşitsizlikten kaynaklandığını öne sürmüşlerdir. Özellikle Avustralya örneğini ele alarak, ekonomik eşitsizliğin mutluluk düzeyini olumsuz yönde etkilediğini belirtmişlerdir. Yazarlar, gelir ve servet dağılımındaki eşitsizlikleri ortadan kaldırmanın kamu politikasının öncelikli hedefi olması gerektiğini ve mutluluğun ancak bu şekilde artırılabilirliğini vurgulamışlardır (Stilwell & Jordan, 2007).

Çin'de 2011 yılında yapılan *Does Economic Growth Raise Happiness in China?* isimli araştırmada, ekonomik büyümenin mutluluğu artırmak için yeterli olmadığı, gelir dağılımının düzeltilmesi ve gelir eşitsizliği sorunlarının azaltılmasının da önemli olduğu vurgulanmıştır (Knight & Gunatilaka, 2011).

Graham ve Felton, Latin Amerika üzerinde yaptıkları *Inequality and Happiness: Insights from Latin America* isimli çalışmada ise ekonomik eşitsizlik ile mutluluk arasındaki ilişkiyi incelemişler ve yaptıkları analizlerle ekonomik eşitsizliğin mutluluk üzerinde

olumsuz bir etkisi olduğunu ortaya koymuşlardır. Yazarlar, bu ilişkiyi zenginlik, statü ve referans grup büyüklükleri üzerinden açıklamışlardır. Ayrıca, bu etkinin özellikle yoksul şehirlerde ve bölgelerde daha belirgin olduğunu tespit etmişlerdir. Bununla birlikte, ortalama gelir seviyesinin daha yüksek olduğu ülkelerde bu etkinin gözlemlenmediğini belirtmişlerdir (Graham & Felton, 2006).

Ferrer-i Carbonell ve Ramos, ekonomik eşitsizlik ile mutluluk arasındaki ilişki üzerine yazdıkları makalede, Amerika Birleşik Devletleri, Kanada, Almanya gibi gelişmiş ülkeleri Latin Amerika ülkeleriyle karşılaştırmışlardır. Yazarlar, gelişmiş ülkelerde gelir eşitsizliğinin kişisel mutluluk ve refah üzerinde olumsuz etkileri olduğunu belirtmişlerdir. Lakin geçiş ekonomisine sahip ülkelerde gelir eşitsizliğine dair kullanılan verilerin güvenilir olmadığını ve bu itibarla bu konuda yeterli bilgiye sahip olunamadığını ifade etmişlerdir (Ferrer-i Carbonell & Ramos, 2014).

2006 yılında Chun-Hung Lin, Suchandra Lahiri ve Ching-Po Hsu tarafından yapılan *Happiness and Regional Segmentation: Does Space Matter?* başlıklı çalışma 116 ülke üzerine yapılmış ve ülkeler altı kategori altında toplanmıştır. Bu kategoriler, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeleri, gelir eşitliği ve eşitsizliğinin mevcut olduğu ülkeleri, sosyalist ve sosyalist olmayan ülkeleri içermektedir. Çalışma, komşu ülkelerdeki refah seviyelerinin diğer ülkeler üzerindeki yayılma etkilerini öngörmeye yönelik bir çaba içermiştir. Araştırmanın mekânsal ve mekânsal olmayan sonuçlarına göre, yolsuzluk seviyeleri, sağlık ve ulusal gelir, gelişmiş ve gelir eşitliğinin olduğu ülkelerde mutluluk düzeyini etkileyen en önemli faktörler olarak tanımlanmıştır. Diğer taraftan, gelişmekte olan ülkelerde, yüksek gelir eşitsizliğine sahip olanlarda ve sosyalist olmayan ülkelerde işsizliğin mutluluk düzeyini en çok etkileyen belirleyici olarak öne çıktığı gözlemlenmiştir. Ülkeler arası kümelenmeler sonucunda, bir ülkedeki mutluluk ve refah seviyesinin komşu ülkeleri etkilemesi analiz edilmiş, gelişmiş ülkelerdeki etkileşimin pozitif, sosyalist ülkelerde ve gelir eşitliğinin yüksek olduğu ülkelerde ise negatif yönde olduğu belirlenmiştir. Bu durum, komşu ülkelerde meydana gelen olayların ülkeye etkisinin göz ardı edilmemesi gerektiği ve mutluluk ile refahın mekansal yayılma etkisinin dikkate alınmamasının hatalı ve eksik politikaların uygulamaya konulmasına sebebiyet verebileceği belirtilmiştir (Lin vd., 2014).

Gelir dağılımı ve mutluluk arasındaki ilişki, literatürde genel olarak kabul görmüş bir konudur. Toplumda gelir dağılımının adil olması, genellikle mutluluk düzeyini yükseltir. Araştırmacılar, hedef olarak adil gelir dağılımına odaklanmanın, büyüme gibi diğer hedeflere göre mutluluk düzeyini artırmanın daha etkili bir yolunu sağlayabileceğini belirtmektedirler.

Gelir dağılımı ve mutluluk arasındaki ilişki, basit bir nedensellik ilişkisiyle açıklanamaz. Gelir dağılımının bireylerin mutluluk düzeyine etkisi, ekonomik büyüme, gelir eşitsizliği ve diğer makroekonomik faktörlerle etkileşim içindedir. Dolayısıyla, gelir dağılımı ve mutluluk arasındaki ilişkiyi anlamak için çoklu faktörleri dikkate almak gerekmektedir. Çeşitli araştırmalar, gelir dağılımının bozulması ve gelir eşitsizliğinin artmasıyla bireylerin mutluluk düzeyinin azaldığını göstermektedir. Özellikle, Stilwell ve Jordan (2007), ekonomik eşitsizlik ile mutluluk arasındaki bağlantıya odaklanarak ekonomik büyümenin neden mutluluğu artırmada etkili olamadığını sorgulamış ve bunun ekonomik eşitsizlikten kaynaklandığını öne sürmüşlerdir. Benzer şekilde, Knight ve Gunatilaka (2011) tarafından yapılan bir araştırma, ekonomik büyümenin mutluluğu artırmak için yeterli olmadığını ve gelir dağılımının düzeltilmesi ve gelir eşitsizliği sorunlarının azaltılmasının da önemli olduğunu vurgulamıştır. Graham ve Felton (2006), Latin Amerika üzerinde yaptıkları çalışmada ekonomik eşitsizlik ile mutluluk arasındaki ilişkiyi incelemiş ve yaptıkları analizlerle ekonomik eşitsizliğin mutluluk üzerinde olumsuz bir etkisi olduğunu ortaya koymuşlardır. Ayrıca, Ferrer-i Carbonell ve Ramos (2014), gelişmiş ülkelerde gelir eşitsizliğinin kişisel mutluluk ve refah üzerinde olumsuz etkileri olduğunu belirtmiştir. Lin, Lahiri ve Hsu (2014), 116 ülke üzerinde yaptıkları çalışmada, gelir dağılımı ve mutluluk arasındaki ilişkiyi mekansal ve mekansal olmayan sonuçlarla incelemişlerdir. Çalışmanın sonuçları, gelir eşitsizliği ve yolsuzluk seviyelerinin mutluluk düzeyini etkileyen önemli faktörler olduğunu göstermektedir. Ayrıca, ülkeler arası kümelenmeler sonucunda, bir ülkedeki mutluluk ve refah seviyesinin komşu ülkeleri etkilemesi analiz edilmiş ve bu etkileşimin ülkeler arasında farklılık gösterdiği belirlenmiştir. Sonuç olarak, literatürde genel olarak kabul görmüş bir konu olarak, gelir dağılımının adil olmasının genellikle mutluluk düzeyini artırdığı kabul edilmektedir. Bu nedenle, gelir dağılımı politikalarının tasarımı ve uygulanması, toplumun genel mutluluğunu artırmak için önemlidir. Gelir eşitsizliğinin azaltılması, kamu politikalarının öncelikli hedeflerinden biri olmalıdır. Ancak, bu politikaların

etkinliği ve uygulanabilirliği, ekonomik ve sosyal faktörlerin karmaşıklılığını dikkate alarak dengeli bir şekilde değerlendirilmelidir.

2.2.9. Hükümet Politikaları ve Mutluluk

Hükümetler tarafından uygulanan politikalar, bireysel ve toplumsal mutluluk düzeylerini doğrudan etkileyebilen önemli araçlardır. Makroekonomik etkiler genellikle dolaylı ve uzun vadeli olarak gözlemlenirken, toplum odaklı sosyal sosyal politikaların mutluluğu daha hızlı ve doğrudan etkilediği düşünölmektedir.

Easterlin, ekonomik büyümenin mutluluğu artırmadığı durumlarda, tam istihdam ve sosyal güvenlik politikalarının mutluluğu artırabileceğine dair bir öneride bulunmuştur. Ona göre, mutluluğu artırmak için ekonomik büyüme yerine tam istihdam ve sosyal destek programlarına öncelik verilmelidir. Lakin büyüme endişesi taşıyan gelişmekte olan ölkelerde, özellikle sosyal güvenlik politikalarının uygulanabilirliği düşük düzeyde olmaktadır (Easterlin, 2013). Duncan, mutlulukla gelir arasında güçlü bir korelasyon olmadığını vurgulayan genel mutluluk çalışmalarına atıfta bulunarak, hükümetlerin ekonomik büyüme yerine sosyal değerlere odaklanan politikalar geliştirmesi gerektiğini belirtmiştir (Duncan, 2010).

2011 yılında yayınlanan *Economic Growth Raises Happiness in China?* başlıklı çalışmada ekonomik büyümenin mutluluğu artırmada tek başına yeterli olmadığına dikkat çekilmiş ve sosyal güvenlik politikalarının toplumda yaygınlaştırılması ve kapsamının genişletilmesinin önemi vurgulanmıştır (Knight ve Gunatilaka, 2011). DiTella, MacCulloch ve Oswald 2003 yılında yaptıkları araştırmada sosyal güvenlik politikalarının mutluluğu olumlu yönde etkileyeceğini savunmuşlar ve bu durumu istatistiksel olarak OECD ölkeleri üzerinden kanıtlamışlardır (DiTella, MacCulloch ve Oswald, 2003). Endonezya'da gerçekeştirilen bir araştırmada ise, sosyal güvenlik ve politik çevrenin mutluluk üzerinde az da olsa etkisi olduğu ortaya konmuştur (Sohn, 2013).

Bu başlıkta bireysel ve toplumsal mutluluk düzeylerini etkileyebilecek çeşitli hükümet politikaları incelenmiştir. Bu politikalar arasında ekonomik büyüme, tam istihdam politikaları, sosyal güvenlik politikaları ve sosyal değerlere odaklanan politikalar

bulunmaktadır. Metinde, farklı araştırmalara ve uzman görüşlerine atıfta bulunularak bu politikaların mutluluk düzeyleri üzerindeki etkileri değeriendirilmiştir. Yapılan analizler hükümet politikalarının mutlulukla pozitif bir ilişkiye sahip olduğunu göstermektedir. Araştırmalar, hükümet politikalarında sosyal güvenlik ve diğer sosyal politikalara vurgu yapmanın, işsizlik ve enflasyon gibi alanlarda olduğu gibi bireylerin mutluluk düzeyi üzerinde doğrudan ve hızlı bir etki sağlayabileceğini belirtmektedir. Ekonomik büyüme, sosyal güvenlik politikaları, tam istihdam politikaları ve sosyal değerieler odaklanan politikaların hepsi mutluluk üzerinde pozitif bir etkiye sahip olabilir, ancak etkileri ve uygulanabilirlikleri bağlamdan bağımsız olarak değeriendirilmelidir. Bu politikaların farklı toplumlarda farklı sonuçlar doğurabileceği ve hükümetlerin bu faktörleri dikkate alarak politika oluşturması gerekmektedir.

2.2.10. Kurumlar ve Mutluluk

Kurumlar ve mutluluk arasındaki ilişki önemli bir araştırma alanıdır. Kurumlar genel olarak bir toplumun yapısal ve işlevsel bileşenleridir ve sosyal, ekonomik ve politik düzenin temel taşları olarak kabul edilirler. Çok sayıda mutluluk çalışmasında araştırılan faktörlere bağlı olarak ülkedeki kurumsal kalite, katılımcı demokrasinin etkinliği, özgürlük ve yolsuzluk seviyesi gibi değişkenlerin mutluluk seviyesi üzerinde etkisinin olduğu belirtilmiştir (Sohn, 2013). Kurumların doğru bir şekilde işleme si ve insan ihtiyaçlarını karşılamak için etkili bir şekilde faaliyet göstermesi, toplumun genel mutluluk düzeyini artırabilir. Bu yüzden, kurumların iyileştirilmesi ve güçlendirilmesi, mutlu ve sağlıklı bir toplum oluşturmanın önemli bir yolu olmaktadır

Frey ve Stutzer, Avrupa ülkelerinde yaptıkları *Maximising happiness?* başlıklı çalışmalarında, mutluluğun mikro ve makro ekonomik belirleyicilerini bulmaya çalışmış ve kurumlar ile mutluluk arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Kişisel değişkenler arasında kişinin çalışma durumu, geliri, eğitim düzeyi ve demografik özellikler yer alırken, makroekonomik faktörler arasında işsizlik ve enflasyon oranı, kişi başına düşen gelir ve işsizlik maaşı gibi belirleyiciler kullanılmıştır. Kurumlarla mutluluk arasındaki ilişkide ise, doğrudan demokrasi modeli ile federalizmi bir ölçüt olarak belirlemişler ve bu konuda duyarlılık analizi uygulamışlardır. Çalışmadan elde edilen çıktılarına göre, makroekonomik göstergeler içinde işsizlik ve enflasyon oranı öne çıkarken, bireysel göstergelerde ise çalışma durumu (işsiz ya da çalışan), gelir, eğitim ve medeni hal etkili olmuştur.

Kurumlarla mutluluk arasındaki ilişkide ise, doğrudan demokrasi ve federalizm kurumlarının mutluluğu olumlu bir açıdan etkilediği ortaya çıkmıştır. Frey ve Stutzer, mutluluk araştırmalarının iktisadi etkenleri içermesi gerektiğini, mutluluğu oluşturan koşulların maksimize edilemeyeceğini ve demokratik kurumsallaşmanın ve yerleşmenin bireysel mutluluk üzerinde önemli etkisi olduğunu belirtmişlerdir (Frey & Stutzer, 2000a).

Yine Frey ve Stutzer'in *Happiness, Economy and Institutions* isimli çalışmalarında, mutluluğu etkileyen faktörlerden biri olarak sosyal hayattaki kurumsal koşullar belirlenmiştir. Bu kurumsal koşullar arasında ülkedeki demokrasi, kamu kurumlarının kalitesi gibi unsurlar yer almaktadır. İsviçre'de yapılan saha araştırmasının sonuçlarına göre, kurumsal kalitenin mutluluk üzerinde büyük bir etkisi olduğu ortaya konmuştur (Frey & Stutzer, 2000b).

Martin Rode'un *Do Good Institutions Make Citizens Happy, or Do Happy Citizens Build Better Institutions?* isimli makalesinde iyi kurumların mı mutlu vatandaşları oluşturduğu, yoksa mutlu vatandaşların mı iyi kurumları inşa ettiği sorusu ele alınmıştır. Rode, demokrasi ve ekonomik özgürlük ile refah ve mutluluk arasında doğrusal bir ilişkinin olduğunu belirterek, kurumlar ile yaşam memnuniyeti arasındaki ilişkiyi ampirik olarak analiz etmiştir. Yaşam memnuniyeti ile ekonomik özgürlük endeksini en küçük kareler yöntemiyle inceleyen Rode, demokrasi ve ekonomik özgürlüğün vatandaşların mutluluğu üzerinde önemli bir etkisi olduğunu savunmuştur. Yapılan araştırmada düşük gelirli ülkelerde bu etkinin daha belirgin olduğu, yüksek gelirli ülkelerde ise hukukun üstünlüğü ve mülkiyet hakkının güvenliğinin yaşam memnuniyeti için önemli belirleyiciler olduğu ortaya çıkmıştır (Rode, 2013).

Daniel M. Gropper, Robert A. Lawson ve Jere T. Thorne Jr.'ın tarafından gerçekleştirilen *Economic Freedom and Happiness* isimli çalışmada, ekonomik özgürlük ile mutluluk arasındaki ilişki araştırılmıştır. Araştırmada mutluluk ölçümleri olarak *Dünya Değerler Araştırması*, *Gallup 2006* ve *Mutlu Yaşam Yılları (Happy Life Years)* verileri kullanılmıştır. Bu verilere ek olarak, *Dünya Ekonomik Özgürlük Endeksi* (Gwartney ve Lawson, 2008) ve Dünya Bankası'ndan alınan kişi başına düşen gayri safi yurtiçi hasıla verileri analize dahil edilmiştir. Çalışma kapsamında 120 ülke incelenmiş ve ekonomik özgürlük ile mutluluk düzeyi arasında pozitif bir ilişki tespit edilmiştir. Sonuç olarak,

araştırma, özgür toplumların refah seviyelerinin daha yüksek, yaşam sürelerinin daha uzun ve genel olarak daha mutlu olduğunu ortaya koymuştur (Groppe, vd.; 2011).

Lin, Lahiri ve Hsu tarafından yapılan *Happiness and Regional Segmentation: Does Space Matter?* isimli çalışmada, kurumlara güvenin derin şekilde sarsılmasına sebep olan yolsuzluk düzeyinin gelişmiş ülkelerde mutluluk düzeyini etkileyen önemli bir faktör olduğu belirtilmiştir. Araştırma sonuçlarına göre, yolsuzluk düzeyinin azalması daha iyi hükümet yönetimiyle sonuçlanmakta ve bireylerin mutluluk seviyelerini olumlu yönde etkilemektedir (Lin, vd., 2014).

Mota ve Pereira'nın çalışmasında, daha iyi hizmet sunan ve hizmet kalitesi yüksek olan kamu kurumlarının varlığının mutluluk ve yaşam memnuniyeti düzeyini artırıcı etkisi olduğu öne sürülmüştür (Mota & Pereira, 2008).

Ekici ve Köydemir'in Türkiye'nin 1999-2008 dönemini incelediği bir çalışmada, hükümet ve demokrasi ile mutluluk arasındaki ilişki ortaya konulmuştur. Avrupa Değerler Araştırması verileri kullanılarak yapılan çalışmada, kurumlara güven, hükümet memnuniyeti ve demokrasi memnuniyeti ile mutluluk arasında pozitif bir korelasyon saptanmıştır. Araştırma sonuçları, devlet kurumlarının güvenilirliği ve demokrasinin işleyişi ile mutluluk düzeyi arasında kuvvetli bağlantılar olduğunu göstermiştir (Ekici & Köydemir, 2014).

Bu çalışmalarda da görüldüğü üzere mutluluğun belirleyicileri arasında demokratik ortamın varlığı, kamu kurumlarının kalitesi, şeffaflık ve güvenilirlik ile toplumsal adalet ve eşitlik gibi faktörler önem arz etmektedir. Bu alanlarda sağlanacak iyileşmeler, mutluluk düzeyini artırıcı etkilere yol açmaktadır. Bu belirleyicileri şu şekilde açıklayabiliriz:

Demokratik ortamın varlığı: Demokratik kurumlar, bireylerin katılımını teşvik eder ve onların seslerini duyurabilecekleri mekanizmalar sağlar. Katılımın artması, bireylerin kendilerini daha önemli ve değerli hissetmelerine ve dolayısıyla mutluluk seviyelerinin yükselmesine katkıda bulunur.

Kamu kurumlarının kalitesi: Kurumlar, bir toplumun yönetim yapısını, yasal düzenlemelerini, ekonomik sistemini ve toplumsal normlarını şekillendirir. Bu kurumsal

yapılar, bireylerin yaşam deneyimlerini doğrudan etkileyebilir. Örneğin, etkili bir yönetim yapısı ve adil bir yargı sistemi, bireylerin haklarını korumalarına ve kendilerini güvende hissetmelerine yardımcı olur, bu da mutluluk düzeylerini artırabilir. Ayrıca iyi işleyen bir sağlık sistemi, eğitim imkanları ve temiz su gibi kamu hizmetleri, bireylerin fiziksel ve zihinsel sağlığını korumalarına yardımcı olur ve bu sayede mutluluk düzeylerini artır.

Şeffaflık ve güvenilirlik: İyi işleyen bir kurumsal yapı, şeffaflık, hesap verebilirlik ve güvenilirlik ilkelerine dayanır. Bireyler, kurumların faaliyetlerine güven duyduklarında daha az stres yaşarlar ve kendilerini daha güvende hissederler. Bu sayede toplumun genel mutluluk seviyesi artar.

Toplumsal adalet ve eşitlik: Kurumların önemli amaçlarından biri de toplumsal adaleti ve eşitliği sağlamaktır. Eşitlikçi bir kurumsal yapı, gelir dağılımının daha adil olmasını sağlar ve toplumdaki fırsat eşitliğini artırır. Bu vesileyle bireyler, daha mutlu ve tatmin olmuş hissederler.

Bu faktörler bir araya geldiğinde, kurumlar, toplumun ihtiyaçlarını karşılamak için etkili bir şekilde faaliyet gösterir ve toplumun genel mutluluk düzeyini artır. Kurumların iyileştirilmesi ve güçlendirilmesi, mutlu ve sağlıklı bir toplum oluşturma'nın önemli bir yoludur.

2.2.11. Demografik Yapı ve Mutluluk

Mutlulukla ilgili genel literatür incelendiğinde, ekonomik faktörlerin yanı sıra yaş, cinsiyet, eğitim düzeyi, medeni durum gibi demografik değişkenlerin mutluluk ile olan ilişkisinin de araştırıldığı gözlenmektedir.

Örneğin, Güven ve Saloumidis'in 2013'te Almanya üzerine yaptığı *Life Satisfaction and Longevity: Longitudinal Evidence from the German Socio-Economic Panel* isimli çalışmalarında, yaşam memnuniyetindeki %10'luk bir artışın ölüm oranında %4'lük bir azalmayla sonuçlandığı belirtilmiştir. Lakin, yaşam memnuniyeti ile ölüm oranları arasındaki ilişkinin evli erkekler için güçlü bir düzeyde iken, evli kadınlar için böyle bir bağlantının olmadığı gözlemlenmiştir. Çalışma, uzun ömürlü olmak ile yaşam memnuniyeti arasında doğrusal bir ilişki olduğunu ortaya koymuş, aynı zamanda

ebeveynlerin uzun ömürlü olması, doğum dönemi ve gelirin de yaşam memnuniyetini olumlu etkileyen faktörler olduğunu belirtmiştir (Güven & Saloumidis, 2013).

Mookerjee ve Beron'un 2005 yılında yaptıkları *Gender, Religion and Happiness* isimli, 60 ülkeyi kapsayan çalışmalarında, gelir düzeyi ile mutluluk düzeyi arasında doğrudan bir ilişkinin olmadığını, ancak cinsiyetin mutluluğu etkileyen önemli faktörlerden biri olduğunu göstermiştir. Çalışmada kadınların siyasette daha fazla yer almasının genel mutluluk seviyelerini artırdığı ve bu etkinin istatistiksel ve ekonomik olarak anlamlı olduğu sonucuna varılmıştır. (Mookerjee & Beron, 2005).

29 Avrupa ülkesi üzerine yapılan *Happiness and Age in European Adults: The Moderating Role of Gross Domestic Product per Capita* isimli araştırmada, gayri safi yurtiçi hasılanın mutluluk ve yaş üzerindeki etkisi incelenmiştir. Çalışmada, yaş ile mutluluk arasındaki ilişki U-şekilli hipotez olarak ifade edilmektedir. Bu hipoteze göre, mutluluk seviyeleri yaşla birlikte değişir ve genellikle orta yaşlarda bir düşüş gösterir, ancak 50'li yaşların sonrasında tekrar artar. Bu U-şekilli ilişki, çeşitli değişkenler kontrol edildiğinde elde edilen bulgularla desteklenmektedir. Bu değişkenler arasında medeni durum, gelir ve istihdam gibi faktörler yer almaktadır. Ayrıca, bu ilişkinin ülkelerin milli gelir seviyeleri tarafından nasıl etkilendiği de araştırılmaktadır. Zengin ülkelerde, yaşlı yetişkinlerin daha yüksek mutluluk seviyelerine sahip olduğu gözlemlenirken, diğer ülkelerde orta yaş sonrası artışın daha az belirgin olduğu belirtilmektedir. Dolayısıyla, mutluluk ve yaş ilişkisini anlamak için sadece yaş değil, aynı zamanda ekonomik faktörlerin de dikkate alınması gerektiği vurgulanmaktadır. (Morgan, vd., 2015).

Frey ve Stutzer 2002 yılında yaptıkları *What Can Economists Learn from Happiness Research?* adlı çalışmada yaş ve mutluluk arasında doğrusal bir ilişki olduğunu yani insanlar yaşlandıkça mutluluk seviyelerinde de bir artış olduğunu ve bu durumun yaşlandıkça hayattan beklentilerin azalması, hayata dair hedeflerin bir kısmının gerçekleştirilmesi, yaş arttıkça çalışma koşullarının ihtiyaca göre belirlenmesi sebebiyle oluştuğunu ifade etmişlerdir (Frey & Stutzer, 2002)

Cahit Güven tarafından 2007 yılında yayınlanan *Reversing the Question, Does Happiness Affect Individual Economic Behavior? Evidence from Survey Data from Netherlands* adlı çalışmada *Hollanda'da Hanehalkı Anketi (De Nederlandsche Bank Household Survey)*

verileri kullanılarak mutluluğun bireysel ekonomik kararlar üzerindeki etkisi demografik değişkenler altında incelenmiştir. Araştırmadan elde edilen birçok bulgu bulunmaktadır. Evli bireylerin bekarlara kıyasla, emeklilerin ve gönüllü işlerde çalışanların ise öğrencilere ve ilk işlerinde çalışanlara kıyasla daha mutlu oldukları tespit edilmiştir. Sağlık, mutluluğu en fazla etkileyen faktörlerden biridir. Araştırma, alkol ve sigara kullanımının mutluluğu olumsuz yönde etkilediği, kişisel kontrolü daha iyi olanların ve zamanlarını daha etkili kullananların daha mutlu olduğu sonuçlarına ulaşmıştır. Mutlu bireylerin gelecek planları olduğu, bu nedenle tasarrufa önem verdikleri ve tüketim ve tasarruf kararlarında kısa dönemleri düşündükleri belirlenmiştir. Güven, mutlu bireylerin tüketim ve tasarruf kararlarında iç kontrol yeteneklerinin daha güçlü olduğunu ve daha iyi kararlar alabildiklerini ileri sürmüştür. Bilakis, mutluluğun tüketim ve tasarruf kararlarıyla önemli bir ilişkisi olduğunu belirtmiş ve mutlu bireylerin yatırım kararlarında riskten kaçındıklarını iddia etmiştir. Sonuç olarak, mutlu bireylerin tüketim ve tasarruf kararlarında dikkatli oldukları, geleceği planladıkları için tasarrufa önem verdikleri ve risk içeren yatırımlardan kaçındıkları görülmüştür (Güven, 2007).

İsveç'te yapılan bir başka araştırmada, mutluluk ile bekar olmak arasında negatif yönlü bir ilişki olduğu öne sürülmüştür. Evli bireylerin bekarlara göre daha yüksek düzeyde mutlu oldukları sonucu ortaya konulmuştur. Diğer araştırmalarda da evlilik durumunun mutluluk üzerinde olumlu bir etkisi olduğu bulunmuştur. Ayrıca, boşanma ve dul kalmanın yaşam memnuniyeti ve mutluluğu olumsuz yönde etkilediği ampirik araştırmalarda öne sürülmektedir (Gerdtham & Johannesson, 2001; Peiro, 2006; Diener, vd., 1999; Tenaglia, 2007).

Blanchflower ve Oswald tarafından 1970'lerden 1990'ların sonlarına kadar Amerikan ve İngiliz toplumlarının mutluluk düzeyleri üzerine yapılan bir araştırmada ABD'de zamanla mutluluk düzeyinin azaldığı, lakin İngiltere'de aynı trendin devam ettiği belirlenmiştir. Ancak, bu durum toplumun farklı kesimleri için farklılık göstermektedir. Kadınlar, evliler, yüksek eğitimliler ve ailesi boşanmamış olanlar arasında mutluluk düzeyi daha yüksek iken, işsizler ve ikinci evliliğini yapanlar arasında bu oranın daha düşük olduğu saptanmıştır (Blanchflower & Oswald, 2004).

Frey ve Stutzer'in 2000 yılında gerçekleştirdiği bir araştırmada, bireyin eğitim düzeyi ve medeni durumu ile mutluluk düzeyi arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir (Frey ve

Stutzer, 2000). Genel olarak, literatürde eğitim düzeyi ile mutluluk düzeyi arasında pozitif bir ilişki olduğunu ortaya koyan araştırmalara rastlansa da (Blanchflower & Oswald, 2004; Putnam, 2001), bazı çalışmalar eğitim ile mutluluk arasında bir ilişkinin olmadığını, hatta negatif bir etkileşim olduğunu öne sürmektedir (Clark & Oswald, 1996; Helliwell, 2003; Tenaglia, 2007). Eğitim düzeyi ile mutluluk arasındaki negatif yönlü ilişkiyi savunanlar, yüksek eğitim seviyesine sahip bireylerin yüksek beklentilere sahip olmalarının, bu beklentilerin karşılanamamasının ya da karşılanması durumunda yoğun stres ve baskı altında gerçekleşmesinin yaşam memnuniyeti ve mutluluk düzeylerini azaltabileceği iddiasını öne sürmektedir.

Edward Diener, Illinois Üniversitesi'nde yirmi yılı aşkın bir süredir mutluluk üzerine gerçekleştirdiği araştırmalarda, eş kaybı ve iş kaybının insanların mutluluğunu kalıcı bir biçimde sarstığını ortaya koymuştur. Eşini kaybeden bir kişinin toparlanmasının beş ila sekiz yıl sürebileceğini belirten Diener, iş kaybı yaşayan kişinin iş bulmasından sonra dahi mutsuzluğunun bir süre devam ettiğini ifade etmiştir (Diener, 2004).

Peiro, 2006'da sosyoekonomik yapı ile mutluluk ve yaşam memnuniyeti arasındaki ilişkileri araştırdığı bir çalışmada, yaş, sağlık ve medeni durumun mutluluk ve yaşam memnuniyeti ile güçlü bir ilişki içinde olduğunu tespit etmiştir. Yaşam memnuniyeti ve mutluluk seviyelerinin, yaşla birlikte parabolik bir şekilde değiştiği ve genellikle 40 yaş civarında en düşük seviyelere ulaştığı bulunmuştur. Sağlıklı bireylerin genellikle daha mutlu ve daha memnun olduğu gözlemlenmiştir. Çalışmada evli bireylerin genellikle dul veya ayrılmış olanlardan daha mutlu ve daha memnun olduğu bulunmuştur. Ancak, gelirin mutluluk ve yaşam memnuniyeti ile ilişkisi daha zayıf olup, bu ilişkinin ülkeler arasında ve gelir seviyeleri için farklılık gösterdiği belirtilmiştir. Bu çalışma, mutluluğun ekonomik faktörlerden daha bağımsız olduğunu ortaya koymuştur (Peiro, 2006).

Genetik faktörlerin mutluluğu etkileyebileceğini ileri süren çalışmalara da mutluluk literatüründe rastlanmaktadır. Minnesota Üniversitesi'nden David Lykken'in 1996 yılında yayımladığı tezinde, bireylerin yaşamdan memnuniyet duymasında genlerin yüzde 50'lik bir etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Lykken, 1999). Ayrıca, California Üniversitesi'nden Sonja Lyubomirsky ve ekibinin araştırmalarına göre iş, aile ve sosyal hayatın mutluluğu yüzde 10, genetik özelliklerin yüzde 50 ve davranışların yüzde 40 etkilediği belirlenmiştir (Lyubomirsky, vd., 2004).

Demografik yapı ile mutluluk arasındaki ilişkiyi inceleyen yabancı araştırmalar genellikle yaş, sağlık, medeni durum gibi değişkenlerin mutluluk ve yaşam memnuniyeti ile güçlü bir ilişki içinde olduğunu göstermektedir. Örneğin, yapılan çalışmalarda yaşam memnuniyetinin artmasıyla ölüm oranlarında azalma olduğu belirtilmiştir, ancak bu ilişkinin evli erkekler için daha güçlü olduğu ve evli kadınlar için benzer bir etkinin olmadığı gözlemlenmiştir. Ayrıca, gelir düzeyi ile mutluluk arasındaki ilişkinin doğrudan olmadığı ancak cinsiyetin mutluluk üzerinde önemli bir etkisinin olduğu bulunmuştur. Genel olarak, yaş ile mutluluk arasındaki ilişkinin U-şekilli olduğu ve genellikle orta yaşlarda bir düşüş gösterdikten sonra 50'li yaşlardan sonra tekrar arttığı tespit edilmiştir. Mutluluk ve yaşam memnuniyeti seviyelerinin ekonomik faktörlerden daha bağımsız olduğu ancak medeni durum, gelir ve sağlık gibi faktörlerin bu ilişkiyi etkileyebileceği sonucuna varılmıştır. Bununla birlikte, bazı çalışmalar eğitim ile mutluluk arasında negatif bir ilişki olduğunu öne sürmektedir, bu da yüksek eğitim seviyesine sahip bireylerin yüksek beklentilere sahip olmalarının ve bu beklentilerin karşılanamamasının yaşam memnuniyeti ve mutluluk düzeylerini azaltabileceğini göstermektedir.

Türkiye nezdinde de mutluluk ile demografik yapı arasındaki ilişkiyi ortaya koymaya yönelik önemli çalışmalar yer almakta ve sayıları günden güne artmaktadır. Örneğin, Ekici ve Köydemir'in (2014) 1999-2008 dönemini kapsayan araştırması, gelir, çalışma durumu, yaş, cinsiyet ve eğitim gibi faktörlerin mutluluk ile ilişkili olduğunu belirtmiştir. Bulgular Türkiye'de aradan geçen zamanda erkeklerin mutluluk düzeylerinin arttığını, insanların yaşlandıkça daha mutlu olduklarını ve evli insanların mutluluk düzeylerinin azaldığını göstermektedir. Yazarlar, Türkiye'de bireylerin yaşlandıkça mutluluk düzeylerinin artmasının yaşlıların beklenti düzeylerinin daha düşük olmasına bağlamış, evlilerin mutsuz olmasını ise şiddetli geçimsizlik ve artan boşanma oranları ile açıklanabileceğini belirtmişlerdir.

Bozkuş, Çevik ve Üçdoğruk'un (2006) 2004 yılı TÜİK hane halkı yaşam memnuniyeti verileri üzerine gerçekleştirdikleri çalışma, kadınların erkeklerden daha mutlu olduğunu, belirli yaş gruplarının diğerlerine göre daha mutsuz olduğunu, gelir, sağlık ve refah düzeyindeki artışların mutluluğu olumlu etkilediğini ve eğitim düzeyi yükseldikçe mutluluk düzeyinin azaldığını göstermiştir (Bozkuş, vd.; 2006).

TÜİK'in 2008'deki Yaşam Memnuniyeti Araştırması verilerini kullanan Bülbül ve Giray (2011) ise, evli, genç ve ev hanımı kadınların orta-üst düzey mutluluk seviyesine sahip olduğunu; kentte yaşayan, çalışan, düşük eğitim ve gelir düzeyine sahip erkeklerin ve ilkokul mezunu, orta yaşlı emeklilerin de aynı mutluluk seviyesinde yer aldığını ortaya koymuştur (Bülbül & Giray, 2011).

Kahyaoğlu'nun 2008 yılında yayınladığı çalışmasında, Türkiye'de yaşam memnuniyetini etkileyen değişkenler incelenerek kadınların erkeklerden daha mutlu olduğu ve yaşla mutluluk arasında U şeklinde bir ilişki olduğu sonuçlarına varılmıştır.

Akın ve Şentürk'ün (2012) çalışmalarında, sosyo-demografik özelliklere göre mutluluk düzeyleri araştırılmış ve elde edilen sonuçlar önceki çalışmaların sonuçlarıyla karşılaştırılmıştır. Bu karşılaştırma sonucunda, sosyo-demografik özellikler açısından mutluluk düzeylerinin yıllara göre farklılaşabildiği, ancak temelde benzer sonuçlar verdiği gözlemlenmiştir.

Genel olarak, Türkiye'deki bu çalışmalar, demografik faktörlerin mutluluk düzeyini etkilediğini ve bu faktörler arasındaki ilişkilerin karmaşık olduğunu göstermektedir. Örneğin, cinsiyet, yaş, gelir, eğitim gibi faktörlerin mutluluk üzerindeki etkileri çalışmalar arasında farklılık gösterebilmektedir. Bu nedenle, mutluluk araştırmalarında demografik faktörlerin karmaşıklığını anlamak ve daha kapsamlı bir perspektif elde etmek için çeşitli değişkenlerin bir arada ele alındığı çoklu boyutlu analizlere ihtiyaç vardır.

Literatürden hareketle mutluluğu etkileyen demografik faktörleri aşağıdaki gibi sınıflandırabiliriz.

Yaş: Mutluluk seviyeleri yaşla birlikte U şeklinde bir eğri izler. Genç yetişkinlerde mutluluk nispeten yüksektir, orta yaşlarda düşüş yaşanır ve 50'li yaşlardan sonra tekrar artar. Bu durum, beklentilerin azalması, hedeflerin gerçekleştirilmesi ve çalışma koşullarının iyileşmesi gibi faktörlerle ilişkilendirilebilir.

Cinsiyet: Bazı araştırmalar kadınların erkeklerden daha mutlu olduğunu gösterirken, bazılarında ise bu durum tam tersi yönde olabilir. Kadınların siyasette daha fazla yer alması genel mutluluğu artırır.

Gelir: Gelir ve mutluluk arasındaki ilişki karmaşıktır. Zengin ülkelerde mutluluk seviyeleri yaşam boyu nispeten sabit kalırken, yoksul ülkelerde dalgalanmalar veya yaşa bağlı düşüşler gözlemlenir.

Eğitim: Eğitim düzeyi ile mutluluk arasında genellikle pozitif bir ilişki vardır. Ancak, yüksek eğitilmiş bireylerin yüksek beklentileri ve stresleri mutluluğu olumsuz etkileyebilir.

Medeni Durum: Evli bireyler bekarlara göre daha mutludur. Boşanma ve dul kalmak mutluluğu olumsuz etkiler.

Sağlık: Sağlıklı bireyler genellikle daha mutludur.

Sosyoekonomik Yapı: Yaş, sağlık ve medeni durum mutluluk ve yaşam memnuniyeti ile güçlü bir ilişki içindedir. Mutluluk seviyeleri 40 yaş civarında en düşüktür.

Genetik: Genetik faktörler mutluluğu %50 oranında etkileyebilir.

Mutluluğu etkileyen diğer faktörler:

- ✓ İş
- ✓ Aile
- ✓ Sosyal hayat
- ✓ Kişisel kontrol
- ✓ Zaman kullanımı
- ✓ Gelecek planları
- ✓ Tüketim ve tasarruf kararları
- ✓ Risk alma eğilimi
- ✓ Alkol ve sigara kullanımı

Mutluluk, demografik faktörler de dahil olmak üzere birçok faktörden etkilenen karmaşık bir duygudur. Mutluluğu artırmak için bu faktörlerin nasıl etkileşime girdiğini ve nasıl yönetilebileceğini anlamak önem arz etmektedir.

2.2.12. Din, İnanç ve Mutluluk

Din ve inanç, insan hayatının temel unsurlarından biri olarak tarih boyunca toplumları, kültürleri ve bireyleri etkilemiştir. Bu iki kavramın mutluluk üzerindeki etkileri de literatürde araştırma konusu haline gelmiştir. Din ve inancın bireylerin hayat kalitesi, psikolojik durumu ve genel mutluluk düzeyi üzerindeki potansiyel etkilerini anlamak, psikoloji, sosyoloji ve diğer disiplinler arasında önemli bir alanı kapsamaktadır.

Birçok araştırma, din ve inancın bireylerin mutluluk algısı üzerinde olumlu bir etkisi olduğunu öne sürmektedir. Özellikle düzenli dini faaliyetlere katılan bireylerin genellikle daha yüksek bir mutluluk düzeyine sahip olduğu gözlemlenmiştir. Din, bireylere anlam ve amacın yanı sıra sosyal destek ve topluluk bağlarını güçlendirme potansiyeli sunar. Bu faktörler, stresle başa çıkma, olumsuz durumlarla baş etme ve yaşamın zorluklarıyla başa çıkma konularında önemli bir destek sağlayabilir, bu da genel mutluluk düzeyini artırabilir.

Lakin din ve mutluluk arasındaki ilişki karmaşık ve çok yönlüdür. Her bireyin dini inançları, pratikleri ve deneyimleri farklıdır, bu nedenle dinin etkileri de bireyden bireye değişiklik gösterir. Bu sebeple, bazı araştırmalar, dinin mutluluğu olumlu yönde etkilediğini savunurken, diğerleri bu ilişkinin belirgin olmadığını iddia etmektedir.

Din, inanç ve mutluluk üzerine yapılan araştırmalardan elde edilen bulgular farklı bakış açıları sunmaktadır.

Steiner, Leinert ve Frey'in (2010) İsviçre Hanehalkı araştırması verilerini kullanarak gerçekleştirdikleri çalışma, kiliseye gitme oranı ile mutluluk arasında pozitif ve güçlü bir ilişki olduğunu göstermiştir. Norveç'te yapılan bir başka çalışmada ise yükselen gelir ve mülk edinme oranlarına rağmen Norveçlilerin mutluluk düzeyinin aynı oranda artmadığı, gelir ve maddi varlıkların mutluluğu artırmada etkili olmadığı, materyalist dünya görüşünün tek başına insanları mutlu etmediği belirtilmiştir (Hellevik, 2003).

DiPietro, 2009 yılında yaptığı *Happiness and Economic Progress: A Perspective* adlı çalışmada mutluluk ve ekonomik gelişme arasındaki ilişkiyi incelemiş, din ve inancın bireysel mutluluğu olumlu şekilde etkileyen önemli faktörlerden biri olduğu öne sürmüştür.

Mookerjee ve Beron'un 60 ülkeyi kapsayan *Gender, Religion and Happiness* isimli çalışması da mutluluk ile inanç arasında güçlü bir ilişki olduğunu göstermiştir (Mookerjee ve Beron, 2005). Moghaddam'ın ABD üzerine yaptığı 1998 tarihli *Happiness, Faith, Friends, and Fortune - Empirical Evidence from the 1998 US Survey Data* isimli araştırmasına göre, mutluluk ile inanç ve manevi faktörler arasında güçlü ve pozitif yönlü bir ilişki bulunmaktadır (Moghaddam, 2008). Myers, Diener ve Seligman tarafından dini aktivitelere katılımın yüksek olduğu durumlarda bireylerin mutluluk düzeyinin de yüksek olduğu öne sürülmüştür (Myers & Diener, 1995; Diener & Seligman, 2004).

Florea ve Caudill 2014 yılında, mutluluk, din ve ekonomik geçiş üzerine kaleme aldığı makalede, dinin mutluluk üzerinde önemli bir faktör olduğunu vurgulamıştır. Daha önce Lelkes'in (2006) Macaristan hanehalkı araştırmasındaki bulgulardan bahsedilmiş, kendini dindar olarak ifade eden insanların diğerlerine göre daha mutlu olduğu bulgusu test edilmeye çalışılmış ve bu durumun diğer geçiş ekonomisi ülkeleri olan Bulgaristan, Çekya, Slovakya ve Polonya da benzer şekilde gözlemlendiği belirtilmiştir (Florea & Caudill, 2014).

Literatürde genel olarak din ve inanç ile mutluluk arasında doğrusal bir ilişki olduğu savunulsa da bazı araştırmalarda böyle bir ilişkinin olmadığı iddia edilmiştir. Örneğin, dindar, agnostik ve ateist katılımcılardan oluşan bir örneklem üzerinde yapılan bir çalışmada; dindarların dindar olmayanlardan daha mutlu olmadığı, yani dindarlık ile mutluluk arasında bir ilişkinin bulunmadığı öne sürülmüştür (Sillick, vd.; 2016).

Türkiye’de Beyaz ve Kaldık tarafından 2018 yılında yapılan “*Üniversite Gençliğinde Dindarlık ve Mutluluk İlişkisi: Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Örneği*” isimli araştırmada insanların gündelik yaşamlarında sahip oldukları dindarlık ve mutluluk seviyeleri arasındaki ilişkiyi incelemek üzere Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesinde eğitim gören 393 öğrenciye *Oxford Mutluluk Ölçeği* ve *Münchener Motivasyonel Dindarlık Envanteri* uygulanmıştır. Çalışma sonucunda, bireylerin dindarlık düzeyleri ile mutluluk seviyeleri arasında pozitif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir. Çalışmada bir kişinin dindarlık seviyesindeki her bir birimlik artış, mutluluk seviyelerinde yaklaşık %32'lik bir artışla ilişkilendirilmektedir. Yazarlar, modern yaşamın, insanlara birçok fırsat sunmasına rağmen, genellikle huzur ve mutluluğu sağlamada yetersiz kaldığını ve bu yüzden, modern yaşamın bu boşluğu doldurmak için alışveriş, eğlence, seyahat, alkol, uyuşturucu

ve cinsellik gibi suni mutluluk kaynakları geliştirdiğini ancak, bu kaynaklar genellikle yeterli bulunmadığını düşünmektedir. İnsanı diğer canlılardan ayıran inanç ihtiyacının, bu boşluğu doldurmak için en önemli araçlardan biri olduğunu belirtmişlerdir (Beyaz & Kaldık, 2018).2019 yılında Karşlı tarafından yapılan Psikolojik İyi Oluş ve Dindarlık İlişkisi: Trabzon İlahiyat Örneği başlıklı makalede Trabzon Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde öğrenim görmekte olan yaşları 18-37 arasında değişen 358'i kadın ve 151'i erkek toplam 509 kişiye anket yapılarak dindarlık ve psikolojik/öznel iyi oluş arasındaki ilişki ölçülmüştür. İyi oluş kavramının insanlar ile uyum, öz saygı, özgüven, mutluluk, yaşamsal sorunlarla başa çıkabilme ve hayatta anlam bulma gibi anlamlarla açıklandığı öğrencilere bildirilmiştir. Araştırmanın sonuçlarına göre, dışadönüklük, içsel dini motivasyon ve dini şuurla psikolojik/öznel iyi oluş arasında pozitif ilişkiler bulunmuştur (Karşlı, 2019).

2022 yılında İlyas Pür tarafından yazılan Üniversite Öğrencilerinde Dindarlık ve Psikolojik İyi Oluş Arasındaki İlişkinin İncelenmesi başlıklı makalede Mersin Üniversitesi'nin farklı bölümlerinde öğrenim görmekte olan 382 kişiye anket yapılarak bazı demografik değişkenler ile psikolojik iyi oluş ve dinî yaşayış arasındaki ilişkilere bakılmış daha sonra ise psikolojik iyi oluş ile dinî yaşayış arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Bu çalışmada kız öğrencilerin psikolojik iyi oluş ve dindarlık seviyelerinin erkek öğrencilerden anlamlı derecede yüksek çıktığı bulunmuştur. Öğrencilerin yaş ve gelir değişkenleri ile dindarlık ve psikolojik iyi oluş düzeyleri arasında manidar bir ilişkiye ulaşılmamıştır. Yazara göre dindarlık, olumsuz davranışları yasaklamakta bunun yerine umut, güven, sabır, hoşgörü ve empati gibi olumlu duyguları geliştirmekte ve psikolojik iyi oluşa katkıda bulunmaktadır (Pür, 2022)

Din ve inancın mutluluk üzerindeki etkilerini anlamak, kültürler arası farklılıkları ve bireysel deneyimleri göz önünde bulundurmaya gerektirir. Dini inançlar, bir kişinin yaşam tarzını, değerlerini ve hatta kişisel mutluluk tanımlarını etkileyebilir. Bu nedenle, din ve inancın mutluluk üzerindeki rolünü anlamak için çoklu bakış açıları ve disiplinler arası bir yaklaşım benimsemek önemlidir.

Din, inanç ve mutluluk arasındaki ilişki, çok çeşitli araştırmalarla incelenmiş ve genel olarak dinin bireylerin mutluluğunu olumlu yönde etkilediği belirtilmiştir. Dini faaliyetlere katılımın ve dindarlık düzeyinin artmasıyla genellikle mutluluk düzeyinde bir

yükselme gözlemlenmiştir. Din, anlam ve amaç sağlama yanında sosyal destek ve topluluk bağlarını güçlendirme potansiyeli sunarak stresle başa çıkma ve yaşamın zorluklarıyla mücadelede önemli bir rol oynar. Fakat, bu ilişki karmaşık ve çok yönlüdür ve her bireyin dini deneyimleri farklı olduğundan, dinin etkileri de bireyden bireye değişiklik gösterebilir. Bazı araştırmalar, dinin mutluluğu olumlu yönde etkilediğini savunurken, diğerleri bu ilişkinin belirgin olmadığını iddia etmektedir. Bununla birlikte, dinin insan psikolojisi ve mutluluğu üzerindeki etkisi, literatürde genellikle olumlu yönde kabul edilmektedir. Dinin, modern yaşamın getirdiği boşluğu doldurmak için önemli bir araç olduğu ve bireylerin psikolojik iyi oluşunu artırdığı görülmektedir. Bu bulgular, din ve inanç üzerine yapılan araştırmaların, insan mutluluğunu anlamak ve artırmak için önemli bir kaynak olduğunu göstermektedir. Sonuç olarak, din ve inanç, bireylerin hayatlarını zenginleştiren ve anlam katan önemli unsurlardır. Lakin, mutluluk üzerindeki etkileri kişiden kişiye değişebilir ve bu konudaki araştırmaların derinleştirilmesi, daha kapsamlı ve genel geçer anlayışlar elde etmemize yardımcı olabilir.

2.2.13. Mutluluk ve İktisat İlişkisi Genel Değerlendirmesi

Bu bölümde iktisadi faktörlerin, bireylerin ve toplumların mutluluğunu nasıl etkilediğini anlamaya odaklanılmıştır. Kapsamlı mutluluk ekonomisi literatürü bireylerin iktisadi kararlarını sadece maddi kazançlarına dayanarak değil, aynı zamanda duygusal ve psikolojik refahlarını da göz önünde bulundurduğunu belirtmektedir. Bu itibarla, hükümet ve politika yapıcılarının, iktisat politikalarını uygularken, geleneksel iktisadi yaklaşımların ötesine geçerek, bireylerin sadece maddi refahlarını değil, aynı zamanda duygusal ve psikolojik refahlarını da göz önünde bulundurması gerektiği görülmektedir. Bölümde, gelir ve mutluluk arasındaki ilişki ele alınarak, ekonomik büyüme, milli gelir ve mutluluk arasındaki bağlantılar incelenmiştir. Ayrıca, "Easterlin Paradoksu" başlığı altında, gelirdeki artışın mutluluk artışının sınırları ve koşulları tartışılmıştır. Diğer alt başlıklarda ise ekonomik faktörlerin mutluluk üzerindeki etkileri daha detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Bunun yanı sıra, hükümet politikalarının, kurumların, demografik faktörlerin ve dini inançların mutluluk üzerindeki rolü de incelenmiştir.

Ekonomik büyüme, milli gelir, tüketim alışkanlıkları, gelir dağılımı gibi iktisadi faktörlerin insanların mutluluğu üzerindeki etkileri son yıllarda giderek artan bir ilgi odağı haline gelmiştir. İktisat biliminin geleneksel olarak sadece materyal refahı ölçtüğü

düşünülse de, günümüzde iktisatçılar insanların yaşam kalitesi ve mutluluğunu anlamak için daha geniş bir bakış açısı benimsemektedir. Ekonomik büyümenin ve milli gelirin insanların mutluluğunu artırdığı genel bir kabul görmektedir. Ancak, bu etki karmaşıktır ve tek başına gelir artışının mutluluk artışına yol açmadığı durumlar da mevcuttur. Gelir artışının mutluluğu etkileyebilmesi için gelirin belirli bir seviyenin üzerinde olması ve temel ihtiyaçların karşılanmış olması gerekmektedir. Ayrıca, gelir dağılımının adil olması da mutluluk üzerinde olumlu bir etkiye sahiptir. Tüketim alışkanlıkları ve tasarruf etmenin mutluluk üzerindeki etkileri de incelenen konular arasındadır. Aşırı tüketim ve borçlanma, kısa vadede mutluluk artışına yol açabilirken, uzun vadede finansal güvencesizlik ve stres gibi olumsuz sonuçlar doğurabilir. Tasarruf etmek ise gelecek kaygılarını azaltarak mutluluk düzeyini artırabilir. Gelir dağılımının adil olması, toplumun genel mutluluk düzeyini artırabilir. Gelir eşitsizliği arttıkça, toplumun bütününde mutluluk düzeyinde bir düşüş gözlemlenebilir. Bu nedenle, hükümetlerin gelir dağılımını düzenleyici politikaları ve sosyal yardım programları mutluluğu artırıcı etkiye sahip olabilir. Kurumların etkinliği, toplumun genel mutluluk düzeyini etkileyen önemli bir faktördür. İyi işleyen bir adalet sistemi, güçlü bir eğitim sistemi ve etkili bir sağlık hizmetleri ağı, mutlu bir toplumun temelini oluşturabilir. Ayrıca, demografik faktörlerin (yaş, cinsiyet, eğitim seviyesi vb.) mutluluk üzerindeki etkileri de göz ardı edilmemelidir. Örneğin, eğitim seviyesi arttıkça ve iş güvencesi sağlandıkça, genellikle mutluluk düzeyi de artış gösterir.

Tablo 2.3. İktisadi Kavramların Mutlulukla İlişkisi ve Literatürdeki Sonuçları

	Değerlendirme	Ulaşılan Sonuçlar
Ekonomik Büyüme, Milli Gelir ve Mutluluk	Ülke ekonomilerinin büyümesi ile mutluluk düzeyleri arasındaki ilişkiler incelenmektedir.	Ekonomik büyüme ve milli gelir düzeyi ile toplumun genel mutluluk düzeyi arasında karmaşık bir ilişki bulunmaktadır.
Tüketim ve Mutluluk	Tüketim alışkanlıklarının mutluluk düzeyleri üzerindeki etkileri değerlendirilmektedir.	Tüketim alışkanlıklarının dikkatli bir şekilde yönetilmesi, mutluluk düzeyini olumlu yönde etkiler.
Tasarruf ve Mutluluk	Tasarrufun bireyin geleceğe yönelik güvenlik hissiyatını artırabileceği ve yaşam	Tasarruf etmek, bireyin motivasyonunu artırarak yaşamındaki anlamı güçlendirir.

	memnuniyetini etkileyebileceği belirtilmektedir.	
Gelir Dağılımı ve Mutluluk	Gelir dağılımının bireylerin mutluluk düzeyleri üzerindeki etkileri değerlendirilmektedir.	Gelir dağılımının adil bir şekilde sağlanması, toplumun genel mutluluk düzeyini artırır.
Hükümet Politikaları ve Mutluluk	Hükümet müdahalelerinin mutluluk üzerindeki rolü incelenmektedir.	Hükümet politikalarının sosyal refahı artırmaya yönelik olması, genel mutluluk düzeyini yükseltir.
Kurumlar ve Mutluluk	Kurumların mutluluk üzerindeki etkileri değerlendirilmektedir.	Sağlam ve güvenilir kurumlar, bireylerin mutluluk düzeyini olumlu yönde etkiler.
Demografik Yapı ve Mutluluk	Demografik faktörlerin mutluluk üzerindeki etkileri incelenmektedir.	Yaş, cinsiyet, medeni durumdaki değişikliklerin, bireylerin mutluluk düzeylerini etkileyebileceği gözlemlenmiştir.
Din, İnanç ve Mutluluk	Dini inançların mutluluk üzerindeki rolü ele alınmaktadır.	Dini inançların bireylerin mutluluk düzeylerini etkileyeceği belirtilmektedir.
İstihdam, İşsizlik, Enflasyon ve Mutluluk	İş piyasasındaki durumun bireylerin mutluluğunu nasıl etkilediği incelenmektedir.	İstihdamın artması ve işsizliğin azalması, genel mutluluk düzeyini olumlu yönde etkiler.
Kişisel Gelir ve Mutluluk	Bireylerin gelir düzeyi ile mutluluk arasındaki ilişki literatürden hareketle açıklanmaktadır.	Kişisel gelirin artması, bireylerin mutluluk düzeyini artırır.

Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 2.3'te, ekonomik büyüme, tüketim alışkanlıkları, tasarruf, gelir dağılımı, hükümet politikaları, kurumlar, demografik yapı, din ve inanç, istihdam, işsizlik, enflasyon ve kişisel gelir gibi çeşitli iktisadi faktörlerin insan mutluluğu üzerindeki etkileri değerlendirilmektedir. Öncelikle, ekonomik büyüme ve milli gelir düzeyinin insanların mutluluk düzeyleri üzerinde karmaşık bir etkisi olduğunu görüyoruz. Yüksek bir milli gelir seviyesi bazen mutluluğu artırabilirken, bazı durumlarda bu ilişki belirsiz olabilir. Tüketim alışkanlıkları ve tasarruf, bireylerin finansal güvenlik hissini artırarak mutluluğu olumlu yönde etkileyebilir. Gelir dağılımının adil bir şekilde sağlanması, toplumun genel mutluluk düzeyini artırabilirken, hükümet politikalarının sosyal refahı artırmaya yönelik olması da mutluluğu etkileyebilir. Kurumların sağlam ve güvenilir olması, bireylerin mutluluğunu artırabilirken, demografik faktörlerin de mutluluk üzerinde etkisi bulunmaktadır. Örneğin, yaş, cinsiyet ve medeni durumdaki değişiklikler, bireylerin mutluluk düzeylerini etkileyebilir. Dini inançlar da mutluluk üzerinde önemli bir rol oynayabilir. Dini faaliyetlere katılımın ve dindarlık düzeyinin artması, genellikle mutluluk düzeyinde bir yükselmeye ilişkilendirilir. İstihdam durumu, işsizlik ve enflasyon gibi ekonomik faktörlerin de insan mutluluğu üzerinde etkileri bulunmaktadır.

İşsizlik oranının düşmesi ve istihdamın artması, genel mutluluk düzeyini olumlu yönde etkileyebilir. Son olarak, kişisel gelir düzeyinin artması, bireylerin mutluluk düzeyini artırabilir. Bu faktörlerin bir araya gelmesi, insan mutluluğunu etkileyen karmaşık bir ağ oluşturur. İktisat ve mutluluk ilişkisi, sosyal bilimlerin farklı alanlarında incelenmekte ve bu çalışmalar, toplumların mutluluk seviyelerini anlamak ve artırmak için önemli bir yol haritası sunmaktadır.

İktisat ve mutluluk arasındaki ilişki çok önemli olsa da tek bir faktöre indirgenemez. İnsanların mutluluğunu etkileyen birçok farklı faktör bulunmaktadır ve bu faktörler birbirleriyle etkileşim içindedir. Bu nedenle, mutluluğu anlamak ve artırmak için multidisipliner bir yaklaşım benimsenmesi önemlidir. Mutluluk ve iktisat ilişkisi üzerine yapılan araştırmalar hem akademisyenler hem kamu sektörü hem de özel sektör için önem arz etmektedir. Bu bağlamda geleneksel iktisadi yaklaşımların ötesine geçerek, bireylerin maddi refahlarının yanı sıra duygusal ve psikolojik refahlarını da göz önünde bulundurmanın gerekliliğini ortaya koymaktadır.

2.3.Mutluluk Ekonomisi ile İlgili Veri Tabanları, Ölçüm Yöntemleri ve Raporlar

Bu bölümde mutluluk ekonomisi ile ilgili veri tabanları, ölçüm yöntemleri ve raporlar, mutluluğun multidisipliner bir konu olduğu göz önünde bulundurularak ayrıntılı bir şekilde ele alınacaktır. Mutluluk, sosyal bilimlerde, psikolojide ve son dönemlerde özellikle de ekonomi alanında yoğun bir ilgi görmektedir ve günümüzde pek çok akademik çalışma, bu kavramın anlaşılması ve ölçülmesi üzerine odaklanmıştır.

Veri tabanları, mutluluğun çeşitli boyutlarını incelemek için kullanılan önemli kaynaklardır. Veri tabanları mutlulukla ilgili çeşitli sosyal ve ekonomik göstergeleri içerir ve ülkelerin, bölgelerin veya toplumların mutluluk düzeylerini karşılaştırmak için kullanılabilir. Özellikle *Dünya Mutluluk Raporu* gibi uluslararası ölçekte yayınlanan veri tabanları, akademisyenler, politika yapıcılar ve karar vericiler için önemli rehberlik kaynakları olarak kabul edilir.

Bu kapsamda, tez çalışmasında kullanılan Cantril Ladder (Merdiven Ölçeği) verisi başta olmak üzere, mutluluğu ölçmeye yönelik veri kaynaklarının yapısı, kapsamı ve güvenilirliği hakkında bilgi verilmesi; sonraki bölümlerde yürütülecek ampirik analizler

açısından hem teorik tutarlılığı sağlamakta hem de yöntembilimsel bir zemin oluşturmaktadır. Bu başlık altında yer alan içerikler, tezde kullanılan bağımlı değişkenin (mutluluk düzeylerinin) ne şekilde toplandığı, hangi bağlamda yorumlandığı ve nasıl analiz edildiği konusunda okuyucuya açık bir referans sunmaktadır.

Mutluluğun ölçümü için kullanılan farklı yöntemler ve anketler de bu bölümde ele alınacaktır. Bu ölçüm yöntemleri, bireylerin subjektif mutluluk düzeylerini değerlendirmek için kullanılabilecek anket formlarını içerir. Bireyin kendini sorgulayıp analiz ettiği *Öz değerlendirme anketleri (self assessment surveys)*, *yaşam memnuniyeti ölçekleri (life satisfaction scales)* ve *duygu durumu değerlendirmeleri (mood assessments)* gibi farklı ölçümler, mutluluk düzeylerinin tespitinde yaygın olarak kullanılmaktadır.

Söz konusu ölçüm araçlarının tanıtılması, sadece literatürel bilgilendirme değil; aynı zamanda bu çalışmada kullanılan verinin seçimi, güvenilirliği ve uluslararası karşılaştırmalara uygunluğu açısından da gerekçelendirme işlevi görmektedir. Özellikle Cantril Ladder'ın küresel ölçekte yaygın kullanımı ve Gallup World Poll gibi güvenilir kaynaklarca toplanıyor olması, çalışmanın ampirik güvenilirliğini artırmaktadır.

Mutlulukla ilgili yayınlanan raporlar da bu bölümde incelenecektir. Bu raporlar, mutluluk düzeylerinin ve mutluluğu etkileyen faktörlerin analizini sunarak, mutluluğun toplumlar ve ülkeler arasında nasıl değişebileceği konusunda çeşitli görüşler sağlamaktadır. Bu tür raporlar, toplumların refahını artırmak ve politikaları geliştirmek açısından politika yapıcılar için önemli bir yol gösterici olarak hizmet edebilir.

Ayrıca bu raporlar, tezde analiz edilen ülkelerin zaman içindeki mutluluk eğilimlerinin tarihsel bağlamda nasıl şekillendiğine dair karşılaştırmalı yorumlara zemin hazırlamakta; bu yönüyle teorik temelden ampirik bulgulara köprü kuran bir rol üstlenmektedir.

2.3.1. Dünya Mutluluk Veritabanı

Dünya Mutluluk Veritabanı (World Database of Happiness), Hollanda Rotterdam Erasmus Üniversitesi'nde yer alan Mutluluk Ekonomisi Araştırma Kuruluşu (EHERO) tarafından yayınlanan ve aynı üniversiteden Prof. Tuut Veenhoven'in yönettiği bir veritabanıdır. EHERO, mutluluğun araştırıldığı bilimsel bir enstitüdür. Kurum,

mutluluğu kişinin bir bütün olarak hayatından aldığı "öznel zevk" olarak tanımlamaktadır (<https://worlddatabaseofhappiness.eur.nl>).

Dünya Mutluluk Veritabanı, 1984 yılında 580 sayfalık bir kitap olan Mutluluk Veri Kitabı (Conditions of Happiness) ile ortaya çıkmış ve geliştirilmeye devam edilmiştir. Veritabanı yıllar içinde Phillip Brands, Stephan Erdtmann, Ferry DeGroot, Henk DeHeer, Fredrik Radema ve Rebecca Rehorst ile birlikte geliştirilmiştir. Dünya Mutluluk Veritabanı, kâr amacı gütmeyen, akademik ve bilimsel bir proje olup, Rotterdam Erasmus Üniversitesi ve çeşitli akademik hibelerle finanse edilmektedir. Veritabanı çalışmalarının büyük bir kısmı gönüllüler tarafından yapılmaktadır. Mutluluk üzerine yapılan araştırmaların sürekli büyümesiyle birlikte veritabanına olan ilgi de artmaktadır (<https://worlddatabaseofhappiness.eur.nl>).

Veenhoven tarafından 2020 yılında yapılan bir çalışmada 2010-2019 yılları arasında ülkelerin ortalama mutluluk sıralaması araştırılmıştır. Bu çalışmaya göre ilk sıralarda Danimarka, Meksika, Kolombiya, İsviçre ve Finlandiya yer alırken son sıralarda Tanzanya, Burundi, Merkez Afrika Cumhuriyeti, Togo ve Güney Sudan yer almaktadır. Türkiye ise, 160 ülke arasından 94. sırada yer almaktadır. Türkiye’de 2018 yılında yapılan araştırmaya göre, katılımcıların %17,5’i kendilerini çok mutlu hissettiğini, %56,5’i yeterince mutlu hissettiğini, %21,3’ü pek mutlu olmadığını, %4,5’i ise hiç mutlu olmadığını belirtmiştir (<https://worlddatabaseofhappiness.eur.nl/studies/world-values-survey-2022-study-al-2018-20371>).

Dünya Mutluluk Veritabanında paranın mutluluk için bir kriter olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Dünyanın en zengin ülkelerinden ABD, mutluluk sıralamasında 46. sırada yer almaktadır (<https://worlddatabaseofhappiness.eur.nl/rank-reports/satisfaction-with-life>). Veehoven yönettiği “*World Happiness Database*” (Dünya Mutluluk Veritabanı) adlı internet sitesinin dışında Journal of Happiness Studies (Mutluluk Araştırmaları) başlıklı süreli yayını çıkartmaktadır.

2.3.2. Duygu Tespiti Ölçeği

Duygu Tespiti Ölçeği (Affect Balance Scale), mutluluğun ölçümü genel olarak olumlu ve olumsuz duygularla ilgili kavramları araştırmayı içerir. Bu araştırmalarda, olumlu ve

olumsuz duygu durumlarını değerlendirmek için çeşitli ölçekler ve raporlama yöntemleri kullanılır (Tablo 2.4). Literatürde Bradburn Affect Balance Scale olarak da geçen “Duygu Tespiti Ölçeği” 1969 yılında Norman Bradburn tarafından geliştirilmiş, ulusal ve uluslararası bağlamlarda yaşam kalitesinin belirli bileşenlerini ölçmek için kullanılan bir ölçü aracıdır. Pozitif ve negatif duyguları yansıtan beşer ifade içeren on soruluk bir mutluluk ölçeğidir.

Tablo 2.4. Duygu Tespiti Ölçeği Soruları

Son birkaç hafta içinde aşağıdaki duyguları hissettiniz mi?	
Olumlu Duygu Soruları	Olumsuz Duygu Soruları
Bir şeye karşı özellikle heyecanlı veya ilgili hissettiniz mi?	<i>Kendinizde uzun süren bir huzursuzluk hissettiniz mi?</i>
Birisi sizi yaptığınız bir şey için övdüğünde gurur duydunuz mu?	<i>Kendinizi çok yalnız ve diğer insanlardan uzak hissettiniz mi?</i>
Bir şey başardığınız için memnun oldunuz mu?	<i>Canınızın sıkıldığını hissettiniz mi?</i>
Kendinizi dünyanın tepesinde hissettiniz mi?	<i>Depresif veya çok mutsuz oldunuz mu?</i>
İşlerin yolunda gittiğini hissettiniz mi?	<i>Birisi sizi eleştirdiği için üzüldünüz mü?</i>

Kaynak: Bradburn, 1969.

Sorulara verilen cevaplar sadece "Evet" veya "Hayır" şeklinde ayırım yapılmadan sunulur. Bu sebeple duyguların derecelendirilmesi mümkün değildir. Pozitif duygular için, katılımcılar "Evet" dedikleri her soru için 1 puan alır. Negatif duygular için de aynı şekilde "Evet" dedikleri her soru için 1 puan alır. Genel denge puanı, negatif duygu puanının pozitif duygu puanından çıkarılmasıyla oluşturulur. Puanlar her bir bireyin mutluluk derecesini gösterir. Ölçeğin popülerliğinin en önemli nedeni, son derece kısa ve öz bir şekilde tasarlanmış olmasıdır.

Duygulanım dengesi ölçeğinin pozitif ve negatif skorları arasında bir ilişki bulunmamaktadır. Bu konu faktör analizleriyle ortaya konmuştur. Ancak, endeks oluşturulurken pozitif duygu skorlarından negatif duygu skorları çıkarılarak bir denge oluşturulmaktadır (Van Schuur & Kruijtbosch, 1995, s. 52). Bazı araştırmacılar, bu iki skalanın ayrı ayrı incelenmesinin mutluluğu anlamak için daha etkili olacağını savunmaktadır (Diener, Sandvik, & Pavot, 2009, s. 214). Öte yandan, bazı araştırmacılar dengelemenin (pozitif duygu-negatif duygu) bir anlamı olmadığını düşünmektedir. Bu

nedenle, dengeleme yerine pozitif duygu skoru ile tersine işaretli negatif duygu skorunun toplanması veya ölçeğin ayrı ayrı yorumlanması daha kullanışlı olabilir (Kim & Mueller, 2001; 292).

2.3.3. Dünya Değerler Araştırması

Dünya Değerler Araştırması (World Values Survey (DDA)) dünyanın farklı ülkelerindeki insanların değerleri, tutumları ve inançları hakkında yapılan, mutluluk ve yaşam memnuniyeti ile yakından ilgili bir sosyal bilim araştırmasıdır. Bu araştırma, insanların düşüncelerini ve değerlerini anlamak, sosyal değişimleri izlemek ve küresel toplumsal eğilimleri değerlendirmek amacıyla gerçekleştirilir.

DDA, 1981 yılından bu yana 5 yılda bir dünya çapında, düzenli olarak 120 ülke veya toplumu kapsayacak şekilde gerçekleştirilmektedir. Her ülke veya toplumdan 1000-3200 arasında katılımcı ile yapılmakta ve bu sayede toplumların sosyal ve kültürel değişimlerini analiz etmek için geniş bir veri setine dayanmaktadır. Dünya Değerler Araştırmasında hissedilen mutluluk sorusu deneklere "çok mutlu, oldukça mutlu, mutlu değil, hiç mutlu değil" ölçeğinde sorulmaktadır. Araştırma, katılımcılara ahlaki, siyasi, dini, ekonomik ve sosyal konular hakkında sorular sorarak, bireylerin değerlerini, tutumlarını ve inançlarını ölçmeyi amaçlar (Şeker, 2016, s. 65).

DDA, insanların değerlerindeki değişimleri ve toplumların nasıl dönüştüğünü anlamak için değerli bir kaynaktır. Bu araştırma, kültürler arası karşılaştırmalar yapmayı ve farklı toplumların değerlerindeki benzerlikleri ve farklılıkları keşfetmeyi mümkün kılar. Bu itibarla, politikaların etkilerini değerlendirmek, demokratik süreçleri anlamak ve toplumsal değişimleri izlemek için önemli bir araç olarak kullanılmaktadır. Dünya Değerler Araştırması'ndan elde edilen sonuçlara göre, Türkiye'de kendini mutlu hissedilen insanların oranı sırasıyla 1990-1994 döneminde %81, 1995-1998 döneminde %88, 2005-2009 döneminde %86, 2010-2014 döneminde %84, 2017-2020 döneminde ise %85 düzeyindedir (<http://www.worldvaluessurvey.org>).

2.3.4. Oxford Mutluluk Envanteri ve Oxford Mutluluk Ölçeği

Oxford Mutluluk Envanteri (Oxford Happiness Inventory-OME), Argyle, Martin ve Crossland (1989) tarafından geliştirilmiş ve mutluluğun sosyal-psikolojik doğasının iyi

düşünülmüş bir anlayışını yansıtmak için tasarlanmış bir ölçüdür. OME'ye göre mutluluk, üç ana psikolojik bileşenden oluşan bir kavram olarak tasarlanmıştır. Bunlar; (i) Olumlu etki veya neşenin sıklığı ve derecesi, (ii) belirli bir dönem boyunca hissedilen ortalama memnuniyet düzeyi ve (ii) endişe ve depresyon gibi olumsuz duyguların yokluğu olarak belirlenmiştir (Argyle, Martin & Crossland, 1989).

OME, 1980'lerin sonunda Oxford Üniversitesi Deneysel Psikoloji Bölümü'nde kullanım için geniş kapsamlı bir mutluluk ölçüsü olarak tasarlanmıştır. Ölçeğin geliştirilmesi ve bazı özellikleri Argyle, Martin ve Lu (1995) tarafından incelenmiştir. OME'nin tutarlı davranış sergilediği İngiltere'de (Furnham & Brewin, 1990; Joseph & Lewis, 1998), İspanya'da (Sanchez, 1994) ve ABD'de (Valiant, 1993) kullanılarak kanıtlanmıştır. OME, Avustralya, Kanada, İngiltere ve ABD'deki öğrencileri karşılaştırmak için kültürler arası olarak da kullanılmıştır (Francis, Brown, Lester & Philipchalk, 1998). Tayvan'da kullanılan Çince Mutluluk Envanteri'nin temelini oluşturmuştur (Lu & Shih, 1997).

OME, 29 maddeden oluşarak, her maddede katılımcılara altı ifade arasında seçim yapma imkânı sunarak bu tanımları işlevsel hale getirir. Her sette, dört ifade mutluluğun aşamalarını yansıtmak için tasarlanmıştır: mutsuz veya hafif depresif (0), düşük bir mutluluk seviyesi (1), yüksek bir mutluluk seviyesi (2) ve çılgınlık (3). Mutluluk puanı, kontrol edilen 29 maddenin değerlerinin toplamı olarak hesaplanır. Bu puan, tüm 29 maddenin mutsuz veya hafif depresif seçeneklerini işaretleyen bireyler için 0 olarak belirlenirken, 29 maddenin hepsini çılgınlık yani aşırı mutlu düzeyinde işaretleyen bireyler için 87'ye kadar uzanır. Oxford Mutluluk Envanterinden bir örnek madde, aşağıdaki dört aşamayı sunar: Mutlu değilim (mutsuz veya hafif depresyon belirtileri), oldukça mutluyum (düşük mutluluk seviyesi belirtileri), çok mutluyum (yüksek mutluluk seviyesi belirtileri) ve inanılmaz mutluyum (çılgınlık belirtileri).

OME'de kullanılan 29 madde, Beck Depresyon Envanteri'nin (Beck, Ward, Mendelson, Hock ve Erbaugh, 1961) 21 maddesini tersine çevirerek ve başlangıçtaki 21 maddenin kapsamadığı mutluluğun tanımındaki diğer yönleri kapsayan 11 ek madde ekleyerek geliştirilmiş ve seçilmiştir. Ölçek geliştirme sürecinde bu 32 maddenin üçü daha sonra çıkarılmıştır.

OME’de mutluluk, olumlu duygulanım, yaşam doyumu düzeyi ve olumsuz duyguların azlığı gibi üç temel bileşenden oluşmaktadır. Bu tanım, Argyle ve diğerleri tarafından belirlenmiştir. Envanter, iyi psikometrik özelliklere sahip olmasına rağmen, uygulamada zaman alıcı olması nedeniyle, 2002 yılında Argyle ve Hills tarafından yeniden gözden geçirilmiştir.

Argyle ve Hills (2002) tarafından gözden geçirilen "Oxford Mutluluk Ölçeği-OMÖ" (Oxford Happiness Questionnaire), 29 sorudan oluşan bir ölçme aracıdır. Bu ölçekte katılımcılardan, aşağıdaki soruları 1-Kesinlikle Katılmıyorum, 2-Kısmen Katılmıyorum, 3-Katılmıyorum, 4-Katılıyorum, 5-Kısmen Katılıyorum, 6-Kesinlikle Katılıyorum şeklindeki 6'lı Likert ölçeği üzerinden cevap vermeleri istenmektedir. Bahsi geçen 29 soru şu şekildedir.

1. Kendimle ilgili memnun değilim. (T)
2. Diğer insanlara yoğun bir ilgim var.
3. Hayatın çok ödüllendirici olduğunu hissediyorum.
4. Hemen hemen herkese karşı çok sıcak duygular besliyorum.
5. Nadiren dinlenmiş hissederek uyanırım. (T)
6. Gelecek konusunda iyimser değilim. (T)
7. Çoğu şeyi eğlenceli bulurum.
8. Kendimi her zaman adamış ve ilgili olarak düşünürüm.
9. Hayat güzeldir.
10. Dünyanın iyi bir yer olduğunu düşünmüyorum. (T)
11. Çokça gülerim.
12. Hayatımdaki her şeyden oldukça memnunum.
13. Çekici göründüğümü düşünmüyorum. (T)
14. Yapmak istediğim şeylerle yaptıklarım arasında önemli bir boşluk var. (T)
15. Çok mutluyum.
16. Bazı şeylerde güzellik bulurum.

17. Her zaman başkaları üzerinde neşeli bir etkiye sahibim.
18. Yapmak istediğim her şeye zaman ayırabilirim.
19. Hayatımın kontrolü özellikle bende değil gibi hissediyorum. (T)
20. Her şeyin üstesinden gelebileceğimi hissediyorum.
21. Zihinsel olarak tamamen uyanık hissediyorum.
22. Sık sık neşeli ve coşkuluymdur.
23. Karar vermek kolay değildir. (T)
24. Hayatımda özel bir anlam ve amaç hissetmiyorum. (T)
25. Çok fazla enerjiye sahip olduğumu hissediyorum.
26. Olaylar üzerinde genellikle iyi bir etki bırakırım.
27. Diğer insanlarla eğlenmem. (T)
28. Kendimi sağlıklı hissetmiyorum. (T)
29. Geçmişle ilgili belirgin mutlu anılarım yok. (T)

Soruların sonunda (T) belirteci puanlamanın ters şekilde yapılması gerektiğini göstermektedir. Örneğin T belirteci olan bir soruya “1” verildiyse son aşamada skor hesaplanırken bu soru “6” olarak değiştirilecektir. “2” verilen bir soru “5”, “3”ü “4” olarak, “4”ü “3” olarak, “5”i “2” olarak ve “6”yı “1” olarak değiştirmek gerekmektedir. Verilen tüm cevaplar 1-6 arası puanlandırılacak ve hepsi toplanarak 29’a bölündüğünde kişi için mutluluk skoru elde edilecektir. Hesaplama sonucunda elde edilecek skorların anlamları aşağıdaki şekildedir.

1-2: Mutlu değil. Eğer dürüstçe cevapladınız ve çok düşük bir puan aldıysanız, muhtemelen kendinizi ve durumunuzu gerçekten olduğundan daha kötü görüyorsunuz demektir.

2-3: Biraz mutsuz.

3-4: Özellikle mutlu ya da mutsuz değil. 3,5 puan, mutlu ve mutsuz cevapların tam sayısal ortalaması olacaktır. Yukarıda bahsedilen bazı egzersizler, bilimsel çalışmalarda test

edilmiş ve insanları kalıcı olarak daha mutlu yapma konusunda etkili olduğu gösterilmiştir.

4: Biraz mutlu ya da orta düzeyde mutlu. Memnun. Bu, ortalama bir insanın aldığı puan.

4-5: Oldukça mutlu; gayet mutlu.

5-6: Çok mutlu. Mutlu olmanın sadece iyi hissetmekle kalmayan faydaları vardır. Sağlık, daha iyi evlilikler ve hedeflerinize ulaşma gibi faydalarla ilişkilidir.

6: Çok fazla mutlu. Son araştırmalar bu skorun iş hayatında veya okulda iyi performansı olumsuz şekilde etkilediğini göstermektedir.

Kaynak: http://www.blake-group.com/sites/default/files/assessments/Oxford_Happiness_Questionnaire.pdf

OMÖ'nün kısa formu, Tayfun Doğan ve Nesrin Çötök (2011) tarafından 2011 yılında Türkçeye uyarlanmıştır (Doğan ve Üçok, 2011). Ölçeğin geçerliliği, benzer ölçeklerle ilişkisi test edilerek değerlendirilmiştir. Bu değerlendirme kapsamında, OMÖ'nün kısa formu ile Zung Depresyon Ölçeği, Yaşam Doyumu Ölçeği ve Yaşam Yönelimi Testi uygulanmıştır. Bu çalışmada elde edilen bulgular, OMÖ'nün kısa Türkçe formunun Zung Depresyon Ölçeği ile beklenen şekilde negatif, Yaşam Doyumu Ölçeği ve Yaşam Yönelimi Testi ile ise pozitif yönlü ilişkili olduğunu göstermiştir. Yapılan analizler sonucunda, ölçeğin kısa Türkçe formunun geçerliliği kanıtlanmıştır.

2.3.5. Dünya Mutluluk Raporu

Dünya Mutluluk Raporu -DMR (World Happiness Report), Sürdürülebilir Kalkınma Çözümleri Ağı (Sustainable Development Solutions Network- SDSN) tarafından her yıl düzenli olarak yayımlanan ve Gallup World Poll Data organizasyonu tarafından desteklenen bir rapordur. Bu rapor, dünya genelindeki ülkelerin mutluluk seviyelerini ve mutluluğu etkileyen faktörleri değerlendirmeyi amaçlayan kapsamlı bir çalışmadır. İlk olarak 2012 yılında yayımlanan rapor, o tarihten itibaren dünya çapında büyük bir ilgi ve önem kazanmıştır (<https://worldhappiness.report/about>).

DMR, ülkelerin mutluluk sıralamasını belirlemek için "Canlı Yaşam Değerlendirmesi" (Cantril Ladder) olarak da bilinen bir yöntem kullanır. Katılımcılara kendi yaşamlarını bir merdivenin basamaklarına benzetmeleri istenir. En üst basamak en mutlu oldukları, en alt basamak ise en mutsuz oldukları noktayı temsil eder. Bu yöntemde, katılımcılara kendilerini 0 ila 10 arasında bir merdivende konumlandırmaları istenir ve 10 en yüksek mutluluk seviyesini, 0 ise en düşük mutluluk seviyesini temsil eder.

Dünya Mutluluk Raporu, uluslararası bir ekip tarafından hazırlanmaktadır ve genellikle çeşitli üniversiteler, araştırma enstitüleri ve uzmanlar tarafından desteklenmektedir. Raporda kullanılan veriler, çeşitli kaynaklardan elde edilen anketler, anketler ve diğer ölçümler üzerine dayanmaktadır. Ayrıca, sosyal ve ekonomik faktörlerin yanı sıra kültürel ve çevresel faktörler de mutluluk seviyelerini etkileme açısından incelenir.

Dünya Mutluluk Raporu, ülkeleri mutluluk açısından sıralarken ekonomik göstergeler, siyasi özgürlükler, güçlü toplumsal ilişkiler, yolsuzluk karşıtı önlemler, sağlık, güvenlik, iş güvenliği ve aile ilişkileri gibi faktörleri dikkate alır. Rapor, mutlulukla ilgili önemli faktörler arasında kişinin güvenebileceği arkadaşlarının varlığını ve yaşamla ilgili seçimlerde özgürlüğe sahip olmasını vurgular. Aşağıdaki tabloda raporda yer alan bağımsız değişkenler ve açıklamaları yer almaktadır.

Dünya Mutluluk Raporu, ülkelerin mutluluk düzeylerini değerlendirirken çeşitli bağımsız değişkenleri kullanır. Bu bağımsız değişkenler, ülkelerin mutluluk düzeylerini etkileyen sosyal, ekonomik ve çevresel faktörleri içermektedir. İşte Dünya Mutluluk Raporu'nda kullanılan bazı önemli bağımsız değişkenler şunlardır:

Milli Gelir: Milli gelir, bir ülkenin toplam ekonomik üretiminin kişi başına düşen miktarını ifade eder. Bu, bir ülkenin ekonomik refahını ve yaşam standardını değerlendirmek için temel bir göstergedir. Milli gelir, genellikle bir yıl içinde üretilen mal ve hizmetlerin toplam değerini temsil eden Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYİH) verileri üzerinden hesaplanır ve nüfusla bölünerek kişi başına düşen milli gelir elde edilir. Milli gelirin yüksek olması, genellikle bir ülkenin ekonomik gücünü ve refahını yansıtır. Daha yüksek milli gelire sahip olan ülkeler, genellikle daha gelişmiş altyapıya, sağlık hizmetlerine, eğitim olanaklarına ve sosyal güvenliğe sahiptirler. Bu da genellikle yaşam kalitesinin daha yüksek olduğu anlamına gelir.

Sağlık: Ülkedeki sağlık durumu, özellikle yaşam beklentisi gibi faktörler dikkate alınır. Sağlıklı bir yaşam sürme süresine sahip olan ülkelerde mutluluk düzeyleri daha yüksek olabilir.

Siyasi Özgürlükler: Ülkelerdeki siyasi özgürlükler, demokrasi ve insan hakları gibi faktörler değerlendirilir. Demokratik özgürlüklere sahip ülkelerde insanların yaşam memnuniyeti genellikle daha yüksek olabilir.

Sosyal Destek: Toplumdaki sosyal destek ağlarının gücü ve varlığı incelenir. Sosyal destek, insanların aileleri, arkadaşları ve komşuları gibi ilişkileri aracılığıyla destek alabilme ve sosyal bağlantılar kurabilme yeteneğini ifade eder.

Yolsuzluk Karşıtı Önlemler: Yolsuzluk düzeyi ve bu konuda alınan önlemler değerlendirilir. Daha düşük yolsuzluk düzeyine sahip ülkeler, genellikle daha yüksek mutluluk düzeylerine sahip olabilir.

Güvenlik: Ülkedeki güvenlik seviyesi, iç huzur ve dış tehditlerin varlığı incelenir. Daha güvenli ülkelerde yaşayan insanlar genellikle daha mutlu olabilir.

İş Güvenliği: İş ortamındaki güvenlik ve çalışma koşulları göz önünde bulundurulur. İş güvenliğine sahip olan ülkelerde çalışanların mutluluk düzeyleri artabilir.

Aile İlişkileri: Aile içindeki ilişkiler ve aile desteği incelenir. Sağlıklı ve destekleyici aile ilişkilerine sahip ülkelerde mutluluk düzeyleri yüksek olabilir.

Pozitif Etkiler: Sağlık hizmetleri ve eğitim, sosyal destek ağı ve çevresel kalite gibi belirleyiciler pozitif etkileri oluşturmaktadır.

Negatif Etkiler: Gelir eşitsizliği, işsizlik ve ekonomik belirsizlik, sağlık sorunları, sosyal sorunlar, doğal afetler ve çevresel sorunlar gibi durumlar negatif etkileri oluşturur.

Bu bağımsız değişkenler, Dünya Mutluluk Raporu'nda kullanılan çeşitli veri kaynaklarından elde edilen verilerle analiz edilir ve ülkelerin mutluluk düzeylerini sıralamak ve karşılaştırmak için kullanılır. Bu sayede, mutluluk düzeyini etkileyen farklı faktörlerin anlaşılması ve politika yapıcılar için rehberlik sağlanması amaçlanır.

Raporda ele alınan temel konulardan bazıları şunlardır:

Mutluluk Endeksi: Ülkelerin mutluluk sıralaması, mutluluk endeksi aracılığıyla belirlenir. Mutluluk endeksi, yaşam memnuniyeti, gelir düzeyi, sosyal destek, özgürlük, cömertlik ve yolsuzluk gibi çeşitli faktörlerin bir araya getirilmesiyle hesaplanır.

Mutluluk ve Gelir: Raporda, milli gelir ile mutluluk arasındaki ilişki de incelenir. Ancak, mutluluğun sadece maddi refahla açıklanamayacağı, sosyal ve psikolojik faktörlerin de önemli olduğu vurgulanır.

Toplumsal Bağlar ve Mutluluk: Sosyal destek ve güven, insanların mutluluk seviyelerini etkileyen önemli unsurlardır. İyi işleyen sosyal bağlar ve güven, mutluluk düzeyini artırabilir.

Mutluluk ve Sağlık: Sağlık, mutluluk üzerinde güçlü bir etkiye sahiptir. İyi bir fiziksel ve zihinsel sağlık, insanların daha mutlu olmalarına katkı sağlayabilir.

Mutluluk ve Eğitim: Eğitim düzeyi, mutluluk düzeyiyle de ilişkilidir. Daha yüksek eğitim düzeyine sahip insanların genellikle daha yüksek mutluluk seviyelerine sahip olduğu gözlemlenir.

Dünya Mutluluk Raporu, politika yapıcılar, hükümetler ve toplum liderleri için önemli bir rehber niteliğindedir. Mutluluğun ölçümü ve artırılması için politikaların belirlenmesine ve uygulanmasına yardımcı olabilir. Aynı zamanda, toplumların mutluluk seviyelerini artırmak için sosyal ve ekonomik reformlar üzerine odaklanmalarına yardımcı olur.

2.3.6. Yaşam Katmanlarına Göre Doyum Ölçeği

Yaşam Katmanlarına Göre Doyum Ölçeği (The Satisfaction With Life Scale, SWLS), kişilerin hayatlarından ne kadar memnun olduklarını yani yaşam doyumlarını ölçmeyi amaçlamaktadır. 1985 yılında Diener, Emmons, Larsen ve Griffin tarafından geliştirilen bu ölçek, kişinin genel hayat kalitesini değerlendirmesi için tasarlanmıştır ve bireyin duygusal durumunu, sağlığını, sosyal ilişkilerini, maddi durumunu ve kişisel başarılarından hareketle bir değerlendirme yapmaktadır. Yaşam katmanlarına göre

doym ölçeği bir kişinin hayatındaki değişikliklerin etkisini ve bir tedavi veya müdahale programının etkinliğini değerlendirmek için de kullanılabilir (Diener vd., 1985, s. 72).

Ölçek, bireyin kendi hayatını değerlendirmesi için 5-7 maddelik ifadeler içerir ve her ifade, bir kişinin hayatındaki belirli bir alanla ilgilidir. Örneğin, bir ifade "Benimle ilgili olarak mutlu hissediyorum" şeklinde olabilir ve kişi bu ifadeyi derecelendirmesi istenir. Derecelendirme, ölçeğin farklı versiyonlarına bağlı olarak farklı şekillerde yapılabilir ve genellikle, bir 1-10 puanlama sistemine dayanır. Bu puanlar, sonuçları analiz etmek ve kişilerin yaşam doyumları arasındaki farkları belirlemek için kullanılır. Yaşam katmanlarına göre doym ölçeği soruları aşığıdaki gibidir.

1. Hayatımın pek çok yönü benim idealimle uyumlu.
2. Hayat koşullarım mükemmel.
3. Hayatımdan memnunum.
4. Hayatta istediğim önemli şeyleri şimdiye kadar elde ettim.
5. Eğer hayatımı yeniden yaşayabilseydim, neredeyse hiçbir şeyi değiştirmezdim.

Yaşam katmanlarına göre doym ölçeğinin avantajlarından biri, hızlı ve basit bir şekilde uygulanabilmesi ve bireylerin subjektif mutluluk düzeylerini değerlendirmek için yaygın olarak kullanılan bir araç olmasıdır. Ancak, kişisel değerler ve kültürel farklılıklar, bu ölçeğin yorumlanmasında dikkate alınması gereken faktörler olabilir. Özellikle farklı kültürlerde "mutluluk" ve "yaşam doymu" kavramları farklı şekillerde anlaşılabilir, bu yüzden ölçeğin sonuçları bu faktörler göz önünde bulundurularak yorumlanmalıdır.

2.3.7. Eurobarometre Anketleri

Eurobarometre Anketleri (Eurobarometer Surveys), Avrupa Komisyonu tarafından düzenlenen ve Avrupa Birliği (AB) üye ülkelerindeki kamuoyunu değerlendirmek amacıyla gerçekleştirilen geniş kapsamlı anketlerdir. Bu anketler, sosyal, ekonomik ve politik konularda halkın görüşlerini ve tutumlarını ölçmek için kullanılan düzenli bir araştırma serisidir (<https://europa.eu/eurobarometer/about/eurobarometer>).

Eurobarometre anketleri, AB'nin oluşturulmasının erken dönemlerinde, 1973 yılında başlamıştır (Dağ, 2021, s. 21). Başlangıçta iki yılda bir yapılırken, daha sonra sıklığı artırılarak şu anda yılda iki kez düzenlenmektedir. Bu anketler, AB'nin politikalarının kamuoyunun ihtiyaç ve beklentileriyle uyumlu olup olmadığını değerlendirmek, AB'nin genel algılanışını ölçmek ve AB vatandaşlarının Avrupa entegrasyonu hakkındaki düşüncelerini anlamak amacıyla gerçekleştirilmektedir.

Eurobarometre anketleri, çok sayıda konuyu kapsar, ancak mutluluk ve refahla ilgili sorular da bu anketlerde yer alır. Bu anketlerde, katılımcılara mutluluk düzeyleri, yaşam memnuniyeti, sosyal destek, iş memnuniyeti ve benzeri konulardaki görüşleri sorulur. Bu veriler, AB üye ülkelerinin mutluluk düzeylerini karşılaştırmak ve farklı sosyal ve ekonomik faktörlerin mutluluk üzerindeki etkilerini anlamak için kullanılır.

Eurobarometre anketleri, geniş bir örneklem üzerinde yürütülür ve genellikle 27 AB üye ülkesinde rastgele seçilmiş bireylerle yapılan yüz yüze veya telefon görüşmeleri şeklinde gerçekleştirilir. Bu anketlerin sonuçları, AB kurumları ve politika yapıcılar için önemli bir geri bildirim ve bilgi kaynağı olarak kabul edilir. Ayrıca, araştırmacılar ve akademisyenler de Eurobarometre anketleri verilerini sosyal bilimler alanında çeşitli çalışmalarda kullanmaktadır. Eurobarometre anketinde sorulan sorulara genel olarak “çok memnunum”, “biraz memnunum”, “az memnunum”, “hiç memnun değilim” şeklinde 4'lü likert tipinde cevaplar verilmektedir. Ayrıca ankette katılımcılara, “Genel olarak hayatınızdan ne kadar memnunsunuz?” sorusu da yöneltilmektedir (Gül, 2017, s.32).

Eurobarometre anketleri, AB vatandaşlarının genel refahını ve mutluluk düzeyini anlamak için değerli bir kaynaktır. Bu anketler, kamu politikalarının vatandaşların beklentileriyle uyumlu olup olmadığını belirlemek ve refahın artırılmasına yönelik politikaların geliştirilmesine katkı sağlamak için kullanılan güvenilir bir araçtır.

2.3.8. Mutlu Gezegen Endeksi

Mutlu Gezegen Endeksi -MGE (The Happy Planet Index), çevre sürdürülebilirliği ve insan refahını bir araya getiren özgün bir göstergedir. Bu endeks, insanların yaşam kalitesini ve refahını, doğal kaynakların tüketimi ve ekosistemlerin korunması ile

birleştirek ölkeleri sıralamak için kullanılır. Endeks, Happy Planet Index Ltd. tarafından geliştirilmiştir ve bağımsız bir düşünce kuruluşu olan New Economics Foundation (NEF) tarafından desteklenmektedir (NEF, 2016).

MGE, geleneksel ekonomik göstergeler yerine çevresel ve sosyal boyutları göz önünde bulundurarak ölkelerin sıralanmasını amaçlar. Geliştirilirken üç temel gösterge kullanılır:

1. Yaşam Uzunluğu: Bu gösterge, ölkedeki ortalama yaşam süresini temsil eder. Sağlık ve refah düzeyini yansıtan bir faktördür.
2. Refah İçin Harcanan Doğal Kaynaklar: Bu gösterge, kişi başına düşen ekolojik ayak izini ölçer. Bir ölkenin ekonomik büyüme için ne kadar doğal kaynak tükettiğini gösterir.
3. Yaşam Memnuniyeti: Bu gösterge, kişilerin kendi yaşamlarına yönelik memnuniyetlerini ölçer. Subjektif bir değerlendirme olup, katılımcıların mutluluk ve tatmin düzeylerini yansıtır.

Bu üç gösterge birleştirilerek her ölkenin MGE hesaplanır ve ölkelerin sıralaması yapılır. Endeks, mutluluk ve refahın çevre sürdürülebilirliği ile uyumlu olup olmadığını ölçerek, insanların mutluluğunun doğal kaynak tüketimiyle dengelenmesini hedefler.

MGE, ekonomik büyümenin çevresel sürdürülebilirlik ve insan refahı üzerindeki etkisini daha dengeli bir şekilde değerlendiren alternatif bir endeks olarak değerlendirilir. Gayri Safi Yurtiçi Hasıla gibi ekonomik göstergelerin yetersiz olduğu düşünülen durumlarda, çevresel ve sosyal boyutları içeren bu endeks, politika yapıcılar ve araştırmacılar için önemli bir kaynak olarak kabul edilir (Şeker, 2016, s.41). 2008 yılında, MGE'nin arkasındaki ekip, Birleşik Krallık Hükümeti Bilim Dairesi tarafından kişisel refahın ana etkenlerini belirlemek üzere görevlendirildi. Bu ekip mutluluğa giden beş hususu Refah İçin Beş Yol (The Five Ways to Wellbeing) adıyla belirledi. Bunlar; Bağlantı (Connect), Aktivite (Be Active), Farkındalık (Take Notice), Öğrenme (Keep Learning) ve Cömertlik'tir (Give) (<https://happyplanetindex.org/learn-about-the-happy-planet-index/>).

The Happy Planet Index (Mutlu Gezegen Endeksi) tarafından belirlenen "The Five Ways to Wellbeing" (Refah İçin Beş Yol), insanların mutluluğunu artırmak ve refahlarını güçlendirmek için önerilen beş temel adımdır. Bu beş yöntem, kişisel refahın yanı sıra

çevresel sürdürülebilirliğe de odaklanır. Endeks, sadece bireysel mutluluğu değil, aynı zamanda gezegenin refahını da dikkate alarak bu beş yöntemi/kriteri öne çıkarır.

Bağlantı kur: Bağlantı, insanların birbirleriyle ve toplumlarıyla bağlantı kurma, sosyal ilişkiler kurma ve destekleyici bir topluluğa dahil olma ihtiyacına odaklanır. Sosyal bağlar kurarak ve paylaşım yaparak insanlar mutluluğu artırabilir ve daha tatmin edici bir yaşam sürebilirler. Aynı zamanda, güçlü sosyal ilişkiler ve dayanışma, toplumun refahı ve dayanıklılığı için de önemlidir.

Aktif ol: Aktif olmak, fiziksel ve zihinsel açıdan aktif olma ve düzenli olarak fiziksel egzersiz yapma önemini vurgular. Fiziksel aktivitelerin insanların mutluluğu ve refahı üzerinde olumlu etkileri bilimsel olarak kanıtlanmıştır. Ayrıca, doğayla etkileşim içinde olmak, çevreye karşı daha duyarlı ve bilinçli bir tutumu teşvik edebilir.

Farkında ol: Farkında olmak ya da dikkatli olmak, çevreyle, doğayla ve kendi iç dünyamızla bağlantı kurma becerisini geliştirmeyi amaçlar. Doğanın güzelliklerini fark etmek, günlük hayatın karmaşasından uzaklaşmak ve mevcut anın tadını çıkarmak, insanların refahını artırmak için önemlidir. Ayrıca, çevresel duyarlılığın artırılması ve sürdürülebilir bir yaşam tarzının benimsenmesine katkı sağlayabilir.

Öğrenmeye devam et: Öğrenme, insanların sürekli kendilerini geliştirme, yeni beceriler edinme ve merak duygularını tatmin etme ihtiyacına odaklanır. Yeni bilgiler edinmek, zihinsel uyarımı artırabilir ve kişisel gelişimi teşvik edebilir. Aynı zamanda, çevresel konularda bilgi edinmek ve sürdürülebilir yaşam tarzı hakkında bilinçlenmek, çevresel refahı desteklemeye yardımcı olabilir.

Cömert ol: Cömertlik, veren el olmayı, diğer insanlara yardım etmeyi, topluma katkıda bulunmayı ve paylaşmayı ifade eder. Başkalarına yardım etmek ve paylaşmak, kişisel tatmin ve toplumsal dayanışma duygularını artırabilir. Aynı zamanda, çevresel duyarlılıkla birleştğinde, doğa ve çevre için de olumlu bir etkiye yol açabilir.

Yukarıda kısaca açıklanan *refah için beş yol*, bireylerin mutluluğunu artırmak ve refahlarını güçlendirmek için uygulayabilecekleri pratik ve anlamlı adımlar sunar. Bu beş yöntem, bireylerin kendi mutluluklarının yanı sıra çevresel sürdürülebilirliğe de katkıda bulunmalarını teşvik eder. Bu şekilde, kişisel ve gezegenin refahı bir arada ele alınır ve

sürdürülebilir bir yaşam tarzı benimsemeye yönelik farkındalık artırılır. Mutlu Gezegen Endeksi, çevre, ekonomi ve sosyal bilimler alanlarında çeşitli akademik araştırmalarda ve çalışmalarda kullanılmıştır. Bu endeksin kullanımı, politika yapıcıların daha sürdürülebilir ve insan odaklı politikalar geliştirmesine ve gezegenimiz olan dünya refahını artırmaya yönelik çabalara katkı sağlamaktadır.

2.3.9. OECD Daha İyi Yaşam Endeksi

OECD Daha İyi Yaşam Endeksi- DİYE (OECD Better Life Index), OECD ülkelerinde yaşam kalitesini ölçmek amacıyla kullanılan kapsamlı bir araçtır. Bu endeks, geleneksel ekonomik göstergelerin ötesine geçerek bireylerin ve toplulukların refahını daha geniş bir bakış açısından değerlendirir (Mizobuchi, 2016, s. 993). OECD'nin 2011 yılında başlattığı bir girişim olan DİYE, kişisel tercihlere ve değerlere dayalı olarak yaşam kalitesini ölçmek için 11 farklı ana kategori ve bu kategorilerin altında bir dizi gösterge içerir (<https://www.oecdbetterlifeindex.org>).

Daha İyi Yaşam Endeksi'nde değerlendirilen 11 ana kategori şunlardır:

1. Konut: Konut koşulları ve kalitesi, ev sahibi olma durumu gibi faktörleri içerir.
2. Gelir: Bireylerin gelir düzeyi ve ekonomik refahını yansıtır.
3. İş: İş olanakları, işsizlik oranı ve iş dengesi gibi faktörleri içerir.
4. Toplumsal Bağlar: Sosyal ilişkiler, aidiyet duygusu ve topluluk bağları gibi faktörleri değerlendirir.
5. Eğitim: Eğitim kalitesi, erişilebilirlik ve bireylerin eğitim düzeyini içerir.
6. Çevre Kalitesi: Temiz hava, su kalitesi ve doğal çevrenin korunması gibi çevresel faktörleri değerlendirir.
7. Sağlık: Sağlık hizmetlerine erişim, yaşam beklentisi gibi sağlık faktörlerini içerir.
8. Yaşam Memnuniyeti: Bireylerin genel yaşam memnuniyetini yansıtan ölçümleri içerir.
9. Güvenlik: Kişisel güvenlik ve suç oranları gibi faktörleri değerlendirir.
10. Çalışma Dengesi: İş ile yaşam dengesi ve zaman kullanımı gibi faktörleri içerir.

11. Sosyal Yardım: Sosyal yardım ve destek sistemlerine erişim gibi faktörleri değerlendirir.

Her bir kategori altında çeşitli göstergeler bulunur ve her bir gösterge, bireylerin ve toplumların yaşam kalitesini etkileyen farklı yönleri temsil eder. Katılımcılar, bu göstergelerin her birini kişisel tercihlerine göre ağırlıklandırarak kendi önceliklerine uygun bir yaşam kalitesi profili oluşturabilirler (Lorenz, Brauer & Lorenz, 2017, s. 79).

DİYE, toplumların refahını sadece ekonomik göstergelerle değil, çok daha geniş bir perspektiften değerlendiren bir yaklaşım sunar. Bu sayede politika yapıcılar ve karar vericiler, ekonomik büyüme ve sürdürülebilirlik gibi faktörlerin yanı sıra bireylerin yaşam kalitesini etkileyen diğer önemli unsurları da göz önünde bulundurabilirler.

2.3.10. Gayri Safi Milli Mutluluk

Gayri Safi Milli Mutluluk- GSMM (Gross National Happiness) ifadesi, ilk defa Bhutan'ın 4. Kralı Jigme Singye Wangchuck tarafından 1972 yılında dile getirilmiştir. Kral, "Gayri Safi Milli Mutluluk, Gayri Safi Yurtiçi Hasıla'dan daha önemlidir" şeklinde bir beyanat vermiştir (www.grossnationalhappiness.com). Kavram bir kalkınma yaklaşımı ve ölçütüdür. Bhutan, geleneksel ekonomik büyüme göstergelerine dayalı olarak ülkenin refahını ölçmek yerine, insanların mutluluğunu ve genel yaşam kalitesini merkeze alan bir yaklaşım benimsemiştir. Bu yaklaşım, halkın mutluluğunu artırmayı ve sürdürülebilir bir şekilde kalkınmayı hedeflemektedir (Brooks, 2008). Bu itibarla, Bhutan, GSMM'yi kullanarak politika belirlemede ekonomik göstergelerin ötesine geçmeyi ve vatandaşların mutluluğunu artırmayı amaçlar. Bu çerçevede, eğitim, sağlık hizmetleri, çevresel koruma, kültürel mirasın korunması gibi alanlarda politika oluşturmayı ve kaynak tahsis etmeyi yönlendirir. Bhutan'ın GSMM modeli, sadece gelir ve ekonomik büyüme üzerinde odaklanan geleneksel milli gelir odaklı kalkınma modellerine bir alternatif sunar. GSMM kavramı ve yaklaşımı, Bhutan'ın 1972 Anayasası'na dahil edilmiştir. Bu anayasa, ülkenin ekonomik, sosyal ve çevresel gelişimini dengeli bir şekilde yönetmeyi amaçlamaktadır. GSMM, dört temel belirleyici üzerine kurulmuştur:

Sürdürülebilir ve eşitlikçi sosyo-ekonomik kalkınma: GSMM yaklaşımı, ekonomik büyümeyi sadece gelir artışıyla değil, aynı zamanda gelir dağılımı, eşitsizlik ve yoksulluğun azaltılması gibi faktörlerle de değerlendirir.

Kültürel değerleri koruma ve tanıtım: Bhutan'ın geleneksel kültürü, dini değerleri ve yerel kimliği GSMM'nin temel unsurlarından biridir. Bu nedenle kültürel değerlerin korunması ve teşvik edilmesi önemli bir hedef olarak kabul edilir.

Çevresel sürdürülebilirlik: GSMM, çevresel kaynakların sürdürülebilir şekilde kullanılmasını ve doğal çevrenin korunmasını vurgular. Bu, gelecek nesillerin yaşam kalitesini güvence altına almayı amaçlar.

İyi yönetim: İyi yönetim, demokratik süreçlerin ve insan haklarının korunmasının yanı sıra, toplumun ihtiyaçlarını karşılayacak politika ve programların oluşturulmasını içerir. İyi yönetim, şeffaflık, katılımcılık, hukukun üstünlüğü ve yolsuzlukla mücadele gibi unsurları içeren bir yapıdır. Bu yapı, sürdürülebilir kalkınma ve toplumun genel refahını artırmak için önemlidir.

GSMM'nin ölçülmesi ve değerlendirilmesi için Bhutan tarafından bir endeks geliştirilmiştir. Bu endeks sadece ekonomik boyutları değil, aynı zamanda psikolojik, kültürel ve çevresel boyutları da kapsar. GSMM endeksi dokuz ana unsur içermektedir. Bunlar:

1. Psikolojik iyilik
2. Sağlık
3. Eğitim
4. Zaman kullanımı
5. Kültürel çeşitlilik ve dayanıklılık
6. İyi yönetim
7. Topluluk etkileşimi
8. Ekolojik çeşitlilik ve dayanıklılık
9. Yaşam Standartları'dır.

GSMM yaklaşımı, geleneksel ekonomik büyüme odaklı kalkınma modellerine alternatif bir yaklaşım sunarak, insan refahını ve toplumun genel mutluluğunu daha kapsamlı bir şekilde değerlendirmeyi hedefler. Bu yaklaşım, sadece Bhutan'da değil, dünya genelinde daha geniş bir ilgi ve tartışma yaratmıştır. Mutluluk ekonomisi ile ilgili veri tabanları, ölçüm yöntemleri ve raporlar, ziyadesiyle önemlidir ve araştırmacılara, hükümetlere ve diğer aktörlere çeşitli faydalar sağlamaktadır. Bu faydaları aşağıdaki şekilde maddeleyip özetleyebiliriz.

Toplumun refahının ölçülmesi ve iyileştirilmesi: Mutluluk ekonomisi veri tabanları ve ölçüm yöntemleri, toplumun genel refahını ölçmek ve anlamak için kullanılır. Geleneksel ekonomik göstergelerin (GDP, işsizlik oranı vb.) yanı sıra mutluluk ve yaşam memnuniyeti gibi subjektif ölçümler, toplumun gerçek refahını anlamak açısından önem arz etmektedir. Bu veriler, hükümetlere ve politika yapıcılara, toplumun ihtiyaçlarına ve refahına daha iyi odaklanmaları için rehberlik sağlayabilir.

Politika geliştirme ve karar verme süreçleri: Mutluluk ekonomisi veri tabanları, hükümetlerin politika geliştirme süreçlerinde kullanılabilir. Örneğin, mutluluk seviyelerini etkileyen faktörlerin anlaşılması, sosyal politikaların ve kaynakların daha etkili bir şekilde dağıtılmasına yardımcı olabilir. Bilakis mutluluk verileri, belirli politika kararlarının toplumun genel refahı üzerindeki etkilerini değerlendirmek için kullanılabilir.

Ekonomik performansın tamamlayıcısı: Geleneksel ekonomik göstergelerin yanı sıra, mutluluk ve yaşam memnuniyeti ölçümleri, ekonomik performansın tamamlayıcısı olarak görülebilir. Bu veriler, sadece ekonomik büyüme ve gelir düzeyi değil, aynı zamanda insan refahı, sosyal ilişkiler, sağlık ve çevresel faktörler gibi diğer önemli alanları da içerir.

Sosyal ve çevresel politikaların değerlendirilmesi: Mutluluk ekonomisi veri tabanları, sosyal politikaların ve çevresel politikaların etkilerini değerlendirmek için kullanılabilir. Örneğin, bir sosyal programın veya çevresel düzenlemenin toplumun mutluluk düzeyleri üzerindeki etkilerini anlamak, bu tür politikaların etkinliğini değerlendirmek için önemlidir.

Bireysel ve kurumsal karar alma süreçleri: Mutluluk verileri, bireylerin ve kurumların karar alma süreçlerinde de kullanılabilir. Örneğin, şirketler, çalışan memnuniyetini artırmak için mutluluk verilerini kullanabilir ve bu da şirket performansı üzerinde olumlu etkilere sahip olabilir.

Bu bölümde yer verilen, mutluluğun ölçülmesi ve analizi için geliştirilmiş çeşitli veri tabanları, ölçüm yöntemleri ve raporlardan bahsedilmiştir. Bunlar son olarak kısaca aşağıda özetlenmiştir.

Dünya Mutluluk Veritabanı (World Database of Happiness): Mutluluk araştırmalarına dair uluslararası bir veritabanıdır. Çeşitli kaynaklardan derlenen verileri içerir ve farklı yaşam alanlarındaki mutluluğu analiz eder.

Duygulanım Dengesi Ölçeği (Affect Balance Scale): Bireylerin pozitif ve negatif duygularını ölçmek için kullanılan bir ölçektir. Mutluluğun yanı sıra duygusal dengeyi de değerlendirir.

Dünya Değerler Araştırması (World Values Survey): Farklı kültürlerden insanların değerlerini ve inançlarını anlamak için yapılan geniş kapsamlı bir araştırmadır. Mutluluk ve yaşam memnuniyeti gibi konuları da içerir.

Oxford Mutluluk Envanteri (Oxford Happiness Inventory): Bireylerin mutluluk seviyelerini ölçmek için kullanılan bir araçtır. Farklı yaşam alanlarında mutluluk düzeylerini değerlendirir.

Dünya Mutluluk Raporu (World Happiness Report): Birleşmiş Milletler tarafından yayınlanan bu rapor, dünya genelinde mutluluğu ölçer ve analiz eder. Gelir, sosyal destek, sağlık, özgürlük, cömertlik ve yolsuzluk gibi faktörleri değerlendirir.

Yaşam Katmanlarına Göre Doyum Ölçeği (The Satisfaction With Life Scale): Bireylerin genel yaşam memnuniyetini değerlendirmek için kullanılan bir ölçektir. Farklı yaşam alanlarında mutluluğu ölçer.

Eurobarometre Anketleri (Eurobarometer Surveys): Avrupa Birliği'nin yaptığı kamuoyu araştırmalarıdır. Avrupa genelinde mutluluk ve yaşam kalitesi hakkında veri sağlar.

Mutlu Gezegen Endeksi (The Happy Planet Index): Mutluluk, yaşam beklentisi ve çevresel sürdürülebilirlik göstergelerini bir araya getirerek ülkelerin mutluluk seviyelerini sıralar.

OECD Daha İyi Yaşam Endeksi (OECD Better Life Index): OECD ülkelerinin yaşam kalitesini ölçmek için kullanılan bir endekstir. Gelir, eğitim, sağlık, iş ve yaşam deneyimi gibi faktörleri değerlendirir.

Gayri Safi Milli Mutluluk (Gross National Happiness): Bhutan'da benimsenen bir kalkınma modelidir. Sadece ekonomik büyümeyi değil, aynı zamanda toplumun genel refahını ve mutluluğunu da önemser.

Bu veri tabanları, ölçüm yöntemleri ve raporlar, mutluluk ekonomisi alanında önemli bir ilerleme sağlamaktadır. Geleneksel ekonomik göstergelerin ötesine geçerek insan refahını ve mutluluğu değerlendirmeye odaklanır. Ayrıca hükümetlerin ve karar vericilerin sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmalarına yardımcı olabilir. Örneğin, Dünya Mutluluk Raporu gibi raporlar, çeşitli faktörleri değerlendirerek ülkelerin mutluluk seviyelerini sıralar ve politika yapıcıların karar alma süreçlerinde kullanılmak üzere kapsamlı bir analiz sunar. Başka bir örnek vermek gerekirse, Gayri Safi Milli Mutluluk gibi farklı kalkınma modelleri, sadece ekonomik büyümeyi değil, aynı zamanda toplumun genel refahını ve çevresel sürdürülebilirliği de göz önünde bulundurarak daha kapsamlı bir bakış açısı sunar.

Sonuç olarak, bu veri tabanları ve ölçüm yöntemleri, politika yapıcıların ve toplum liderlerinin mutluluk odaklı politikalar geliştirmelerine yardımcı olur. Bunun sonucunda, insanların yaşam kalitesi artar, toplumların daha adil ve sürdürülebilir bir şekilde kalkınması sağlanabilir. Bu da daha mutlu ve tatmin olmuş bireylerin ve toplumların oluşmasına katkıda bulunur.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KULÜP YAKINSAMA VE SIRALI LOJİSTİK REGRESYON YÖNTEMİYLE ÜLKELERİN MUTLULUK DÜZEYLERİNİN ANALİZİ

Bu bölüm, tez çalışmasının ampirik boyutunu oluşturarak, teorik çerçevede ortaya konan ilişkilerin veri destekli biçimde sınındığı uygulamalı analizleri içermektedir. Mutluluğun belirleyicilerini anlamaya yönelik olarak iki aşamalı ampirik bir yaklaşım izlenmiştir. İlk aşamada ülkelerin mutluluk düzeylerine göre homojen alt gruplar (kulüpler) oluşturulmuş; ikinci aşamada ise bu kulüplerde yer alma olasılığı, iktisadi ve iktisadi olmayan belirleyiciler aracılığıyla sıralı logit modeli kullanılarak analiz edilmiştir.

Bölümün ilk kısmında, araştırmada kullanılan veri setinin kapsamı detaylı biçimde tanıtılmıştır. Odak değişken olan mutluluk verisi, Cantril Ladder göstergesi üzerinden alınmış ve bireylerin yaşam memnuniyet düzeyini ölçmek üzere uluslararası karşılaştırmalara elverişli bir yapı sunmuştur. Bu değişken hem zaman serisi hem de yatay kesit özellikleriyle 2008-2023 dönemine ait çok ülkeliden oluşan bir panel veri seti ile analiz edilmiştir. Mutluluğun belirleyicileri olarak kullanılan değişkenler, iktisadi ve iktisadi olmayan değişkenler olarak iki ana gruba ayrılmıştır.

İkinci kısımda, Kulüp Yakınsama Analizi uygulanmıştır. Bu yöntemde, Phillips ve Sul (2007) tarafından geliştirilen panel veri temelli dinamik yakınsama yaklaşımı kullanılmış ve ülkelerin uzun vadede mutluluk düzeylerine göre homojen gruplar oluşturma eğilimleri test edilmiştir. Çalışmada beş farklı mutluluk kulübü tespit edilmiştir. En yüksek mutluluğa sahip ülkelere en düşük mutluluk düzeyine sahip ülkelere kadar sıralanan bu kulüpler, ülkelerin benzer sosyoekonomik ve kurumsal özellikler çerçevesinde gruplanabildiğini göstermiştir. Ayrıca her kulübün iktisadi, sosyal ve siyasal

özellikleri betimleyici biçimde analiz edilerek, bu gruplaşmaların arka planı açıklanmıştır.

Üçüncü ve son kısımda ise, Sıralı Lojistik Regresyon (Ordered Logit) Analizi gerçekleştirilmiştir. Bu analizde bağımlı değişken, ülkelerin ait oldukları mutluluk kulübü sıralaması (1: en yüksek mutluluk kulübü, 5: en düşük) olarak tanımlanmış ve bu sıralı yapıya uygun biçimde bir model kurulmuştur. Bağımsız değişkenler aracılığıyla, ülkelerin daha mutlu kulüplerde yer alma olasılıkları üzerinde hangi faktörlerin etkili olduğu istatistiksel olarak test edilmiştir. Model tahmin sonuçları, kişi başına düşen milli gelirin, sosyal destek düzeyinin ve özgürlük algısının en güçlü belirleyiciler olduğunu göstermektedir. Öte yandan, yolsuzluk, işsizlik ve enflasyon gibi değişkenlerin mutluluk düzeylerini düşürücü yönde anlamlı etkiler yarattığı görülmüştür.

Elde edilen bulgular yalnızca istatistiksel anlamlılık açısından değil, aynı zamanda literatürdeki teorik beklentilerle ve geçmiş ampirik çalışmalarla da tutarlı bir çerçeveye sunmaktadır. Bu bağlamda üçüncü bölüm, hem metodolojik açıdan sağlam bir analiz stratejisi izlemekte hem de mutluluk ekonomisinin dinamiklerini çok boyutlu biçimde ortaya koyarak tez çalışmasının en kritik bileşenini oluşturmaktadır.

3.1. Araştırmanın Veri Seti

Bu çalışmada, 2008–2023 yılları arasını kapsayan ve 81 ülkeye ait yıllık veriler kullanılmıştır. Bağımlı değişken olan mutluluk düzeyi, Gallup World Poll tarafından derlenen ve bireylerin yaşam memnuniyetini ölçmede yaygın olarak kullanılan Cantril Ladder ölçeğine dayanmaktadır. Bu ölçek, bireylerin yaşamlarını 0 (en kötü olası yaşam) ile 10 (en iyi olası yaşam) arasında değerlendirmelerini istemekte ve ülkeler düzeyinde ortalama mutluluk sonuçları (skorları) elde edilmektedir.

Araştırma döneminin 2008 yılında başlatılmasının temel nedeni, Cantril Ladder verilerinin bu tarihten itibaren daha fazla ülke için düzenli, eksiksiz ve karşılaştırılabilir biçimde sunulmaya başlanmış olmasıdır. 2006 ve 2007 yıllarına ait veriler yalnızca sınırlı sayıda ülke için mevcuttur; bu durum küresel analizlerin temsil gücünü ve tutarlılığını sınırlandırmaktadır. 2008 yılından itibaren ise Cantril Ladder verileri çok sayıda ülke için her yıl sistematik olarak raporlanmıştır. Bu nedenle analiz dönemi olarak 2008–2023

yıllarının seçilmesi hem veri bütünlüğü hem de örnekleme istikrarı açısından metodolojik olarak daha uygundur.

Benzer şekilde, çalışmaya dahil edilen 81 ülkenin seçilme nedeni, söz konusu dönem boyunca yıllık Cantril Ladder verilerine tam ve kesintisiz şekilde sahip olmalarıdır. Gallup World Poll veritabanında daha fazla ülkeye ait mutluluk verisi bulunsa da bu ülkelerin birçoğunda belirli yıllarda eksik gözlemler mevcuttur. Ampirik analizlerin güvenilirliğini sağlamak amacıyla, eksik veriler nedeniyle çıkarılan ülkeler analiz dışında bırakılmış ve yalnızca 2008–2023 döneminde tam veri sunan 81 ülke ile çalışılmıştır. Bu durum, panel veri yapısının homojenliğini koruyarak modelleme sürecinin tutarlılığını artırmıştır.

Bağımsız değişkenler hem iktisadi hem de iktisadi olmayan belirleyicileri kapsamaktadır:

İktisadi Değişkenler:

Kişi başına düşen gelir, enflasyon oranı, işsizlik oranı, gelir eşitsizliği (Gini katsayısı), kamu harcamalarının GSYH'ye oranı ve vergi yükü göstergeleridir. Bu veriler ağırlıklı olarak Dünya Bankası Eurostat ve Statista veri tabanlarından temin edilmiştir (bkz: Tablo 3.2).

İktisadi Olmayan Değişkenler:

Okuma yazma oranı, yaşam beklentisi, hava kirliliği seviyesi (PM2.5 maruziyeti), barış endeksi (Global Peace Index), devletin dini inançlar üzerindeki kısıtlamaları, sosyal destek algısı, bireysel özgürlük algısı ve yolsuzluk algısı göstergelerini içermektedir. Bu göstergeler güvenilir ve uluslararası kaynaklardan olan Dünya Bankası, Statista, Gallup World Poll, Institute for Economics and Peace (IEP)- Vision of Humanity, OCCRP- Our World in Data ve Pew Research Center'dan elde edilmiştir (bkz: Tablo 3.1).

Tablo 3.1. Araştırmanın Veri Seti ve Kullanılan Değişkenler

Kulüp Yakınsama Analizi	
Mutluluk Değişkeni	Cantrill Ladder
Sıralı Lojistik Regresyon Analizi	
İktisadi Değişkenler	İktisadi Olmayan Değişkenler
Kişi başına düşen gelir (GSYH)	Yaşam beklentisi
Enflasyon oranı	Okuryazarlık oranı
İşsizlik oranı	Hava kirliliği (PM2.5 ortalaması)
Kamu harcamalarının GSYH'ye oranı	Barış endeksi
Vergi yükü (GSYH içindeki vergi geliri)	Sosyal destek algısı
Gelir eşitsizliği (Gini katsayısı)	Özgürlük algısı
	Yolsuzluk algısı
	Dini kısıtlamalar

Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 3.1’de de gösterilen bu kapsamlı veri seti, hem öznel yaşam memnuniyetini ölçen verilerle hem de bu memnuniyetin potansiyel belirleyicileri olan çok boyutlu göstergelerle ülkeler arası karşılaştırmalı analiz yapılmasına olanak tanımaktadır. Bu alt başlıklarda her bir veri seti tek tek açıklanacaktır.

3.1.1. Odak Değişken: Mutluluk Verisi

Çalışmada mutluluk düzeyini ölçmek için, bireylerin öznel yaşam memnuniyetlerini değerlendirmede yaygın olarak kullanılan Cantril Ladder (Cantril Self-Anchoring Striving Scale) ölçeği temel alınmıştır. Bu ölçek, ilk kez Hadley Cantril (1965) tarafından geliştirilmiş olup, bireylere yaşamlarını 0 (mümkün olan en kötü hayat) ile 10 (mümkün olan en iyi hayat) arasında bir yerde konumlandıklarını istemektedir.

Cantril Ladder, 2006 yılından bu yana Gallup şirketi tarafından Gallup World Poll kapsamında 160’tan fazla ülkede uygulanmaktadır. Ölçek, bireylerin mevcut yaşamlarına ilişkin değerlendirmelerine ek olarak geçmiş ve geleceğe yönelik algılarını da ölçmeyi mümkün kılar. Ölçeğin bazı temel avantajları şunlardır:

Cantril Ladder verileri hem akademik literatürdeki yaygın kabul görmesi hem de uluslararası karşılaştırmalar açısından tutarlılık sunması nedeniyle önem arz etmektedir.

Ayrıca Birleşmiş Milletler Dünya Mutluluk Raporu, OECD Better Life Index gibi mutluluk ile doğrudan ilgili olan çok sayıda uluslararası raporda da Cantril Ladder verileri temel alınmaktadır. Bu yönüyle Cantril Ladder, yalnızca bireysel değerlendirmeleri ölçen öznel bir veri kaynağı olmakla kalmayıp, ülkeler arası mutluluk düzeylerinin karşılaştırılmasında güvenilir bir zemin sunmaktadır.

Literatürde yapılan çalışmalar, Cantril Ladder'ın farklı demografik ve kültürel gruplarda istikrarlı ve tutarlı sonuçlar verdiğini göstermektedir (Diener, Inglehart & Tay, 2013). Geniş örneklem hacmi ve 2008 yılından günümüze süren zamansal sürekliliği sayesinde ülkeler arası karşılaştırmalar yapma ve zaman içindeki eğilimleri gözlemleme olanağı sağlamaktadır. Ayrıca cantril ladder, basit ve anlaşılır yapısıyla, farklı yaş, kültür ve eğitim seviyelerinden bireylerin rahatlıkla yanıtlayabileceği bir ankettir ve bireylerin mutluluk düzeylerini doğrudan ölçerek, sosyal ve ekonomik politikaların etkilerini analiz etme olanağı sunmaktadır (Kahneman & Deaton, 2010; Levin & Currie, 2014).

Cantril Ladder verileri, yalnızca akademik çalışmalarda değil, aynı zamanda birçok uluslararası kurum ve kuruluş tarafından hazırlanan rapor ve endekslerde de temel veri kaynağı olarak kullanılmaktadır. Örneğin, Birleşmiş Milletler tarafından yayımlanan *Dünya Mutluluk Raporu* (WHR), dünya genelindeki mutluluk seviyelerini analiz ederken, Cantril Ladder verilerinden kapsamlı biçimde yararlanır. Bu raporda ülkeler arası mutluluk farklılıkları, bu farklılıkların belirleyicileri ve mutluluğu etkileyen kamu politikaları değerlendirilir. Benzer şekilde, OECD'nin *Better Life Index* çalışmasında da Cantril Ladder verileri temel alınmakta ve yaşam kalitesi ile bireysel refah düzeyleri karşılaştırmalı olarak incelenmektedir. Gelir, eğitim, sağlık gibi çok sayıda değişkeni kapsayan bu endeks, Cantril Ladder'ı öznel refahın ölçülmesinde önemli bir araç olarak kullanmaktadır. *Gallup World Poll*, Cantril Ladder ölçeğini doğrudan uygulayan ve yıldan yıla karşılaştırmalı veriler sunan temel veri sağlayıcı kurumlardan biridir. Gallup'un bu kapsamda yürüttüğü refah, mutluluk ve yaşam memnuniyeti araştırmaları hem bölgesel hem de küresel düzeyde politika üreticileri için yol gösterici niteliktedir. Dünya Bankası, ekonomik kalkınma ile öznel iyi oluş arasındaki ilişkiyi değerlendirdiği çeşitli raporlarında Cantril Ladder verilerinden faydalanmaktadır. Böylelikle ekonomik göstergelerin yaşam memnuniyeti üzerindeki etkilerini analiz etmeye imkân tanınmaktadır. Avrupa ölçeğinde faaliyet gösteren *European Social Survey* (ESS), bireylerin yaşam kalitesi ve sosyal değişimlere dair algılarını değerlendirirken Cantril

Ladder verilerini kullanmakta; benzer şekilde, *World Values Survey* (WVS) de farklı kültürel bağlamlarda mutluluğun belirleyicilerini araştırırken bu ölçüm aracından yararlanmaktadır.

Tüm bu kurumların ortak yaklaşımı, *Cantril Ladder* ölçeğini mutluluğun karşılaştırmalı analizinde güvenilir ve pratik bir araç olarak değerlendirmeleridir. Dolayısıyla bu ölçek, yalnızca bireysel düzeyde değil, aynı zamanda küresel ve ulusal politika tasarımı süreçlerinde de rehberlik edici bir rol üstlenmektedir.

3.1.2. İktisadi Değişkenler

Literatürden hareketle mutluluğun başlıca ekonomik belirleyicileri olduğu düşünülen altı iktisadi değişken modele bağımsız değişken olarak dahil edilmiştir. Bunlar; kişi başına düşen milli gelir, enflasyon oranı, işsizlik oranı, gelir eşitsizliği (gini katsayısı), hükümet harcamaları ve vergi yüküdür. Değişkenlerin açıklamaları ve elde edildiği kaynaklar Tablo 3.2’de belirtilmiştir. Belirlenen değişkenler modele dahil edilerek her bir ekonomik belirleyicinin kulüp üyeliği üzerindeki etkisini gözlemlenecek ve analiz edilecektir. Bu yaklaşım, her bir değişkenin mutluluk yakınsama kulüpleri üzerindeki etkisinin belirlenmesini sağlayacaktır.

Tablo 3.2. Tezde Kullanılan İktisadi Değişkenler ve Veri Kaynakları

Değişken Adı	Tanım / Açıklama	Veri Kaynağı
Kişi Başına Düşen Milli Gelir	Kişi başına düşen gayrisafi yurt içi hasıla, satın alma gücü paritesine göre (sabit 2021 uluslararası \$)	World Bank, WDI
Enflasyon	Tüketici fiyatları endeksi (yıllık %)	World Bank, WDI
İşsizlik	Toplam iş gücü içindeki işsizlerin oranı (%), Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) tahminlerine göre modellenmiştir	World Bank, WDI
Kamu Harcamaları	Genel hükümetin nihai tüketim harcamaları (GSYH'nin yüzdesi olarak)	World Bank, WDI
Vergi Yüğü	Vergi gelirlerinin GSYH'ye oranı (%)	World Bank, WDI
Gelir Eşitsizliği	Gelir dağılımındaki eşitsizliği ölçen Gini katsayısı	World Bank, WDI; Eurostat; Statista

3.1.2.1. Kişi Başına Düşen Milli Gelir

Çalışmada kişi başına düşen milli gelir değişkeni (KBDMG), Easterlin (1974) ve Stevenson ve Wolfers (2008) çalışmalarına dayanarak dahil edilmiştir. Easterlin'in çalışması, "Easterlin Paradoksu" olarak bilinen ve ekonomik büyümenin belirli bir noktadan sonra mutluluk artışına yol açmadığını öne süren kavramı ortaya koymuştur.

Stevenson ve Wolfers ise, bu paradoksu yeniden değerlendirmiş ve ekonomik büyüme ile mutluluk arasındaki bağı kapsamlı bir şekilde analiz etmiştir. KBDMG, refah düzeyinin bir göstergesi olarak mutluluk seviyelerini etkilemektedir. Kişi başına düşen milli gelir verilerine bakıldığında pek çok veri çeşidi görülmektedir. Bu veriyi kullanırken ülkeler arasında karşılaştırma yapabilmek ve enflasyon etkisini minimize etmek önemlidir. Bu nedenle, seçilecek verinin uluslararası düzeyde karşılaştırılabilir ve sabit fiyatlarla ifade edilmesi tercih edilmiştir. Satın alma gücü paritesi (PPP) kullanarak ülkelerin gelir düzeylerini karşılaştırmada daha uygun bir ölçüttür. Ayrıca sabit fiyatlar kullanıldığından enflasyon etkisi ortadan kaldırılır. Bu sebeple çalışmamızda gelirin göstergesi olarak 2021 sabit dolar göstergesiyle satın alma gücü paritesine dayanan kişi başına düşen millî gelir değişkeni (GDP per capita, PPP (constant 2021 international \$)) seçilmiştir. Veri, Dünya Bankası'nın Dünya Kalkınma Göstergeleri (WDI) veri tabanından alınmıştır.

3.1.2.2. Enflasyon

Analize enflasyon oranı, Di Tella, MacCulloch ve Oswald (2001) tarafından yapılan ve enflasyon ile mutluluk ilişkisini inceleyen çalışma ışığında eklenmiştir. Bu çalışma, makroekonomik istikrarın, özellikle düşük enflasyonun, mutluluk düzeyleri için kritik öneme sahip olduğunu vurgulamaktadır. Bilindiği üzere, enflasyon yaşam maliyetlerini etkiler ve ekonomik istikrarı bozabilir, bu da insanların mutluluk seviyesini düşürebilir. Enflasyon oranının hesaplama şekilleri ülkede ülkeye değişebilmektedir. Tüketici fiyatları enflasyonu, bireylerin günlük yaşamda karşılaştıkları fiyat değişimlerini doğrudan yansıtır. Bu veri, halkın genel mal ve hizmet sepeti üzerindeki fiyat değişikliklerini gösterir ve ekonomik refah üzerindeki doğrudan etkisini anlamak için en uygundur. Bu sebeple çalışmamızda WDI veri tabanından alınan yıllık tüketici fiyatlarına dayalı enflasyon oranı (inflation, consumer prices (annual %)) kullanılmıştır.

3.1.2.3. İşsizlik

İşsizlik oranının mutluluk üzerindeki etkisi, Winkelmann ve Winkelmann (1998) ile Clark ve Oswald (1994) tarafından kapsamlı bir şekilde incelenmiştir. Bu çalışmalar, işsizliğin yaşam memnuniyetini önemli ölçüde azalttığını ve işgücü piyasası koşullarının ulusal mutluluk için önemini ortaya koymaktadır. İşsizlik, bireylerin maddi güvencesini ve psikolojik durumunu etkileyen önemli bir faktördür.

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) tarafından modellenmiş işsizlik oranı, dünya genelinde tutarlılığı sağlamak amacıyla uluslararası standartlara göre ayarlanmıştır. Bu, ülkeler arasında daha karşılaştırılabilir ve güvenilir sonuçlar sağlar. İlaveten toplam iş gücünün içindeki işsizlik oranını kullanmak gösterge açısından daha güvenilir sonuçlar vermektedir. Bu sebeple WDI'dan alınan ILO tarafından modellenmiş, toplam iş gücü içerisindeki işsizlik oranı (Unemployment, total (% of total labor force) (modeled ILO estimate)) kullanılmıştır.

3.1.2.4. Gelir Eşitsizliği

Gelir eşitsizliği, iktisat literatüründe Gini katsayısı ile ölçülen bir göstergedir. Gelir eşitsizliği ve mutluluk ilişkisini Alesina, Di Tella ve MacCulloch (2004) ile Oishi, Kesebir ve Diener (2011) çalışmalarında incelemiştir. Bu araştırmalar, yüksek gelir eşitsizliğinin genellikle daha düşük mutluluk düzeyleri ile ilişkili olduğunu göstererek, gelir dağılımının toplumsal refahı artırmada oynadığı rolü vurgulamaktadır. Gelir dağılımındaki eşitsizlik, toplumda adaletsizlik duygusu yaratabilir ve bu da mutluluk seviyelerini etkileyebilir. Bu sebeple, analize gelir eşitsizliği değişkenini de katmak uygun görülmüştür. Ülke karşılaştırmalarında gelir eşitsizliğinin en önemli göstergelerinden olan Gini katsayısı, bir ülkenin gelir dağılımındaki eşitsizliği ölçer ve 0 ile 1 arasında bir değer alır; 0 tam eşitlik, 1 ise tam eşitsizlik anlamına gelir. Bu sebeple analizde Gini katsayısı kullanmak mantıklı ve yaygın bir yaklaşımdır. Çalışmada kullanılan Gini katsayısı verileri Dünya Bankası ve Eurostat'tan alınmıştır.

3.1.2.5. Kamu Harcamaları

Kamu harcamaları kısaca sosyal güvenlik, sağlık ve eğitim gibi tüm toplumun temel hizmetlerine yönelik, devlet tarafından yapılan harcamalarıdır. Dar anlamda kamu harcamaları, kamu hizmetlerinin bedeli olarak devlet ve diğer kamu tüzel kişilerin (belediyeler, il özel idareleri ve köyler gibi) yaptıkları ödemelerdir. Geniş anlamda kamu harcamaları ise, yalnız devlet ve diğer kamu kuruluşlarının bütçe ödemelerini değil, iktisadi devlet teşekküllerinin harcamaları, sosyal sigorta kuruluşlarının ödemeleri, vergi muaflik ve istisnaları ve özel kişilerin kamu kuruluşlarına yardımlarını da içeren bir kavramdır (Arslan, 2002; 3). Bu harcamalar, insanların toplumsal ve bireysel ihtiyaçlarını karşılayarak mutluluklarını arttırabilir. Radcliff, 2001 yılında yayınladığı *Politics, Markets, and Life Satisfaction: The Political Economy of Human Happiness* adlı

alışmasında, kamu ekonomisi ile insan mutluluğu arasındaki ilişkiyi araştırmış ve sosyal hizmetlere yönelik artan kamu harcamalarının, topluma kamu malları sağlayarak ve ekonomik güvensizliği azaltarak mutluluk seviyelerini olumlu yönde etkilediğini göstermektedir.

Çalışmamızda kamu harcamaları verisi olarak Dünya Bankası tarafından paylaşılan ve gayrı safı yurtiçi hasılanın yüzdesi şeklinde alınan, genel kamu nihai tüketim harcamaları ((general government final consumption expenditure (% of GDP)) alınmıştır. Kamu harcamaları çok yönlü olduğu için, çalışmamızda kullanılan genel kamu nihai tüketim harcamaları tüm ekonomik faaliyetler üzerindeki etkisini kapsar, dolayısıyla geniş bir perspektif sunar. Genel kamu nihai tüketim harcamaları, mal ve hizmet alımları için tüm hükümet cari harcamalarını (alışanların tazminatları dahil) içermektedir. Ayrıca ulusal savunma ve güvenlik harcamalarının çoğunu içerir, ancak hükümet sermaye oluşumunun bir parçası olan hükümet askeri harcamalarını hariç tutar (World Bank Data Catalog). Bu veri seti, kamunun tüketim harcamalarının toplam ekonomik çıktıya oranını gösterir ve genel olarak kamu hizmetleri, sosyal güvenlik ve kamu düzeni gibi alanlarda yapılan harcamaları kapsar. Verinin gayrı safı yurtiçi hasılanın yüzdesi olarak alınması kamu harcamalarının ülkede üretilen ve satılan tüm mal ve hizmetlerin piyasa değerinin ne kadarını oluşturduğunu gösterir ve farklı büyüklükteki ekonomiler arasında karşılaştırma yapmayı kolaylaştırır.

3.1.2.6. Vergi Yükü

Vergi yükü, belirli bir dönemdeki vergilerin toplamının gayrisafı yurtiçi hasılaya oranlanması şeklinde hesaplanan sayısal değerdir ve söz konusu vergiler toplamına tüm merkezi yönetim ve yerel yönetim vergileriyle, resim, harç, parafiskal gelirler ve fonlar dhildir. Lubian ve Zarri, 2011 yılında yayınladıkları *Happiness and Tax Morale: An Empirical Analysis* adlı çalışmalarında, vergi ve mutluluk arasındaki ilişkiyi ele alarak, vergi yükünün mutluluğa olan etkisini incelemişlerdir. Çalışmada, vergi gelirlerinin kamu mallarına yönlendirilmesinin potansiyel olarak mutluluğu artırabileceğine işaret etmişlerdir. Akay ve diğerleri (2012) ise, vergi sisteminin gelir ve mutluluk arasındaki ilişkileri nasıl etkilediğini tartışmış ve vergi oranlarının, bireylerin mutluluğu üzerinde belirli bir rol oynadığını ne sürmüşlerdir. Analizde kullanılan vergi yükü verisi (tax revenue % of GDP) Dünya Bankası'ndan alınmıştır. Vergi yükünün yüksek olduğu

ülkelerde bireylerin algıladığı mali baskının artması mutluluğu olumsuz etkilerken, bu yükün adil ve şeffaf bir kamu hizmetine dönüşmesi durumunda mutluluk düzeyleri olumlu etkilenebilir. Bu nedenle, vergi yükünün mutluluk üzerindeki etkisi yalnızca miktarına değil, aynı zamanda verginin kullanım biçimine ve kamu hizmetlerinin etkinliğine de bağlıdır.

3.1.3. İktisadi Olmayan Değişkenler

Literatürde mutluluğun yalnızca ekonomik göstergelerle değil, aynı zamanda toplumsal ve çevresel faktörlerle de şekillendiği ortaya konmuştur. Bu çerçevede çalışmada altı iktisadi olmayan değişken bağımsız değişken olarak modele dahil edilmiştir. Bunlar; eğitim düzeyi, sağlık durumu, çevresel koşullar (hava kirliliği gibi), sosyal destek, bireysel özgürlük algısı ve yolsuzluk düzeyidir. Değişkenlerin açıklamaları ve elde edildiği kaynaklar Tablo 3.3'te belirtilmiştir. Belirlenen bu değişkenler aracılığıyla her bir toplumsal ve çevresel faktörün mutluluk kulüplerine üyelik üzerindeki etkisi analiz edilecek ve böylece iktisadi olmayan belirleyicilerin ülkelerin mutluluk düzeyleri üzerindeki katkısı ortaya konacaktır.

Tablo 3.3. Tezde Kullanılan İktisadi Olmayan Değişkenler ve Veri Kaynakları

Değişken Adı	Tanım / Açıklama	Veri Kaynağı
Yaşam Beklentisi (Sağlık)	Doğuştan beklenen ortalama yaşam süresi (yıl)	World Bank, WDI
Okuma Yazma Oranı (Eğitim)	15 yaş ve üzerindeki yetişkin nüfusun okuryazarlık oranı (%)	World Bank, WDI; Statista
Hava Kirliliği (Çevre)	PM2.5 hava kirliliğine maruz kalan nüfusun oranı (%), WHO eşik değerinin üzerindeki maruziyet	Our World in Data (OWD), OCCRP
Barış Endeksi	Global Barış Endeksi (GPI), ülkelerin barışçılık düzeyini ölçmektedir	Institute for Economics and Peace (IEP); Vision of Humanity
Sosyal Destek	“Zor bir durumda size yardım edebilecek biri var mı?” sorusuna verilen yanıtların ülke ortalaması	Gallup World Poll (GWP)
Özgürlük Algısı	“Hayatınızda ne yapacağınıza karar verme özgürlüğünüzden memnun musunuz?” sorusuna verilen yanıt ortalaması	Gallup World Poll (GWP)
Yolsuzluk Algısı	Kamu görevlilerinin yolsuzluğa karışma olasılığına ilişkin algı düzeyi	Gallup World Poll (GWP)
Dini Kısıtlamalar	Devletin dini inanç ve pratiklere yönelik sınırlayıcı uygulamalarının düzeyini gösteren endeks (GRI)	Pew Research Center

3.1.3.1. Yaşam Beklentisi

Yaşam beklentisi, bir bireyin doğduğu yıl itibarıyla mevcut ölüm oranları sabit kaldığı takdirde kaç yıl yaşayacağını tahmin eden bir göstergedir. Bu değişken, bir ülkenin sağlık altyapısı, tıbbi hizmetlere erişim düzeyi, beslenme koşulları ve çevresel faktörler gibi pek çok sağlıkla ilişkili unsurun bütüncül bir yansımasıdır. Aynı zamanda, genel refah düzeyi ve yaşam kalitesi hakkında da önemli bilgiler sunar. Yaşam beklentisi, bireylerin genel sağlık durumu ve bir ülkedeki sağlık sisteminin etkinliği hakkında güçlü bir göstergedir. Bu sebeple çalışmamızda doğumda yaşam beklentisi verisi kullanılmıştır. Çalışmada kullanılan yaşam beklentisi verisi (life expectancy at birth), WDI veri tabanından alınmıştır. Kullanılan gösterge, bir toplumun yıllık bazda yaşadığı tüm yaş gruplarındaki ölüm oranlarını yansıtan "dönem yaşam tablolarına" dayanmakta ve böylece o yıl itibarıyla nüfusun genel sağlık düzeyi hakkında kapsamlı bir özet sunmaktadır. Özellikle çocuk yaşlardaki yüksek ölüm oranları yaşam beklentisini ciddi şekilde düşürebileceğinden, bu gösterge aynı zamanda sağlık sisteminin etkinliğini de yansıtan kritik bir ölçüttür.

Literatürde yaşam beklentisi ile mutluluk arasındaki ilişki pek çok çalışmada pozitif yönde tespit edilmiştir. Özellikle Dünya Sağlık Örgütü (WHO) ve Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşlar, daha uzun yaşam beklentisinin bireysel refahı ve toplumsal mutluluğu artırdığını rapor etmektedir. Sağlıklı bireylerin daha uzun süre ekonomik, sosyal ve kültürel yaşama katılabilmesi; üretkenliğini sürdürebilmesi ve yaşamdan daha fazla tatmin elde edebilmesi, bu pozitif ilişkinin temel dinamiklerinden biridir. Ed Diener ve Micaela Chan'ın 2001 yılında yayınladığı *Happy People Live Longer: Subjective Well-Being Contributes to Health and Longevity* adlı çalışmada sağlık düzeyindeki artışların hem yaşam süresini hem de yaşam kalitesini artırarak bireyin genel memnuniyetini yükselteceğini ileri sürülmektedir. Xu ve Roberts'ın 2010 yılında yazdığı *The Power Of Positive Emotions: It's A Matter Of Life Or Death—Subjective Well-Being And Longevity Over 28 Years in a general population* isimli çalışmalarında 28 yıllık bir takip yapılmış ve yüksek mutluluğa sahip bireylerin düşük mutluluğa sahip bireylere kıyasla daha uzun yaşadığı ve bunun ülke geneline yansıyabileceği öne sürülmüştür. Sağlık düzeyinin yüksek olduğu toplumlarda bireyler yalnızca daha uzun değil, aynı zamanda daha sağlıklı ve üretken bir yaşam sürdürebilir.

3.1.3.2. Okuma Yazma Oranı

Okuma yazma oranı, bireylerin temel eğitim seviyesini ve bilgiye erişim yetkinliğini gösteren en yaygın göstergelerden biridir. 15 yaş ve üzerindeki bireylerin hem okuyup hem yazabildiği oranın ölçülmesiyle elde edilen bu değişken, bir ülkenin eğitim sisteminin erişilebilirliği ve işlevselliği hakkında da dolaylı bilgiler sunar. UNESCO'nun tanımına göre, okuryazarlık yalnızca metinleri okuyup yazabilme değil, aynı zamanda bu metinleri anlayarak işlem yapabilme ve temel aritmetik becerileri kullanabilmeyi de kapsamaktadır. Bu nedenle okuma yazma oranı hem bireysel hem toplumsal kalkınmanın temel yapı taşlarından biri olarak kabul edilir.

Eğitim ile mutluluk arasındaki ilişki, literatürde hem doğrudan hem dolaylı yollarla desteklenmiştir. Layard (2005), eğitimin bireylerin yaşam kontrolünü artırdığını ve karar alma süreçlerine daha etkin katılım sağladığını öne sürerek, bu durumun bireysel mutluluk üzerinde olumlu etkiler yarattığını belirtmiştir. Nitekim eğitilmiş bireyler, sağlık hizmetlerine erişim, istihdam olanakları ve sosyal etkileşim alanlarında daha aktif olabilmekte; bu da onların yaşam memnuniyetlerini artırmaktadır. Ayrıca bireylerin toplumsal hayata katılım düzeyleri ve kendilerini ifade edebilme becerileri, okuryazarlık yoluyla gelişmekte ve bu süreç mutluluğun bilişsel bileşenleri ile yakından ilişkilidir.

Gary S. Becker'in İnsan Sermayesi Teorisi (1964), eğitimin bireylerin ekonomik üretkenliğini ve yaşam kalitesini artıran bir yatırım olduğunu savunur. Bu çerçevede, yüksek okuma yazma oranları, yalnızca bireysel refahı değil, aynı zamanda toplumsal refahı da artırabilecek önemli bir yapı taşı olarak değerlendirilmektedir. Literatürde eğitim düzeyinin mutluluk üzerindeki etkisi bazen dolaylı (örneğin gelir, sağlık, sosyal güvence aracılığıyla) olsa da okuryazarlığın temel bilişsel beceriler kazandırarak bireysel öz-yeterlik duygusunu güçlendirdiği ve dolayısıyla kişisel mutluluğu desteklediği yönünde güçlü ampirik bulgular mevcuttur (Oreopoulos & Salvanes, 2011).

Bu çalışmada kullanılan okuma yazma oranı verisi (literacy rate), UNESCO İstatistik Enstitüsü tarafından ulusal nüfus sayımları, hane halkı anketleri ve Global Age-Specific Literacy Projection Model (GALP) gibi kaynaklar kullanılarak Dünya Bankası tarafından derlenmiştir. Verinin yaş grubu itibarıyla 15 yaş ve üzerini kapsamaması, genel eğitim

kazanımlarının uzun dönemli etkilerini değerlendirmek açısından uygun bir ölçüt sunmaktadır.

3.1.3.3. Hava Kirliliği

Çevre, bireylerin ve toplumun hem fiziksel sağlığını hem de psikolojik iyilik hallerini doğrudan etkileyen önemli faktörler arasında yer almaktadır. Özellikle hava kirliliği hem kısa vadeli sağlık sorunları hem de uzun vadeli yaşam kalitesi üzerinde olumsuz etkiler oluşturması sebebiyle mutluluk düzeyleriyle ilişkilendirilmiştir. Bu çalışmada kullanılan değişken (PM2.5 air pollution), Dünya Sağlık Örgütü'nün önerdiği kılavuz değerin (yıllık ortalama 10 $\mu\text{g}/\text{m}^3$) üzerinde hava kalitesini ölçen bir ölçek olan PM2.5 düzeylerine maruz kalan nüfusun ülke toplamına oranını temsil etmektedir. Bu gösterge, hava kirliliğinin toplumsal düzeydeki yaygınlığını ve çevresel risklerin bireylerin yaşam alanlarına ne ölçüde sirayet ettiğini ortaya koymaktadır.

Ampirik literatürde hava kirliliği ile mutluluk arasındaki ilişki çoğunlukla negatif yönlüdür. Welsch (2002) ve Luechinger (2009) gibi çalışmalar, hava kalitesindeki bozulmanın bireylerin yaşam memnuniyetinde kayda değer azalmalarla ilişkilendirildiğini göstermektedir. Zhang ve arkadaşları (2017) ise, özellikle Çin gibi sanayileşme sürecinde çevresel bedellerin arttığı ülkelerde, hava kirliliğinin öznel iyi oluş üzerinde olumsuz etkilerini sayısal olarak ortaya koymuştur. Bu bağlamda çevresel iktisat kuramları, temiz çevrenin kamu malı niteliği taşıdığı ve refah üzerindeki katkısının ekonomik göstergelerle birlikte değerlendirilmesi gerektiğini vurgular.

Bununla birlikte, mevcut çalışmanın bulguları literatürdeki bu eğilimin tümüyle genellenemeyeceğini ortaya koymaktadır. Gelişmiş ülkelerde görülen yüksek hava kirliliği seviyeleri ile yüksek mutluluk düzeylerinin birlikte ortaya çıkması olası bir durumdur. Bu durumun görüldüğü ülkelerde enerji tüketimi, sanayileşme ve kentleşme oranları yüksek olmakla birlikte; sağlık hizmetlerine erişim, eğitim düzeyi ve kişi başına düşen gelir gibi temel yaşam koşulları da ileri düzeydedir. Bu koşullar, çevresel risklerin bireylerin yaşam doyumu üzerindeki olumsuz etkilerini dengeleyici bir rol oynayabilmektedir (Deaton, 2008, s. 64; Helliwell, Layard & Sachs, 2021, s.123). Diğer yandan, düşük gelirli ülkelerde hava kirliliği maruziyetinin düşük görünmesi, daha iyi çevre koşullarının göstergesi olmaktan ziyade; düşük sanayileşme, zayıf altyapı ve kırsal

yaşamın hâkimiyeti nedeniyle çevresel kirleticilerin düşük seviyelerde seyretmesinden kaynaklanmaktadır. Bu ülkelerde hava kirliliği düşük olsa bile, bireylerin mutluluk düzeylerinin de düşük olması, mutluluğun belirleyicileri arasında çevrenin tek başına yeterli olmadığını ortaya koymaktadır (Frey & Stutzer, 2002, s.127; Easterlin, 2010, s.114). Bu bağlamda, hava kirliliği ile mutluluk arasındaki ilişkinin bağlama duyarlı ve çok boyutlu bir çerçevede değerlendirilmesi gerektiği anlaşılmaktadır. Sonuç olarak çevre ve mutluluk ilişkisi, temiz çevrenin toplum refahı üzerindeki etkisinin incelenmesi ve mutluluk üzerindeki çevresel etkileri vurgulaması konularıyla önem arz etmektedir.

3.1.3.4. Sosyal Destek

Çalışmada sosyal destek olarak bireyin maddi manevi ihtiyaçları anında güvенеbileceği ve destek alabileceği yakın çevreye sahip olma durumu alınmıştır. İnsanların, ihtiyaçları anında güvенеbileceği bir yakın çevreye sahip olduğunu düşünmesi yalnızlık, çaresizlik ve stres düzeylerini azaltarak mutluluk üzerinde doğrudan etkili olmaktadır. Sosyal destek, bireylerin yaşam memnuniyetini etkileyen temel toplumsal unsurlardan biridir. Bu bağlamda, Gallup World Poll (GWP) kapsamında ölçülen sosyal destek değişkeni, “Zor zamanlarınızda size yardım edecek bir akrabanız veya arkadaşınız var mı?” sorusuna verilen ikili (evet/hayır) yanıtların ülke düzeyindeki ortalamasını esas alır. 160'tan fazla ülkede yaklaşık 20 yıldır standart şekilde uygulanan bu gösterge, farklı kültürel ve demografik bağlamlarda sosyal dayanışma düzeyinin karşılaştırmalı analizini mümkün kılmaktadır.

Teorik düzeyde, sosyal sermaye kuramı (social capital theory), bireyler arası güven, dayanışma ve ağ yapılarının refah üzerindeki etkilerini vurgular (Putnam, 2000). Özellikle Helliwell ve Putnam (2004), sosyal ilişkilerin gücü ile yaşam memnuniyeti arasında yüksek düzeyde pozitif ilişki olduğunu ortaya koymuşlardır. Bu ilişkiler, yalnızca duygusal destek değil; aynı zamanda bilgi, kaynak ve kriz anlarında fiziksel yardım sağlama kapasitesi anlamında da önem taşır. Sosyal destek, bu yönleriyle bireylerin çevrelerine olan aidiyet hissini güçlendirir ve yaşamın zorlukları karşısında psikolojik direnç sağlar. Sosyal bağların ve güven temelli ilişkilerin yalnızca bireysel düzeyde değil, ulusal mutluluk düzeyinde de belirleyici bir unsur olduğu görülmektedir. Özellikle gelişmiş sosyal ağlara sahip toplumlarda bireyler, kendilerini daha güvende ve

bağlı hissederek daha yüksek yaşam memnuniyetine ulaşabilmektedir. Sonuç olarak, sosyal destek, mutluluk konusunda güçlü belirleyicilerden biri olarak öne çıkmaktadır.

3.1.3.5. Özgürlük Algısı

Bireylerin yaşamlarını kendi iradeleriyle yönlendirebilme kapasitesi, literatürde mutluluğun en güçlü belirleyicilerinden biri olarak kabul edilmektedir. Çalışma için Gallup World Poll’de “Hayatınızda ne yapacağınız konusunda seçim özgürlüğünüzden memnun musunuz?” sorusuna verilen yanıtların ülke düzeyinde ortalamasıyla ölçülen değişken (freedom to make life choices) kullanılmıştır. Bu soruya verilen ikili (0 = hayır, 1 = evet) yanıtların ülke bazında yıllık ortalaması alınarak hesaplanmaktadır. Daha yüksek ortalama değerler, toplum genelinde özgürlük algısının daha yüksek olduğunu göstermektedir. Bu değişken bireylerin yaşam tercihlerini gerçekleştirme algısına dayanmaktadır. Gallup’un uluslararası metodolojisi, bu öznel göstergenin kültürler arası karşılaştırmalarda anlamlı ve karşılaştırılabilir olmasını sağlamaktadır.

Teorik olarak bu değişken, Amartya Sen’in kapasiteler yaklaşımı (capabilities approach) ile yakından ilişkilidir. Sen (1999), bireylerin özgürlük düzeylerini yalnızca haklar ve kaynaklarla değil, aynı zamanda yaşamda değer verdikleri şeyleri yapabilme kapasiteleriyle değerlendirmektedir. Bu yaklaşım, bireylerin karar alma özgürlüğünün ve özerklik duygusunun refah üzerindeki belirleyici rolünü vurgular. Demokrasi, ifade özgürlüğü, basın özgürlüğü ve sivil haklar gibi unsurlar da bireylerin öznel yaşam değerlendirmelerinde merkezi bir yer tutar (Frey & Stutzer, 2002; Inglehart vd., 2008). Bireylerin yaşamlarını şekillendirme özerkliğine sahip olmaları, kendilerini daha değerli, üretken ve güvende hissetmelerine neden olmakta; bu da doğrudan yaşam memnuniyetine yansımaktadır. Bu bulgular, özgürlüklerin yalnızca siyasal sistemlerin bir çıktısı değil, aynı zamanda toplumsal refahın temel yapıtaşlarından biri olduğunu göstermektedir.

3.1.3.6. Yolsuzluk Algısı

Yolsuzluk, yalnızca ekonomik kaynakların yanlış yönlendirilmesine yol açmakla kalmaz, aynı zamanda vatandaşların kurumlara olan güvenini sarsarak toplumsal bütünlüğü zedeler ve bireylerin yaşam memnuniyetini olumsuz etkiler. Gallup World Poll verilerinde yolsuzluk algısı, “hükümette yaygın bir yolsuzluk olduğunu düşünüyor

musunuz?” ve “iş dünyasında yaygın bir yolsuzluk olduğunu düşünüyor musunuz?” sorularına verilen ikili (0 veya 1) yanıtların ortalaması alınarak ölçülmektedir. Böylece hükümete ve özel sektöre duyulan güvenin öznel yansımaları ülke düzeyinde karşılaştırmalı biçimde değerlendirilmiş olur. Çalışmamızda da Gallup kurumdan alınan yolsuzluk verisi (perceived corruption) kullanılmıştır.

Kurumsal iktisat teorisi, yolsuzluğun yalnızca mali kayıplar yaratmadığını, aynı zamanda ekonomik verimlilik, sosyal adalet ve toplumsal güven üzerinde de yıkıcı etkiler oluşturduğunu vurgular. Özellikle Treisman (2007), yolsuzluk düzeyinin yüksek olduğu ülkelerde bireylerin hem sosyal güven düzeylerinin hem de genel yaşam memnuniyetlerinin daha düşük olduğunu ortaya koymuştur. Bu bağlamda yolsuzluk, bireylerin kamu kurumlarına olan bağlılıklarını ve sisteme duydukları aidiyet hissini zayıflatarak, toplumsal refah üzerinde doğrudan olumsuz bir dışsalılık meydana getirir (Helliwell vd., 2021). Kamu kaynaklarının adil kullanılmadığına dair yaygın bir algının hâkim olduğu toplumlarda, vatandaşların hem gelecek beklentileri hem de yaşamdan duydukları tatmin düşüş göstermektedir. Sonuç olarak yolsuzluk, yalnızca ekonomik büyümeyi değil, aynı zamanda toplumsal mutluluğu da baltalayan çok boyutlu bir sorundur. Bu bağlamda, kurumsal güveni tesis eden ve yolsuzluğu sınırlayan politikaların mutluluğun artırılması yönünde dolaylı değil, doğrudan etkili olduğu söylenebilir.

3.1.3.7. Devletin Dini İnanç Üzerindeki Kısıtlamaları

Din özgürlüğü ve devletin din üzerindeki baskıları, bireylerin manevi ve sosyal refahlarını doğrudan etkileyen önemli faktörlerden biridir. Bu çalışmada kullanılan dini inanç üzerindeki kısıtlamalara ilişkin veri, Pew Research Center’ın Devlet Kısıtlamalar Endeksi’nden (Government Restrictions Index - GRI) alınmıştır. Bu endeks, bir ülkede veya bölgede devletin din özgürlüğüne yönelik uyguladığı yasal, idari veya fiilî sınırlamaları nicel bir biçimde ölçmek üzere oluşturulmuş kapsamlı bir endekstir. Pew Research Center tarafından geliştirilen bu endeks, hükümetlerin dinî gruplar üzerindeki baskılarını, yasal kısıtlamalarını, müdahalelerini ve ayrımcı uygulamalarını sistematik olarak analiz ederek dinsel özgürlüklerin ihlali düzeyini ortaya koymayı hedefler.

GRI, yalnızca anayasal veya yasal metinleri değil, aynı zamanda devletin fiilî uygulamalarını ve pratikteki yansımaları da dikkate alır. Böylece endeks, sadece “kâğıt

üzerindeki” özgürlükleri değil, gerçek hayatta karşılaşılan devlet baskılarını da ölçebilmektedir.

Endeks, dört ana tematik başlık altında toplanan 20 farklı göstergesi (indikatörü) esas alır. Bu göstergeler, her yıl sistematik olarak kodlanmakta ve puanlanmaktadır:

Anayasa ve Yasalar: Devletin anayasal düzenlemeleri ile dinî özgürlüklere tanıdığı haklar veya koyduğu kısıtlamalar.

Politikalar ve Uygulamalar: Dinî grupların tanınması, ibadet mekânlarına yönelik denetimler, ruhban yetiştirme hakkı gibi konular.

Devlet Müdahaleleri: Dinî toplantılara yönelik müdahaleler, belirli dinlerin desteklenmesi veya baskılanması.

Baskı ve Ayrımcılık: Devlet görevlilerinin belirli inanç gruplarına yönelik ayrımcı davranışları, zorla asimilasyon politikaları.

Her bir gösterge, kodlayıcılar tarafından çeşitli açık kaynaklardan (örneğin ABD Dışişleri Bakanlığı Raporları, Birleşmiş Milletler belgeleri, insan hakları örgütlerinin raporları gibi) elde edilen bilgilere dayanarak 0 ile 3 arasında puanlanır. Bu puanlamaya göre: 0 puan: Hiçbir kısıtlama yok. 1 puan: Düşük düzeyde kısıtlama. 2 puan: Orta düzeyde kısıtlama. 3 puan: Ciddi düzeyde kısıtlama.

20 göstergenin toplam puanı alınarak normalize edilir ve endeks skoru 0 ile 10 arasında bir değer alır. Bu sayede ülkeler karşılaştırılabilir hâle gelir. Bu sınıflama sayesinde bir ülkenin, dinî özgürlükler açısından dünyadaki konumu kolaylıkla görülebilir. Örneğin, 2021 yılı itibarıyla G20 ülkelerinin 11’i “çok yüksek düzeyde devlet kısıtlaması” kategorisinde yer almaktadır (Pew Research Center, 2024, s. 24).

GRI, özellikle din özgürlüğü, siyasal sistemler, demokrasi kalitesi ve insan hakları çalışmalarında bağımlı veya bağımsız değişken olarak kullanılabilen güçlü bir endekstir. Endeksin en güçlü yönlerinden biri, nitel verilerin sistematik kodlamaya dönüştürülmesiyle oluşan yarı nicel yapısıdır. Bu özellik hem ampirik analizlerde kullanılabilirliği artırmakta hem de karşılaştırmalı politika ve sosyoloji çalışmaları için sağlam bir temel sunmaktadır.

Çalışmamızda kullanılacak veri seti, yıllık olarak güncellenen raporlardan derlenmiş ve analiz sürecine dahil edilmiştir. Pew Research Center tarafından yapılan araştırmalar, din özgürlüğünün kısıtlandığı ülkelerde bireylerin daha düşük yaşam memnuniyeti bildirdiğini göstermektedir. Bu durum, devletin dini kısıtlamalarının bireylerin mutluluğu üzerindeki olumsuz etkisini açıkça ortaya koymaktadır.

Dini özgürlüklerin, bireylerin hem toplumsal entegrasyonunu hem de kişisel huzurunu güçlendirdiği yönünde çeşitli akademik çalışmalar bulunmaktadır. Örneğin, Okulicz-Kozaryn (2010) tarafından yapılan ve 79 ülkeyi kapsayan bir araştırma, dini özgürlüklerin ve toplumsal dindarlığın yüksek olduğu ülkelerde bireylerin daha yüksek yaşam memnuniyeti bildirdiğini ortaya koymuştur. Benzer şekilde, Lim (2015) tarafından 1,3 milyon Amerikalı üzerinde yapılan bir çalışma, düzenli dini etkinliklere katılan bireylerin, katılmayanlara kıyasla daha yüksek yaşam memnuniyeti ve mutluluk seviyesine sahip olduğunu göstermiştir. Kelley ve De Graaf (1997) ise dini katılımın sosyal sermaye ve toplumsal bağlılık üzerindeki olumlu etkilerini vurgulayarak, dini özgürlüklerin bireylerin toplumsal entegrasyonunu ve dolayısıyla yaşam memnuniyetini artırdığı sonucuna varmıştır. Buna ek olarak, Gundlach ve Opfinger (2013), dini özgürlüklerin ekonomik büyüme ve sosyal gelişim üzerindeki etkilerini analiz etmiş ve bireylerin refah seviyeleri üzerinde doğrudan bir etkisi olduğunu ortaya koymuştur. Bu çalışmalar devletlerin dini inançlar üzerindeki kısıtlamalarının bireylerin mutluluğu ve yaşam memnuniyeti üzerindeki olumsuz etkilerini açıkça göstermektedir. Bu itibarla, GRI'nin analize dahil edilmesi, mutluluk seviyelerini etkileyen bir faktör olması hususunda önem arz etmektedir.

3.1.3.8. Barış Endeksi

Ülkedeki barış ortamı, toplumun ve bireylerin mutluluk düzeylerini belirleyen temel faktörlerden biridir. Barışçıl ortamlar, bireylerin kendilerini güvende hissetmelerine olanak tanırken, toplumsal istikrarın artışıyla birlikte sosyal güveni de güçlendirir. Vision of Humanity tarafından sunulan Küresel Barış Endeksi (Global Peace Index - GPI), şiddet seviyelerini, toplumsal güvenliği ve uluslararası çatışmaları içeren 23 farklı gösterge ile ülkelerin barışçılık düzeylerini ölçmektedir. Endeksin düşük olması, yani bir ülkenin daha barışçıl bir ortama sahip olması, bireylerin temel ihtiyaçlarının daha fazla karşılandığını, güvenlik, aidiyet ve özgürlük duygularının güçlendiğini göstermektedir.

Bu tür toplumsal yapılar, insanların geleceğe dair daha olumlu beklentiler geliştirmelerine, sosyal sermayenin artmasına ve bireyler arasında güvenin pekişmesine katkı sağlamaktadır. Helliwell ve Putnam (2004), sosyal güvenin yüksek olduğu toplumlarda bireylerin mutluluk düzeylerinin anlamlı biçimde arttığını belirtmektedir. Ayrıca, Frey ve Stutzer (2002), istikrarlı ve barışçıl toplumların ekonomik büyüme ve kamu hizmetlerinin etkin sunumu açısından daha avantajlı olduğunu, bunun da toplumsal refahı desteklediğini vurgulamaktadır. Barışın ekonomik sürdürülebilirliği teşvik ettiği, yatırım ortamını iyileştirdiği ve bireylerin devlet kurumlarına güvenini artırdığı da gözlemlenmiştir.

Daha geniş bir perspektiften bakıldığında, barış ortamı ile mutluluk arasındaki pozitif ilişkinin hem mikro hem de makro düzeyde farklı çalışmalarda desteklendiği görülmektedir. Helliwell ve Huang (2008), toplumsal güvenlik algısının bireylerin mutluluğu üzerinde doğrudan bir etki yarattığını belirtirken, MacKerron ve Mourato (2009) tarafından yapılan araştırmalar, bireylerin kendilerini huzurlu hissettikleri çevresel ve sosyal koşulların yaşam memnuniyetine pozitif yönde katkı sunduğunu ortaya koymuştur. Barışın bireylerin yalnızca güvenlik ve huzur algısını güçlendirmekle kalmayıp, ekonomik ve sosyal refahın sürdürülebilirliğine de katkıda bulunduğu açıktır.

Bu bağlamda, barış endeksinin analize dahil edilmesi, bireylerin mutluluk seviyelerini etkileyen sosyal ve ekonomik mekanizmaları daha iyi anlamaya yönelik bir adımdır. Veri seti, Institute for Economics and Peace (IEP) tarafından derlenen Küresel Barış Endeksi'nden alınmıştır. Endeks, 99.7%'lik bir küresel kapsama sahip olup, ülkelerin barış seviyelerini yıllık olarak ölçen güvenilir bir kaynaktır. Çalışmada barış endeksinin bağımlı değişken olan mutluluk kulüpleri üzerindeki etkisi analiz edilecek ve yorumlanacaktır. Mevcut teorik çerçeve göz önüne alındığında, barışın sadece siyasi ve güvenlik boyutuyla değil, aynı zamanda bireylerin sosyal ve ekonomik refahı ile doğrudan bağlantılı olduğu söylenebilir.

3.2. Uygulama ve Bulgular I: Kulüp Yakınsama Analizi

Yakınsama, 'belirli bir noktaya doğru yaklaşma eğilimi gösterme, zamanla birlikte o noktaya daha yakın veya benzer duruma gelme' anlamına gelmektedir. İktisadi açıdan yakınsama, 'ülkelerin ekonomik büyüme oranlarının ve gelir düzeylerinin birbirlerine

yakın duruma gelmesi' olarak da açıklanabilmektedir (Atalay, 2007, s. 4). İktisadi yakınsamayı ayrıca'' ülkeler arası gelir farklarının zaman içinde sıfıra yaklaşması durumu'' olarak tanımlayabiliriz (Amable & Juillard, 2000, s.2).

Yakınsama kavramının esas paradigması Solow tarafından 1956 yılında ortaya konulan Neoklasik büyüme teorisine dayanmaktadır. İlk olarak Jan Tinbergen'in 1959 yılında yayınladığı *On The Theory of Trend Movement* adlı çalışmasında yakınsama teorisi ortaya konulmuştur. Yakınsama teorisi farklı gelir seviyelerine sahip ülkeler arasındaki gelir eşitsizliğinin zamanla azalacağını ve gelir seviyelerinin birbirine yaklaşacağını öngörmektedir (Solow, 1956). Tinbergen çalışmasında, Doğu ve Batı Avrupa arasındaki ekonomik farklılıkların zaman içinde azaldığını gözlemlemiş ve farklı iktisadi sistemlere sahip ülkelerin sanayileşme süreçlerinin hızlanmasıyla birbirlerine yakınsadığı sonucuna varmıştır (Tinbergen, 1959, s.2018). Yakınsama hipotezinin test edildiği başka bir çalışma William J. Baumol tarafından 1986 yılında yapılmıştır. Baumol, 1870-1979 dönemine ait 16 endüstrileşmiş ülkenin kişi başı reel gelir verilerini incelediği *Productivity Growth, Convergence, and Welfare: What the Long-Run Data Show* adlı çalışmasında, yatay kesit regresyon analizi kullanarak yakınsama araştırması gerçekleştirmiştir (Baumol, 1986: 1073). Analiz sonucunda, incelenen ülkeler arasında güçlü bir şekilde kişi başı reel gelir yakınsaması olduğu görülmüştür. Ancak De Long 1988 yılında kaleme aldığı "*Productivity Growth, Convergence, and Welfare: Comment*" adlı çalışmasında Baumol'un çalışmasının örneklem seçimi hataları nedeniyle yanıltıcı sonuçlar ürettiğini savunmuştur (De Long, 1988, s. 1140). De Long'a göre, Baumol örneğine 1870 yılındaki en zengin ülkeleri dahil etmek yerine 1979 yılındaki en zengin ülkeleri dahil etmiş ve ex-post bir analiz yapmış bu sebeple de analizin sonucunda yakınsama olmuştur.

1986'da Romer ve 1988'de Lucas'ın geliştirdiği yeni büyüme teorileriyle birlikte DeLong ile Baumol arasındaki yakınsama tartışması yeni bir boyuta taşınmıştır. Zira yeni büyüme teorileri, büyümenin içsel faktörlerden kaynaklandığı ve sermaye faktöründeki azalan getiri varsayımının geçerli olmadığını varsaydığından yakınsama hipotezinin geçerli olamayacağını savunan bir argümanı geliştirmiştir. Ayrıca Solow modeli uzun vadeli büyüme düzenliliklerini açıklamadaki eksikti (Romer, 1994).

Solow modeli ile yeni büyüme teorileri arasındaki yakınsama tartışmaları deneysel çalışmalara da yansımıştır. Yakınsama hipotezinin doğruluğunu test eden çalışmalar bu

hipotezin Solow büyüme modelini desteklediğini gösterirken, yakınsamayı reddeden bulgular yeni büyüme teorilerini desteklemektedir (Islam, 1995; Islam, 2003). Bu nedenle, yeni büyüme teorileri sayesinde yakınsama hipotezi konusunda oldukça zengin bir literatür ortaya çıkmıştır.

Neoklasik büyüme modeli, nispeten fakir ülkelerin veya bölgelerin zengin ülkelere daha hızlı büyüyeceğini ve zaman içinde bu iki tarafın kişi başına gelir seviyelerinin birbirine yaklaşacağını tahmin eder. Bu hipotez, literatürde "yakınsama (convergence) hipotezi" olarak bilinir ve test edilmesi için kullanılan iki temel kriter bulunur. Bunlardan ilki β yakınsaması (beta yakınsaması) olarak adlandırılırken, diğeri σ yakınsaması (sigma yakınsaması) olarak adlandırılır.

Yakınsama kavramı artık sadece ülkeler arasındaki milli gelir farklarının sürekliliği ile ilgili bir alan olmanın ötesine geçmiştir. Günümüz iktisat literatüründe büyümeye ek olarak işsizlik, enflasyon, kamu açığı gibi çeşitli makroekonomik göstergeler açısından ülkelerarası yakınsama süreçleri incelenerek yakınsama kavramı daha geniş bir perspektife taşınmıştır. Ayrıca, bölgesel farklılıkları incelemek için de kullanılan bir kavram haline gelmiştir. Araştırmamızın konusu olan mutluluk ekonomisi alanında da yakınsama ile ilgili birkaç çalışma yapılmıştır. Yakınsama kavramının kapsamının genişlemesiyle birlikte literatürde farklı yakınsama türlerinin tanımlandığı görülmektedir. Bunları aşağıdaki gibi açıklayabiliriz:

3.2.1. Yakınsama Türleri

Yakınsama kavramının kapsamının genişlemesiyle birlikte literatürde farklı yakınsama türlerinin tanımlandığı görülmektedir. Analizlerde incelenen teorik yapı farklılaştıkça yakınsamayla ilgili olan sonuçlar da değişmektedir. Araştırmacıların modellerde yaptıkları değişiklikler ve modele farklı değişkenlerin eklenmesi çeşitli yakınsama türlerinin tanımlanmasına yol açmıştır (Islam, 2003, s. 312).

Bu bölümde yer verilen yakınsama türleri, yalnızca teorik bir çerçeve sunmak amacıyla değil, aynı zamanda çalışmada uygulanan genel yakınsama analizinin metodolojik temelini ortaya koymak amacıyla dahil edilmiştir. Çalışmada, kulüp yakınsama analizine geçilmeden önce, örneklemede yer alan ülkelerin 2008–2023 döneminde mutluluk

düzeyleri açısından tek bir ortak dengeye doğru genel bir yakınsama sergileyip sergilemediğini test etmek amacıyla sigma yakınsama analizi yapılmıştır. Bu nedenle, literatürde yer alan başlıca yakınsama türlerinin açıklanması hem yapılan ön analizle hem de izlenecek kulüp bazlı yöntemin epistemolojik zeminini güçlendirmektedir.

Başlıca yakınsama türleri literatürde aşağıdaki gibi sıralanmaktadır:

Mikro ve Makro Yakınsama: Mikro yakınsama, ekonomiler arasındaki faktör gelirlerinin eşitlenmesine giden bir eğilimi ifade eder (Ceylan, 2010, s. 53). Makro yakınsama ise, toplam faktör verimliliği ve büyüme oranı gibi makro iktisadi verilere odaklanır (Rassekh, 1998, s. 86).

Ulusal ve Ülkeler Arası Yakınsama: Yakınsama dünya çapında ve ülkeler arasında analiz edilebileceği gibi, bir ülkenin bölgelerinin veya illeri açısından da incelenebilir. Ülkeler arası yakınsama analizi, küresel düzeyde bir yakınsamayı ifade eder (Barro, 1989).

Mutlak ve Koşullu Yakınsama: Yakınsama türleri açısından en belirgin fark koşullu ve koşulsuz mutlak yakınsama tanımları arasında görülür. İlk çıkan yakınsama teorileri mutlak yakınsama ile ilişkilendirilmektedir. Mutlak yakınsama, ekonomilerin uzun vadede aynı sabit durum oranlarına yakınsadığını ifade etmektedir (Galor, 1996, s. 1064). Koşullu yakınsama ise, ekonomilerin yapısal olarak birbirine benzer durumda olduğunu ve her bir ekonominin kendi özgün denge düzeyine yakınsadığını anlatan bir kavramdır (Islam, 2003, s. 315).

Beta, Sigma ve Kulüp Yakınsama: Yakınsama analizi uygulamalı olarak üç temel yöntem ile yapılmaktadır. Bunlar; beta yakınsaması, sigma yakınsaması ve kulüp yakınsamadır (Burnett, 2016, s. 66). Bu çalışmada da benzer şekilde öncelikle sigma yakınsama analizi gerçekleştirilmiş, ardından ülkeler arasında tek bir denge düzeyine ulaşma olmadığı görülerek kulüp yakınsama analizine geçilmiştir. Dolayısıyla burada açıklanan yakınsama türleri, çalışmanın ampirik sürecinin anlaşılması açısından doğrudan önem arz etmektedir.

3.2.1.1. Beta (β) Yakınsaması

Baumol (1986), β -yakınsamasını ilk kez grafiksel verilere dayalı bir analizle incelemiş olup, bu konu daha sonra Mankiw (1992), Barro ve Sala-i-Martin (1992) tarafından daha derinlemesine ele alınmış ve ekonometrik bir çerçeveye oturtulmuştur. Bu çalışmalar, ekonomik büyüme teorisini farklı bir bakış açısıyla ele almış ve bazı önde gelen büyüme modelleri üzerine odaklanmıştır. Örneğin, Barro ve Martin'in yakınsama çalışması, Ramsey, Cass, ve Koopmans tarafından geliştirilen modele dayanmış ve β yakınsamasının tahminini içermiştir. Mankiw, Romer ve Weil'in çalışmaları ise Solow ve Swan modellerine dayanmaktadır.

B yakınsama kavramı, Michelacci & Zaffaroni (2000), Matkowski & Próchniak (2007), Furceri & Karras (2008), Dvorokova (2014) ve Batog & Batog (2015) gibi çalışmalarda yaygın olarak ele alınmıştır. Beta yakınsaması literatürde mutlak (koşulsuz) beta yakınsaması ve koşullu beta yakınsaması olarak ikiye ayrılmaktadır.

3.2.1.1.1. Mutlak β Yakınsaması

Mutlak β yakınsaması, koşulsuz beta yakınsaması olarak da bilinir ve kesit veri setinin bir araya getirilmesiyle hesaplanır. Kesit regresyonunu çalıştırmak için, bağımlı değişken Y , kişi başına GSYH'nin başlangıç seviyesine geri dönüş yapan ortalama değeri olarak kabul edilir. Bu yaklaşım, tüm ekonomilerin sonunda benzer bir durağan durum seviyesine doğru yakınsadığı varsayımına dayanır. Barro ve Martin (1992), β parametresinin tahmininin yakınsamanın varlığını gösterdiğini savunmuşlardır. Benzer Yakınsama çalışmalarına Slavik (2005), Dvorokova (2014) ve Dey ve Neogi (2015) gibi analizlerden de ulaşılabilir.

Mutlak β Yakınsaması aşağıdaki modelle tahmin edilir:

$$\frac{1}{T} \cdot \ln \left(\frac{Y_{iT}}{Y_{i0}} \right) = \alpha_0 - (1 - e^{-\beta \cdot T}) \cdot \ln Y_{i0} + \varepsilon_{iT} \quad (3.1)$$

Bu modelde bağımlı değişken, I ülkesi için T zamanındaki kişi başına reel GSYH büyüme oranının yıllık ortalamasıdır. Y_{i0} ise, I ülkesi için reel GSYH'nin başlangıç seviyesini temsil etmektedir. Bu modelde tahmin edilen β katsayısının negatif olması ($\beta < 0$), mutlak β yakınsamasının varlığını gösterir. Bu durum, başlangıçta kişi başına düşen geliri daha

düşük olan ülkelerin, zaman içinde daha zengin ülkelere kıyasla daha yüksek bir büyüme oranına sahip olduklarını ve dolayısıyla aradaki farkı kapattıklarını ifade eder. Buna karşılık, β 'nın pozitif olması yakınsama olmadığını, yani düşük gelirli ülkelerin zengin ülkeleri yakalayamadığını gösterir. (Dey & Neogi, 2015).

Bir diğer önemli husus, ε_{iT} 'nin, $\ln Y_{i0}$ ile ilişkisiz olması gerektiğidir. Bu koşul, yoksul ekonomilerin büyüme oranı açısından zengin ekonomilere kıyasla daha hızlı bir şekilde arayı kapattığını göstermektedir (Bruno, 2012). β -yakınsama hızı, aşağıdaki formülle hesaplanabilir:

$$\beta = -\frac{1}{T} \ln(1 + \alpha_1 T) \quad (3.2)$$

Yukarıdaki formülden, $T_{1/2}$ durumuna bakarak modelin yarı dönem yakınsamasını hesaplayabiliriz. Bu hesaplama bize modelin başlangıç seviyesi ile durağan seviyesi arasındaki yakınsama sürecini gösterir:

$$e^{-\beta \cdot T} = 1/2, \quad (3.3)$$

Böylece:

$$T_{1/2} = \ln 2 / \beta \quad (3.4)$$

şeklinde hesaplanır.

3.2.1.1.2. Koşullu β Yakınsaması

Bir önceki başlıkta farklı ekonomilerin benzer durağan bir duruma yaklaşması fikrini açıklayan mutlak β yakınsaması konusu ele alınmıştır. Ancak ülkeler, kendi aralarında nüfus oranı, teknolojik ilerleme, tasarruf oranları gibi farklılıklara sahip olmaları nedeniyle heterojen bir yapıya sahiptirler. Bu heterojenlik, aynı durağan durum varsayımını sorgulamaktadır. Bu nedenle araştırmacılar, her bir ekonominin kendi durağan durumlarına sahip olmalarını sağlayan ve aynı zamanda yakınsama olgusunun mevcut olduğu bir tür β yakınsama teorisini geliştirmişlerdir. Bu yaklaşım koşullu β yakınsaması olarak adlandırılmaktadır. Koşullu yakınsamanın test edilmesi için her ekonominin durağan durum seviyesinin korunması gerekir. Durağan durum seviyelerini sabit tutmanın iki farklı yolu vardır. Birincisi, modele yapısal değişkenlerin eklenmesidir; ikincisi ise sadece daha homojen olduğu kabul edilen ekonomi grupları arasındaki

yakınsamayı incelemektir. Zira homojen ekonomi grupları arasındaki teknolojik ve kurumsal farklılıklar, Japonya ile Afrika gibi ekonomiler arasındaki farklardan çok daha az olacaktır (Sala-i Martin, 1996, s. 1029). Aşağıdaki model, koşullu β yakınsama değerini hesaplamak için kullanılır:

$$\frac{1}{N} \log \left(\frac{y_{i,t+T}}{y_{i,t}} \right) = \alpha + \beta \log(y_{i,t}) + \gamma X_{i,t} + \varepsilon_{i,t} \quad (3.5)$$

Yukarıdaki modelde $X_{i,t}$ ekonomiler arasındaki durağan durumdaki büyüme oranı farkını kapsayan bir grup açıklayıcı değişkeni temsil etmektedir. Bu modelde β katsayısının negatif bir değere sahip olması, β yakınsamasının mevcut olduğunu gösterir.

Her ülkenin kendi durağan düzeyini koruduğu bir durumda ortalama kişi başına yıllık gelirin başlangıç seviyesi ve kontrol değişkenleri üzerine gelir yakınsamasını saptamak için regresyon analizi yapılabilir. Ancak, ülkeler arasındaki gözlemlenemeyen heterojenlik nedeniyle regresyon sonuçları hatalı terimler içerebilir. Bu sebeple β parametresi yanıltıcı tahminlere yol açabilmektedir ve bu durum araştırmacılar tarafından koşullu β yakınsamasının eleştirildiği bir konu olarak ortaya çıkmaktadır (Durlauf vd., 2009).

3.2.1.2. Sigma (σ) Yakınsaması

Sigma (σ) yakınsaması bir diğer önemli yakınsama çeşididir. σ -yakınsaması da neoklasik büyüme teorisine dayanmaktadır. Bu yakınsama türünde ülkeler arasında kişi başına gelirin logaritmik varyansının zaman içinde ne şekilde azaldığı gözlenmektedir. Bu nedenle t ve $t + T$ zaman aralıkları arasında σ -yakınsaması geçerli olduğu koşullar aşağıdaki gibidir:

$$\sigma_{t+T} - \sigma_t < 0 \quad (3.6)$$

Yukarıdaki formülde, σ_t t zamanı arasında her bir ülkenin kişi başına gelirinin logaritmasının standart sapmasını temsil etmektedir ve aşağıdaki gibi gösterilir:

$$\sigma_t = \sqrt{\frac{1}{N} \sum_{i=1}^N (\log(y_{i,t}) - \bar{y}_t)^2} \quad (3.7)$$

$\bar{y}_t$ ise t zamanındaki örnekleme göre ortalama kişi başına geliri belirtmektedir.

$$\overline{yt} = \frac{1}{N} \sum_{i=1}^N (\text{Log}(yi, t) - \overline{yt})^2 \quad (3.8)$$

β ve σ yakınsama türleri birbirleriyle yakından ilişkilidir. Esasen ülkeler arasındaki kişi başına gelir değişimi $\text{Log}(yi, t)$ 'nin ($T=1$) döneminde yatay kesit metodolojisine dayalı olarak tahmin edilmesi aşağıdaki sonucu vermektedir:

$$\sigma_{t+1}^2 = (\beta + 1)^2 \sigma_t^2 + \sigma_\varepsilon^2 \quad (3.9)$$

Yukarıdaki formülde β değeri sadece $-2 < \beta < 0$ aralığında olduğunda σ_t^2 durağan duruma ulaşmaktadır. Dolayısıyla, σ_t^2 tahmin değerine bağlı olarak, yoksul ülkelerin ekonomileri daha hızlı büyür ve birden fazla ülkenin kişi başına geliri zaman içinde birbirine yaklaşırsa gelir dağılımı daralabilir veya genişleyebilir. Bu nedenle β yakınsaması, σ yakınsaması için gerekli koşuldur fakat yeterli koşul değildir. σ yakınsaması ekonomilerin birbirine zamanla ne kadar yakınlaştıklarını ölçen bir gösterge olarak kullanılır.

3.2.1.3. Kulüp Yakınsama

İktisat literatüründe değişkenlerin yakınsama durumlarını test etmek için literatürde genellikle birim kök testleri kullanılmıştır. Değişkende birim kök varsa bu durum yakınsama olmadığını işaret etmektedir (Islam, 2003, s. 335). Panel veri analizi kullanılarak zaman ve yatay kesit boyutları üzerinde yakınsamanın test edilmesi durumunda, değişkende birim kök görülmesi yatay kesit birimleri arasında yakınsama olmadığını gösterir.

Bu çerçevede, panel birim kök testleri, farklı ülkeler arasındaki bir ekonomik değişkenin yakınsamasını incelemek için kullanılabilir. Ancak bu yaklaşıma yöneltilen önemli bir eleştiri, test edilen değişkenin etkileyen diğer faktörlerden aynı şekilde etkilendiği varsayımıdır. Bu bağlamda, panel içindeki bazı ülkelerin yakınsama aşamasında olduğu ancak çok sayıda ülkenin hala yakınsamadığı bir durumda, panel birim kök testleri yakınsama olmadığı sonucunu vermektedir. Dolayısıyla, paneli oluşturan tüm ülkeler için elde edilen homojen sonuçlara dayanarak kurulan ortak politika önerisinin etkili olamayabileceği şeklinde bir eleştiri getirilmektedir (Herrerias 2013, s. 1141; Kurozumi vd., 2013, s. 3).

Phillips ve Sul (2007), bu sorunu çözmek amacıyla analize dahil edilen ülkeleri veri matrisindeki benzerliklere göre gruplayarak ve her bir grup veya kulüp içinde yakınsamanın varlığını test ederek bir yakınsama testi prosedürü önerirler. Bu prosedür "log t" testi olarak adlandırılmaktadır ve panel verilerin birim kök özelliklerine dayanmamaktadır (Apergis & Payne, 2017, s. 367). Phillips ve Sul (2007, s. 1771), ekonomilerin geçiş sürecini gösteren ve bu ülkelere özgü heterojenliğe uygun olan farklı bir panel veri modeli önermişlerdir. Bu model hem ortak hem de her ülkeye özgü özel bileşenlere sahiptir ve zamanla değişen bir faktör modeli olarak tanımlanır. Bu model aracılığıyla ülkeler, yakınsama grupları veya kulüpleri olarak sınıflandırılabilir ve bu test, literatürde log testi olarak adlandırılır. Ayrıca modelin doğrusal olmayan ve zamanla değişen bir katsayı faktör modeline dayanması mevcut yakınsama ölçümlerine göre daha avantajlı olduğu anlamına gelmektedir. Model ülkeler arasında ortak istikrarlı duruma yakınsama, ayrışma ve kulüp yakınsama gibi geniş değişim hareketlerini içsel olarak açıklamaktadır (Bartkowska & Riedl, 2009, s. 3). Bu tür avantajlarından dolayı yakınsama konusunda güncel çalışmalarda çok yoğun olarak Phillips ve Sul'un önerdiği kulüp yakınsama testi kullanılmaktadır.

Phillips ve Sul (2007) tarafından önerilen yakınsama testi sürecinde ilk olarak örnekleme meydana getiren tüm ülkeler arasında yakınsama olup olmadığına bakılmaktadır. Bu test için kullanılan kulüp yakınsama modeli aşağıdaki gibi ifade edilmektedir:

$$x_{it} = g_{it} + a_{it} \quad (3.10)$$

Burada, x_{it} ifadesi, ortak kalıcı bileşenleri temsil etmektedir. a_{it} geçici değişkenleri, g_{it} sistematik değişkenleri temsil etmektedir. i , paneldeki ülke sayısını ve t , zaman gözlemlerinin sayısını belirtir ($i=1, \dots, N$; $t=1, \dots, T$). Yani, Denklem 1'de x_{it} 'nin hem ortak hem de her ülkeye özgü terimleri içerdiği varsayılmaktadır. Bu nedenle, bunları ayırmak için Denklem 1 aşağıdaki gibi yeniden düzenlenebilir:

$$x_{it} = \frac{g_{it} + a_{it}}{\mu_t} \mu = \delta_{it} \mu_t \quad (3.11)$$

Burada, δ_{it} ülkeye özgü bir unsuru, ise μ_t panelindeki tüm ülkeler için ortak olan ve zamanla değişen bir bileşeni ifade etmektedir.

Aynı zamanda δ_{it} parametresi μ_t ve x_{it} arasındaki ekonomik mesafeyi temsil etmektedir. Ortak bileşen olan μ_t , geçiş bileşenini elde etmek için ölçeklendirilerek çıkarıldığında alttaki formül elde edilmektedir:

$$h_{it} = \frac{x_{it}}{N^{-1} \sum_{i=1}^N x_{it}} = \frac{\delta_{it}}{N^{-1} \sum_{i=1}^N \delta_{it}} \quad (3.12)$$

Yukarıdaki denklemde h_{it} , t zamanındaki panel ortalamasına göre yükleme katsayısını (δ_{it}) ölçen bağıl geçiş katsayısı veya parametresi olarak tanımlanmaktadır. Bağıl geçiş parametresinin yatay kesit ortalamasının 1 olduğu ve varyansının 0'a yaklaştığı denklemin ardından regresyon yakınsama testi olan log(t) regresyon testi uygulanmaktadır:

$$\log\left(\frac{H_1}{H_t}\right) - 2\log L(t) = \alpha + \beta \log t + \mu_t$$

$$t = [rT], [rT] + 1, \dots, T \text{ ve } r > 0 \quad (3.13)$$

Log(t) regresyon testi vesilesiyle alttaki hipotezler test edilmektedir:

$$H_0 : \delta_i = \delta, \alpha \geq 0$$

$$H_1 : \delta_i \neq \delta \forall i, \alpha < 0 \quad (3.14)$$

Buna ek olarak, denklemde rT , regresyondaki birinci gözlemdir. Phillips ve Sul, Monte Carlo gözlemlerine dayanarak T, 50'den küçük olduğunda r değeri olarak 0.3'ü önermektedir ve $t < -1.65$ olduğunda yakınsamanın sıfır hipotezi reddedilmektedir.

Dolayısıyla log-t testi adı verilen yönteme göre panelin yakınsamasının bir bütün olarak reddedilmesi durumunda kümeleme mekanizmasına geçilmektedir.

Kulüp Yakınsama Hipotezi Süreci

Phillips ve Sul (2007) tarafından ortaya konulan uygulamalı süreç, yakınsama gösteren ülkelerin alt gruplarını belirlemek amacıyla kullanılmaktadır. Bu sürecin algoritması aşağıdaki dört adımdan oluşmaktadır (Phillips & Sul, 2007, ss.1800-1803; Schnurbus vd., 2017; Garang & Erkekoğlu, 2020).

Adım 1: Son Gözlemin Sıralanması

Kulüp yakınsama analizi için panelin hazırlanması adımı ilk aşamadır. Bu aşamada grup üyeleri, panelin son gözlemine göre sıralanır. Sıralamanın son gözleme dayanmasının sebebi çoğunlukla yakınsamanın son yıllarda belirgin şekilde ortaya çıkmasıdır.

Adım 2: Çekirdek Grubun Oluşturulması

Bu adımda, paneldeki en yüksek k değerlerine sahip üyeler belirlenir ve $N > k \geq 2$ için bir alt grup (G_k) oluşturulur. Bu alt grup için log-t regresyonu çalıştırılır ve yakınsama test istatistiği $t_k = t(G_k)$ hesaplanır. Daha sonra t_k 'yi maksimize edecek şekilde çekirdek grup büyüklüğü k^* şu kritere göre seçilir:

$$k^* = \arg \max_k \{t_k\}, \quad \min\{t_k\} > -1.65 \quad (3.15)$$

Buradaki $\min\{t_k\} > -1.65$ koşulu, her k değeri için yakınsama sıfır hipotezinin desteklendiğinden emin olmayı sağlar. Bunun sonucunda yakınsama bu grup için kesin kabul edilir ve bu grup çekirdek yakınsama grubunu oluşturur. Burada k değeri seçilmiş kesit sayısını, N değeri ise toplam kesit sayısını göstermektedir.

Adım 3: Kulüp Üyeliği İçin Ayrıştırma

Bu adımda, çekirdek yakınsama grubunun dışında kalan her ülke bireysel olarak analiz edilir. Ülkeler, sırayla çekirdek gruba eklenerek log-t regresyonu kullanılarak t -istatistiği hesaplanır. Eğer hesaplanan t -istatistiği belirlenen kritik değerin üzerinde ise, ülke yakınsama grubuna dâhil edilir. Bu süreç, üyelik şartını sağlayan tüm ülkeler eklenene kadar devam eder. Son olarak, genişletilmiş grubun tamamının yakınsama kriterini karşılayıp karşılamadığı kontrol edilir.

Adım 4 Durdurma Kuralı

Kulüp üyeliği aşamasında uygun bulunmayan ülkeler ayrı bir alt grup olarak değerlendirilir ve bu gruba log-t regresyon testi uygulanır.

Adım 5 Kulüp Birleştirme

Belirlenen kulüp üyeleri mümkünse tüm çifrleri için log t testi tekrar uygulanır ve yakınsama hipotezini karşılayan kulüpler ortak olarak birleştirilir.

Eğer test sonuçları bu grubun yakınsama gösterdiğini doğruluyorsa, ikinci bir yakınsama kulübü oluşturulur. Ancak, yakınsama sonuçları elde edilmezse, bu grup için bir çekirdek grup oluşturmak amacıyla Adım 1, Adım 2 ve Adım 3 yeniden uygulanır. Eğer bu tekrarlar sonucunda bir çekirdek grup tespit edilemezse, bu ülkelerin diğerlerinden farklı bir dinamik sergilediği ve panelde herhangi bir yakınsama kulübü oluşturmadığı sonucuna ulaşılır.

Bu süreç, panel verilerinde yakınsama kulüplerini tespit etmek için adım adım bir algoritma sunmaktadır. Öncelikle, bireyler son gözlemlerine göre sıralanır ve çekirdek bir grup oluşturularak *log-t* testi uygulanır. Çekirdek grup genişletilerek üyelik kriterini sağlayan bireyler dâhil edilir ve genişletilmiş grubun yakınsama gösterip göstermediği kontrol edilir. Uygun bulunmayan bireyler ayrı bir grupta değerlendirilerek yeni alt yakınsama kulüpleri oluşturulur veya farklı bir davranış sergiledikleri sonucuna ulaşılır. Bu yöntem, paneldeki heterojen dinamikleri belirleyerek, farklı kulüp yapılarının ve yakınsama örüntülerinin sistematik olarak analiz edilmesini sağlamaktadır.

3.2.2. Yakınsama Literatürü

Çalışmanın bu bölümünde dünyada mutluluk yakınsamasının dinamiklerini Phillips ve Sul'un kulüp yakınsama ve kümeleme sürecini kullanarak inceleyen çalışmaların, literatüre etkisi analiz edilmiştir. Fakat ekonometrik analizden önce küreselleşme ve kurumların ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi araştıran ampirik literatüre yer verilmiştir.

3.2.2.1. Kulüp Yakınsama Analizi ile İlgili Literatür

Literatürde yakınsama konusundaki ana çalışmaların genellikle gelir yakınsamasına odaklandığı görülmektedir. Baumol tarafından 1986 yayınlanan ve bu konuda ilk ampirik araştırma olan *Productivity Growth, Convergence, and Welfare: What the Long-Run Data Show* adlı çalışmada 16 OECD ülkesinde kişi başına düşen reel milli gelir yakınsaması incelenmiştir. Bu çalışma, OECD ülkeleri arasında güçlü bir gelir yakınsaması olduğunu göstermiştir. Bu çalışmaya yöneltilen en önemli eleştiri, elde edilen yakınsama bulgularının sadece gelişmiş ülkeler için geçerli olduğu yönündedir (De Long, 1988, s. 1138).

Daha sonra De Long (1988), King & Rebelo (1989), Dowrick & Nguyen (1989), Barro & Sala-i Martin (1990, 1992), Barro (1991), Mankiw, Romer & Weil (1992), Sala-i Martin (1996) gibi araştırmacılar, çeşitli ülke grupları üzerine ve farklı zaman aralıklarında gelir yakınsama hipotezini inceleyen çalışmalar gerçekleştirmişlerdir. Yapılan çalışmaların ortak özelliği, yatay kesit regresyonu ve beta-sigma yakınsama yöntemlerini kullanmış olmalarıdır.

Bizim araştırmamızın amacı, Phillips ve Sul (2007) tarafından kullanılan kulüp yakınsama yöntemi ile ülkeler arası mutluluk yakınsamasını incelemektir. Bundan dolayı bu bölümde ilk önce mutluluk yakınsaması literatürüne ve sonrasında Phillips ve Sul yöntemiyle yakınsama analizi yapan araştırmalara odaklanılmıştır.

3.2.2.2. Mutluluk Yakınsaması ile İlgili Literatür

Mutluluk yakınsaması son yıllarda sosyal bilimler literatüründe önemli bir konu olarak öne çıkmıştır. Bu bağlamda çeşitli araştırmacılar tarafından yapılan çalışmalar, farklı coğrafyalardaki ülkeler arasındaki mutluluk düzeylerinin birbirine yaklaşp yaklaşmadığını anlamak amacıyla gerçekleştirilmiştir. Bu itibarla Avrupa'dan Asya'ya, geçiş dönemi ülkelerinden uluslararası bir perspektife kadar geniş bir yelpazede yapılan araştırmalar, mutluluk yakınsamasının dinamiklerini çözümlemektedir.

Nicholas Apergis ve Yannis Georgellis tarafından 2015 yılında yayınlanan *Does Happiness Converge?* adlı çalışmada, Avrupa'da mutluluk yakınsamasının dinamikleri, Phillips ve Sul kulüp yakınsama ve kümeleme prosedürü kullanılarak incelenmiştir. Araştırmada tam yakınsama hipotezi reddedilmekle birlikte, belirgin mutluluk yakınsama kulüplerinin varlığına dair kanıtlar sunulmuştur. Çalışma, 27 Avrupa Birliği üyesi ülke için 2002-2011 yılları arasındaki *Eurobarometer* anket verilerini kullanmıştır. *Eurobarometer* anketleri, Avrupa Birliği vatandaşlarının sosyal, ekonomik ve politik konulara ilişkin görüşlerini ölçmek için yapılan düzenli kamuoyu araştırmalarıdır. Makale, mutluluk yakınsamasını bir politika hedefi olarak ele almakta ve Avrupa Birliği'ndeki siyasi yapı, toplumsal değerler ve vatandaşların duyguları hakkında değişimlerin bir göstergesi olarak değerlendirmektedir. Bulgular, mutluluğun ekonomik büyüme ve refah seviyesiyle ilişkili olduğu varsayımına meydan okumakta ve politika yapıcılarının, mutluluğu artırmak için kulüp sonuçlarından hareketle benzer politikaları

uygulayan ülkeleri değerlendirerek, önlemler almasının gerekliliğini vurgulamaktadır (Apergis & Georgellis, 2015).

Sergei Guriev ve Nikita Melnikov tarafından 2018 yılında yapılan *Happiness Convergence in Transition Countries* adlı makalede, eski Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa ülkeleri gibi piyasa ekonomisine geçiş yapan ülkelerde mutluluk seviyelerindeki yakınsama eğilimleri analiz edilmiştir. Çalışmada, 2010-2016 yılları arasında 29 post-komünist ülke, Almanya, İtalya ve Türkiye'yi kapsayan bir panel veri seti kullanılmıştır. Sonuçlar, geçiş dönemi ülkelerindeki mutluluk düzeylerinin Batı Avrupa ülkeleriyle benzer hale geldiğini göstermektedir. Araştırmada, mutluluk yakınsamasına katkıda bulunan ekonomik büyüme, siyasi istikrar, sosyal sermaye ve eğitim seviyesi gibi faktörler vurgulanmıştır. Bulgular, politika yapıcılar için, mutluluk seviyelerini artırmak amacıyla hangi ekonomik ve sosyal önlemlerin alınması gerektiği konusunda rehber niteliğindedir. Çalışma, ekonomik büyüme, siyasi istikrar, sosyal sermaye ve eğitim seviyesinin geliştirilmesinin, toplumun genel refahını artırarak mutluluk seviyelerindeki farklılıkları azaltabileceğini öne sürmektedir (Guriev & Melnikov, 2018).

2021 yılında Rati Ram tarafından yazılan *International Convergence in Population Happiness: Evidence from Recent Data* adlı çalışmada, ülkeler arasında mutluluk veya subjektif refah düzeylerinin yakınsamasını inceleyen erken dönem araştırmalardan biri sunulmuştur. Önceki çalışmalar genellikle ülkeler arasındaki gelir düzeyi farklılıklarına odaklanmışken, bu çalışma 2005-2015 yılları arasında 156 ülkenin Dünya Mutluluk Raporu verilerini analiz ederek mutluluk düzeylerinde yakınsama olup olmadığını araştırmıştır. Bulgular, ülkeler arasındaki mutluluk seviyelerinin zamanla daha da yakınlaştığını ve uluslararası düzeyde mutluluk farklılıklarının azaldığını göstermektedir. Çalışma, politika yapıcılar ve uluslararası kuruluşlar için, mutluluğu artırmaya yönelik etkili politikalar geliştirme konusunda önemli bir rehber niteliğindedir. Aynı zamanda, uluslararası mutluluk farklarının kapanmasının, bireysel refah açısından önemli bir gelişme olduğu vurgulanmaktadır (Ram, 2021).

Sonuç olarak, bu başlıkta mutluluk yakınsaması literatürünün önemli üç çalışması öne çıkarılmış ve bu çalışmaların ortaya koyduğu bulguları özetlenmiştir. Bu çalışmaların ortak noktaları, mutluluk düzeylerindeki farklılıkların azalması yönündeki eğilimdir. Bu da politika yapıcıları için toplumsal refahı artırmak adına benzer politikaların

benimsenmesinin önemini vurgulamaktadır. Mutluluk yakınsaması literatüründeki bu çalışmalar, gelecekteki araştırmalara ışık tutarak mutluluğun küresel düzeyde birleştirici bir unsur olma potansiyelini ortaya koymaktadır.

3.2.3. Kulüp Yakınsama Analizi

Bu çalışmanın ampirik analiz süreci iki aşamalı bir yapıya sahiptir. İlk aşamada, 81 ülke için 2008-2023 yılları arasındaki mutluluk verileri kullanılarak, ülkelerin zaman içerisinde aynı denge düzeyine doğru yakınsayıp yakınsamadıklarını belirlemek amacıyla genel bir yakınsama testi uygulanmıştır (Tablo 3.1). Bu test, kulüp yapısının var olup olmadığını değerlendirmek açısından temel bir ön koşuldur. Eğer tüm birimlerin zamanla tek bir denge seviyesinde birleştiği, yani aralarında genel bir yakınsama olduğu sonucuna varılırsa, kulüp ayırımına gerek kalmaksızın sistemin homojen yapıda olduğu kabul edilir. Ancak genel yakınsama yoksa, bu durum paneldeki birimlerin farklı denge seviyelerine doğru yöneldiklerine işaret eder ve bu durumda kulüp yakınsama analizi yapılması anlamlı hale gelir (Bartkowska & Riedl, 2012, s. 23).

Tablo 3.4. 81 Ülkenin Mutluluk Verileri ile Yapılan Log t Testi Sonucu

Değişken	Katsayı	SE	T- istatistiği
log(t)	-1,1915	0,0700	-17,0292

Eleman sayısı 81'tür.

Zaman periyodu sayısı 16'dır.

Regresyondan önce ilk 1 periyot çıkarılmıştır.

Genel yakınsamanın olmadığı durumda uygulanan kulüp yakınsama testi, Phillips ve Sul (2007) tarafından geliştirilen yönteme dayanmaktadır. Bu yöntemin temel amacı, panel verilerdeki heterojenliğin zaman içerisindeki seyrine bakarak tüm gözlemlerin aynı uzun dönem dengesine doğru yakınsayıp yakınsamadığını test etmek ve birbirine yakınsayan farklı kulüpler oluşturmaktır. Bu yaklaşım, özellikle geleneksel yakınsama testlerinin aksine, ülkeler arası heterojenliği göz önünde bulundurması açısından literatürde geniş kabul görmüştür (Phillips & Sul, 2007, s. 1772).

Kulüp yakınsama yöntemi, zaman içinde benzer yakınsama dinamiklerine sahip ülkeleri belirleyerek, mutluluk düzeyleri açısından homojen alt grupların (kulüplerin) oluşmasına olanak tanır. Yapılan analiz sonucunda ülkeler beş farklı kulübe ayrılmıştır. Bu kulüpler,

mutluluk düzeylerine göre sıralı bir yapıya sahiptir ve çalışmanın ikinci aşamasında bu kulüpler bağımlı değişken olarak kullanılmıştır.

Genel yakınsama testi sonucunda elde edilen temel istatistik, genel yakınsama hipotezinin reddedilip reddedilemeyeceğine karar vermek için kullanılır. Elde edilen istatistiksel değer belirli bir kritik eşik ile karşılaştırılır. Uygulamada sıklıkla kullanılan anlamlılık düzeyi %5'tir ve bu düzeydeki kritik eşik -1,65 olarak kabul edilir. Bu bağlamda, test sonucunda elde edilen istatistik bu eşikten küçükse, genel yakınsama hipotezi reddedilir. Bu durumda paneldeki birimler arasında tek bir denge noktasına doğru bir yakınsama sözü konusu değildir ve bu farklı yakınsama yollarının, başka bir ifadeyle kulüplerin, oluşabileceği anlamına gelir. Aksi takdirde, yani istatistiksel değer -1,65'ten büyükse, genel yakınsamanın varlığı kabul edilir ve kulüp ayırımına gerek kalmaz (Phillips & Sul, 2007; 1773). Çalışmamızda uygulanan log(t) testi sonucunda katsayı “-17,0292” olarak bulunmuş ve bu değer istatistiksel olarak anlamlı olduğu için sıfır hipotezi reddedilmiştir. Bu bulgu, ülkeler arasında genel bir yakınsamanın olmadığını ve alt gruplar halinde farklı yakınsama yollarının mevcut olduğunu göstermektedir.

Ek olarak çalışmamızda kullanılan verinin 16 yıllık zaman periyoduna sahip olmasının her ne kadar genel kaniya göre kısa olarak görülse de Islam (1995), Durlauf and Quah (1999) ve Fischer and Stirböck (2006) tarafından kulüp yakınsama analizi için yeterli olacağı lakin bu kısa dönem analize yine de dikkatli şekilde yaklaşılması gerektiği belirtilmiştir. Zira Phillips ve Sul (2007), yöntemlerini “panel data model” olarak tanımlamış ve doğrusal olmayan zaman-varyant faktör modeli çerçevesinde ele almışlardır. Yöntem, her bir ülkenin zaman içindeki bireysel dinamiklerini analiz ederken aynı zamanda bu ülkelerin panel içerisindeki göreceli konumlarını da dikkate almaktadır. Bu nedenle analiz, yalnızca bir zaman serisi değil, panel zaman serisi yapısına sahiptir. Literatürde de bu yöntem sıklıkla panel veri kümeleme yöntemi, panel temelli yakınsama analizi ya da dinamik panel sınıflandırması şeklinde anılmaktadır (Du, 2018, s. 883; Barrios & Flores, 2019, s. 1549).

Tüm bunlara ek olarak diğer alanlarda ve mutluluk alanında yapılan pek çok kulüp yakınsama analizlerinin zaman boyutu bizim kullandığımız zaman boyutundan daha az şekilde gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmalara literatür kısmında da değinilmiştir. Tekrardan hatırlatmak gerekirse: Nicholas Apergis ve Yannis Georgellis tarafından 2015 yılında

yayınlanan *Does Happiness Converge?* adlı çalışmada, Avrupa'da mutluluk yakınsamasının dinamikleri, Phillips ve Sul kulüp yakınsama ve kümeleme prosedürü kullanılarak incelenmiştir. Çalışma, 27 Avrupa Birliği üyesi ülke için 2002-2011 yılları arasındaki *Eurobarometer* anket verilerini kullanmıştır. Sergei Guriev ve Nikita Melnikov tarafından 2018 yılında yapılan *Happiness Convergence in Transition Countries* adlı makalede, 2010-2016 yılları arasında 29 ülkeyi kapsayan bir panel veri seti kullanılmıştır. 2021 yılında Rati Ram tarafından yazılan *International Convergence in Population Happiness: Evidence from Recent Data* adlı çalışmada, 2005-2015 yılları arasında 156 ülkenin Dünya Mutluluk Raporu verilerini analiz ederek mutluluk düzeylerinde yakınsama olup olmadığını araştırmıştır.

Kulüp yakınsama analizine geçilmeden önce yapılması gereken bu $\log(t)$ regresyon ön testi, çalışmanın metodolojik doğruluğu açısından kritik bir adımdır. Bu test aracılığıyla, paneldeki tüm gözlemlerin benzer bir davranış sergileyip sergilemediği anlaşılmakta ve buna bağlı olarak alt gruplara ayırma gerekliliği değerlendirilmiş olmaktadır. Kısaca çalışmamızda “Tüm 81 ülke zamanla aynı dengeye ulaşacak mı, yoksa farklı alt gruplar (kulüpler) mı oluşacak?” sorusuna yanıt bulunmuş olacaktır. Çalışmamızda yaptığımız $\log(t)$ testi sonucunda T istatistiği değeri “-17,0292” olarak bulunmuştur. Bu durumda 81 ülke arasında bir yakınsama vardır olarak ifade ettiğimiz H_0 hipotezi reddedilmiştir. Yani 81 ülke tek bir yere yakınsama göstermemiştir. Bu sebeple, veriler kulüp yakınsama analizi yapmak için uygun gözükmemektedir.

Nihai olarak çalışmamızın veri seti kulüp yakınsama analizi yapmak için yeterli durumdadır ve genel yakınsama analizi sonucundan da hareketle kulüp yakınsama analizinin uygulanması uygun görülmüştür.

Tablo 3.5. Kulüplerin Yakınsama Testi Sonuçları

Kulüpler	Ülkeler	Katsayı	t - İstatistiği
Kulüp 1 (40 Ülke)	Avustralya Avusturya Belçika Brezilya Kanada Şili Çin Danimarka Estonya Finlandiya Fransa Almanya Macaristan İrlanda İsrail İtalya Kuveyt Letonya Litvanya Lüksemburg Malta Meksika Hollanda Norveç Panama Filipinler Polonya Portekiz Romanya Sırbistan Singapur Slovakya Slovenya İspanya İsveç İsviçre Birleşik Arap Emirlikleri Birleşik Krallık Amerika Birleşik Devletleri Uruguay	-0,265	-1,141
Kulüp 2 (22 Ülke)	Arjantin Ermenistan Bolivya Kolombiya Hırvatistan Güney Kıbrıs Dominik Cumhuriyeti Ekvador Gürcistan Yunanistan Endonezya Japonya Malezya Moldova Karadağ Kuzey Makedonya Paraguay Peru Rusya Güney Kore Tayland Vietnam	-0,361	0,512
Kulüp 3 (7 Ülke)	Arnavutluk İran Nijerya Pakistan Senegal Güney Afrika Türkiye	-0,611	0,332
Kulüp 4 (6 Ülke)	Mısır Ürdün Kenya Mali Tunus Ukrayna	-0,280	0,293
Kulüp 5 (6 Ülke)	Hindistan Sri Lanka Uganda Tanzanya Zambiya Zimbabve	-1,362	0,437

Uygulanan kulüp yakınsama analizi sonucunda ülkeler, uzun dönemli mutluluk düzeylerindeki benzer yakınsama dinamiklerine göre beş farklı kulübe ayrılmıştır. Analiz sonuçları tablo 3.2’de görülmektedir. Burada, her kulübün kendi içerisinde yakınsadığını varsayan H0 hipotezi 5 kulüp için de ayrı ayrı kabul edilmektedir. Zira t- istatistiği değeri 5 kulüpten her biri için kritik eşik değer olan -1,65’in sağında yer almaktadır. Bu sonuçlara göre kulüp 1, görece en yüksek mutluluk seviyelerine yakınsayan 40 ülkeyi içerirken, Kulüp 5 en düşük düzeydeki 6 ülkeden oluşmaktadır. Söz konusu kulüpler, çalışmanın ikinci aşamasında sıralı bağımlı değişken olarak kullanılarak, bu ayrışmayı etkileyen iktisadi ve iktisadi olmayan belirleyicilerin analizi gerçekleştirilmiştir. Aşağıda kulüpler özelinde detaylı yorumlamalara yer verilmiştir. Tablo 3.3’te ise ülkeler, takip edilmesi kolay olması açısından kulüplere göre, hücreler şeklinde sıralanmıştır.

Tablo 3.6. Analiz Sonucunda Ortaya Çıkan Mutluluk Kulüpleri ve Kulüplerde Yer Alan Ülkeler

Kulüp 1 (40 Ülke)	Kulüp 2 (22 Ülke)	Kulüp 3 (7 Ülke)	Kulüp 4 (6 Ülke)	Kulüp 5 (6 Ülke)
Avustralya	Arjantin	Arnavutluk	Mısır	Hindistan
Avusturya	Ermenistan	İran	Ürdün	Sri Lanka
Belçika	Bolivya	Nijerya	Kenya	Uganda
Brezilya	Kolombiya	Pakistan	Mali	Tanzanya
Kanada	Hırvatistan	Senegal	Tunus	Zambiya
Şili	Güney Kıbrıs	Güney Afrika	Ukrayna	Zimbabve
Çin	Dominik Cumhuriyeti	Türkiye		
Danimarka	Ekvador			
Estonya	Gürcistan			
Finlandiya	Yunanistan			
Fransa	Endonezya			
Almanya	Japonya			
Macaristan	Malezya			
İrlanda	Moldova			
İsrail	Karadağ			
İtalya	Kuzey Makedonya			
Kuveyt	Paraguay			
Letonya	Peru			
Litvanya	Rusya			
Lüksemburg	Güney Kore			
Malta	Tayland			
Meksika	Vietnam			
Hollanda				
Norveç				
Panama				
Filipinler				
Polonya				
Portekiz				
Romanya				
Sırbistan				
Singapur				
Slovakya				
Slovenya				
İspanya				
İsveç				
İsviçre				
Birleşik Arap Emirlikleri				
Birleşik Krallık				
Amerika Birleşik Devletleri				
Uruguay				

Şekil 3.1’de 2008-2023 dönemini kapsayan mutluluk seviyeleri grafikleri, sadece her bir kulübün düzey farklarını değil, aynı zamanda içsel tutarlılık, dalgalanma eğilimleri ve zaman içindeki yakınsama ve dalgalanma davranışlarını da ortaya koymaktadır.

Birinci kulüpte yer alan 40 ülke, ortalama mutluluk düzeyi 6,5–7,5 bandında seyreden ve zaman içerisinde büyük dalgalanma göstermeyen ülkelerdir (Şekil 3.1). Özellikle İskandinav ülkeleri, Batı Avrupa, Kuzey Amerika ve bazı Doğu Avrupa ülkeleri ile birlikte Çin, Meksika, Brezilya ve BAE gibi yükselen ekonomiler de bu grupta yer almaktadır. Grafik genelinde yukarı yönlü hafif bir artış eğilimi ve görece düşük varyans dikkat çekmektedir. Bu durum, bu ülkelerin sosyal, kurumsal ve ekonomik yapılarının istikrarla birleştiğini ve sürdürülebilir refahı desteklediğini göstermektedir. Örneğin, yüksek kişi başı GSYH, güçlü sosyal destek sistemleri ve kamu harcamalarının etkinliği bu yapıyı beslemektedir. Bu grupta Çin, Filipinler, Romanya gibi bazı beklenmedik üyelerin varlığı, ekonomik göstergelerin yanı sıra sosyal destek, kültürel bağlam ve yönetim kalitesinin mutluluğa olan etkisini de yansıtmaktadır.

İkinci kulüpte yer alan 22 ülke, ortalama mutluluk düzeyi 5–6 bandında seyreden, ancak dönem boyunca daha belirgin dalgalanmalar yaşayan ülkelerdir (Şekil 3.1). Latin Amerika, Doğu Avrupa, Güneydoğu Asya ve Kafkasya’dan ülkelerin yoğunlukta olduğu bu grupta ekonomik ve kurumsal kırılganlık daha fazladır. 2008 sonrası belirli ülkelerde iyileşme gözlenirken, diğerlerinde durağanlık veya gerileme eğilimi söz konusudur. Heterojen yapının varlığı, bu ülkelerin makroekonomik ve kurumsal göstergelerde zaman içinde istikrar sağlayamadığını, buna bağlı olarak da öznel mutluluk düzeylerinde dalgalanmaların arttığını düşündürmektedir. Japonya gibi gelişmiş bir ülkenin bu kulüpte yer alması, gelir dışı faktörlerin (yaşlı nüfus, sosyal bağlar, iş güvencesizliği) mutluluk üzerindeki belirleyici etkilerini ortaya koymaktadır.

Üçüncü kulüp; Türkiye, İran, Pakistan, Nijerya, Güney Afrika gibi ülkelere oluşmakta olup ortalama mutluluk düzeyi 4,5–5,5 bandındadır (Şekil 3.1). Grafikteki yüksek oynaklık, bu ülkelerin istikrarsız ekonomik, politik ve sosyal yapılarının bir yansımasıdır. Genel olarak yukarı yönlü bir eğilim yoktur. Kimi ülkelerde dönemsel artışlar görülse de çoğu zaman keskin düşüşlerle dengelenmektedir. Bu kulüpte Türkiye hariç yer alan ülkeler için temel politika sorunu yapısal dönüşümün yavaş ilerlemesi, sosyal güven eksikliği ve demokratik katılımın sınırlı olmasıdır. Özellikle yolsuzluk, işsizlik ve

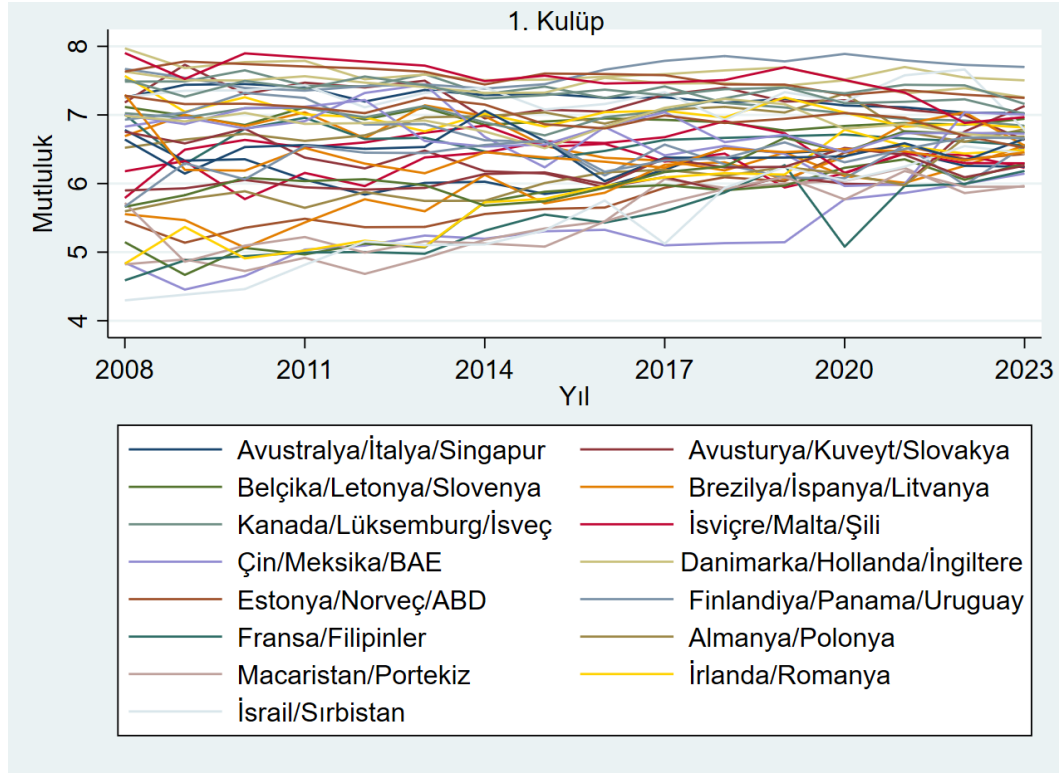
dini/kültürel kısıtlamaların etkisi dikkat çekmektedir. Türkiye özel olarak ileriki başlıklarda irdelenecektir.

Dördüncü kulüpte yer alan ülkeler (Mısır, Ürdün, Kenya, Tunus, Mali, Ukrayna), çok sayıda politik ve toplumsal şok yaşamış, savaş, iç çatışma, devrim gibi olaylara tanıklık etmiş ülkelerdir (Şekil 3.1). Mutluluk seviyeleri ciddi dalgalanmalar göstermekte, belirgin bir yukarı yönlü trend izlenmemektedir. Bu durum, güvenlik ve kurumsal güvenin düşüklüğüyle birlikte barış ortamının ve temel hizmetlere erişimin sınırlı olduğu toplumlarda öznel refahın sürdürülemediğini göstermektedir. Ukrayna'nın son yıllardaki düşüşü, çatışma ortamının etkisini açıkça yansıtmaktadır.

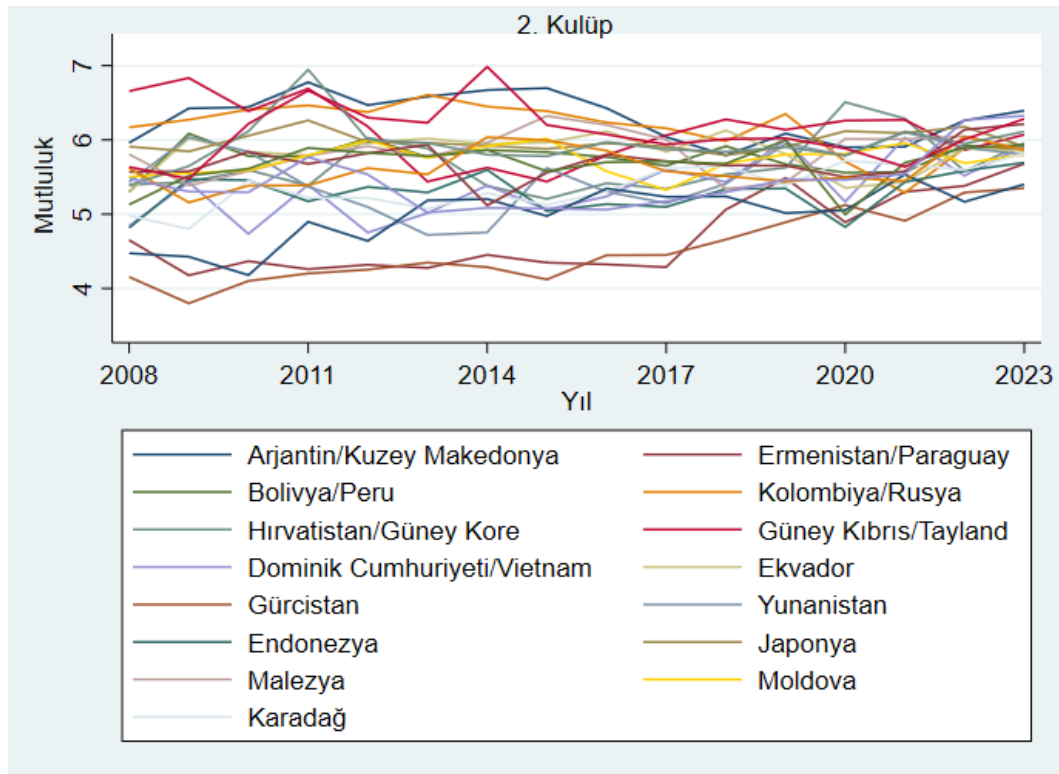
Beşinci kulüp, çalışmadaki en düşük mutluluk seviyelerine sahip ülkeleri içermektedir (Hindistan, Sri Lanka, Zimbabve, Zambiya, Tanzanya, Uganda). Bu ülkelerde ortalama mutluluk düzeyi çoğu yıl 3–4,5 bandındadır ve dalgalanmalar daha düzensiz ve negatif yönlüdür (Şekil 3.1). Özellikle 2020 sonrası COVID-19 şokunun da etkisiyle mutluluk anlamında birçok ülkede sert düşüşler görülmektedir. Temel kamu hizmetlerinin sınırlı olması, gelir eşitsizliği, politik istikrarsızlık ve çevresel krizlerin etkisi bu ülkelerde hem bireysel refahı hem de sosyal dayanışmayı zayıflatmaktadır. Bu kulüpte bulunan ülkeler, sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmada en fazla desteğe ihtiyaç duyan grubu temsil etmektedirler.

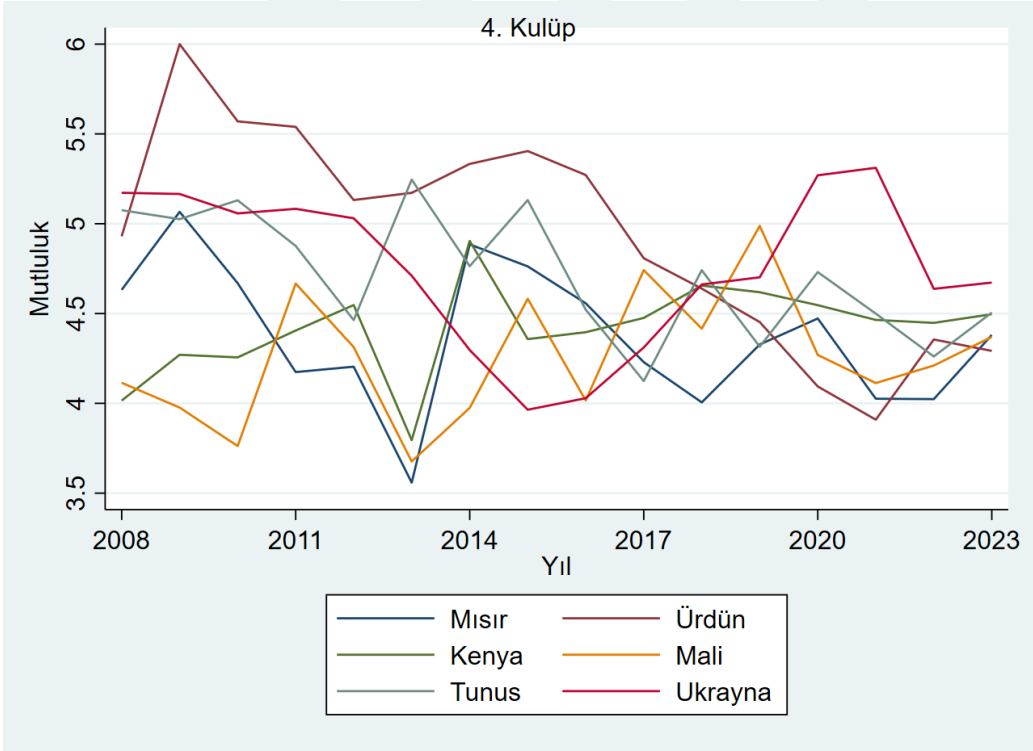
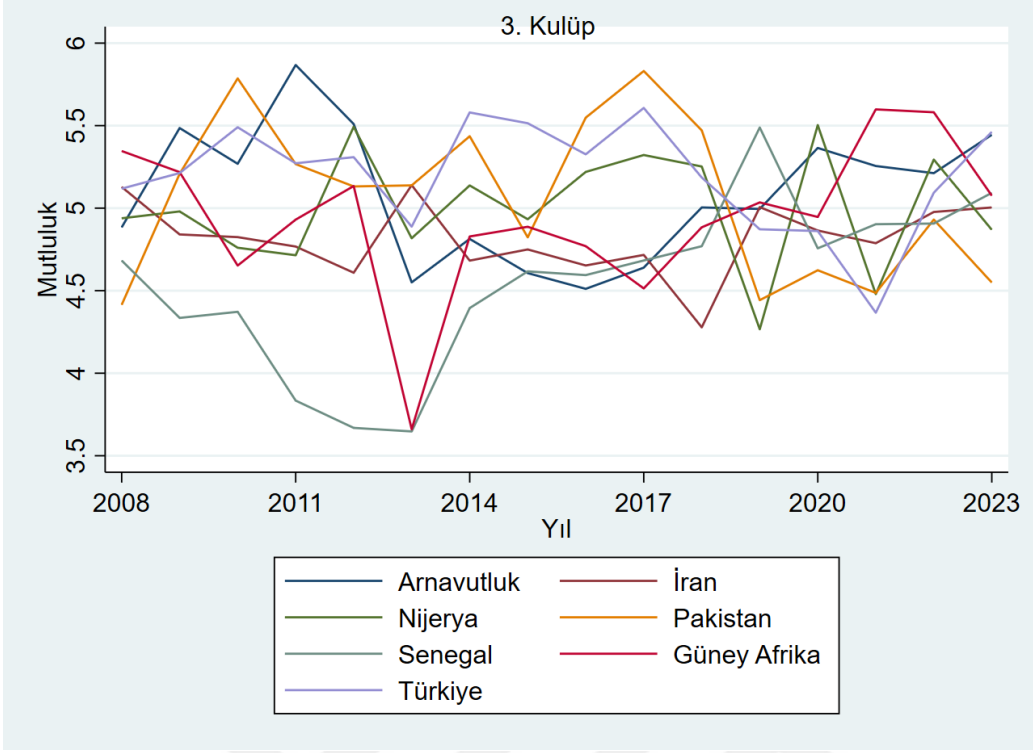
Bu grafikler, yalnızca ülkelerin mevcut refah seviyelerini değil, aynı zamanda mutlulukta zaman içindeki dayanıklılık, yakınsama ve yapısal süreklilik hakkında da önemli bilgiler sunmaktadır. Beş kulüp arasında gözlenen farklar, ekonomik göstergelerin yanı sıra kurumsal yapıların, sosyal bağların, özgürlük algısının ve çevresel koşulların mutluluğun belirlenmesinde ne denli etkili olduğunu kanıtlar niteliktedir. Özellikle 1. kulüpteki ülkelerde yapısal refah göstergeleri kurumsal istikrarla desteklenirken, alt kulüplerde bu bağ zayıf, kırılgan ya da kesintilidir. Bu durum, sadece ekonomik büyümenin değil, aynı zamanda kapsayıcı kurumlar ve sosyal politikaların da öznel iyi oluşun sürdürülebilirliği açısından kritik olduğunu ortaya koymaktadır (Acemoğlu & Robinson, 2012).

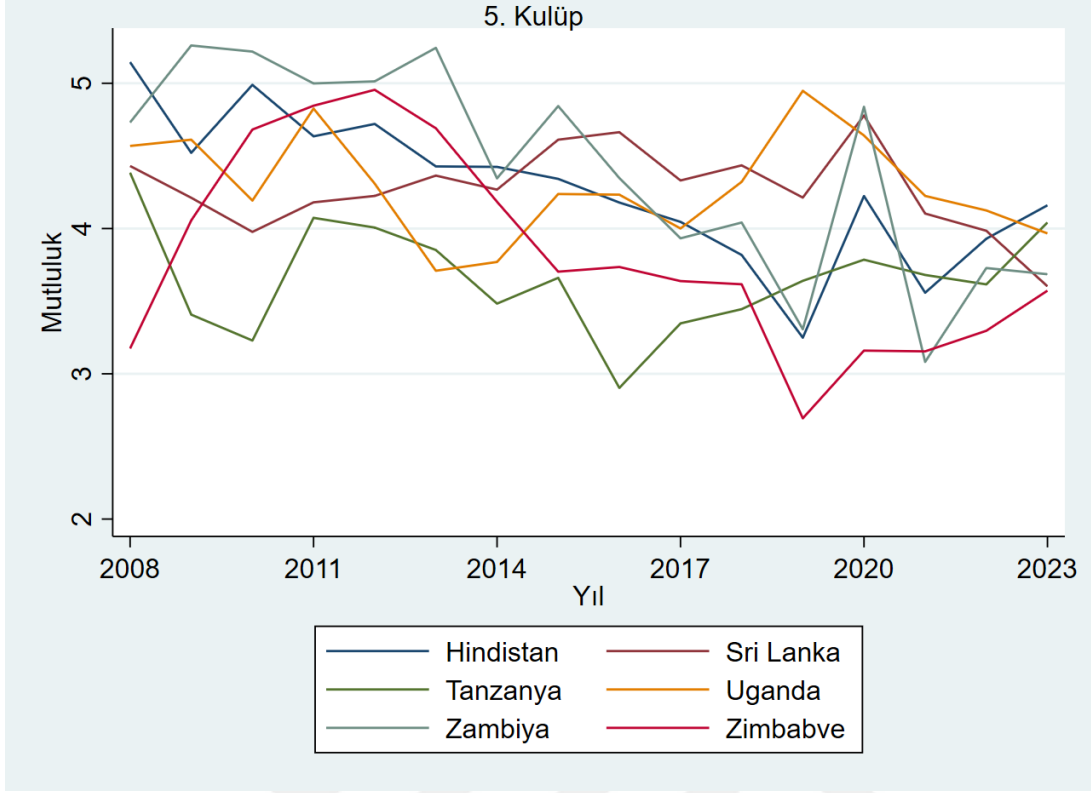
Şekil 3.1. Ülkelerin Kulüplere Göre 2008-2023 Yılları Arası Mutluluk Seviyeleri Grafiği

Not: Şekilde çok fazla sayıda ülke olduğu çizgileri birbirine yakın olmayan ülkeler aynı renkle temsil edilmiştir. Ülkelerin aynı renkle temsil edilmesinin bir önemi bulunmamaktadır.

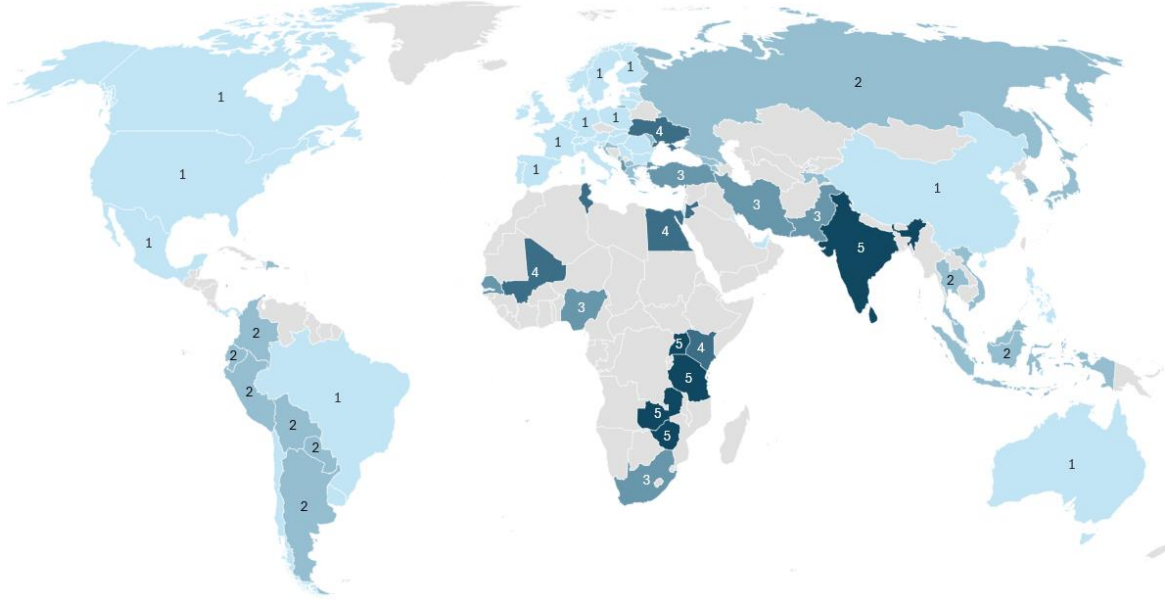

Şekil 3.2’de 2008–2023 dönemi için yapılan kulüp yakınsama analizinin coğrafi izdüşümü sunulmakta ve mutluluk düzeylerine göre oluşan beş farklı kulübün mekânsal dağılımını ortaya konmaktadır. Haritada, kulüp 1 (en mutlu ülkeler), ağırlıklı olarak Batı Avrupa, Kuzey Amerika, Okyanusya ve bazı gelişmekte olan ülkeleri kapsamaktadır. Bu ülkelerde yüksek yaşam standardı, güçlü kurumsal yapı ve sosyal destek sistemleri ön plandadır. Kulüp 2, çoğunlukla Latin Amerika, Doğu Avrupa ve Güneydoğu Asya ülkelerinden oluşmakta, refah düzeyinde görece orta ama istikrarsız seyir izleyen ülkeleri temsil etmektedir. Kulüp 3 ve 4, Ortadoğu, Afrika ve Güney Asya’da daha yaygın görülmekte olup, politik kırılganlık, düşük kurumsal kapasite ve sosyal güvencesizliklerin belirgin olduğu bölgeleri işaret etmektedir. Kulüp 5 (en düşük mutluluk düzeyi), özellikle Sahra Altı Afrika ve Güney Asya’da yoğunlaşmakta ve yapısal eşitsizliklerin, ekonomik yoksunlukların ve kurumsal sorunların en derin hissedildiği ülkeleri göstermektedir.

Bu harita, mutluluğun sadece bireysel değil, aynı zamanda coğrafi ve yapısal olarak kümelenen bir toplumsal olgu olduğunu vurgulamakta; refah politikalarının bölgesel öncelikler gözetilerek tasarlanması gerektiğini ortaya koymaktadır.

Şekil 3.2. Mutluluk Kulüplerinin Dünya Haritası Üzerinde Gösterimi

3.2.3.1. En Mutlu Ülkeler (Kulüp 1)

Kulüp 1’de yer alan 40 ülke, 2008–2023 döneminde en yüksek mutluluk seviyelerini sürdürülebilir biçimde koruyan ülke grubunu temsil etmektedir. Bu ülkeler çoğunlukla Kuzey Amerika (örneğin ABD, Kanada), Batı ve Kuzey Avrupa (örneğin Almanya, Danimarka, Norveç, İsviçre), Okyanusya (Avustralya), Asya (Singapur, İsrail, Çin) ve Latin Amerika (Brezilya, Meksika, Uruguay) gibi geniş bir coğrafi ve kültürel yelpazeye yayılmıştır. Her ne kadar kulüp 1’de yer alan ülkelerin tamamı yüksek refah düzeylerine sahip olmasa da çoğunluğu güçlü kurumsal yapılar, istikrarlı yönetim, yaygın kamu hizmetleri ve görece yüksek sosyal sermaye ile öne çıkmaktadır (Helliwell, Layard & Sachs, 2023, s. 19).

Bu ülkelerin kulüp 1’de toplanmasını açıklamak için yalnızca ekonomik büyüklükler değil, sosyal, politik ve kültürel dönüşüm süreçleri de dikkate alınmalıdır. Örneğin:

Estonya ve Litvanya, 2010 sonrası dijitalleşme, eğitim reformları ve yolsuzlukla mücadele alanlarında önemli ilerlemeler kaydederek refah ve yaşam kalitesini artırmıştır (OECD, 2024, s. 11; OECD 2025, s. 60).

Çin, otoriter yönetimine rağmen Targeted Poverty Alleviation politikası gibi yoksulluğu azaltmaya yönelik geniş kapsamlı kalkınma programlarıyla, yoksul bölgelerinde sürdürülebilir sosyo-ekonomik ve ekolojik kalkınmayı teşvik etmiş ve bu durum yaşam memnuniyetini artırmıştır (World Bank, 2022; Li & Zhou, 2025).

İsrail, siyasi istikrarsızlığa rağmen Covid-19 aşılmasında dünyada en hızlı ülkelerden biri olması gibi sağlık ve benzeri alanlardaki hareketleriyle refah hissini kısmen koruyabilmiştir (Our World in Data, 2021).

Covid-19 pandemisi döneminde kulüp 1 ülkelerinin kriz yönetimi ve dayanıklılığı farklılık göstermiştir. Örneğin İskandinav ülkeleri (Danimarka, Norveç, İsveç, Finlandiya), hem halk sağlığı sistemlerinin yaygınlığı hem de dijital kamu hizmetlerinin etkinliği sayesinde daha yüksek sosyal uyumu sürdürmüştür (Greer vd., 2021). Ancak ABD, pandemi sürecinde hem sağlık sisteminin dağınıklığı hem de eşitsizliklerin keskinleşmesi nedeniyle ciddi sorunlar yaşamış, bu durum 2020’de mutluluk skoruna da yansımıştır (Sachs vd., 2021). Dolayısıyla tüm Kulüp 1 ülkelerinin Covid-19 döneminde iyi yönetim sergilediği söylenememektedir.

Kulüp 1’in bu kadar geniş bir ülke grubu içermesi, yalnızca refah düzeyinin değil, yaşam memnuniyetine etki eden diğer değişkenlerin (güven, özgürlük, sosyal destek gibi) ülkeler arası benzerliğiyle de ilişkilidir. Örneğin, Gallup World Poll verilerine göre 2010’lardan itibaren Çin, Polonya, Portekiz ve Meksika gibi ülkelerde sosyal destek algısı artış göstermiştir. Aynı şekilde, Brezilya ve Uruguay, gelir dağılımındaki bozulmalara rağmen eğitim ve sağlık hizmetlerinin yaygınlaştırılmasıyla yaşam kalitesini belli ölçüde korumuştur (OECD, 2021).

2008 küresel finansal krizi sonrası uygulanan genişleyici maliye ve para politikaları, Almanya, Kanada, Hollanda ve İsviçre gibi gelişmiş ülkelerde ekonomik toparlanmayı desteklemiş, işsizlik oranları görece düşük seviyelerde tutulabilmiştir (IMF, 2015). Ancak kulüp 1’in üyeleri arasında yapısal reformlar açısından da ciddi farklılıklar vardır. Bazı ülkelerde yüksek kamu borcu ve düşük verimlilik büyümesi sorun olmaya devam ederken; bazı ülkeler, eğitimde inovasyon, dijital ekonomi ve sosyal konut politikaları ile öne çıkmıştır.

Bu bağlamda, 2008–2023 döneminde kulüp 1 ülkelerinin mutluluk düzeylerindeki benzeşme, yalnızca gelir seviyesiyle değil, aynı zamanda toplumların kırılma karşısındaki dayanıklılığı, sosyal güvenlik ağlarının kapsayıcılığı ve kurumsal reformların başarısıyla da yakından ilişkilidir. Özellikle kriz anlarında esneklik gösterebilen kurumlar ve kapsayıcı kamu politikaları, mutluluğun sürdürülebilirliğini sağlamıştır.

Sonuç itibarıyla, Kulüp 1 ülkeleri farklı başlangıç noktalarından gelseler de bu dönemde kamu politikalarında benimsedikleri sosyal harcamaların artırılması, dijital dönüşümün hızlandırılması, kamu sağlığı sistemlerinin güçlendirilmesi gibi ortak yaklaşımlar sayesinde yaşam memnuniyeti gibi öznel refah göstergelerinde birbirlerine yakınlaşmış ve bu da onları “en mutlu ülkeler” kulübünde buluşturmuştur.

3.2.3.2. İkinci Sıra En Mutlu Ülkeler (Kulüp 2)

Kulüp 2’de yer alan 22 ülke, mutluluk seviyeleri bakımından en üst grup olan Kulüp 1’in gerisinde kalmakla birlikte, küresel ortalamanın üzerinde performans sergileyen; ancak istikrarsızlık, eşitsizlik ve yapısal dönüşüm zorluklarıyla karşı karşıya kalan ülkelerdir. Bu gruptaki ülkeler, genel olarak geçiş sürecindeki ekonomiler olarak tanımlanabilir. Hem hızlı büyüme ve reform çabaları hem de kurumsal eksiklikler ve dışsal şoklara karşı kırılma, bu grubun temel karakteristiğini oluşturur.

Latin Amerika (Arjantin, Bolivya, Kolombiya, Dominik Cumhuriyeti, Ekvador, Paraguay, Peru) ve bazı Doğu Avrupa–Orta Asya ülkeleri (Ermenistan, Gürcistan, Moldova, Rusya) 2008–2023 döneminde ciddi ekonomik dalgalanma, yüksek enflasyon, gelir eşitsizliği ve siyasi istikrarsızlık sorunları yaşamıştır. Fakat bunlara rağmen bu ülkelerde yaşanan bazı olumlu durumlar da mevcuttur. Bolivya’da 2006 sonrası dönemde uygulanan yoksullukla mücadele politikaları, kırsal kalkınma projeleri ve yerli halklara yönelik sosyal programlar sayesinde mutlak yoksulluk oranında azalma sağlanmış; bu durum, toplumsal dayanışma kültürüyle birleşerek mutluluk skorlarını olumlu etkilemiştir (World Bank, 2020). Kolombiya’da 2016’daki barış anlaşması sonrası güvenlik koşullarında görece iyileşmeler ve hükümetin sosyal yardım programlarının genişletilmesi, özellikle kırsal kesimlerde yaşam memnuniyetinde artışa zemin hazırlamıştır (UNDP, 2021).

Dominik Cumhuriyeti, Karayipler'in en hızlı büyüyen ekonomilerinden biri olmuş; turizm gelirleri, kırsal altyapı projeleri ve sağlık hizmetlerine erişimin artması, bireylerin yaşam koşullarını görece olarak iyileştirmiştir (IMF, 2019). Ekvador'da Rafael Correa döneminde uygulanan sosyal refah ve eğitim reformları, yoksulluk oranlarını azaltmış, toplumsal eşitliği artırmaya yönelik çabalar özellikle alt gelir gruplarının yaşam memnuniyetini yükseltmiştir (CEPAL, 2014). Paraguay'da tarım sektörü üzerinden sağlanan büyüme, düşük kamu borcu ve kırsal alandaki topluluk dayanışması, düşük gelir düzeyine rağmen öznel mutluluğun görece yüksek çıkmasında etkili olmuştur (OECD, 2019). Peru'da ise madencilik gelirlerinin kamu yatırımlarına dönüştürülmesiyle ulaşım ve eğitim altyapılarında ilerleme kaydedilmiş; kırsal bölgelerde ekonomik entegrasyonun artması, toplumsal refah algısını güçlendirmiştir (World Bank, 2021).

Arjantin, bu dönemde hiperenflasyon, sık hükümet değişiklikleri ve IMF ile tekrar eden borç müzakereleriyle gündeme gelmiştir. 2023 itibarıyla yıllık enflasyon %140'ı aşmıştır (IMF, 2023). Diğer yandan ise Yüksek enflasyon ve siyasi istikrarsızlığa rağmen Arjantin'de geniş sosyal politika ağı, yüksek eğitim seviyesi ve güçlü aile yapısı gibi faktörler, bireylerin yaşam memnuniyetini belli ölçüde desteklemiştir (Helliwell vd., 2023).

Moldova, Dünya Bankası tarafından “düşük gelirli, yüksek dış göç veren ülkeler” olarak sınıflandırılmakta ve kamu hizmetlerine erişimde ciddi sorunlar yaşamaktadır (World Bank, 2023). Öte yandan Moldova'da yurtdışında yaşayan vatandaşlarından gelen döviz transferleri hem aile gelirlerini artırmış hem de yerel tüketimi canlandırarak yaşam kalitesine dolaylı katkı sunmuştur (World Bank, 2023).

Rusya, Ukrayna işgali (2022) sonrası uygulanan yaptırımlar nedeniyle ekonomik izolasyon sürecine girmiştir. Bu durum hem sosyal refah hem kurumsal güven açısından ciddi bir kırılmaya yol açmıştır (OECD, 2022). Buna rağmen Rusya'da 2010'lu yılların başında enerji fiyatlarındaki artış sayesinde kişi başına düşen gelirde yaşanan geçici artış ve altyapı yatırımları, belirli yıllarda yaşam memnuniyetinde yükselmeye katkı sunmuştur. Ayrıca devletçi sosyal yardım mekanizmaları, bazı kesimler için güvenlik duygusu yaratmıştır (OECD, 2016).

Bu ülkelerin Kulüp 2'de yer almasının temel gerekçesi, yüksek gelirli olmamalarına rağmen belirli sosyal veya kültürel faktörler, toplumsal dayanışma, göreceli ekonomik büyüme dönemleri ve dış yardımlarla sağlanan geçici iyileşmeler sayesinde yaşam memnuniyetinde beklenenden yüksek skorlar elde etmiş olmalarıdır. Örneğin, 2015 sonrası Gürcistan ve Ermenistan'da bazı dönemlerde AB reformlarının etkisiyle kamu yönetiminde iyileşmeler gözlemlenmiştir (Freedom House, 2022).

Güney Kore, Japonya, Malezya, Tayland ve Vietnam gibi Asya ülkeleri, bu dönemde dikkat çekici şekilde yüksek ekonomik büyüme oranlarına ulaşmış ve teknolojik ilerlemelerle yaşam koşullarını çağdaştırmıştır. Lakin bu büyüme her zaman mutluluk düzeyine doğrudan yansımamıştır. Örneğin, Güney Kore, 2010'lardan itibaren dünyanın en dijitalleşen ülkelerinden biri hâline gelmiş olsa da OECD ülkeleri arasında intihar oranlarında en yüksek sıralarda yer almaktadır (OECD, 2021).

Japonya, yüksek yaşam süresi ve refah düzeyine rağmen yalnızlık, yaşlı nüfusun artışı ve “karōshi” (aşırı çalışmaya bağlı ölüm) gibi sosyal sorunlar nedeniyle mutluluk skorlarında göreceli durağanlık yaşamıştır (World Happiness Report, 2023).

Bu çelişkiler, sosyo-kültürel normların, ekonomik kazanımlar kadar mutluluğu etkileyebileceğini göstermektedir. Toplumların bireysel beklentileri, iş-yaşam dengesi, toplumsal baskılar ve psikolojik refah gibi faktörler bu ülkelerde mutluluk skorlarını sınırlayıcı rol oynamıştır.

Kulüp 2 ülkelerinin pek çoğu şeffaflık, hukukun üstünlüğü, medya özgürlüğü ve yönetim kalitesi gibi alanlarda, Kulüp 1'e kıyasla daha zayıf performans göstermektedir. Örneğin:

Freedom House (2022) verilerine göre Moldova, Ermenistan, Karadağ, Kuzey Makedonya gibi ülkeler “kısmen özgür” kategorisinde yer almakta, yolsuzluk ve siyasi müdahaleler ciddi sorunlar yaratmaktadır. Rusya, otoriterleşme, medya sansürü ve siyasi baskılar nedeniyle 2010'dan itibaren “özgür olmayan” ülke kategorisine gerilemiştir.

Bu tür kurumsal kırılmalıklar, vatandaşların devlete güvenini azaltmakta ve öznel yaşam memnuniyetini olumsuz etkileyebilmektedir. Ancak geçici iyileşmelerin olduğu dönemlerde kısa vadeli mutluluk artışları gözlemlenmiştir. Bu duruma Ermenistan'da

2018 yılında meydana gelen kadife devrimi örnek verilebilir. Devrim, Ermenistan'ın iç siyasetinde önemli bir değişime yol açarak Rus yanlısı politikacılar iktidardan uzaklaştırıldı ve onların yerlerine reformist bir hükümet getirildi. Yeni hükümet, Rusya'dan uzaklaşmaya ve Ermenistan'ı demokrasi ve insan hakları değerleriyle yeniden uyumlu hale getirmeye çalıştı (Lanskoy & Suthers, 2021, s.86).

Diğer taraftan Latin Amerika'da aile yapısının güçlü olması ve topluluk bağlarının sıkı olması, ekonomik kriz dönemlerinde bireylerin psikolojik dayanıklılığını artıran faktörlerden biri olmuştur (Helliwell et al., 2020, s.28). Lakin bu sosyal sermaye, yapısal eksikliklerin yerine geçecek kadar güçlü bir refah mekanizması sunamamıştır. Dolayısıyla mutluluk düzeyleri hem dalgalı olmuş hem de yapay olarak yüksek görünebilmiştir.

Kulüp 2 ülkeleri hem ekonomik hem de kurumsal yapılar açısından geçiş sürecindeki ülkeler olarak tanımlanabilir. Bir kısmı büyüme ve modernleşme yolunda ilerlerken, diğer kısmı siyasi, kurumsal ve yapısal zorluklarla mücadele etmektedir. Burada yer alan ülkelerin ikinci en iyi kulüpte toplanması tek bir nedene indirgenememektedir. Güney Kore, Vietnam gibi ülkeler büyüme ve dijitalleşme öne çıkarken, Peru, Kolombiya gibi ülkelere sosyal dayanışma, Ermenistan, Moldova gibi ülkelere ise reform süreçleri ve dış destekli geçici iyileşmeler etkili olmuştur.

Kulüp 1'e göre kırılgan, Kulüp 3-5'e göre ise daha dirençli yapılar sergileyen bu ülkeler, uzun vadede kurumsal reformları derinleştirdikçe ve kapsayıcı sosyal politikaları artırdıkça daha üst kulüplere geçme potansiyeli taşıyan ülkelerdir.

3.2.3.3. Üçüncü Sıra Mutlu Kulüp Ülkeleri (Kulüp 3)

Kulüp 3'te Arnavutluk, İran, Nijerya, Pakistan, Senegal, Güney Afrika ve Türkiye yer almaktadır. Türkiye, Kulüp 3'te yer almasına rağmen, bu ülkelerle aynı grupta bulunması birçok açıdan tartışmaya açıktır. Zira Türkiye, gerek ekonomik çeşitlilik ve sanayi altyapısı, gerekse sağlık, eğitim ve ulaşım gibi temel kamu hizmetlerinin kapsayıcılığı açısından bu ülkelere belirgin şekilde ayrılmaktadır. Özellikle genel sağlık sigortası kapsamının genişliği, yaygın ulaşım altyapısı, güçlü aile yapısı, aktif sivil toplum dinamikleri ve genç, eğitilmiş nüfus potansiyeli Türkiye'yi bu gruptaki diğer ülkelerin bir

adım önüne taşımaktadır. Her ne kadar son yıllarda yüksek enflasyon, gelir adaletsizliği ve genç işsizlik gibi sorunlar yaşam memnuniyeti üzerinde baskı yaratmış olsa da Türkiye hala kurumsal kapasitesini geliştirme ve bölgesel bir refah merkezi olma yönünde ciddi potansiyele sahiptir. Bu nedenle Türkiye'nin Kulüp 3'teki yeri, daha çok geçici ekonomik dalgalanmaların ve sosyal baskıların yansıması olarak görülmeli; sürdürülebilir reformlarla daha yüksek mutluluk seviyesine sahip ülkeler grubuna yakınsaması mümkündür.

İran, Nijerya, Pakistan ve Senegal gibi ülkeler, 2008 küresel finansal krizinin, uluslararası ambargoların ve özellikle İran'a yönelik ekonomik yaptırımların veya yerel ekonomik kırılmalıkların etkisiyle dönemsel olarak ciddi dalgalanmalar yaşamıştır. Bu durum, ekonomik belirsizliklerin ve yetersiz altyapının, genel yaşam memnuniyeti üzerinde baskı oluşturmalarına neden olmuştur (Nikolaenko, 2019, s. 12). Bu ülkelerden Türkiye ve Arnavutluk ise ekonomik reformlar ve AB ya da bölgesel entegrasyon süreçleriyle gelişim yolunda önemli adımlar atmış olsa da hala yapısal reform ihtiyacı, yüksek işsizlik oranları veya gelir dağılımında dengesizlik gibi sorunlarla mücadele etmektedir

İran, Pakistan ve Nijerya ve Senegal gibi ülkelerde zaman zaman yaşanan politik belirsizlikler, kurumsal zayıflıklar ve yönetim sorunları, vatandaşların devlete olan güvenini ve dolayısıyla genel mutluluk algısını sınırlamıştır. Ayrıca Güney Afrika, ülke içinde var olan sosyal eşitsizlikler ve tarihsel mirasın getirdiği yapısal sorunlarla mücadele ederken, bazı ülkelerdeki siyasi dalgalanmalar orta seviyede bir yaşam memnuniyeti ile sonuçlanmıştır (Kohnert, 2024, s. 8).

Diğer taraftan bu ülkelerin çoğunda, aile ve topluluk bağları oldukça güçlüdür. Türkiye, Pakistan, Nijerya, Senegal ve İran gibi ülkelerde, toplumsal dayanışma, ekonomik zorlukların yarattığı olumsuzlukları bir nebze telafi edebilecek psikososyal destek sağlamaktadır.

Bu kulüpte yer alan ülkelerin bir kısmı, küresel finansal sisteme entegrasyon açısından gelişmiş ülkelere nazaran daha az doğrudan etkilense de küresel piyasalardaki belirsizlik ve sermaye akışlarındaki daralma, yerel ekonomiler üzerinde dolaylı baskı oluşturmuştur. Ekonomik toparlanma, yapısal reformların hızına ve yerel dinamiklere bağlı olarak çeşitlilik göstermiş; bu durum, genel mutluluk düzeylerini orta seviyede sabit tutmuştur.

Pandemi süreci, tüm dünyada olduğu gibi bu ülkelerde de ciddi sağlık ve ekonomik zorluklara yol açmıştır. Özellikle sağlık altyapısındaki yetersizlikler, pandeminin olumsuz etkilerini artırırken, ekonomik daralmalar ve işsizlik gibi faktörler de yaşam memnuniyetinde gerilemeye sebep olmuştur. Ancak, güçlü aile bağları ve yerel topluluk desteği, pandemi sürecinde psikososyal dayanıklılığı artırarak, bu ülkelerin mutluluk endekslerini aşırı düşmekten korumuştur. Her şeye rağmen bu kulüpteki ve daha mutlu kulüplerdeki çoğu ülke arasında pandemi döneminde Türkiye'yi ayrı bir yerde tutmak önemlidir. Türkiye, kişi başına düşen yoğun bakım yatağı sayısında Avrupa ortalamasının üzerinde yer almaktadır. Bu kapasite sayesinde hastaneler yoğun hasta yükünü görece iyi yönetmiştir (OECD, 2020, s. 5). Ayrıca pandeminin erken evresinde İstanbul'da Yeşilköy ve Sancaktepe pandemi hastaneleri gibi büyük sağlık tesislerinin çok kısa sürede açılması, kapasite yönetimine katkı sağladı (WHO, 2020, s. 4). Covid-19 temaslı ve pozitif vakaların izlenmesinde, Türkiye'nin yaygın aile hekimliği sistemi ve filyasyon ekipleri etkili oldu ve filyasyon ekipleri ile evde vaka takibi süreci birçok ülkeye göre daha erken ve sistematik biçimde yürütüldü (Şengül & Ünal, 2020, s. 169). Son olarak Türkiye, Turkovac adlı yerli Covid-19 aşısını geliştiren sayılı ülkeler arasında yer aldı. Aşı Aralık 2021'de acil kullanım onayı aldı (TÜSEB, 2021, s. 45). Tüm bu durumlar Türkiye'deki mevcut hükümetin, Covid-19 pandemisini, diğer devletlere göre daha iyi yönettiğini göstermektedir lakin Türk toplumunun genel olarak duygusal olması ve aile bağlarının güçlü olması neticesiyle pandemi gerçeğinin halkın psikolojisini ve mutluluğunu diğer ülkelere kıyasla daha olumsuz etkilediğini düşünmekteyiz.

Kulüp 3'te yer alan ülkeler, ekonomik büyüme potansiyeline sahip olsalar da, yapısal eksiklikler, politik istikrarsızlık ve sosyal hizmetlerdeki sınırlılıklar nedeniyle en yüksek mutluluk seviyelerine ulaşamamışlardır. Bununla birlikte, güçlü toplumsal dayanışma ve kültürel değerler, bu ülkelerin aşırı düşük mutluluk skorlarına inmesini engellemiş; orta seviye bir yaşam memnuniyeti sağlanmasına katkıda bulunmuştur.

Bu ülkeler, çoğu için ekonomik ve politik reformların devam ettiği, ancak bu reformların henüz toplumun tamamına yayılmadığı, kısmi bir dönüşüm sürecinde yer almaktadır. Yapısal reformların hızlanması, eğitim ve sağlık alanlarında yatırımların artırılması ve kurumsal şeffaflığın sağlanması durumunda, bu ülkelerin mutluluk düzeylerinde iyileşme potansiyeli bulunmaktadır.

2008–2023 döneminde, Arnavutluk, İran, Nijerya, Pakistan, Senegal, Güney Afrika ve Türkiye gibi Kulüp 3 ülkeleri hem küresel ekonomik şokların hem de yerel yapısal ve politik sorunların etkisi altında kalmış, fakat güçlü toplumsal bağlar ve kültürel dayanıklılık sayesinde orta düzeyde bir mutluluk seviyesi elde edebilmiştir.

3.2.3.4. Dördüncü Sıra Mutlu Kulüp Ülkeleri (Kulüp 4)

Kulüp 4’te yer alan Mısır, Ürdün, Kenya, Mali, Tunus ve Ukrayna gibi ülkeler, diğer ülke gruplarına kıyasla genel olarak daha düşük yaşam memnuniyeti ve mutluluk seviyelerine sahip olmuşlardır. Bu durum, söz konusu ülkelerin ekonomik, politik, sosyal ve bölgesel konjonktürdeki yapısal zorluklarının bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Bu ülkeler, 2008 küresel finansal krizinden sonra ve Covid-19 pandemisinin meydana getirdiği şoklar sırasında, ekonomik büyüme ve istikrar açısından önemli zorluklar yaşamışlardır. Örneğin Mısır, pandemi sürecinde erken dönemde sokağa çıkma yasakları ve yardım programları uygulamış olsa da sağlık sisteminin sınırlı kapasitesi ve yüksek işgücü kaybı, pandeminin sosyoekonomik etkilerini hafifletmede yetersiz kalmıştır.

Dünya Bankası (2021), Mısır'da Covid-19'un yoksulluk oranını yeniden yükselttiğini ve kayıt dışı istihdamın yaygınlığının toparlanmayı geciktirdiğini belirtmiştir. Tunus ise pandemi öncesinde de siyasi belirsizlik ve ekonomik durgunlukla mücadele etmekteydi (Votmer, Selvik & Hoigilt, 2021, s. 855). Covid-19 döneminde uygulanan kısıtlamalar nedeniyle turizm ve hizmet sektörleri büyük darbe almış, IMF verilerine göre işsizlik oranı %18’i aşmıştır. Sağlık sistemi ise aşılama kapasitesinde düşük performans göstermiştir (OECD, 2022).

Kenya, pandeminin başında sağlık yatırımlarını artırsa da aşılama oranları sınırlı kalmış, kırsal bölgelerde hizmet erişimi sorunları yaşanmıştır. Buna karşılık dijital ödeme sistemleri ve "Inua Jamii" programı gibi sosyal yardım transferleriyle gelir kaybı yaşayan gruplara destek sunulmuştur (World Bank, 2021).

Ukrayna, Covid-19 sürecini yönetmeye çalışırken aynı zamanda doğu bölgelerindeki çatışmalarla ve 2022’de başlayan savaşı baş etmek zorunda kalmıştır. Pandemi sırasında ekonomik daralma %4,4 olarak kaydedilmiş; sağlık hizmetleri altyapısındaki zayıflıklar nedeniyle vaka ve ölüm oranları yüksek seyretmiştir (WHO, 2021).

Mali, pandemi süresince ulusal sağlık sisteminin yetersizliği, kırsal bölgelerde temel sağlık hizmetlerinin ulaşamaması ve düşük hijyen koşulları gibi yapısal zorluklarla karşılaşmıştır. Dünya Bankası (2021) verilerine göre, Mali'de Covid-19 nedeniyle ekonomik büyüme %0,9'a kadar gerilemiş, aşılama oranları ise nüfusun %5'ini bile geçememiştir. Ürdün, bölgedeki krizlerin etkisiyle uzun süredir 1 milyondan fazla Suriyeli mülteciye ev sahipliği yapmaktadır. Pandemi döneminde sağlık hizmetlerine olan talep önemli ölçüde artarken, işsizlik oranı 2021'de %24,8'e yükselmiştir. Ancak Ürdün hükümeti, Dünya Gıda Programı ve UNHCR gibi kurumlarla birlikte dijital sosyal yardım programları başlatmış ve pandemi sırasında mültecilere sağlık hizmeti sunma konusunda olumlu bir örnek oluşturmuştur (UNDP, 2021).

2008-2023 arası dönemde Mısır, Kenya, Tunus ve Ukrayna, genel olarak yüksek enflasyon, yüksek işsizlik oranları ve gelir eşitsizliği gibi sorunlarla mücadele etmiş, bununla birlikte yapısal reformların yetersiz kalması da iktisadi toparlanmayı geciktirmiştir. Mali'nin ekonomik yapısının büyük ölçüde tarıma ve hammadde ihracatına dayalı olması, çeşitlendirme eksikliği ve yetersiz altyapı nedeniyle büyüme potansiyelini sınırlamıştır. Ürdün'ün ekonomisinin küçük olmasına ilaveten bölgesel krizler ve mülteci akınları gibi dışsal baskılar, ekonomik gelişmeyi olumsuz etkilemiştir (Fofana vd, 2023, s. 14).

2011'de başlayan Arap Baharı sonrasında Mısır ve Tunus, hızlı ve radikal siyasi dönüşümler yaşamış; sonrasında istikrarsızlık ve geçiş süreçleri, toplumsal güveni sarsmıştır (Behçet, 2019).

Ukrayna'da ise 2014'te Rusya'nın Kırım'ı ilhakı ile başlayan ve 2022'de tamamen tırmanan çatışma, ülkenin ekonomik ve sosyal dokusunu derinden zedelemiş; kamu kurumlarına olan güveni büyük ölçüde azaltmıştır (Ercan, 2015, ss.105-106).

Kenya ve Mali'de yerel yönetimlerde yaşanan yolsuzluk, siyasi kutuplaşma ve yerel çatışmalar, toplumsal refahı ve güveni olumsuz yönde etkilemiştir.

Ürdün ise bu dönemde siyasi istikrar açısından diğer bölge ülkelerine kıyasla daha sağlam bir yapıya sahip olsa da Suriye Savaşı ve İsrail-Filistin çatışması gibi bölgesel krizlerin ve ekonomik kısıtlamaların meydana getirdiği baskılar kurumsal kapasiteyi zorlamıştır.

2008 küresel krizi bu ülkelerde zaten var olan ekonomik kırılganlıkları daha da derinleştirmiş, dış sermaye akışındaki daralma, yüksek enflasyon ve borçlanma sorunları, ekonomik toparlanmayı zorlaştırmıştır. Pandemi süreci, sağlık sistemlerinin yetersizliğini ve ekonomik kırılganlıkları ortaya çıkararak, bu ülkelerin sosyal ve iktisadi alanlarında tahribata neden olmuştur. Öte yandan, bu ülkelerde güçlü aile bağları ve yerel topluluk destekleri, yaşanan ekonomik ve politik çalkantıların yarattığı olumsuzlukları bir nebze hafifletmeye çalışmıştır. Ancak, bu sosyal sermaye, yapısal sorunların yarattığı etkileri tamamen aşmaya yetmemiştir.

Özetle, ekonomik, politik ve sosyal alanlardaki zorluklar bu ülkelerde refahın sürdürülebilir bir şekilde yükseltilmesini engellemiş ve vatandaşların güven, istikrar ve genel yaşam memnuniyeti düzeylerini aşağı çekmiştir. Bölgesel dinamikler ve küresel krizler, özellikle pandemi ve çatışmalar gibi faktörler bu ülkelerin maruz kaldığı şokları artırmış ve reform süreçlerini yavaşlatmıştır.

3.2.3.5. Beşinci Sıra En Az Mutlu Kulüp Ülkeleri (Kulüp 5)

Kulüp 5'te yer alan Hindistan, Sri Lanka, Uganda, Tanzanya, Zambiya ve Zimbabve diğer ülke gruplarına kıyasla en düşük yaşam memnuniyeti ve mutluluk düzeylerini sergilemişlerdir. Bu durum ülkelerin yapısal ekonomik sorunların, siyasi belirsizliklerin, yetersiz sosyal altyapıların ve küresel konjonktürün meydana getirdiği olumsuz etkilerin bir birleşimi olarak yorumlanabilir. 2008 küresel finansal krizi ve Covid-19 pandemisi, kırılgan ekonomik yapıya sahip olan Kulüp 5 ülkelerini daha da derinden yaralamış ve yatırım ortamının belirsizleşmesi ile ekonomik büyüme hedefleri zorlaşmıştır. Buna bağlı olarak da bu durum, yaşam kalitesinin ve dolayısıyla mutluluk düzeylerinin daha da düşmesine neden olmuştur.

Hindistan, son yıllarda yüksek büyüme oranları yakalasa da nüfusun büyük kesiminin yoksulluk, gelir eşitsizliği ve altyapı eksiklikleriyle mücadele ettiği bir ülke olarak çelişkili bir tablo sergilemektedir. Hızlı sanayileşme ve kentleşme, beraberinde çevresel ve sosyal sorunlar getirirken, dünyanın en kalabalık ülkesi olması sebebiyle çok fazla sayıda insanın temel hizmetlere erişiminde yaşanan aksaklıklar yaşam kalitesini sınırlamıştır.

Sri Lanka, geçmişte yaşanan iç çatışmaların ve siyasi belirsizliklerin izlerini taşıırken, ekonomik dalgalanmalar ve dış borç yükü gibi sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. Ekonomik reformların yavaş ilerlemesi ve sosyal hizmetlerdeki yetersizlik, halkın genel mutluluk seviyesini düşüren önemli etkenler arasında yer almıştır.

Doğu ve Güney Afrika ülkeleri olan, Uganda, Tanzanya, Zambiya ve Zimbabve, büyük ölçüde tarım ve doğal kaynaklara dayalı ekonomiler sergilemekte ve aynı zamanda, kurumsal zayıflık, yolsuzluk, siyasi istikrarsızlık ve altyapı eksiklikleri gibi yapısal sorunlarla mücadele etmektedirler. Zimbabve uzun yıllar süren hiperenflasyon ve ekonomik krizin ardından, ekonomik toparlanma konusunda zorluklar yaşamıştır. Zambiya ve Tanzanya ise doğal kaynakların yönetimi ve dış borçlanma gibi konularda sürdürülebilir büyüme hedeflerine ulaşmakta zorlanmışlardır. Uganda ise nüfus artışı, genç demografik yapı ve eğitim gibi alanlarda yetersizlikler nedeniyle uzun vadeli kalkınma hedeflerini tam anlamıyla gerçekleştirememiştir.

Kulüp 5'te yer alan ülkelerin büyük çoğunluğunda, sağlık ve eğitim hizmetlerinin hem kalite hem de erişim açısından yetersizliği, bireylerin yaşam memnuniyetini doğrudan etkilemiştir. Örneğin Zimbabve, sağlık personeli göçü ve ilaç teminindeki süreklilik sorunları nedeniyle Covid-19 pandemisine karşı etkisiz kalmış; WHO verilerine göre Zimbabve'de pandemi döneminde 1.000 kişiye düşen doktor sayısı yalnızca 0,2'dir ve kırsal alanlarda bu oran daha da düşmektedir (WHO, 2022). Uganda ve Tanzanya gibi ülkelerde aşılama programları ve sağlık kayıt sistemleri altyapı eksiklikleri nedeniyle sekteye uğramış, özellikle anne-çocuk sağlığı hizmetlerine erişim ciddi biçimde azalmıştır (UNICEF, 2021). Öte yandan, Hindistan gibi daha büyük bir ülkede dahi sağlık hizmetlerinin kalitesi eyaletler arasında büyük farklılık göstermekte, kamuya ait hastanelerde aşırı kalabalık ve altyapı eksikliği yaygın sorunlar arasında yer almaktadır (Patel vd., 2021). Eğitim alanında da benzer dengesizlikler görülmektedir. Zambiya'da kırsal bölgelerdeki okulların %50'sinden fazlası yeterli öğretmen ya da fiziksel altyapıdan yoksundur (World Bank, 2020). Sri Lanka, okullaşma oranlarında Güney Asya ortalamasının üzerinde yer alsa da ekonomik kriz sonrası devlet okullarına yapılan harcamalarda ciddi kesintiler yaşanmış, bu da eğitimin niteliğini olumsuz etkilemiştir. Dolayısıyla, bu ülkelerde temel kamu hizmetlerinin yaygınlaştırılamaması, bireylerin

eğitim ve sağlık yoluyla gelişim beklentilerinin karşılanamamasına ve uzun vadeli refah algısının zayıflamasına yol açmaktadır.

Kulüp 5 ülkelerinde sosyal koruma sistemlerinin zayıf kurumsal yapılar ve sınırlı mali kaynaklar nedeniyle etkili biçimde çalışmaması, vatandaşların devlete ve kamu hizmetlerine yönelik güvenini sarsan başlıca nedenlerden biridir. Hindistan'da, son yıllarda dijital sosyal yardım sistemleri geliştirilmiş olsa da %80 civarındaki kayıt dışı istihdam, bu yardımların nüfusun büyük kesimine ulaşmasını zorlaştırmaktadır (ILO, 2022). Zambiya ve Uganda gibi ülkelerde sosyal yardım programları büyük ölçüde dış ülkelere bağımlı kalmış ve sadece küçük bir nüfus grubuna erişmiştir (World Bank, 2021). Gelir dağılımı açısından, gini katsayısı Zimbabve'de 0.50'ye kadar ulaşarak, Zimbabve'yi dünyadaki en yüksek eşitsizlik oranlarına sahip ülkelerden biri hâline gelmiştir (UNDP, 2022). Tanzanya ve Mali gibi ülkelerde ise kamu harcamalarının büyük bölümü borç servislerine gitmekte, sağlık ve sosyal hizmetlere ayrılan paylar ciddi biçimde sınırlı kalmaktadır. Tüm bu nedenlerle kamu hizmetlerine duyulan güven zayıflarken, toplum içinde sosyal dayanışma ağları – örneğin geniş aile desteği ya da yerel dini topluluklar – bireysel düzeyde geçici dayanıklılık sağlayabilse de, kurumsal sosyal refah mekanizmalarının eksikliği bu dayanışmayı sürdürülebilir refaha dönüştürememektedir. Sonuç olarak, bu ülkelerde sosyal koruma sistemlerinin yetersizliği ve kamu hizmetlerinin zayıf performansı, yaşam memnuniyetini kalıcı biçimde düşüren temel faktörlerden biri olmuştur.

Özellikle Hindistan'da yüksek nüfus yoğunluğu ve hızlı kentleşme, altyapı ve hizmet sunumunda ciddi baskılar oluşturmuş; genç nüfusun beklentileri ile mevcut imkanlar arasındaki uyumsuzluk, yaşam memnuniyetinde düşüklüğe yol açmıştır.

Geleceğe yönelik olarak, bu ülkelerde kapsamlı yapısal reformlar, iyi yönetim uygulamalarının benimsenmesi, sağlık ve eğitim altyapısının güçlendirilmesi ve ekonomik çeşitlendirme politikalarının uygulanması, yaşam memnuniyetinin artırılmasına katkı sağlayabilir. Uluslararası iş birliği, bölgesel entegrasyon ve sürdürülebilir kalkınma stratejilerinin devreye alınması, bu ülkelerin küresel dalgalanmalara karşı dirençlerini artırarak, orta ve uzun vadede refah düzeylerinde olumlu bir dönüşüm sağlayabilir.

3.2.3.6. Kulüp Yakınsama Analizi Genel Değerlendirme

Ekonomik anlamda gelişmiş ülkeler genellikle Kulüp 1'de yer alırken, gelişmekte olan ve düşük gelirli ülkeler Kulüp 4 ve 5'e daha yakın görünmektedir. Bu durum kişi başına düşen gelir ve sosyal refah ile mutluluk arasındaki güçlü korelasyonu desteklemektedir.

Batı Avrupa ve Kuzey Amerika ülkeleri, kültürel benzerlikleri ve yüksek yaşam standartları nedeniyle ağırlıklı olarak Kulüp 1'de yer almaktadır.

Arjantin ve Kolombiya gibi Orta ve Güney Amerika ülkeleri Kulüp 2'de yoğunlaşmış durumdadır. Bu ülkeler ekonomik ve sosyal zorluklar yaşasa da güçlü kültürel dayanışma ve toplumsal bağlar mutluluk seviyelerini orta düzeyde tutmaya yardımcı olmaktadır.

Afrika'daki ülkeler genellikle daha düşük kulüplerde (Kulüp 4 ve 5) yer almaktadır. Bu durum ekonomik dengesizlikler, sağlık hizmetlerinin sınırlı erişimi, eğitim eksiklikleri ve siyasi karışıklıklarla açıklanabilir.

Asya'da ise ülkeler arasında ciddi farklar görünmektedir. Çin 1. kulüpte, Güney Kore, Japonya ve Tayland 2. kulüpte yani en mutlu kulüplerde yer alırken, Hindistan ve çevresi en düşük kulüplerde yer almaktadır.

Türkiye'nin bulunduğu Kulüp 3, mutluluk düzeyinde orta sıralarda yer alan ülkeleri temsil etmektedir. Bu durum, Türkiye'nin hem olumlu hem de zorluk yaratan faktörleri barındırdığını gösteriyor.

Türkiye, bu dönemde ekonomik büyüme açısından dalgalı bir seyir izlemiş, zaman zaman yüksek büyüme oranlarına ulaşmış olsa da bu büyüme sürdürülebilir, kapsayıcı ve gelir dağılımını iyileştirici nitelikte olmamıştır. 2018 sonrası özellikle enflasyonist baskılar belirginleşmiş, 2021–2023 arası tüketici enflasyonu yıllık %60–%85 seviyelerine ulaşmıştır (TÜİK). Bu oranlar, aynı dönemde Kulüp 1 ve 2'de yer alan birçok ülkenin enflasyon oranlarının birkaç kat üzerindedir. Enflasyonun sabit ve dar gelirli kesimleri olumsuz etkilemesinin yanı sıra, özel sektörün fiyatlama davranışlarındaki bozulma ve fırsatçılık algısı, vatandaşlarda ekonomik adalet duygusunun zedelenmesine yol açmıştır.

Bununla birlikte, Türkiye pandemi sürecini mutlak anlamda iyi yönetmiştir; aşya erken erişim, sağlık altyapısının genişliği ve genel sağlık sigortası kapsamı, birçok gelişmekte

olan ÷lkeye kıyasla pandemiye karşı daha hızlı bir müdahale imkânı sunmuştur. Ancak yüksek vaka sayıları, sağlık personelinin yetersizliği ve artan kamu hizmeti yükü, sağlık sisteminin dayanıklılığını zorlamış, özellikle Suriye başta olmak üzere kitlesel göç dalgalarının bu alandaki baskıyı artırdığı gözlenmiştir.

Türkiye'nin en önemli sosyal avantajlarından biri olan güçlü aile yapısı ve toplumsal dayanışma kültürü, bireylerin kriz dönemlerinde psikolojik olarak dayanma kapasitesini artırmakta; ancak bu durum, yapısal eşitsizliklerin ve yoksulluğun mutluluk üzerindeki etkisini tamamen bertaraf edememektedir. Eğitim ve sağlık hizmetlerine erişim artmış olsa da eğitimde nitelik ve liyakate sorunları özellikle genç nüfus arasında geleceğe dair umutları sınırlayan faktörler olmuştur.

Genç işsizlik oranları uzun yıllar boyunca %20 seviyesine yakın seyretmiş; bu durum, yüksek eğitilmiş bireylerin dahi istihdamdan uzak kalmasına yol açmıştır. Buna karşılık, Kulüp 1 ve 2'de yer alan birçok ÷lkede gençlerin istihdamı için etkili aktif işgücü programları uygulanmakta, asgari ücret ve istihdam güvencesi ile ekonomik aidiyet duygusu desteklenmektedir.

Türkiye'nin, Kulüp 3'teki diğer ÷lkelerle karşılaştırıldığında görece daha olumlu ekonomik ve altyapısal göstergelere sahip olduğu söylenebilir. Örneğin Güney Afrika'da işsizlik %30'lara yaklaşırken Türkiye'de bu oran son 15 yılın çoğunda %10–15 aralığında seyretmiştir (Dünya Bankası, 2024). Benzer şekilde, Pakistan ve Nijerya gibi ÷lkelerde eğitim altyapısındaki eksiklikler ve sağlık hizmetlerine erişim sorunları Türkiye'ye kıyasla daha derindir.

Ancak Türkiye'nin Kulüp 1 ve 2 ÷lkelerine benzemekte zorlandığı noktalar da açıktır. Bu ÷lkelerde yaşam memnuniyetini yukarı çeken temel faktörler arasında; gelir adaletinin sağlanması, hukukun üstünlüğü ve kurumsal güvenin yüksek olması, kutuplaşmanın düşük düzeyde seyretmesi ve kamu hizmetlerinde yüksek memnuniyet gibi göstergeler öne çıkmaktadır. Türkiye'de ise vergi yapısı, iş güvencesi, kamu harcamalarının niteliği, şeffaflık ve kamusal hesap verebilirlik konularında gelişme gereksinimi sürmektedir.

İran gibi diğer Kulüp 3 ÷lkeleriyle yapılan karşılaştırmalarda da Türkiye daha çeşitlenmiş bir ekonomi, daha büyük dış ticaret hacmi, turizm ve sanayi üretimi bakımından daha

yüksek kapasite, geniş altyapı ağı ve Batı ile daha bütünleşmiş bir ekonomik sistem gibi üstünlüklere sahiptir. Ancak bu avantajlar, halkın refah algısına doğrudan yansımadağı sürece mutluluk endeksine sınırlı etki etmektedir.

Türkiye'nin son yıllarda yaşadığı etkili ekonomik olumsuzluklara ve 6 Şubat 2023'te yaşanan 7,7 ve 7,6 şiddetindeki Kahramanmaraş merkezli depremlerinin maddi ve manevi etkilerine rağmen, Kulüp 3'te yer alması, potansiyelinin yüksek olduğunu ve doğru politikalarla mutluluk seviyesini daha üst gruplara taşıyabileceğini gösteriyor. Bu süreçte, ekonomik reformlar, sosyal dayanışma ve politik istikrar gibi çok boyutlu yaklaşımlarla birlikte hızlıca yüksek kulüplere geçebilecektir.

Sonuç olarak, Türkiye'nin Kulüp 3'te yer almasının temelinde; yüksek enflasyon ve hayat pahalılığı, gelir eşitsizliği, eğitim ve sağlıkta kalite ve memnuniyet sorunları, göç ve kentleşme baskısı, toplumsal kutuplaşma ve genç işsizliği gibi bir dizi yapısal ve sosyoekonomik sorun yer almaktadır. Bu sorunların çözümüne yönelik etkin politikaların hayata geçirilmesi, Türkiye'nin uzun vadede daha yüksek mutluluk düzeyine sahip ülkelerle aynı kulüpte yer almasına katkı sağlayabilir.

2008–2023 döneminde, birçok ülke modernleşme, ekonomik kalkınma ve küreselleşme gibi ortak dinamikler etkisi altında benzer yaşam standartlarına ulaşmaya çalıştı. İstikrarlı siyasi ortam, güçlü sosyal devlet uygulamaları, iyi sağlık ve eğitim hizmetleri gibi faktörler, bu ülkelerin mutluluk skorlarını benzer seviyelere çekmiş olabilir.

Kulüp yakınsama analizi; mutluluğun, ekonomik, sosyal ve politik faktörlerle ne kadar bağlantılı olduğunu anlamak için değerli bir uygulamadır. Daha derinlemesine analiz için bu verileri makro iktisadi değişkenler ve sağlık, eğitim, çevre ve sosyal faktörler gibi diğer değişkenlerle ilişkilendirmek önem arz etmektedir. Bu sebeple burada ulaşılan sonuçlara sıralı lojistik regresyon (logit) analizi uygulanarak çalışmanın ikinci aşamasında iktisadi ve iktisadi olmayan faktörlerin mutluluk kulüpleri üzerindeki açıklayıcılığına bakılacaktır.

3.3. Uygulama ve Bulgular II: Sıralı Lojistik Regresyon Analizi

Lojistik regresyon modeli, yani logit model, nitel tercih modellerinden biridir. Nitel tercih modelleri, bireylerin belirli alternatifler arasından seçim yapma davranışlarını

modellemek için kullanılan yöntemlerdir (Hosmer, Lemeshow & Sturdivant, 2013, s. 48). Bu modeller, bağımlı değişkenin kategorik ve nominal ya da ordinal olduğu durumlarda yaygın olarak kullanılır. Nitel tercih modelleri, ekonometrik analizlerde, piyasa araştırmalarında, ulaşım modellemelerinde ve sosyal bilimlerde geniş şekilde kullanılır. Bu modeller, bireylerin farklı seçenekler arasındaki tercihlerini analiz ederek, tercihlerin altında yatan faktörleri anlamaya yardımcı olur.

Logit modelleri, nitel tercih modellerinin en yaygın biçimlerinden biridir. Logit modelleri, bağımlı değişkenin ikili (binary) veya çoklu (multinomial) kategorik olduğu durumlarda kullanılır. İkili logit modelleri, bağımlı değişkenin sadece iki kategorisi olduğunda (örneğin, evet/hayır, başarılı/başarısız) uygulanır. Çoklu logit modelleri ise bağımlı değişkenin birden fazla kategoriye sahip olduğu durumlarda (örneğin, tercih edilen ulaşım aracı: araba, otobüs, bisiklet) kullanılır (LaValley, 2008, s. 2398). Logit modelleri, bağımlı değişkenin olasılıklar temelinde modellenmesine olanak tanır ve bağımsız değişkenlerin her bir kategoriye seçme olasılığı üzerindeki etkilerini belirler.

Bir başka önemli logit modeli türü de sıralı logit modelidir (ordered logit model). Sıralı logit modeli, bağımlı değişkenin kategorik olduğu, ancak bu kategorilerin belirli bir sıralamaya tabi olduğu durumlarda kullanılır. Bu model, bağımlı değişkenin birden fazla düzey aldığı ve bu düzeylerin doğal bir sıralama içerdiği durumlarda uygun bir analiz yöntemidir (Maddala, 1983, s. 34). Sıralı logit modeli, bağımsız değişkenlerin sıralı kategoriler üzerindeki etkilerini analiz etmek için kullanılır ve bağımlı değişkenin belirli bir düzeyin üzerine veya altına düşme olasılığını modelleyerek, daha derinlemesine ve anlamlı sonuçlar sağlar.

Sıralı logit modeli, yanıt değişkeninin birikimli olasılıklarına dayanır: Özellikle, her birikimli olasılığın lojistik regresyonu, kovaryantların (bağımsız değişkenlerin) bir fonksiyonu olarak kabul edilir ve bu fonksiyonun katsayıları yanıt kategorileri arasında sabit kalır. Sıralı olasılık modellerinde nitel bağımlı değişken düzeylerinde belirli bir sıralama söz konusudur (Williams, 2008, s. 26).

Sıralı Lojistik Regresyon modelinin temel özellikleri şu şekilde özetlenebilir (Chen & John, 2004, s. 4):

- Bağımlı değişken, gruplandırılmış ve sıralı bir yapıya sahiptir.
- Bağımsız değişkenlerin sıralı ve kategorik bağımlı değişken üzerindeki etkilerini açıklamak için bir norm işlevi kullanılır; bu nedenle normallik ve sabit varyans varsayımlarına ihtiyaç duyulmaz.
- Model, bağımsız değişkenler ile sıralı bağımlı değişken arasındaki ilişkinin kategorilere bağlı olmadığını varsayar. Bu, regresyon katsayılarının bağımlı değişkenin kategorilerinden etkilenmediği anlamına gelir. Diğer bir deyişle, model, bağlantı fonksiyonundaki regresyon katsayılarının her kesme noktası için aynı olduğunu varsayar.

Hayat memnuniyeti ve beklentilere dair sorular genellikle sıralı (ordinal) yapıda olur. Örneğin, bir kişinin yaşam kalitesinden ne kadar memnun olduğunu ölçen bir sorunun cevabı 1'den 10'a kadar değişebilir. 1, "hiç memnun değil" anlamına gelirken, 10, "çok memnun" anlamına gelir (Schaafsma & Osoba, 1994; Anderson ve diğerleri, 2009). Bu gibi sıralı sonuçları analiz ederken, kategoriler arasındaki mesafelerin eşit olduğunu varsayarak doğrusal regresyon modeli kullanmak cazip gelebilir. Ancak, bu yaklaşımın literatürde iyi bilinen şu üç sakıncasından bahsedilir (McKelvey & Zavoina, 1975; Winship ve Mare, 1984; Lu, 1999):

1. *Cevap Kategorileri Arasındaki Düzenin Göz Ardı Edilmesi:* Sıralı cevap kategorileri, aralarındaki doğal sıralamaya dayalıdır (örneğin, "hiç memnun değil" ile "çok memnun" arasındaki sıralı bir ilişki gibi). Ancak lineer regresyon, kategoriler arasındaki bu sıralamayı yeterince dikkate almaz ve yanıtları sürekli değişkenlermiş gibi işler. Bu durum modelin veriyi yanlış yorumlamasına yol açabilir.
2. *Tahminlerin Duyarlılığı:* Lineer regresyon, sapma ve varyansı etkileyen güçlü varsayımlara dayanır. Sıralı verilerde bu varsayımlar genellikle ihlal edilir, bu da tahminlerin daha az güvenilir olmasına neden olur. Sıralı veriler için daha uygun modeller bu tür ihlallerin üstesinden gelmek için geliştirilmiştir.
3. *Sıralı Yanıtlar için Spesifik Modellerin Eksikliği:* Lineer regresyon, sıralı yanıtların doğal yapısını yansıtmakta başarısız olabilir. Sıralı logit veya sıralı probit gibi özel modeller, yanıtların sıralı yapısını daha iyi temsil eder ve daha tutarlı tahminler sağlar.

Bu sebeplerden dolayı sıralı verilerle çalışırken lineer regresyon modeli yerine sıralı logit modeli kullanmak daha uygun ve güvenilirdir.

3.3.1. Sıralı Lojistik Regresyon Denklemi

Çok değişkenli regresyon yöntemi olan sıralı lojistik regresyon (logit) modeli bağımlı değişkenin sıralı bir yapıya sahip olduğu durumlarda kullanılır. Bu model, özellikle likert ölçekleri veya kategorik sıralı verilerin analizinde yaygın olarak kullanılır (Long, 1997).

Sıralı logit modelinde bağımlı değişkenin belirli bir kategoriye düşme olasılığı, kümülatif bir fonksiyon üzerinden modellenir. Y_i , i'nci sıra için C kategoriye sahip sıralı bir yanıt değişkeni olsun ve aynı zamanda x_i kovaryant (bağımsız değişken) vektörü ile birlikte verilsin. Genellikle sıralı yanıtlar için kullanılan regresyon modelleri, kategorilerin olasılıkları cinsinden ifade edilmez (Grilli & Rampichini, 2014, s. 2). Bu sebeple regresyon modeli birikimli (kümülatif) olasılıklar (p_{ci}) şeklinde ifade edilir:

$$p_{ci} = \Pr(Y_i = y_c | x_i) \quad c=1,\dots,C \quad (3.16)$$

$$s_{ci} = \Pr(Y_i \leq y_c | x_i) \quad c=1,\dots,C \quad (3.17)$$

$$\beta'x_i = \beta_0 + \beta_1x_{1i} + \beta_2x_{2i} + \dots \quad (3.18)$$

Dikkat edilmesi gereken nokta, son birikimli olasılığın (C'inci kategori) her zaman 1'e eşit olduğudur; dolayısıyla model yalnızca C-1 birikimli olasılığı açıklar. Bu denklemler, birikimli olasılıklar denklemi ile (denklem s_{ci}), bir doğrusal bir tahmin fonksiyonu (denklem $\beta'x_i$) aracılığıyla ilişkilendirilir. Bu ilişki lojistik fonksiyon kullanılarak şu şekilde ifade edilir:

$$\text{logit}(s_{ci}) = \log\left(\frac{s_{ci}}{1-s_{ci}}\right) = \alpha_c - \beta'x_i, \quad c = 1, 2, \dots, C-1 \quad (3.19)$$

Modelde kullanılan eşik değerler veya kesme noktaları (α_c) artan sırada dizilir ($\alpha_1 < \alpha_2 < \dots < \alpha_{C-1}$). Lakin, tüm C-1 eşik değerlerini ve genel kesişim noktalarını (β_0) aynı anda tahmin etmek mümkün değildir. Bu sebeple genel kesişim noktası olan β_0 'a rastgele bir sabit eklemek, aynı sabiti her eşik değerine eklemekle dengelenebilir. Bu tanımlama

problemi, genellikle doğrusal bir tahmin fonksiyonunda genel sabiti çıkarmak ($\beta_0 = 0$) veya ilk eşik değerini sıfıra sabitlemesiyle ($\alpha_1 = 0$) çözülür.

Eğim vektörü β , kategori indeksi olan c 'ye bağlı değildir; bu da kovaryantların etkilerinin tüm yanıt kategorileri arasında sabit olduğu anlamına gelir. Bu özellik, paralel regresyon varsayımı olarak adlandırılır. Bu sebeple, $\text{logit}(s_{ci})$ bir kovaryatla grafik üzerinde gösterildiğinde C-1 paralel çizgi (veya doğrusal olmayan bir model söz konusuysa, örneğin polinom regresyon gibi paralel eğriler) elde edilir. Denklem (1)'de B'nin önündeki negatif işaret, pozitif eğime sahip bir kovaryansın artmasının yanıt ölçeğinde sağ tarafa doğru bir kaymaya neden olacağını, yani daha yüksek kategorilerin olasılıklarının artacağını gösterir. Bazı istatistikçiler bu modeli β 'nin önünde artı işareti ile yazarlar. Bu durumda kovaryantların etkilerinin yorumu tersine döner.

$$s_{ci} = \exp(a_c - \beta'x_i) / (1 + \exp(a_c - \beta'x_i)) = 1 / (1 + \exp(-a_c + \beta'x_i)) \quad (3.20)$$

Sıralı logit modeli, aynı zamanda orantılı olasılık (proportional odds) modeli olarak da bilinir. Bunun nedeni, paralel regresyon varsayımının, her bir kategori için olasılıkların orantılı olmasını gerektirmesidir.

Sıralı logit modeli, daha geniş bir model sınıfı olan birikimli (kümülatif) sıralı modeller ailesinin bir üyesidir. Bu modelde, logit fonksiyonu yerine genel bir bağlantı fonksiyonu kullanılır. En yaygın bağlantı fonksiyonları logit, probit ve tamamlayıcı log-log fonksiyonlarıdır. Bu modeller davranış bilimleri alanında, derecelendirilmiş yanıt modelleri (Samejima, 1969) ya da fark modelleri (Thissen ve Steinberg, 1986) olarak bilinir. Fark modelleri terimi, kategorilerin olasılıklarının fark alınarak elde edildiğini ifade eder:

$$p_{ci} = s_{ci} - s_{(c-1),i} \quad (3.21)$$

Sıralı lojistik regresyon modeli kısaca birikimli olasılıklar, eşik değerler ve paralel regresyon varsayımından oluşmaktadır. Modelde birikimli olasılıkların kullanılması, her kategorinin ya da ondan küçük kategorilerin toplam olasılığını ölçmeyi ifade eder. Bu yaklaşım, sıralı logit modelinin temelini oluşturur. Eşik değerler, her kategorinin belirli bir seviyeden itibaren gelme olasılığını temsil eder. Bu eşiklerin sıralı olması modelin yapısına uygun bir çözüm sağlar. Paralel regresyon varsayımı, modelde her bir bağımsız

değişkenin yanıt kategorileri üzerindeki etkisinin aynı olduğunu söyler. Yani, bağımlı değişken ile bağımsız değişkenler arasındaki ilişki bağımlı değişkenin kategorilerine göre değişiklik göstermez (Arı & Yıldız, 2016, s. 1366).

Sıralı veriler için regresyon modellerine ilişkin erken dönem makaleleri arasında McKelvey ve Zavoina (1975), McCullagh (1980) ve Winship ve Mare (1984) bulunur. Fullerton'un (2009) makalesi, sıralı lojistik regresyon modellerini ve sosyolojide kullanımını analiz eder. Agresti'nin 2010 yılında yayınladığı *Analysis Of Ordinal Categorical Data* isimli kitabı sıralı verileri kapsamlı bir şekilde ele alırken, O'Connell (2006) sosyal bilimlerde alanındaki uygulamalı çalışmalar yapan araştırmacılara sıralı sonuçlar için erişilebilir ve kapsamlı analizler sunar. Konuyla ilgili diğer değerli kaynaklar arasında, Johnson ve Albert (1999), Bayesyen bakış açısıyla yazdığı *Ordinal Data Modeling* kitabı, Greene ve Hensher'in (2010) tercih teorisi bağlamında sıralı verileri ele alan *Modeling Ordered Choices* kitabı ve Long (1997), Skrondal ve Rabe-Hesketh (2004) ve Hilbe (2009) gibi bilim insanlarının çalışmaları yer alır (Grilli & Rampichini, 2014; 2).

3.3.2. Sıralı Lojistik Regresyon Literatürü

Çalışmanın bu bölümünde dünyada ve Türkiye'de mutluluk konusunda, sıralı lojistik regresyon analizi yapan geçmiş çalışmalara yer verilecektir. David G. Blanchflower ve Andrew J. Oswald'ın 2004 yılında yayınlanan *Well-being over time in Britain and the USA* adlı çalışması, mutluluk ekonomisine sıralı lojistik regresyon analizinin uygulanmasında öncü bir araştırma olarak dikkat çekmektedir. Araştırmada, ABD ve Britanya'daki bireylerin mutluluk düzeylerini etkileyen faktörleri incelemek için bireylerin mutluluk düzeyleri sıralı bir değişken olarak ele alınmış ve bu düzeyleri etkileyen faktörler sıralı lojistik regresyon modeliyle analiz edilmiştir. ABD'de 1970'lerden 1990'lara kadar genel mutluluk seviyelerinin azaldığı görülürken, Britanya'da bu durumun sabit kaldığı tespit edilmiştir. Mutluluğun yaş ile U şeklinde bir ilişki gösterdiği bulunmuştur; gençlik ve yaşlılık dönemlerinde mutluluk daha yüksekken, orta yaşlarda düşüş gözlenmiştir. Gelir, mutluluk üzerinde pozitif bir etkiye sahiptir. Kadınların mutluluk düzeyinde zamanla düşüş gözlenmiştir. Özellikle ABD'de kadınlar bu dönemde erkeklere kıyasla daha büyük mutluluk kaybı yaşamıştır. İşsizlik, boşanma ve dul kalma gibi faktörler mutluluğu ciddi şekilde azaltmıştır. Çalışma, yalnızca bireysel

gelir artışının değil, sosyal eşitlik ve güvenliğin de mutluluk üzerinde belirleyici olduğunu ileri sürerek, kamu politikalarına yönelik değerli çıkarımlar sağlamaktadır (Blanchflower & Oswald, 2004).

Blanchflower ve Oswald'ın bu çalışması, sıralı lojistik regresyon yönteminin mutluluk ekonomisi araştırmalarında etkili bir araç olduğunu kanıtlamış ve aynı zamanda gelir, işsizlik ve sosyal eşitlik gibi makroekonomik faktörlerin mutluluk üzerindeki etkilerini net bir şekilde ortaya koymuştur.

2004 yılında Carol Graham, Andrew Eggers ve Sandip Sukhtankar tarafından yayınlanan *Does Happiness Pay? An Exploration Based on Panel Data from Russia* adlı makalede, Rusya'daki panel verileri kullanarak mutluluğun gelir, sağlık ve diğer faktörler üzerindeki etkisini araştırmıştır. Sıralı lojistik regresyon analizleri, mutluluğun bireylerin ekonomik ve sağlık durumlarını gelecekte iyileştirebileceğini göstermiştir. Çalışma, mutluluğun ekonomik davranışlara olan etkisini vurgulamış ve mutlulukla ilgili politika uygulamalarına yönelik öneriler sunmuştur (Graham, Eggers & Sukhtankar, 2004).

2007 yılında Bernd Hayo tarafından yazılan *Happiness in Transition: An Empirical Study on Eastern Europe* isimli, Doğu Avrupa'daki ekonomik ve politik dönüşüm döneminde mutluluğun belirleyicilerini inceleyen çalışmada da sıralı lojistik regresyon yöntemi kullanmıştır. Makroekonomik değişkenler ve bireysel faktörlerin mutluluk üzerindeki etkileri incelenmiştir. Çalışma, geçiş dönemlerinde Batı Avrupa'daki mutluluk belirleyicilerine benzer sonuçlar bulmuş ve bölgesel karşılaştırmalar yapmıştır. Çalışma, ekonomik geçiş dönemlerindeki politikalar için rehberlik sunmuştur (Hayo, 2007).

2010 yılında Yana Yushkina tarafından yayınlanan *The Determinants of Happiness and its Changes: An Empirical Analysis Based on Panel Data from Russia* isimli yüksek lisans tezinde panel veriler kullanılarak Rusya'da mutluluğun ekonomik ve sosyo-demografik belirleyicilerini sıralı lojistik regresyon ile analiz etmiştir. Özellikle, yaşam alanı, ekonomik algılar ve bireysel tutumların mutluluk üzerindeki etkileri vurgulanmıştır. Makale, Rusya'da ekonomik istikrar dönemlerindeki mutluluk değişimlerini anlamak için önemli bir referans sunmaktadır (Yushkina, 2010).

H. Besim Akın ve Elif Şentürk tarafından 2012 yılında yazılan *Bireylerin Mutluluk Düzeylerinin Ordinal Lojistik Regresyon Analizi ile İncelenmesi* adlı araştırmada Avrupa Yaşam kalitesi anketine ait 2007 yılı Türkiye verileri kullanılmış ve bireylerin mutluluk düzeyleri ile sosyo-demografik özellikleri arasındaki ilişkiler sıralı lojistik regresyon analizi ile değerlendirilmiştir. Sonuçlar, gelir düzeyinin artmasının mutluluğu artırdığını, eğitim seviyesinin belirli bir düzeye kadar mutluluk getirdiğini ancak belli bir noktadan sonra mutsuzluğa yol açabileceğini göstermiştir (Akın & Şentürk, 2012, s. 192).

2013 yılında Miao Wang ve M. C. Sunny Wong tarafından yazılan *Happiness and Leisure Across Countries: Evidence from International Survey Data* isimli araştırmada 33 ülkeden elde edilen verilerle boş zaman aktivitelerinin mutluluk üzerindeki etkisini incelenmiştir. Sıralı lojistik regresyon analizi kullanılarak, boş zamanın kalitesinin niceliğinden daha önemli olduğu, sosyal etkileşimlerin ve öz tatminin mutluluğa anlamlı katkılar sunduğu bulunmuştur. Ayrıca, bazı aktivitelerin (örneğin, müzik dinlemek) mutluluğu artırdığı, bazılarının ise (örneğin, internette vakit geçirmek) mutluluğu azalttığı gösterilmiştir (Wang & Wong, 2013).

2013 yılında Alin Florea ve Steven Caudill tarafından kaleme alınan *Happiness, Religion and Economic Transition* adlı çalışmada merkezi ve Doğu Avrupa ülkelerinde (Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Polonya ve Slovakya) dini davranışların ve ekonomik geçişin mutluluk üzerindeki etkilerini inceleyen bu çalışma, sıralı lojistik regresyon kullanmıştır. Bulgular, dini davranış ve aktivitelerin ekonomik geçiş sonrası bireylerin mutluluğunu artırdığına işaret etmiştir. Ayrıca, mali refahın bireysel mutluluğu artırdığı gösterilmiştir. Çalışma, dinin geçiş süreçlerindeki önemini vurgulamaktadır (Florea & Caudill, 2013).

2013 yılında Tony Vinson ve Matthew Ericson'nin yazdığı *The Social Dimensions of Happiness and Life Satisfaction of Australians: Evidence from the World Values Survey* adlı çalışma Avustralya'da mutluluk ve yaşam memnuniyetinin sosyal boyutlarını araştırmıştır. Dünya Değerler Araştırması verilerini kullanarak sıralı lojistik regresyon modeliyle analiz yapılmıştır. Çalışma, eğitimin, evliliğin, bireysel hakların ve topluluk aidiyetinin mutluluk üzerinde olumlu etkiler yarattığını göstermiştir. Özellikle bireylerin kendi seçimlerini yapabilme özgürlüğünün mutluluk için önemli bir belirleyici olduğu vurgulanmıştır. Çalışma, sosyal politikaların mutluluğu artırmadaki rolünü ele almıştır (Vinson & Ericson, 2013).

2016 yılında Kamil Eren ve Ahmet Atıl Aşıcı tarafından yayınlanan *The Determinants of Happiness in Turkey: Evidence from City-Level Data* adlı çalışmada Türkiye’de şehir düzeyindeki mutluluk belirleyicileri sıralı lojistik regresyon yöntemiyle analiz edilmiştir. Bulgular, umut seviyesinin mutluluk üzerinde en güçlü belirleyici olduğunu ortaya koymuş ve bu faktörün literatürde daha önce yeterince ele alınmadığını göstermiştir. Ayrıca çalışmada iş tatmini, evlilik memnuniyeti ve gelir artışı gibi faktörlerin mutlulukla güçlü bir şekilde ilişkili olduğu ortaya konmuştur (Eren & Aşıcı, 2016).

2017 yılında Nisachon Leerattanakorn ve Aree Wiboonpongse tarafından yayınlanan *Happiness and Community-Specific Factors* adlı makalede bireysel ve topluluk düzeyindeki faktörlerin mutluluk üzerindeki etkileri Tayland’daki çiftçiler üzerinden incelenmiştir. Sıralı lojistik regresyon analizleri, topluluk ekonomik gücü ve sosyal sermayenin mutluluk üzerinde anlamlı etkileri olduğunu göstermiştir. Çalışma, mutluluğu artırmak için topluluk temelli politikaların önemini vurgulamaktadır. Ayrıca, mutluluk çalışmalarında topluluk faktörlerinin göz ardı edilmesinin sonuçları tartışılmıştır (Leerattanakorn & Wiboonpongse, 2017).

2017 yılında Ebru Çağlayan Akay ve Bensu Timur’un birlikte yazdığı *Kadın ve Erkeklerin Mutluluğunu Etkileyen Faktörlerin Genelleştirilmiş Sıralı Logit Modeli ile Analizi* isimli çalışmada, 2009 ve 2015 yıllarına ait TÜİK Yaşam Memnuniyeti Anketi verileri kullanılarak kadın ve erkeklerin mutluluğunu etkileyen faktörler genelleştirilmiş sıralı lojistik regresyon yöntemiyle incelenmiştir. Analizler, yaş, kentte yaşama, araba ve iş sahibi olma, gelecekte umutlu olma ve tasarruf yapmanın her iki cinsiyet için de mutluluğu artırdığını ortaya koymuştur (Akay & Timur, 2017, s. 104).

2017 yılında Sujarwoto Sujarwoto, Gindo Tampubolon ve Adi Cilik Pierewan tarafından yazılan *Individual and Contextual Factors of Happiness and Life Satisfaction in a Low Middle Income Country* isimli çalışmada Endonezya’daki bireysel ve bölgesel düzeyde mutluluk faktörleri incelenmiştir. Sıralı lojistik regresyon modeliyle, ekonomik refahın, sağlık koşullarının ve yerel yönetim hizmetlerinin mutluluk üzerinde anlamlı etkileri olduğu bulunmuştur. Bu çalışma, düşük ve orta gelirli ülkelerde mutluluk çalışmalarına önemli katkılar sağlamaktadır (Sujarwoto, Tampubolon, & Pierewan, 2017).

2018 yılında Timothy N. Bond ve Kevin Lang tarafından yazılan *The Sad Truth about Happiness Scales* adlı makalede yazarlar mutluluk ölçeklerinin sıralı lojistik regresyon modelleriyle analizinde metodolojik zorluklara odaklanmıştır. Çalışma, mutluluk ölçeklerinin güvenilir kullanımı hakkında önemli metodolojik tartışmalar sunmaktadır. Mutluluk ölçeklerinde her kategori (örneğin, 1: Çok mutsuz ile 5: Çok mutlu) eşit aralıklara sahipmiş gibi ele alınır. Ancak bu kategoriler arasındaki algılanan farklar kişiden kişiye değişebilir. Bond ve Lang, mutluluk gibi öznel verilerin ölçülmesinde sıralı (ordinal) ölçeklerin kullanılmasının ciddi metodolojik zorluklar doğurabileceğini savunur (Bond & Lang, 2018). Bu itibarla da çalışmamızda yapılan kulüp yakınsama analizi sonucunda elde edilen mutluluk kulüplerinin bağımlı değişken olarak belirlenerek lojistik regresyon modeli yapılması önem arz etmektedir. Mutluluk kulüpleri sayesinde kategoriler eşit aralıklarla ele alınmıştır.

2021 yılında Orhan Kandemir tarafından yazılan *Dünya Ülkelerinde Sosyal Eşitsizliklerin Mutluluk Düzeyine Etkisi: Lojistik Regresyon Analizi* isimli araştırma, dünya genelindeki sosyal eşitsizliklerin (eğitim, sağlık ve gelir) ülkelerin mutluluk düzeyine etkisini lojistik regresyon analizi ile incelemiştir. Çalışmada 2019 yılı dünya mutluluk raporunda yer alan mutluluk endeksi verileri kullanılmıştır. Sosyal alandaki eşitsizlikleri temsil eden bağımsız değişkenler ise, UNDP'nin 2019 yılı insani gelişme raporunda yer alan ve beşerî eşitsizlik katsayısının belirleyicileri olan, eğitim, yaşam beklentisi ve gelir alanındaki eşitsizlik oranlarıdır. Modelde dünya ülkelerinin mutluluk düzeyi (mutlu ve mutsuz ülkeler) bağımlı değişken iken, bağımsız değişkenler eğitim, sağlık ve gelir alanındaki sosyal eşitsizliklerdir. Sonuç olarak hem eğitim hem de sağlık alanındaki eşitsizliklerin mutluluk düzeyini olumsuz etkilediğini, özellikle eğitimdeki eşitsizliklerin daha belirgin bir olumsuz etkiye sahip olduğu bulunmuştur (Kandemir, 2021, s. 623).

2021 yılında Lakshmanasamy tarafından yayınlanan *Anomic Feelings and Happiness: Ordered Logit Estimation of the Effects of Freedom and Control on Subjective Well-Being* adlı çalışma Hindistan'daki bireylerin mutluluk seviyelerini etkileyen özgürlük, kontrol ve güven gibi anomik duyguları inceler. Makalede Dünya Değerler Araştırması verileri sıralı lojistik regresyon yöntemiyle analiz edilmiştir. Bulgular, bireylerin yaşam seçimlerindeki özgürlüğün ve kurumsal güvenin mutluluk üzerinde pozitif etkileri

olduğunu göstermiştir. Çalışma, politik özgürlüğün ve sosyal sermayenin önemini vurgulamaktadır (Lakshmanasamy, 2021) .

2021 yılında Meltem Ucal ve Simge Günay tarafından yayınlanan *Household Happiness and Fuel Poverty: A Cross-Sectional Analysis on Turkey* adlı çalışmada Türkiye’de hane düzeyinde mutluluk ve yakıt yoksulluğu arasındaki ilişki incelenmiştir. Yazarlar, sıralı lojistik regresyon modeli kullanarak Türk İstatistik Kurumu’nun Yaşam Memnuniyeti Anketi verilerini analiz etmişlerdir. Sonuçlar, yakıt yoksulluğunun hane mutluluğu üzerinde olumsuz bir etkisi olduğunu göstermektedir. Ek olarak, gelir düzeyindeki artışın mutluluk ile pozitif ilişkisi vurgulanmıştır. Bu çalışma, Türkiye’de mutluluk ve hane düzeyindeki ekonomik koşullar arasındaki ilişkiyi anlamada literatüre katkı sunmaktadır (Ucal & Günay, 2021).

2021 yılında Elvan Hayat ve Afet Sözen Özden tarafından yazılan *Genelleştirilmiş Sıralı Lojistik Regresyon Analizi ile Bireylerin Mutluluk Düzeylerine Etki Eden Faktörlerin Belirlenmesi* adlı çalışmada Türkiye İstatistik Kurumu’nun 2016 yılı Yaşam Memnuniyeti Anketi verileri kullanılarak bireylerin mutluluk düzeylerini etkileyen faktörler genelleştirilmiş sıralı lojistik regresyon yöntemiyle incelenmiştir. Analiz sonucunda yüksek lisans hariç eğitim düzeyinin artmasının mutluluğu artırdığı, ayrıca geleceğe dair umutlu olmanın ve gelir ile sağlık memnuniyetinin mutluluk üzerinde olumlu etkileri olduğu tespit edilmiştir (Hayat & Sözen Özden, 2021, s. 2311).

2022’de Shaoming Chen, Minghui Yang ve Yuheng Lin tarafından yazılan *Predicting Happiness Levels of European Immigrants and Natives: An Application of Artificial Neural Network and Ordinal Logistic Regression* çalışmada Avrupa’daki göçmenler ve yerel halkın mutluluk faktörlerini araştırmak için sıralı lojistik regresyon ve yapay sinir ağı modelleri karşılaştırılmıştır. European Social Survey verilerinden faydalanılarak göçmenlerin mutluluğunu etkileyen faktörlerin yerel halktan farklı olduğu bulunmuştur. Yaşam memnuniyeti, sağlık durumu ve eğitim seviyesi en güçlü belirleyiciler olarak öne çıkmıştır. Çalışma, politika oluşturma süreçlerinde makine öğreniminin önemini vurgulamaktadır (Chen, Yang, & Lin, 2022) .

3.3.3. Sıralı Lojistik Regresyon Analizi – Ampirik Uygulama

Bu çalışmanın ampirik analizinin ilk aşamasında, 81 ülke için 2008-2023 yılları arasındaki mutluluk verileri kullanılarak Phillips ve Sul (2007) tarafından geliştirilen kulüp yakınsama yöntemi uygulanmıştır. Yapılan analiz sonucunda ülkeler beş farklı kulübe ayrılmıştır. Bu kulüpler, mutluluk düzeylerine göre sıralı bir yapıya sahiptir. Çalışmanın ikinci aşaması olan bu kısımda, belirlenen mutluluk kulüplerinin hangi iktisadi ve iktisadi olmayan faktörlerce belirlendiğini analiz etmek amacıyla sıralı lojistik regresyon modeli (ordered logit) kullanılmıştır. Modelde bağımlı değişken olarak ülkenin ait olduğu kulüp düzeyi (1 en mutlu kulüp, 5 en az mutlu kulüp) alınmış; bağımsız değişkenler ise kişi başına düşen gelir, enflasyon, işsizlik oranı, gelir eşitsizliği (Gini katsayısı), kamu harcamaları ve vergi yükü gibi iktisadi değişkenler ile eğitim, sağlık, çevresel koşullar, sosyal destek, özgürlük algısı ve yolsuzluk düzeyi gibi iktisadi olmayan değişkenlerden oluşmaktadır. Bu çerçevede, her bir değişkenin ülkelerin mutluluk düzeyine göre hangi kulüpte yer alma olasılığı üzerindeki etkisi tahmin edilmiştir.

3.3.3.1. İktisadi Bağımsız Değişkenler ile Oluşturulan Sıralı Lojistik Regresyon Denklemi

Çalışmada uyguladığımız sıralı lojistik regresyon modelinde, Y ülkenin ait olduğu 1’den 5’e kadar sıralı kulüp kategorisini (1 en mutlu kulüp, 5 en az mutlu kulüp) temsil etmektedir. Modelde, her j eşik kategorisi (5 kategori için 4 eşik parametresi tanımlanır) için kümülatif logit şeklinde ifade edilir. İktisadi değişkenler ile sıralı lojistik regresyon analizi modeli şu şekildedir:

$$\ln \left(\frac{P(Y \leq j)}{P(Y > j)} \right) = \theta_j + \beta_1 X_1 + \beta_2 X_2 + \beta_3 X_3 + \beta_4 X_4 + \beta_5 X_5 + \beta_6 X_6, \quad j = 1, 2, 3, 4. \quad (3.22)$$

Modelde tüm katsayıların negatif işaretli yazılmasının sebebi bağımlı değişken sonucu yukarı doğru çıktıkça (yani daha yüksek kategorilere geçtikçe) değişimin nasıl olduğunu göstermesi açısından kolaylık sağlamasıdır. Gerçek katsayılar pozitif veya negatif olabilir, bu model sonuçlarına ve kullanılan veriye bağlıdır. Eksi işareti katsayının yönünü değil, sadece logit formülünün biçimini yansıtır ve bu durum katsayıların gerçekten negatif olduğu anlamına gelmemektedir. Bağımsız değişkenlerin, bağımlı değişkeni ne yönde etkilediği analiz sonucunda ortaya çıkacaktır.

$P(Y \leq j)$: Y ’nin j ’inci kategoriye eşit veya daha düşük bir kategoriye ait olma olasılığı.

$P(Y > j)$: Y 'nin j 'inci kategoriye veya daha düşük bir kategoriye ait olma olasılığı.

θ_j : j 'inci eşik (cutpoint) parametresi; her kategori arasındaki geçiş noktalarını gösterir.

X_1 : Kişi başına düşen milli gelir.

X_2 : Enflasyon.

X_3 : İşsizlik.

X_4 : Gini katsayısı.

X_5 : Kamu harcamaları.

X_6 : Vergi yükü (kamu vergi harcamaları).

Modeli sadeleştirerek şu şekilde de ifade edebiliriz:

$$\text{logit}[P(Y \leq j)] = \theta_j - \sum_{k=1}^6 \beta_k X_k, \quad j = 1, 2, 3, 4. \quad (3.23)$$

Modeli daha geniş şekilde ele alıp açıklamak daha iyi olacaktır.

Bağımlı Değişken (Y): 81 ülkenin 2008–2023 yıllarını kapsayan mutluluk verilerine dayalı olarak belirlenen 5 kulüp kategorisi bağımlı değişkeni oluşturmaktadır. Bu kategoriler, sıralı (ordinal) bir yapıya sahiptir, yani 5. kulüpten 1. kulübe geçişte belli bir sıralama (düşük mutluluktan yüksek mutluluğa) bulunmaktadır.

Bağımsız Değişkenler ve Katsayılar (β_k): Modelde yer alan 6 iktisadi değişkenin her biri için bir katsayı ($\beta_1, \beta_2, \dots, \beta_6$) tahmin edilir. Bu katsayılar, ilgili bağımsız değişkendeki bir birimlik artışın, kümülatif logit ($\ln \left(\frac{P(Y \leq j)}{P(Y > j)} \right)$) üzerindeki etkisini gösterir. Örneğin, β_1 'i pozitif çıkması durumunda, kişi başına düşen milli gelirin artması, $P(Y \leq j)$ olasılığını artırarak (dolayısıyla daha düşük bir kulüp kategorisine düşme olasılığını yükselterek yani daha mutlu kulüplere geçme olasılığını sağlayarak) ilgili logit değerinde artışa yol açar. Tersisi durumda, negatif bir β_1 değeri, milli gelirin artmasıyla daha yüksek kulüp kategorilerine (daha düşük mutluluk düzeyine) geçiş olasılığını artırır. Benzer şekilde, enflasyon, işsizlik, gini katsayısı, kamu harcamaları ve vergi yükü için elde edilen katsayılar da ilgili ekonomik değişkenlerin ülkenin kulüp kategorisine (mutluluk düzeyine) etkisini yorumlamaya yardımcı olur.

Kümülatif Olasılıklar ve Logit Fonksiyonu: Model, her eşik için $P(Y \leq j)$ yani j 'inci kategoriye kadar (ya da daha düşük kategorilerde) yer alma olasılığını, $P(Y > j)$ yani j 'den yüksek kategorilere ait olma olasılığına oranlayıp, bu oranın logaritmasını alır. Böylece:

$$\ln \left(\frac{P(Y \leq j)}{P(Y > j)} \right) \quad (3.24)$$

ifadesi, j 'inci eşik için kümülatif logit değeri olarak karşımıza çıkar.

Eşik Parametreleri (θ_j): Her j 'inci kategori için bir eşik parametresi tanımlanır. Bu parametreler, sıralı bağımlı değişkenin farklı kategorileri arasındaki geçiş noktalarını belirler. Modelde 5 kategori olduğundan, 4 eşik ($\theta_1, \theta_2, \theta_3, \theta_4$) bulunur.

Bu modelde amaç, her ülkenin ait olduğu mutluluk düzeyini gösteren kulüp kategorilerinin, iktisadi faktörlerle ne şekilde ve ne oranda açıklandığını ortaya koymaktır. Modelde kullanılan bağımsız değişkenler olan iktisadi faktörler sayesinde ülkenin daha yüksek ya da daha düşük mutluluk düzeyinde sınıflandırılmasına sebep olan etkiler incelenebilir. Elde edilen katsayılar ve eşik değerleri, bu ilişkinin nicel olarak yorumlanmasına olanak sağlar.

Kısaca bu model, ülke bazlı iktisadi verilerin sıralı (ordinal) mutluluk sınıflandırması üzerindeki etkilerini analiz etmek için uygun bir yöntemdir. Bundan sonraki aşamada, benzer yapıda iktisadi olmayan değişkenler için de model kurulacak ve karşılaştırmalı yorumlar yapılacaktır.

3.3.3.2. İktisadi Olmayan Bağımsız Değişkenler ile Oluşturulan Sıralı Lojistik Regresyon Denklemi

İktisadi olmayan değişkenler kullanılarak oluşturulan modelde, Y yine 1'den 5'e kadar sıralı kulüp kategorisini temsil eder. Katsayıların işareti yine farazi olarak eksi şekilde gösterilmiştir. Bu durum sonuçları olumlu ya da olumsuz olarak etkilediklerini göstermemektedir. Her bir bağımsız değişken için etkinin yönünün ne olduğu analiz sonunda belirlenecektir. Modelin kümülatif logit formülü şu şekildedir:

$$\ln \left(\frac{P(Y \leq j)}{P(Y > j)} \right) = \theta_j + \beta_1 X_1 + \beta_2 X_2 + \beta_3 X_3 + \beta_4 X_4 + \beta_5 X_5 + \beta_6 X_6 + \beta_7 X_7 + \beta_8 X_8, \quad j = 1, 2, 3, 4. \quad (3.25)$$

Alternatif olarak:

$$\text{logit}[P(Y \leq j)] = \theta_j - \sum_{k=1}^8 \beta_k X_k, \quad j = 1, 2, 3, 4. \quad (3.26)$$

Modeli açıklayacak olursak:

$P(Y \leq j)$: Y 'nin j 'inci kategoriye eşit veya daha düşük bir kategoriye ait olma olasılığı.

$P(Y > j)$: Y 'nin j 'inci kategoriye veya daha düşük bir kategoriye ait olma olasılığı.

θ_j : j 'inci eşik (cutpoint) parametresi; her kategori arasındaki geçiş noktalarını gösterir.

X_1 : Eğitim (okuma yazma oranı).

X_2 : Çevre (hava kirliliği).

X_3 : Sağlık (yaşam beklenti süresi).

X_4 : Barış endeksi.

X_5 : Devletin dini inanç üzerindeki kısıtlamaları.

X_6 : Çevreden görülen sosyal destek.

X_7 : Özgürlük algısı.

X_8 : Yolsuzluk.

Bağımlı Değişken (Y): 2008–2023 yılları arasındaki mutluluk verilerine dayalı 5 kulüp (kategori) düzeyidir. Bu kategoriler, ülkenin mutluluk düzeyini sıralı bir biçimde yansıtır.

Bağımsız Değişkenler ve Katsayılar (β_k): İktisadi olmayan 8 değişkenin her biri için bir katsayı ($\beta_1, \beta_2, \dots, \beta_8$) tahmin edilir. Bu katsayılar, ilgili bağımsız değişkendeki bir birimlik artışın, kümülatif logit üzerindeki etkisini gösterir. Örneğin, β_1 'i değeri, okuryazarlık oranındaki bir artışın ülkenin daha düşük veya daha yüksek kulüp kategorisine girme olasılığı üzerindeki etkisini ifade eder.

Diğer değişkenler (hava kirliliği, yaşam beklenti süresi, barış endeksi, devletin dini inanç üzerindeki kısıtlamaları, sosyal destek, özgürlük algısı ve yolsuzluk) de benzer şekilde yorumlanır.

Kümülatif Olasılıklar ve Logit Fonksiyonu: Model, her eşik için $P(Y \leq j)$ ile $P(Y > j)$ arasındaki oranı, logaritmasını alarak inceler:

$$\ln \left(\frac{P(Y \leq j)}{P(Y > j)} \right) \quad (3.27)$$

Eşik Parametreleri (θ_j): Her j 'inci kategori için bir eşik parametresi bulunur. Bu parametreler, sıralı bağımlı değişkenin kategoriler arasındaki sınırlarını belirler.

Her iki modelin amacı, ülke bazındaki mutluluk düzeylerinin (kulüp kategorilerinin) ülkeye ait farklı göstergelerle (iktisadi ya da iktisadi olmayan) olan ilişkisini ortaya koymaktır.

İktisadi modelde; milli gelir, enflasyon, işsizlik, gelir dağılımı (gini katsayısı), kamu harcamaları ve vergi yükü gibi ekonomik değişkenlerin ülkenin bulunduğu mutluluk kümesi üzerindeki yani mutluluk düzeyindeki etkileri incelenir.

İktisadi olmayan modelde; eğitim, çevre kalitesi, sağlık, barış, dini inançlara yönelik kısıtlamalar, sosyal destek, özgürlük algısı ve yolsuzluk gibi göstergeler ele alınır.

Her iki modelde de elde edilen katsayılar, ilgili değişkenlerdeki birimlik değişimin ülkenin sıralı kulüp kategorisine olan etkisini nicel olarak ortaya koyar. Böylece, örneğin milli gelirin veya özgürlük algısının artmasının ülkenin daha yüksek veya daha düşük mutluluk grubuna girme olasılığını nasıl etkilediği yorumlanabilir.

3.3.3.3. Sıralı Lojistik Regresyon Analizi Sonuçları

Çalışmanın analiz kısmının ilk aşamasında, Phillips ve Sul (2007) tarafından geliştirilen kulüp yakınsama testi uygulanmıştır. Bu analiz sonucunda ülkeler, uzun dönemli mutluluk seviyelerine göre farklı yakınsama kulüplerine ayrılmış ve elde edilen kulüp üyelikleri çalışmanın ikinci aşamasında sıralı bağımlı değişken olarak kullanılmıştır.

İkinci aşamada ise, ülkelerin bu kulüpler içerisindeki konumlarını belirleyen faktörler sıralı lojistik regresyon modeli aracılığıyla analiz edilmiştir. İlk olarak iktisadi

değişkenlerin etkileri değerlendirilmiş, ardından iktisadi olmayan değişkenlerin etkileri aynı yöntemle incelenmiştir.

Sıralı lojistik regresyon modeline geçilmeden önce, zaman serisi karakteri taşıyan değişkenlerin durağanlık özellikleri Levin, Lin & Chu (LLC) ve Im, Pesaran & Shin (IPS) birim kök testleri ile analiz edilmiştir. Bu testler sonucunda durağan olmayan serilere uygun dönüşümler uygulanmıştır. Dönüşüm sonrası tüm bağımsız değişkenler, karşılaştırılabilirliği artırmak amacıyla z-skoru yöntemiyle standart yapılmıştır.

Z-skoru, lojistik regresyon ve diğer doğrusal olmayan modellerde katsayıların ölçekten bağımsız ve karşılaştırılabilir olmasını sağlar. Gelman (2008), değişkenlerin standart sapma birimleri cinsinden ölçeklendirilmesinin katsayıların yorumlanabilirliğini artırdığını vurgulamaktadır. Benzer şekilde Menard (2004), lojistik regresyon modellerinde değişkenler arası karşılaştırmayı mümkün kılmak için standartlaştırmanın önemini belirtmektedir. Z-skoru, her gözlemin ortalamadan kaç standart sapma uzaklıkta olduğunu gösteren bir dönüşümdür ve bu sayede farklı ölçeklerdeki değişkenlerin aynı regresyon modeli içinde birlikte değerlendirilebilmesini sağlar.

Sıralı lojistik regresyon analizinde bağımlı değişken sıralı ve kategorik yapıda olduğu için, klasik en küçük kareler (EKK) yöntemi uygun değildir. Bu nedenle parametrelerin tahmininde maksimum olasılık (maximum likelihood) yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntem, log-olasılık fonksiyonunu maksimize ederek, bağımsız değişkenlerin sıralı kategorik bağımlı değişken üzerindeki etkisini ifade eden en uygun log-odds (logaritmik olasılık) katsayılarını tahmin eder (White, 1982). Elde edilen katsayıların anlamlılığı ve işaretleri, ilgili teorik beklentilerle karşılaştırılarak yorumlanmıştır.

Ayrıca, iktisadi ve iktisadi olmayan değişkenlerin birlikte aynı modelde tahmin edilmesine yönelik yapılan denemelerde metodolojik bazı sorunlar gözlemlenmiştir. Özellikle VIF (Variance Inflation Factor) değerlerinin birçok değişkende eşik değerin üzerinde olduğu tespit edilmiş; bu durum çoklu doğrusallık problemine işaret etmiş ve modelin tahmin gücü ile katsayıların güvenilirliğini azaltmıştır. Bunun yanı sıra, tüm değişkenlerin birlikte yer aldığı modelde bazı temel iktisadi değişkenlerin (kişi başına gelir, enflasyon ve Gini katsayısı) işaretleri değişmiş veya anlamlılık düzeyleri

kaybolmuştur. Bu durum teorik literatürle tutarsız sonuçlar ortaya çıkarmış ve yorumlamayı zorlaştırmıştır.

Bu nedenle çalışmada, literatürde de yaygın bir uygulama olarak iktisadi ve iktisadi olmayan belirleyicilerin ayrı modellerde analiz edilmesi tercih edilmiştir. Bu yaklaşım, değişken gruplarının yapısal farklılıkları nedeniyle oluşabilecek nedensellik karmaşasını azaltmakta ve daha tutarlı yorumlamalar yapılmasını sağlamaktadır.

3.3.3.4. İktisadi Değişkenler ile Yapılan Sıralı Lojistik Regresyon Analizi Sonuçları

Sıralı lojistik regresyon analizinin ilk aşamasında, ülkelerin mutluluk düzeyine göre dahil oldukları kulüpleri etkileyen makroekonomik faktörler incelenmiştir. Bu analizde bağımlı değişken, 1’den 5’e kadar sıralanan ve ülkelerin Cantril Ladder ortalamalarına göre kulüp yakınsama testiyle belirlenmiş mutluluk düzeylerini temsil etmektedir. Küçük kulüp numaraları daha mutlu ülke gruplarını, büyük kulüp numaraları ise daha düşük mutluluk seviyesine sahip ülke gruplarını ifade etmektedir. Dolayısıyla, negatif katsayıya sahip bir değişkenin artması, ülkenin daha yüksek mutluluk düzeyine sahip kulüplerde yer alma olasılığını artırırken; pozitif katsayılar, daha düşük mutluluk düzeyine sahip kulüplerde yer alma olasılığını artırmaktadır.

Tablo 3.7. İktisadi Değişkenler İçin Yapılan Sıralı Lojistik Regresyon Sonuçları

Değişkenler	Katsayı	Std.Hata	t-değeri	p-değeri	95%Conf	Interval]	Sig
Kişi başı GSYH	-2,078	0,141	-14,76	0,000	-2,354	-1,803	***
Enflasyon	0,663	0,159	4,16	0,000	0,351	0,975	***
İşsizlik	0,312	0,059	5,30	0,000	0,197	0,428	***
Gini	-0,156	0,061	-2,54	0,011	-0,276	-0,036	**
Kamu harcamaları	-0,365	0,092	-3,98	0,0000	-0,545	-0,186	***
Vergi yükü	-0,189	0,093	-2,03	0,042	-0,371	-0,007	**
Bağımlı değişkenin ort.	1,918		Bağımlı değişkenin sapması		standard	1,513	
Pseudo R-Kare	0,242		Gözlem sayısı			1296	
Ki-kare	728,270		Prob > chi2			0,000	
Akaike bilgi kriteri (AIC)	2730,953		Bayesian bilgi kriteri (BIC)			2793,53	

*** $p < .01$, ** $p < .05$, * $p < .1$

İktisadi değişkenler için yapılan sıralı lojistik regresyon analizi sonuçları Tablo 3.2’de yer almaktadır. Model, 1296 gözlem üzerinden tahmin edilmiştir. Ki kare (χ^2) sonucu 728,27 ($p < 0,001$), modelin bütün olarak anlamlı olduğunu ve kullanılan makroekonomik

değişkenlerin kulüp sıralamasını açıklamada istatistiksel olarak önemli bir rol oynadığını göstermektedir. Pseudo R^2 değeri 0,242 olarak çıkmıştır. Bu sonuç, iktisadi faktörlerin, bağımlı değişkeni (mutluluk kulüplerini) açıklamada %24'lik bir oran sağladığını göstermiştir. Sosyal bilimlerde, özellikle sıralı logit gibi sınıflandırma modellerinde bu düzeyde bir R^2 değeri tatmin edici kabul edilmektedir. Louviere, Hensher ve Swait (2000), sıralı ve ikili logit modellerde 0,2 ile 0,4 arasında olan bir pseudo R^2 değerini "iyi düzeyde açıklayıcılık" olarak değerlendirmektedir (Louviere, Hensher ve Swait, 2000, s. 54). Bu hesaplamayı Domencich ve McFadden'ın (1975) çalışmalarına dayanmaktadır (Domencich & McFadden, 1975). Özellikle mutluluk gibi çok boyutlu, öznel ve kültürel bağlamlardan etkilenen bir değişken söz konusu olduğunda bu oran, modelin geçerliliği açısından anlamlı bir bulgu olarak kabul edilebilir.

3.3.3.4.1. Kişi Başına Düşen Milli Gelir

Kişi başına düşen milli gelirin katsayısı, -2,078 olarak bulunmuştur ve bu modeldeki en yüksek değerdir. Ayrıca katsayı %1 düzeyinde anlamlıdır (Tablo 3.2). Bu sonuç, kişi başına düşen milli gelirin artmasının ülkelerin daha yüksek mutluluk kulüplerinde yer alma olasılığını önemli ölçüde artırdığını göstermektedir. Bu bulgu, mutluluk ekonomisi literatüründe sıklıkla vurgulanan "gelir artışı-mutluluk" ilişkisini destekler; örneğin, Stevenson & Wolfers (2008) çalışması da gelir düzeyi ile yaşam memnuniyeti arasında pozitif bir ilişki tespit etmiştir. Yüksek ekonomik refah, bireylerin yaşam standartlarını ve kamu hizmetlerine erişimini iyileştirerek genel mutluluğa katkıda bulunabilir. Elde edilen katsayının büyüklüğü, ekonomik zenginliğin ülkelerin mutluluk kulüplerindeki konumunu belirleyen en temel faktörlerden biri olduğuna işaret etmektedir.

Bireysel düzeyde yapılan araştırmalar da kişi başına düşen milli gelirin mutluluk üzerindeki etkisini destekler niteliktedir. Diener, Ng, Harter ve Arora (2010) tarafından yapılan çalışmada, gelir düzeyinin artmasının özellikle düşük gelirli bireylerde temel ihtiyaçların karşılanabilirliğini artırarak mutluluk düzeyinde belirgin bir artış sağladığı gösterilmiştir. Bu durum, Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisi teorisiyle de açıklanabilir; temel fizyolojik ve güvenlik ihtiyaçları karşılandıktan sonra bireyler daha yüksek düzeyde psikolojik ve kendini gerçekleştirme ihtiyaçlarına yönelmekte ve bu da daha kalıcı bir yaşam memnuniyeti yaratabilmektedir. Kişi başına düşen milli gelirdeki artış, sağlık hizmetlerine erişim, barınma koşulları, beslenme yeterliliği gibi doğrudan yaşam

kalitesini etkileyen alanlarda iyileşmelere neden olarak, bireylerin öznel refahını artırıcı yönde etkide bulunur.

Ayrıca, uluslararası karşılaştırmalı çalışmalar, yüksek gelir düzeyine sahip ülkelerde yaşam tatmininin daha sürdürülebilir olduğunu göstermektedir. Örneğin, Helliwell, Layard ve Sachs (2019), yüksek milli gelire sahip ülkelerde sadece bireysel refahın değil, aynı zamanda sosyal sermayenin, kurumsal güvenin ve kamu hizmetlerinin de daha güçlü olduğunu; dolayısıyla milli gelir artışının mutluluk üzerindeki etkisinin yalnızca bireysel düzeyde değil, toplumsal yapının bütününde hissedildiğini vurgulamaktadır.

Çalışmamızda kişi başına düşen milli gelir değişkeninin elde ettiği yüksek katsayı değeri (-2,078), bu değişkenin ülkelerin mutluluk kulüplerindeki konumunu belirlemede diğer tüm iktisadi faktörlere kıyasla en etkili unsur olduğunu göstermektedir. Gelir düzeyinin bu denli güçlü etkisi, yalnızca temel ihtiyaçların karşılanmasına değil, aynı zamanda bireylerin ekonomik istikrar, toplumsal güven ve geleceğe dair beklentileri çerçevesinde mutluluklarına da katkı sunmaktadır. Nitekim analizimiz, Stevenson ve Wolfers (2008) gibi mutlak gelir etkisinin sürekliliğini savunan çalışmalarla uyumlu olmakla birlikte, gelir değişkeninin sıralı bir mutluluk yapısını açıklamadaki gücünü bu ölçüde net ortaya koyması açısından literatüre anlamlı bir katkı sunmaktadır. Bu bulgu, özellikle orta ve düşük gelirli ülkelerde ekonomik büyümenin sadece maddi refahı değil, aynı zamanda toplumsal bütünlüğü ve öznel yaşam doyumunu da şekillendirebileceğine işaret etmektedir. Bu çerçevede ekonomik büyüme hem bireysel yaşam kalitesini yükseltmekte hem de sosyal yapının dayanıklılığını ve güven ortamını güçlendirmektedir. Bu çok katmanlı etki, kişi başına düşen gelirin sadece ekonomik bir gösterge değil, aynı zamanda geniş kapsamlı bir refah belirleyicisi olduğunu ortaya koymaktadır.

3.3.3.4.2. Enflasyon

Analizden elde edilen sonuca göre, enflasyon değişkeninin katsayısı 0,6630 çıkmıştır ve sonuç %1 seviyesinde anlamlıdır (Tablo 3.2). Enflasyon oranının yüksek olması, ülkelerin daha düşük mutluluk kulüplerinde yer almasına neden olmaktadır. Ayrıca bu sonuç, enflasyonun satın alma gücünü azaltması ve ekonomik istikrarı bozması nedeniyle mutluluğu negatif yönde etkilemesi beklenen ve literatürle tutarlı bir sonuçtur. Ekonomik istikrarsızlık, bireylerin gelecek beklentilerini ve günlük yaşam güvenliğini olumsuz etkileyerek, yaşam memnuniyeti üzerinde baskı yaratmaktadır. Bu sonuç, Alesina ve

Perotti (1997) gibi çalışmaların iktisadi dalgalanmaların sosyal sonuçları üzerindeki etkilerine dair bulgularıyla paralellik göstermektedir.

Enflasyonun bireylerin yaşam memnuniyeti üzerindeki etkisi, sadece fiyatlar genel düzeyindeki artıştan ibaret değildir; aynı zamanda bireylerin ekonomik karar alma süreçlerini, beklentilerini ve finansal güvenlik duygularını da derinden etkiler. D'Ambrosio ve Frick (2007) tarafından yapılan çalışmada, fiyat belirsizliğinin ve enflasyon dalgalanmalarının bireylerde ekonomik kaygı düzeyini artırdığı, bunun da mutluluğu azaltan bir faktör olduğu vurgulanmıştır. Özellikle düşük ve sabit gelirli bireyler, fiyat artışlarına karşı daha savunmasız olduklarından, enflasyonun olumsuz etkilerini daha yoğun hissederler. Bu durum, sosyal refahın sürdürülebilirliği açısından fiyat istikrarının ne denli kritik olduğunu ortaya koymaktadır.

Buna ek olarak, enflasyonun toplumsal güveni ve kurumsal itibarı da zedeleyici etkileri bulunmaktadır. Clark ve D'Ambrosio (2014), makroekonomik istikrarın sadece ekonomik göstergeler üzerinden değil, bireylerin devlete ve ekonomik sistemin işleyişine duyduğu güven üzerinden de mutluluğu etkilediğini savunmuştur. Enflasyonun yüksek olduğu ortamlarda, bireyler geleceğe dair plan yapmakta zorlanmakta, tasarruf eğilimleri azalmakta ve yatırım kararlarında daha temkinli davranmaktadırlar. Bu durum, ekonomik dinamizmi düşürmekte ve refah hissini zayıflatmaktadır. Dolayısıyla, enflasyonun mutluluk üzerindeki etkisi çok katmanlı bir yapıya sahiptir ve yalnızca mali göstergeler üzerinden değil, bireylerin öznel güvenlik algıları ve yaşam kalitesi beklentileri üzerinden de değerlendirilmelidir.

Çalışmamızda enflasyon değişkeninin katsayısının pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı ($\beta = 0,663$, $p < 0,01$) çıkması, fiyatlar genel seviyesindeki artışın ülkelerin daha düşük mutluluk kulüplerinde yer alma olasılığını anlamlı biçimde artırdığını ortaya koymaktadır. Bu bulgu, yüksek enflasyonun yalnızca ekonomik performans göstergesi değil, aynı zamanda bireylerin öznel refah algısını bozan çok boyutlu bir risk faktörü olduğunu göstermektedir. Enflasyonun bu derecede güçlü ve doğrudan etkisinin ortaya konması, özellikle gelişmekte olan ülkelerde fiyat istikrarının yaşam memnuniyeti politikaları açısından merkezi bir önemde olduğunu vurgular niteliktedir. Clark ve D'Ambrosio (2014) ve D'Ambrosio & Frick (2007) gibi çalışmalarda yer verilen bulgularla uyumlu olarak, bu analiz sonucumuz, makroekonomik istikrarın öznel

mutluluğun temel bileşenlerinden biri olduğu tezini ampirik düzeyde desteklemektedir. Üstelik elde edilen katsayının büyüklüğü, enflasyonun gelir gibi, doğrudan kazanç sağlayan değişkenlere kıyasla da yaşam kalitesi üzerindeki zayıflatıcı etkisinin küçümsenemeyecek düzeyde olduğunu göstermektedir. Bu sonuç, fiyat istikrarının sadece mali disiplinin değil, aynı zamanda kamusal güvenin ve psikolojik refahın korunması açısından da stratejik bir öneme sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

3.3.3.4.3. İşsizlik

İşsizlik katsayısı 0,3123 oranında ve %1 seviyesinde anlamlı çıkmıştır (Tablo 3.2). İşsizlik oranlarındaki artış, ülkelerin daha az mutlu ülke gruplarına geçme olasılığını artırmaktadır. İşsizlik, sadece gelir kaybına değil, aynı zamanda sosyal statü, psikolojik durum ve toplumsal uyum üzerinde de olumsuz etkilere sahiptir. Bu bulgu, işsizliğin bireysel ve toplumsal refaha ciddi zarar verdiğini vurgulayan geniş literatüre paralel bir sonuç sunmaktadır (Clark & Oswald, 1994).

Clark ve Oswald (1994), işsizliğin yaşam memnuniyeti üzerinde büyük ve kalıcı bir negatif etki yarattığını ortaya koymuş; işsizliğin, bireylerin gelir düzeyinden bağımsız olarak mutluluk seviyesini belirgin biçimde azalttığını göstermiştir. Bazı çalışmalar da işsizliğin mutluluk üzerindeki etkisinin, örneğin boşanma ya da ciddi sağlık sorunları gibi diğer büyük yaşam şoklarından daha kalıcı olabileceğini ortaya koymuştur. Winkelmann ve Winkelmann (1998), Almanya’da gerçekleştirdikleri panel veri analizinde işsizliğin bireylerin refahı üzerindeki etkisinin büyük oranda psikolojik temelli olduğunu ve özellikle erkeklerde bu etkinin çok daha belirgin yaşandığını tespit etmişlerdir. Benzer şekilde, Di Tella, MacCulloch ve Oswald (2001), Avrupa ve Latin Amerika ülkelerini kapsayan çalışmalarında, işsizliğin bireylerin yaşam memnuniyetini hem doğrudan hem de toplumun genel mutluluk düzeyi üzerinden dolaylı yollardan etkilediğini vurgulamışlardır (Clark & Oswald, 1994; Di Tella vd., 2001; Winkelmann & Winkelmann, 1998).

Ayrıca işsizlik sadece bireyleri değil, sosyal dokuyu ve toplumsal güveni de zayıflatabilmektedir. Helliwell ve Huang (2011), bölgesel düzeyde yüksek işsizlik oranlarının, istihdamda olan bireylerin dahi mutluluk düzeylerini düşürdüğünü ve işsizliğin bir “negatif dışsallık” olarak çalıştığını göstermiştir. Bu durum, bireylerin yalnızca kendi iş durumlarıyla değil, çevrelerindeki ekonomik atmosferle de mutluluk

seviyelerini şekillendirdiklerini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla işsizliğin, bireysel gelir düzeyinden bağımsız olarak, sosyal aidiyet hissi, statü kaybı ve gelecek belirsizliği gibi kanallarla da öznel refah üzerinde güçlü etkileri bulunmaktadır.

Analizimizde işsizlik oranının pozitif katsayıya sahip olması ($\beta = 0,3123$, $p < 0,01$), ülkelerde işsizliğin artmasının mutluluk düzeyi düşük olan kulüplerde yer alma olasılığını anlamlı biçimde yükselttiğini göstermektedir. Bu bulgu, işsizliğin yalnızca ekonomik bir kayıp değil, aynı zamanda bireylerin yaşam doyumu ve psikolojik iyi olma durumu üzerinde çok boyutlu ve yıpratıcı bir etkiye sahip olduğunu doğrulamaktadır. İşsizliğin yaşam memnuniyeti üzerindeki etkisinin bu kadar güçlü ve doğrudan olması, Clark ve Oswald (1994) ile Winkelmann ve Winkelmann (1998) gibi klasik çalışmaların bulgularını uluslararası karşılaştırmalı düzeyde destekler niteliktedir. Özellikle analizimiz, işsizliğin yalnızca bireysel gelir kaybı değil, aynı zamanda sosyal statü kaybı, geleceğe dair belirsizlik, psikolojik güvenlik duygusunun zayıflaması gibi kanallar üzerinden mutluluğu etkilediğini gösteren teorik beklentilerle örtüşmektedir. Elde edilen bu bulgu, işsizliğin hem mikro (bireysel) hem de makro (toplumsal) düzeyde negatif dışsalılık yarattığını savunan Helliwell ve Huang (2011) gibi araştırmalarla da paralellik göstermektedir. Zira yüksek işsizlik oranlarının olduğu toplumlarda, sadece işsiz bireylerin değil, iş sahibi olanların da mutluluk düzeylerinin düştüğü, toplumsal güvenin azaldığı ve ekonomik istikrara duyulan inancın zedelendiği görülmektedir. Bu çerçevede, işsizlik oranındaki artışın, ülkelerin daha düşük mutluluk kulüplerinde yer almasıyla yakından ilişkili olması şaşırtıcı değildir. Bu sonuç, işgücü piyasasına yönelik etkin politikaların yalnızca ekonomik performansı değil, aynı zamanda toplumsal refahı ve sosyal bütünlüğü koruma işlevi açısından da kritik olduğunu ortaya koymaktadır.

3.3.3.4.4. Gelir Eşitsizliği

Çalışmada gelir dağılımı eşitsizliğini gösteren bir ölçüt olan Gini kullanılmıştır. Gini göstergesinin katsayısı -0,1559 olarak, p değeri ise 0,011 olarak bulunmuştur (Tablo 3.2). Beklenmedik bir şekilde, Gini katsayısındaki artış yani gelir dağılımı eşitlendikçe ülkelerin daha mutlu kulübe geçme olasılığı azalmaktadır. Bir diğer deyişle daha yüksek gelir eşitsizliği gözlemlenen ülkeler, istatistiksel olarak daha mutlu ülkeler grubunda yer alma eğiliminde bulunmuşlardır.

Araştırmamız sonucunda elde edilen bu bulgu genel iktisat literatüründen ayrılmaktadır, fakat psikoloji ve mutluluk alanında bu sonucu destekleyen araştırmalar yer almaktadır. Sosyal Psikoloji alanında önde gelen bir isim olan Leon Festinger, 1954 yılında yayınladığı “A Theory of Social Comparison Processes” adlı eserinde sosyal karşılaştırma teorisini öne sürmüştür. Bu teori bireylerin kendi durumlarını başkalarıyla kıyaslayarak değerlendirdiğini öne sürer. Bu bakış açısıyla, bir kişinin gelirinin yakın çevresine göre yüksek olması, yani göreceli olarak daha zengin olması mutluluk düzeyini etkileyebilir. Klasik ekonomi çalışmalarında artan gelir genellikle daha yüksek mutlulukla ilişkilendirilse de mutluluğun mutlak gelirden ziyade göreceli gelire (başkalarına kıyasla gelir düzeyine) bağlı olduğunu iddia eden ve buna yönelik kanıtlar sunan nitelikli çalışmalar da bulunmaktadır.

Solnick ve Hemenway 1998 yılında yaptıkları “*Is More Always Better? A Survey on Positional Concerns*” adlı çalışması, insanların mutlak gelir yerine göreceli gelire ne kadar önem verdiğini göstermiştir. Araştırmada katılımcılara iki seçenek sunulmuştur: (A) Yıllık geliriniz 50.000\$, başkalarının geliri 25.000\$; (B) Yıllık geliriniz 100.000\$, başkalarının geliri 200.000\$. Dikkat çekici bir şekilde, katılımcıların %56’sı daha düşük mutlak gelire rağmen çevrelerine göre zengin oldukları A seçeneğini tercih etmiştir.

Cheung ve Lucas’ın 2016 yılında yayınladıkları, psikoloji ve iktisat alanında büyük örneklemli bir çalışma olan, “*Income inequality is associated with stronger social comparison effects: The effect of relative income on life satisfaction*” adlı çalışmada 1.7 milyondan fazla ABD’li katılımcının verileriyle göreceli gelir etkisi büyük ölçekte test edilmiştir. Sonuçlara göre, birey kendisinden zengin komşulara sahip olduğunda yaşam memnuniyeti belirgin biçimde düşmektedir. Bu etki, gelirin mutlak düzeyinden bağımsız olduğu durumda gözlenmiştir. Dahası, gelir eşitsizliğinin yüksek olduğu bölgelerde bu sosyal kıyaslama etkisi daha da güçlenmektedir. Bir diğer deyişle toplumdaki genel eşitsizlik arttıkça, bireyler kendilerini çevrelerindeki insanlarla kıyaslamaya daha çok önem vermekte ve başkalarının daha zengin olması kendi mutluluklarını daha fazla gölgelemektedir. Bu bulgular hem psikologların hem de iktisatçıların dikkatini çekmiş ve politikada gelir dağılımının sadece ekonomik değil, psikolojik sonuçları da olabileceğini göstermiştir.

Bu çalışmalar gelir ve öznel iyi oluş arasındaki ilişkinin mutlak gelirden ziyade büyük ölçüde görelî konuma bağılı olduğunu ortaya koymaktadır. Genel olarak, çevresine göre daha yüksek gelire sahip olmak mutluluk üzerinde olumlu bir etki yaratabilir (statü ve tatmin hissi sayesinde), ancak bu etkinin boyutu ve yönü, kişinin yaptığı sosyal karşılaştırmaların türüne ve referans grubunun yakınlığına göre değişir. Özellikle, kendisini daha yüksek gelirli bireylerle kıyaslanmaktan doğan memnuniyetsizlik duygusu, daha düşük gelirli bireylerle kıyaslanmaktan gelen memnuniyet duygusundan daha güçlü bulunmuştur. Bununla birlikte, bazı araştırmacılar tüm toplumlarda ve koşullarda görelî gelirin etkisinin aynı olmayabileceğini, örneğin kültürel faktörlerin veya kişinin kendi değer yargılarının bu ilişkiyi şekillendirebileceğini belirtmektedir. Bizler de gelir eşitsizliğinin mutluluk üzerindeki etkisinin ülke bağlamına, kültürel faktörlere veya sosyal destek mekanizmalarına bağılı olarak karmaşık ve bazen beklenmedik yönlere dönüşebileceğini düşünmekteyiz. Ayrıca gelir eşitsizliğindeki artış, düşük gelirli grupların gelirlerinin toplu şekilde düşmesiyle de gerçekleşebilir. Zira ülke içerisinde düşük gelirli kişileri sayısı yüksek gelirli kişilerin sayısına göre oldukça yüksektir. Bu itibarla düşük gelir gruplarındaki toplu artışlar gelir eşitsizliğini azaltsa da bu artış tüm toplumda görüldüğü için bireylerin mutluluğunu etkileyebilir. Sonuç olarak psikoloji, iktisat ve sosyoloji literatürünün bir bölümü, *“daha çok para, başarı ve hayat standartları ancak başkalarından daha çok olduğu sürece mutlu eder”* şeklinde özetlenebilecek bir olguyu destekleyen bulgular ortaya koymuştur. Bu nedenle, bireylerin mutluluğunu anlamak ve artırmak isteyen politika yapıcılar ve araştırmacılar, görelî gelir farklarını ve sosyal karşılaştırma süreçlerini göz ardı etmemeli, dikkatle yorumlamalı ve daha derinlemesine araştırmalarla desteklemelidir.

3.3.3.4.5. Kamu Harcamaları

Kamu harcamalarının katsayısı -0,3655'tir ve %1 düzeyinde anlamlıdır (Tablo 3.2). Bu durumda kamu harcamalarının artışı, literatür ile uyumlu olarak ülkenin mutluluk kulübünde daha üst sıralarda yer alma olasılığını arttırmaktadır. Bu durum, devletin sağladığı eğitim, sağlık, altyapı gibi kamu hizmetlerinin bireylerin yaşam kalitesine olumlu katkıda bulunduğunu düşündürmektedir. Özellikle İskandinav ülkeleri ve geniş refah devleti modelleri üzerine yapılan araştırmalar (Helliwell, Layard & Sachs, 2012) kamu harcamalarının toplum refahı üzerindeki olumlu etkilerini vurgulamaktadır. Ancak,

bu etki aynı zamanda harcamaların etkinliği, dağılımı ve sürdürülebilirliği ile de ilişkilidir.

Refah devleti uygulamaları, bireylerin sosyal risklere karşı korunmasını sağlayarak belirsizlik ve güvensizlik duygusunu azaltmakta ve bu yolla öznel iyi oluş düzeylerini yükseltmektedir. Oishi, Schimmack ve Diener (2012), devletin sosyal harcamalarının bireylerin sadece refah düzeyini değil, aynı zamanda güven duygularını ve toplumsal aidiyetlerini de güçlendirdiğini ortaya koymuşlardır. Bu bulgular, özellikle sağlık, eğitim ve sosyal güvenlik alanındaki kamu harcamalarının bireysel yaşam kalitesiyle doğrudan ilişkili olduğunu ve toplumun daha geniş kesimlerinde memnuniyet duygusunu artırdığını göstermektedir. Ayrıca, kamu hizmetlerinin adil ve etkili dağılımı, toplumsal eşitlik algısını da pekiştirerek bireylerin kurumlara olan güvenini artırmaktadır (Bjørnskov, 2010).

Bu çerçevede, çalışmamızda kamu harcamalarının artışına karşılık ülkelerin daha mutlu kulüplerde yer alma ihtimalinin yükselmesi, kamu politikalarının mutluluk üzerindeki rolünü açıkça teyit etmektedir. Her ne kadar bizim bulgumuz kamu harcamalarının adil ve etkin yapıldığını göstermese de sürdürülebilir ve adil kamu harcamaları yoluyla sosyal refahın desteklenmesi, yalnızca ekonomik değil, psikolojik ve toplumsal faydaları da beraberinde getirmektedir. Bu nedenle, kamu harcamalarının mutluluğu artırıcı etkisi yalnızca hizmetin miktarıyla değil, aynı zamanda etkinliği ve toplumun ihtiyaçlarına duyarlılığıyla da yakından ilişkili olduğunu söylenebilir.

Elde ettiğimiz bulgu, kamu harcamalarının artışının ülkelerin daha yüksek mutluluk kulüplerinde yer alma olasılığını artırdığını gösterse de bu durum tek başına söz konusu harcamaların etkin, adil veya şeffaf bir şekilde yürütüldüğü anlamına gelmemektedir. Zira sıralı logit analizimiz yalnızca harcama düzeyinin genel mutlulukla olan korelasyonunu göstermekte, harcamaların kurumsal kalitesi, hedef kitlesi ya da bölgesel dağılımı gibi niteliksel boyutları hakkında doğrudan bilgi sunmamaktadır. Bu nedenle, kamu harcamalarının mutluluğa etkisi, yalnızca bütçenin büyüklüğüyle değil, kaynakların hangi alanlara ne ölçüde ayrıldığı ve bu harcamaların vatandaşlar nezdinde ne kadar görünür ve erişilebilir olduğu gibi faktörlerle birlikte değerlendirilmelidir.

Örneğin, Bjørnskov, Dreher ve Fischer (2007), bazı ülkelerde kamu harcamalarının yüksek olmasına rağmen mutluluk düzeylerinin düşük kalmasının nedenini “kamu

kurumlarının verimsizliği, yolsuzluk ve yönetim kalitesinin düşük olması” gibi etkenlerle açıklamaktadır. Bu bağlamda, çalışmamızın bulgusu kamu harcamalarının mutluluk üzerindeki genel eğilimini gösterirken, bu etkinin kurumsal bağlamdan bağımsız yorumlanamayacağına işaret etmektedir. Dolayısıyla, politika yapıcılar açısından yalnızca kamu harcamalarının artırılması değil, aynı zamanda bu harcamaların izlenebilirliği, hesap verebilirliği ve toplumsal etkisi üzerinde durulması gerekmektedir. Bu çerçevede kamu harcamalarının mutluluğu artırıcı etkisi, yalnızca nicel artışla değil, kaliteli ve kapsayıcı kamu hizmetleriyle pekiştirildiğinde sürdürülebilir bir refah aracı haline gelebilecektir.

3.3.3.4.6. Vergi Yüğü

Analiz sonucunda vergi yükü katsayısı -0,189 olarak bulunmuştur ve tahmin %5 düzeyinde anlamlıdır (Tablo 3.2). Vergi yükünün daha yüksek olması, beklenenin aksine daha yüksek mutluluk kulüplerinde yer alma ile ilişkili bulunmuştur. İlk bakışta, yüksek vergi yükünün genel mutluluğa olumsuz şekilde yansımaları beklense de bu sonuç, vergi gelirlerinin daha yüksek olduğu ülkelerde bu vergilerin daha iyi sosyal hizmetlere ve altyapıya dönüştüğünü, dolayısıyla yüksek vergi yükü, eğer adil ve etkin kullanılırsa, sosyal faydaya dönüşüp genel mutluluğa katkı sağlayabilir. Etkili vergi politikalarının, özellikle sosyal devlet uygulamalarının yaşam memnuniyeti üzerinde olumlu etkileri olduğuna dair literatürde (Atkinson, 2015) yer alan tartışmalar da bu sonuca destek verir niteliktedir.

Bununla birlikte, bu çıkarımın yorumlayıcı nitelikte olduğu ve çalışmanın vergi gelirlerinin nasıl toplandığı ya da nasıl harcandığına dair doğrudan bir bulgu sunmadığı unutulmamalıdır. Zira vergi yükü, özellikle dolaylı vergiler (KDV, ÖTV gibi) yoluyla düşük ve orta gelirli bireyler üzerinde orantısız bir mali baskı oluşturuyorsa ve bu kaynaklar kamusal fayda üretmek yerine verimsiz alanlara yöneliyorsa, vergi sisteminin mutluluk üzerindeki etkisi olumsuz yönde de gerçekleşebilir. Oishi, Schimmack ve Diener (2012) bu bağlamda, vergilendirmenin bireylerde güven ve aidiyet duygusu yaratabilmesi için şeffaf, adil ve hizmete dönüşen bir yapıda olması gerektiğini vurgulamaktadır (Oishi, Schimmack & Diener, 2012, s.88). Dolayısıyla, yüksek vergi yükünün mutluluğa olumlu etkisi ancak etkili yönetim ve sosyal faydaya dönüşüm koşulları altında geçerli olabilir.

Yapılan araştırmalar, özellikle gelir eşitsizliğini azaltıcı ve sosyal refahı artırıcı yönde kullanılan vergi sistemlerinin, toplumun genel mutluluk düzeyine olumlu katkılar sunduğunu göstermektedir. Berggren ve Bjrnskov (2011), vergi sisteminin sadece toplam yükü değil, aynı zamanda adalet algısını ve karşılığında alınan hizmetlerin kalitesini de mutlulukla ilişkilendirilmesi gerektiğini savunmuşlardır. Vatandaşlar, ödedikleri vergilerin şeffaf ve verimli biçimde kamu hizmetlerine dönüştüğünü gördüklerinde, bu süreç bireyler için ekonomik bir yük olmaktan çok sosyal bir yatırım olarak algılanabilmektedir. Bu bağlamda, yüksek vergi yükü tek başına mutluluğu azaltıcı bir unsur olmaktan ziyade, kamu hizmetlerinin kalitesi ve sosyal güvenlik sisteminin etkinliği ile birlikte değerlendirildiğinde mutluluğu artıran bir unsur haline gelebilmektedir (Veenhoven, 2000).

Özellikle İşkandinav lkeleri gibi yüksek vergilendirme uygulamalarına sahip refah devletlerinde, bireylerin yaşam memnuniyeti düzeylerinin de oldukça yüksek olduğu görülmektedir. Bu ülkelerde vergi politikaları, sadece gelir yaratma değil, aynı zamanda sosyal adaletin ve dayanışmanın sağlanması gibi özel amaçlara da hizmet etmektedir. Sonuç olarak analizimizde elde edilen bulgular, etkili kamu yönetimi ve sosyal politikalarla desteklenen yüksek vergi yükünün, bireylerin mutluluk seviyelerini artırıcı bir faktör olabileceğini ortaya koymaktadır.

Analiz sonucunda literatüre paralel olarak iktisadi faktörlerin toplumların genel mutluluk düzeyini belirlemede önemli rol oynadığını görülmüştür. Yüksek milli gelir, daha düşük enflasyon ve işsizlik gibi unsurlar, ülkelerin daha mutlu gruplara ait olma olasılığını artırırken; kamu harcamaları ve etkili vergi politikaları da sosyal refahı destekleyen önemli araçlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Öte yandan, Gini katsayısının beklenmedik negatif işareti yani gelir dağılımdaki eşitliğin ülkeleri daha mutsuz kulüplere geçmesine sebep olması, gelir eşitsizliğinin mutluluk üzerindeki etkisinin ülke bağlamı, sosyal politikalar veya kültürel etmenlerle karmaşıklaşabileceğini göstermektedir. Bu durum, konvansiyonel düşüncelere meydan okuyan ve ileri araştırmalar gerektiren bir alanı işaret etmektedir. Bu noktada, literatürdeki çeşitli bulgular (Oishi vd., 2011; Wilkinson & Pickett, 2009) eşitsizlik ile mutluluk arasındaki ilişkinin basit doğrusal modellerle açıklanamayacağını ne sürmektedir.

Analiz sonuçları genel anlamda iktisat ve mutluluk literatürüyle uyum içindedir. Özellikle kişi başına düşen milli gelir ile enflasyon ve işsizlik gibi ekonomik istikrarın mutluluk üzerindeki etkileri net biçimde ortaya konulmuştur. Gelir eşitsizliğinin mutluluğu artırması sonucu genel literatürden ayrılrsa da bireylerin öznel mutluluğunun başkalarından daha iyi durumda olmasıyla tanımlamasından hareketle anlam kazanmaktadır. Ayrıca kamu harcamalarının pozitif rolü, devletin sosyal refah açısından önemini teyit etmektedir. Vergi yükü bulgusu ise refah devleti modelini benimsemiş ülkeler bağlamında açıklanabilmektedir.

Sonuç olarak elde edilen bulgular, iktisadi değişkenlerin ülkelerin mutluluk seviyeleri üzerindeki temel belirleyiciliğini oldukça güçlü ve anlamlı bir şekilde destekleyen, teorik altyapıyla tutarlı ve ikna edici sonuçlardır. Bu analiz, iktisat ve maliye politikalarının, ülke mutluluk seviyelerini etkilemekte ne kadar kritik olduğunu vurgulayan değerli bir katkı olarak ortaya çıkmaktadır.

3.3.3.5. İktisadi Olmayan Değişkenlerle Yapılan Sıralı Lojistik Regresyon Analizi Sonuçları

Çalışmamızdaki bir diğer sıralı lojistik regresyon analizinde, iktisadi olmayan faktörlerin mutluluk düzeylerini belirlemedeki etkileri ortaya konmaktadır.

Tablo 3.8. İktisadi Olmayan Değişkenlerle Yapılan Sıralı Lojistik Regresyon Analizi Sonuçları

Değişkenler	Katsayı	Std.Hata	t- değeri	p-değeri	[95% Conf	Interval]	Sig
Okuma yazma or.	-0,309	0,087	-3,54	0,000	-0,481	-0,138	***
Hava kirliliği	-0,277	0,092	-3,02	0,003	-0,457	-0,097	***
Yaşam beklentisi	-0,856	0,087	-9,84	0,000	-1,026	-0,685	***
Barış endeksi	0,205	0,075	2,73	0,006	0,058	0,352	***
Dini kısıtlamalar	0,218	0,062	3,52	0,000	0,097	0,339	***
Sosyal destek	-0,975	0,074	-13,26	0,000	-1,119	-0,831	***
Özgürlük endeksi	-0,183	0,067	-2,72	0,007	-0,316	-0,051	***
Yolsuzluk endeksi	0,539	0,101	5,31	0,000	0,34	0,738	***
Bağımlı değişkenin ort.	1,999		Bağımlı değişkenin standard sapması		1,499		
Pseudo R-Kare	0,298		Gözlem sayısı		1296		
Ki-kare	1009,104		Prob > chi2		0,000		
Akaike bilgi kriteri (AIC)	2787,113		Bayesian bilgi kriteri (BIC)		2860,59		

*** $p < .01$, ** $p < .05$, * $p < .1$

Analizde 81 ülkenin 2008-2023 yıllarına ait mutluluk düzeylerini belirleyen bağımsız değişkenler ele alınmıştır. Elde edilen regresyon sonuçlarına göre aşağıdaki önemli çıkarımlarda bulunabiliriz.

3.3.3.5.1. Yaşam Beklentisi

Yaşam beklentisi, bireylerin doğumdan itibaren ortalama yaşam süresini yansıtan ve sağlık sistemi etkinliği, yaşam koşulları ve sosyoekonomik altyapının bütüncül bir göstergesi olarak kabul edilen önemli bir demografik değişkendir. Analizde yaşam beklentisi değişkeninin katsayısı -0,856 olarak %1 düzeyinde anlamlı çıkmıştır (Tablo 3.3). En büyük mutlak değere sahip değişkenlerden biri olması, sağlık ve uzun ömür beklentisinin mutluluk kulüpleri açısından kritik önem taşıdığını göstermektedir. Yaşam beklentisinin artması hem bireysel refahı hem de toplumun genel sağlık düzeyini yansıttığından, mutluluk ekonomisi literatüründe önemli bir belirleyicidir (Easterlin, 1974; Deaton, 2008). Negatif katsayı, yaşam beklentisi yükseldikçe ülkelerin daha üst mutluluk kulüplerinde yer alma ihtimalinin arttığını ortaya koymaktadır. Ayrıca mutluluk düzeyleri yüksek bireylerin daha sağlıklı yaşam tarzlarını benimseme, daha güçlü sosyal ilişkiler kurma ve strese karşı daha dirençli olma eğiliminde oldukları vurgulanmaktadır.

Veenhoven (1996), yaşam beklentisi ve öznel mutluluğu birleştirerek geliştirdiği “mutlu yaşam beklentisi” göstergesiyle, bu iki değişkenin refahın ayrılmaz bileşenleri olduğunu ileri sürmüştür. Bazı çalışmalar ise birey düzeyinde gözlemlenen pozitif ilişkinin ülke düzeyine doğrudan genellenemeyeceğini savunsa da (Bjørnskov, 2008), çok sayıda araştırma yüksek yaşam beklentisine sahip ülkelerde mutluluğun da sistematik olarak daha yüksek olduğunu göstermektedir. Çalışmamızda elde edilen bulgular da bu literatürü güçlü biçimde desteklemektedir. Analiz sonuçları, yaşam beklentisi arttıkça ülkelerin daha mutlu kulüplerde yer alma olasılığının anlamlı biçimde yükseldiğini ortaya koymaktadır. Bu durum, uzun yaşam süresinin yalnızca nicel bir kazanç değil, aynı zamanda yüksek düzeyde yaşam memnuniyetiyle birlikte ilerleyen nitelikli bir hayat göstergesi olduğunu ortaya koymaktadır. Dolayısıyla, yaşam süresini uzatmayı hedefleyen sosyal, ekonomik ve sağlık temelli politikaların, bireylerin öznel refah düzeylerini artırma potansiyeline sahip olduğu söylenebilir.

3.3.3.5.2. Okuma Yazma Oranı

Analizden elde edilen sonuca göre, okuryazarlık oranının katsayısı $-0,309$ çıkmıştır ve sonuç istatistiksel olarak %1 seviyesinde anlamlıdır (Tablo 3.3). Negatif ve anlamlı katsayı, okuma yazma oranının artmasının ülkelerin daha mutlu kulüplere girme olasılığını artırdığını göstermektedir. Eğitim seviyesi veya okuryazarlık oranı arttıkça, bireylerin refah algısının da yükseldiği pek çok ampirik çalışmada (Layard, 2005; Barro & Lee, 2013) vurgulanmıştır. Eğitimin artması, bireylerin gelir düzeylerini ve toplumsal etkileşimlerini olumlu etkilediği gibi, sağlık bilincini ve toplumsal dayanışmayı da güçlendirebilmektedir.

Barro ve Lee (2013) tarafından yürütülen uzun dönemli küresel analizde, eğitim düzeyinin artmasının ekonomik büyümenin yanı sıra bireylerin sosyal katılım ve politik farkındalık düzeylerini de artırdığı, bunun da daha güçlü bir vatandaşlık bilinci ve toplumsal güven ortamı yarattığı tespit edilmiştir. Bu bağlamda, eğitilmiş bireylerin yaşamdan daha fazla doyum alması ve özgürlüklerini daha etkin biçimde kullanabilmesi, onların mutluluk düzeylerine de olumlu yansımaktadır. Ayrıca eğitimin bireylere daha iyi istihdam olanakları, sosyal mobilité ve kişisel gelişim fırsatları sunduğu dikkate alındığında, okuryazarlık oranındaki artışın yalnızca bireysel değil, toplumsal düzeyde de refahı artırıcı etkiler yarattığı görülmektedir (Oreopoulos & Salvanes, 2011). Bu çerçevede okuryazarlık oranının yükselmesi, ülkelerin daha mutlu kulüpler arasında yer alma olasılığını artıran anlamlı bir belirleyici olarak değerlendirilebilir.

Analizimizde okuryazarlık oranının katsayısı $-0,309$ olarak bulunmuştur. Bu durum, eğitim düzeyinin artmasının ülkelerin daha yüksek mutluluk kulüplerine girme olasılığını anlamlı ölçüde artırdığını göstermektedir. Elde edilen bu bulgu, eğitimin yalnızca ekonomik getiri değil, aynı zamanda bireylerin sosyal ilişkiler kurma, haklarını bilme, kamusal hizmetlerden faydalanma ve yaşamdan tatmin olma düzeylerini de yükselttiğini savunan çalışmalara (Layard, 2005; Barro & Lee, 2013; Oreopoulos & Salvanes, 2011) paralel niteliktedir. Özellikle düşük ve orta gelirli ülkelerde, temel eğitim seviyesinin dahi bireylerin yaşamlarını anlamlı biçimde dönüştürdüğü, sağlık bilincinden sosyal güvene, toplumsal uyumdan siyasal katılıma kadar çok sayıda alanda olumlu dışsallıklar yarattığı görülmektedir.

Bu bağlamda çalışmamız, okuryazarlık oranının yalnızca bireylerin bilgi düzeyini değil, aynı zamanda kurumlara duyulan güveni, kamusal katılımı ve sosyal aidiyeti destekleyen

bir refah göstergesi olarak işlev gördüğünü ortaya koymaktadır. Özellikle Gallup World Poll gibi uluslararası öznel mutluluk verilerinde eğitim düzeyinin mutlulukla ilişkili olduğunu gösteren desenlerle tutarlı biçimde, okuryazarlığın artması ülkelerin daha mutlu kulüplerde yer alma olasılığını artırmaktadır. Ancak bu ilişkinin niteliği, yalnızca eğitim seviyesinin yükselmesine değil, eğitimin kalitesine, erişilebilirliğine ve eşitliğine de bağlıdır. Bu nedenle bulgumuz, eğitim politikalarının yalnızca ekonomik büyüme değil, aynı zamanda öznel refah artışı açısından da stratejik bir araç olduğunu göstermektedir.

3.3.3.5.3. Hava Kirliliği

Hava kirliliği katsayısı -0,277 olarak, %1 düzeyinde anlamlı bulunmuştur (Tablo 3.3). Bu sonuç ülkedeki hava kirliliği göstergesinin artması ile o ülkenin daha mutlu kulüplere geçmesi arasında bir ilişki olduğuna işaret etmektedir. Literatürde genel olarak, hava kalitesinin düşmesinin bireylerin yaşam memnuniyeti üzerinde olumsuz etkiler yarattığına dair güçlü ampirik kanıtlar bulunmaktadır (Welsch, 2002; Luechinger, 2009). Lakin bazı durumlarda, özellikle ülke düzeyindeki analizlerde, hava kirliliği gibi çevresel risklerin mutlulukla pozitif ilişki içerisinde gözlemlenmesi, ilk bakışta çelişkili gibi görünse de bu bulguların ardında yatan yapısal ilişkiler dikkatle değerlendirildiğinde anlam kazanabilmektedir.

Analizde havanın kirlilik verisine dayanan ve DSÖ'nün rehber değerinin üzerinde hava kirliliğine maruz kalan nüfus oranı şeklinde tanımlanan veri kullanılmıştır. Literatürde yüksek gelirli ülkelerin, özellikle sanayileşmiş ve yoğun kentleşmiş bölgelerinde, enerji tüketiminin ve ulaşım faaliyetlerinin yoğunluğuna bağlı olarak hava kirliliğinin görece yüksek olabileceği gösterilmiştir (World Bank, 2016). Bu ülkeler aynı zamanda sağlık hizmetlerine erişim, yüksek eğitim düzeyi, demokratik kurumların işleyişi ve bireysel özgürlük gibi alanlarda daha gelişmiş olduklarından, bu olumlu faktörlerin, hava kirliliğinin mutluluk üzerindeki olumsuz etkilerini kısmen dengeleyebildiği gözlemlenebilir (Deaton, 2008; Helliwell, Layard ve Sachs, 2021). Bu durum, bireylerin çevresel koşullardaki bozulmaya rağmen genel yaşam koşullarından memnun olmalarıyla açıklanabilir.

Öte yandan, analiz kapsamındaki en mutsuz ülkelerin büyük çoğunluğunun ekonomik olarak geri kalmış, düşük kentleşme ve düşük sanayileşme düzeyine sahip ülkeler olması,

bu ülkelerde hava kirliliği göstergesinin düşük çıkmasına rağmen mutluluk düzeyinin de düşük olmasının başka dinamiklerle ilişkili olduğunu ortaya koyar. Yetersiz gelir düzeyi, sağlık altyapısının eksikliği, eğitim olanaklarının sınırlılığı ve politik istikrarsızlık gibi unsurlar, düşük çevresel risklere rağmen yaşam memnuniyetinin zayıf olmasına neden olabilmektedir (Easterlin, 2010; Frey ve Stutzer, 2002). Bu bağlamda, hava kirliliğinin düşük olmasının tek başına mutluluk için yeterli bir unsur olmadığı, diğer temel yaşam koşulları ile birlikte değerlendirilmesi gerektiği anlaşılmaktadır. Özetle, hava kirliliği, gelişmiş ülkelerde yaşayan yüksek gelirli insanlar için yaşam memnuniyetini etkileyen bir faktördür. Çalışmada yer alan 81 ülkenin coğrafi, ekonomik ve demografik çeşitliliği göz önüne alındığında, ülkeler arasında çevresel maruziyet açısından oldukça geniş bir dağılımın olması doğaldır. Özellikle düşük ve orta gelirli ülkelerde kentleşmenin düşük olması, bireylerin daha çok kırsal bölgelerde yaşaması sebebiyle de hava kirliliği maruziyetinin düşük kalması olasıdır. Ancak bu, çevresel koşulların iyi olduğu anlamına gelmekten ziyade, altyapı, üretim, ulaşım gibi kirlilik yaratan faaliyetlerin düşük seviyede kalmasından kaynaklanır.

Sonuç olarak, analizde hava kirliliği ile mutluluk arasında ortaya çıkan pozitif yönlü ilişkinin, hava kirliliğinin doğrudan olumlu etkisinden ziyade, yüksek üretim kapasitesine, refah düzeyine ve güçlü kurumsal yapılara sahip ülkelerin aynı zamanda daha yüksek çevresel risklerle yaşamak zorunda kalmalarıyla ilgili olduğunu da düşünmekte fayda vardır. Bu tür ülkelerde, çevresel riskler bireylerin mutluluğunu belirleyen birçok faktörden sadece biri olup, genel yaşam koşullarının elverişliliği bu olumsuzlukları büyük ölçüde telafi edebilmektedir. Dolayısıyla, çevre kalitesi ve mutluluk arasındaki ilişki, çok boyutlu, eşzamanlı ve bağlama duyarlı bir çerçevede ele alınmalıdır (Clark, 2018; Oishi ve Diener, 2014). Bu bağlamda elde edilen bulgular, klasik çevresel mutluluk kuramlarına ters düşmektense, onları daha karmaşık toplumsal ve ekonomik dinamikler ışığında yeniden yorumlama gereğini ortaya koymaktadır.

3.3.3.5.4. Sosyal Destek

Analizimizde elde edilen bulgulara göre, sosyal destek değişkeninin katsayısı $-0,975$ olarak bulunmuş ve bu sonuç %1 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır (Tablo 3.3). Bu değer, analizdeki tüm iktisadi ve iktisadi olmayan değişkenler arasında en yüksek katsayıya sahip göstergedir. Negatif ve yüksek büyüklükteki katsayı, sosyal destek

düzeyinin artmasının ülkelerin daha mutlu kulüplerde (örneğin Kulüp 1 ve 2 gibi) yer alma olasılığını kuvvetle artırdığını göstermektedir.

Bu çalışmada kullanılan sosyal destek göstergesi, özellikle bireyin yakın çevresinden ve toplumdan aldığı duygusal, sosyal ve pratik desteğe ilişkin öznel algıyı yansıtmaktadır. Yani sosyal destek burada devletin sağladığı kurumsal yardımlardan ziyade, bireyin aile, arkadaş çevresi, komşuluk ilişkileri veya gönüllü topluluklardan aldığı destek ve güven düzeyini temsil etmektedir. Bu anlamda bulgu, bireyin yaşam memnuniyetinin sadece iktisadi göstergelere değil, aynı zamanda içinde bulunduğu sosyal ağların gücüne, aidiyet duygusuna ve toplum içindeki karşılıklı dayanışma algısına da güçlü biçimde bağlı olduğunu ortaya koymaktadır.

Bu sonuç, Putnam'ın (2000) sosyal sermaye kavramı çerçevesinde geniş yankı bulan ve Helliwell & Putnam (2004) gibi çalışmalarda vurgulanan güven, sosyal bağlar ve dayanışmanın öznel refah üzerindeki olumlu etkisi teziyle birebir örtüşmektedir. Diener ve Seligman (2002) de yaşam memnuniyeti üzerinde en güçlü belirleyicilerden birinin bireylerin sosyal ilişkilerinin kalitesi olduğunu savunmuş, gelir ya da eğitim gibi daha maddi göstergelere kıyasla, yakın ilişkiler kurmanın ve sürdürülebilir sosyal bağlara sahip olmanın mutluluk üzerinde çok daha etkili olduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca Thoits (2011), sosyal destek ağlarının psikolojik dayanıklılığı artırarak bireyleri stres, kaygı ve travmatik yaşam olaylarına karşı daha korunaklı hale getirdiğini belirtmiştir.

Çalışmamızda sosyal destek değişkenine ait elde edilen yüksek katsayı, ilgili literatürle tam anlamıyla örtüşmekte ve sosyal bağların bireylerin refah düzeyini biçimlendirmedeki temel rolünü güçlü biçimde doğrulamaktadır. Özellikle ekonomik belirsizliklerin, toplumsal yıkıcı olayların, dönüşüm süreçlerinin veya küresel krizlerin yoğunlaştığı dönemlerde, kurumsal güvencelerden ziyade bireylerin etkileşimde bulunduğu sosyal çevrelerin sunduğu duygusal destek ve güven, bireylerin mutluluk düzeyini korumalarında merkezi bir rol oynamaktadır. Ayrıca analizimizdeki bulguların dünyanın farklı bölgelerinden ve yüksek farklılıklara sahip 81 ülkesinden elde edilmesi de sosyal destek konusunun gelir ve kültürel farklılıkların da ötesinde olduğunu göstermektedir. Ayrıca bu bulgu, sosyal politikaların yalnızca ekonomik güvenceleri değil, toplumsal bağları ve yerel dayanışma ağlarını da güçlendirecek biçimde tasarlanmasının refahı artırma açısından ne kadar önemli olduğunu ortaya koymaktadır.

3.3.3.5.5. Özgürlük Algısı

Çalışmada kullanılan özgürlük algısı verisi Gallup World Poll'dan elde edilmiştir. Bunun için “Hayatınızda ne yapacağınız konusunda seçim özgürlüğünüzden memnun musunuz?” sorusuna verilen yanıtların ülke düzeyinde ortalamasıyla ölçülen değişken (freedom to make life choices) kullanılmıştır. Bu soruya verilen ikili (0 = hayır, 1 = evet) yanıtların ülke bazında yıllık ortalaması alınarak hesaplanmaktadır. Daha yüksek ortalama değerler, toplum genelinde özgürlük algısının daha yüksek olduğunu göstermektedir.

Analizimizde özgürlük algısının katsayısı $-1,83$ olarak bulunmuş ve bu değer %1 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır (Tablo 3.3). Bu sonuç, modeldeki en yüksek mutlak katsayılarından biri olup, bireylerin yaşadıkları ülkelerde daha yüksek düzeyde özgürlük algısına sahip olmalarının, ülkelerin daha mutlu kulüplerde yer alma olasılığını belirgin biçimde artırdığını göstermektedir. Negatif ve güçlü katsayı, özgürlük düzeyindeki artışın mutluluk düzeyiyle doğrudan ve yüksek etkili bir pozitif ilişki içinde olduğunu ortaya koymaktadır.

Literatürde de sıkça vurgulandığı gibi, bireylerin kendi yaşamlarını şekillendirme, karar alma özerkliğine sahip olma, ifade özgürlüğünü kullanabilme gibi hakları, öznel refahın temel belirleyicileri arasında yer almaktadır. Frey ve Stutzer (2002), bu hakların yalnızca demokratik katılım araçları olarak değil, aynı zamanda bireylerin psikolojik ihtiyaçlarını karşılayan ve yaşam tatminini artıran yapılar olduğunu belirtmektedir. Bu çerçevede, özgürlük, bireylerin sadece kamusal alandaki hareket serbestliğiyle değil, aynı zamanda kişisel hedeflerine ulaşma, yaşam tarzı tercihlerinde bulunma ve sosyal ilişkilerini özgürce kurma kapasiteleriyle de yakından ilişkilidir.

Inglehart, Foa, Peterson ve Welzel (2008) ile Welzel & Inglehart (2010), kültürel değerlerin dönüşümüyle birlikte gelen bireysel özerklik ve kendini ifade etme özgürlüğünün, mutluluğun hem bireysel düzeyde hem de toplumsal düzeyde artmasına katkı sunduğunu savunmuşlardır. Bu çalışmalar, özellikle özgürlük ortamının gelişmiş olduğu demokrasilerde, sadece ekonomik göstergelerin değil, kamusal güven, kişilerarası güven ve toplumsal aidiyet gibi psikososyal unsurların da daha güçlü olduğunu göstermektedir.

Çalışmamızda özgürlük algısının yüksek katsayısı, bu ampirik literatürle tam uyum içindedir. Bulgular, özgürlük hissinin yalnızca bir demokratik norm değil, aynı zamanda mutluluk yaratan bir sosyal sermaye unsuru olduğunu göstermektedir. Özellikle bireylerin kendi yaşamları üzerindeki kontrol duygularının güçlenmesi, toplumsal güvende artış ve bireysel özerkliğin hissedilmesi; psikolojik iyi oluşun ve öznel refahın artmasına doğrudan katkı sunmaktadır. Bu bağlamda özgürlük algısı, ülkelerin mutluluk kulüplerindeki konumunu belirleyen sadece ahlaki veya politik bir gösterge değil, aynı zamanda psikolojik ve sosyal refahın da temel belirleyicilerinden biri olarak değerlendirilebilir.

3.3.3.5.6. Yolsuzluk Algısı

Analiz sonucunda yolsuzluk algısı değişkeninin katsayısı 0,539 olarak bulunmuş ve bu değer %1 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır (Tablo 3.3). Pozitif katsayı, ülkede yolsuzluk düzeyi yükseldikçe, o ülkenin daha düşük mutluluk kulüplerinde yer alma olasılığının arttığını göstermektedir. Bu bulgu, kurumlara duyulan güvenin bireylerin yaşam memnuniyetinde temel belirleyici olduğunu ortaya koyan güncel literatürle tutarlıdır (Helliwell vd., 2021). Yolsuzluk, yalnızca maddi kaynakların adaletsiz dağılımına yol açmakla kalmayıp, bireylerde sisteme güven kaybı, sosyal haksızlık algısı ve psikolojik yabancılaşma gibi etkiler yaratarak öznel refahı doğrudan olumsuz etkilemektedir.

Yolsuzluğun yaygın olduğu ülkelerde vatandaşlar, liyakatin gözetilmediği, kuralların kişilere göre uygulandığı ve kamu kaynaklarının keyfi biçimde tahsis edildiği bir düzende yaşadıkları algısına sahip olmaktadır. Bu durum, toplumsal güveni zedelemekte ve bireylerin hem devlete hem de birbirlerine olan güvenini azaltmaktadır. Bjørnskov (2006), yolsuzluğun sosyal güveni zayıflattığını ve bu zayıflamanın mutluluk üzerinde doğrudan etkili olduğunu göstermiştir. Rothstein & Uslaner (2005) ise yüksek yolsuzluk seviyesinin hem devlet kurumlarına hem de diğer bireylere duyulan güveni aşındırdığını ve bunun toplumsal dayanışmayı, aidiyet duygusunu ve yaşam memnuniyetini erozyona uğrattığını belirtmektedir.

Bu bağlamda, çalışmamızda elde edilen sonuçlar, şeffaflık eksikliği ve kötü yönetişimin, mutluluk üzerindeki yıpratıcı etkisini açık biçimde ortaya koymaktadır. Yolsuzluk,

sadece ekonomik performansı değil, aynı zamanda psikolojik güvenliği, toplumsal bütünlüğü ve sosyal sermayeyi zedeleyerek geniş çaplı bir negatif dışsallık üretmektedir. Bu nedenle, ülkelerin daha yüksek mutluluk düzeyine ulaşmasında sadece ekonomik kalkınma değil, aynı zamanda kurumsal dürüstlük, adalet mekanizmalarının işlerliği ve yönetim kalitesi de belirleyici faktörler arasında yer almaktadır.

3.3.3.5.7. Devletin Dini İnanç Üzerindeki Kısıtlamaları

Devlet Kısıtlamalar Endeksi (GRI), Pew Research Center tarafından her yıl yayımlanan bir rapor kapsamında hesaplanan ve devletlerin din özgürlüğüne yönelik uyguladığı yasal ve fiilî kısıtlamaları ölçen nicel bir göstergedir. Endeks, 20 farklı kriterin 0 ile 3 arasında puanlanmasıyla oluşturulur ve toplam skor 0 ile 10 arasında bir değer alır. Daha yüksek GRI puanı, o ülkede devlet kaynaklı dinî kısıtlamaların daha yoğun olduğunu göstermektedir. Bu çalışmada kullanılan GRI verileri, Pew Research Center'ın 5 Mart 2024 tarihinde yayımladığı güncel rapordan elde edilmiştir.

Devletin dini inanç üzerindeki kısıtlamalarının modeldeki katsayısı 0,218 ve p-değeri %1 düzeyinde anlamlı olarak bulunmuştur (Tablo 3.3). Bu durum devletin dini inanç üzerindeki kısıtlamalarının artmasının o ülkenin mutluluk seviyelerinde olumsuzluğa sebep olduğunu göstermektedir. Literatürde de dini özgürlüğün mutluluk üzerinde olumlu bir etkisi olduğu belirtilmektedir (Okulicz-Kozaryn, 2010). Okulicz-Kozaryn (2010), dini özgürlüğün yalnızca dini bireyler için değil, toplumun tüm bireyleri için daha yüksek yaşam memnuniyetiyle ilişkili olduğunu göstermiştir. Bu özgürlük ortamı, bireylerin kendilerini ifade edebilme, inançlarını açıkça yaşayabilme ve toplumsal baskılardan uzak kalabilme imkânını sağlayarak özel refahı artırmaktadır.

Ayrıca dini inançlara yönelik devlet müdahalesi, yalnızca bireysel hak ve özgürlükleri zedelemekle kalmayıp, toplumsal düzeyde güvensizlik ve kutuplaşmayı da tetikleyebilmektedir. Pew Research Center tarafından hazırlanan küresel düzeydeki çalışmalar, yüksek düzeyde dini kısıtlamaların olduğu ülkelerde hem dini gruplar arasında çatışma riskinin arttığını hem de devlet ile vatandaş arasında güven ilişkisinin zayıfladığını ortaya koymaktadır (Pew Research Center, 2021). Buna karşılık, dini çoğulculuğa izin veren, devletin tarafsız kaldığı ve inançlara müdahale etmediği toplumlarda, bireylerin yaşamlarından daha fazla memnuniyet duydukları

gözlemlenmiştir. Bu bağlamda, çalışmamızın bulgusu da literatürle uyumlu biçimde, devletin dini konulardaki baskıcı tutumunun öznel mutluluğu azalttığını göstermekte; dini özgürlüklerin mutluluğu destekleyen önemli bir toplumsal yapı taşı olduğunu ortaya koymaktadır.

Bununla birlikte, dini özgürlüklerin yalnızca bireysel haklar çerçevesinde değil, iktisadi faaliyetlerin sürdürülebilirliği ve toplumsal dinamizm açısından da kritik rol oynadığı vurgulanmalıdır. Kısıtlayıcı dini politikalar, sadece inanç özgürlüğünü ihlal etmekle kalmayıp, aynı zamanda girişimcilik, işgücü katılımı, kadın istihdamı ve eğitimde fırsat eşitliği gibi ekonomik göstergeler üzerinde de olumsuz etkilere yol açabilmektedir. Grim ve Finke (2011), devletin dini kurumlara müdahalesinin ve dini faaliyetleri sınırlandırmasının, ekonomik üretkenliği ve toplumsal güveni zayıflattığını, buna karşılık dini özgürlüklerin ekonomik büyüme ve yatırım ortamı üzerinde olumlu etkiler yarattığını ileri sürmüştür. Benzer şekilde Barro ve McCleary (2003), dini faaliyetlerin, özellikle gelişmekte olan ülkelerde ekonomik performansla pozitif ilişkili olduğunu ve bu ilişkinin dolaylı yoldan bireylerin yaşam memnuniyetine katkı sunduğunu ortaya koymuşlardır.

Bu bağlamda, çalışmamızda devletin dini inançlara yönelik kısıtlamalarının artması ile daha düşük mutluluk kulüplerinde yer alma arasındaki pozitif yönlü ilişki, yalnızca ifade özgürlüğünün sınırlanması değil, aynı zamanda bireylerin ekonomik ve sosyal potansiyellerinin bastırılmasıyla da yakından ilişkilidir. Dini çoğulculuğun teşvik edilmesi ve inanç temelli baskıların azaltılması hem bireylerin psikolojik refahını artırmakta hem de daha açık, katılımcı ve üretken bir toplum yapısının gelişimine katkı sunmaktadır. Bu durum, dini özgürlüklerin sadece bir hak meselesi değil, aynı zamanda kamusal mutluluk ve iktisadi verimlilik açısından stratejik bir toplumsal sermaye bileşeni olduğunu göstermektedir.

3.3.3.5.8. Barış Endeksi

Barış endeksi oluşturulurken her bir ülkeye, o yıl için 1 ila 5 arasında bir değer atanmaktadır. Endeks, 23 nicel ve nitel göstergeden oluşmaktadır. Endeks puanı ne kadar düşükse, ülke o kadar barışçıl ve huzurludur. Analiz sonucunda barış endeksinin katsayısı 0,205 olarak %1 düzeyinde anlamlı bulunmuştur (Tablo 3.3). Bu sonuca göre ülkenin

ortamının daha barışçıl olması o ülkenin daha mutlu olan kulüplerde yer almasını sağlamaktadır.

Barış endeksinin düşük olması yani ülkenin daha barışçıl bir ortamda bulunması bireylerin güvenlik, aidiyet, özgürlük ve temel haklara erişim gibi ihtiyaçlarının daha fazla karşılandığı bir toplumsal yapı sunduğunu göstermektedir. Bu durum, insanların gelecek beklentilerini olumlu yönde şekillendirmekte, sosyal sermayeyi artırmakta ve bireyler arasında daha yüksek düzeyde güven duygusu oluşmasına katkı sağlamaktadır (Helliwell & Putnam, 2004). Sosyal güvenin yüksek olduğu toplumlarda ise hem bireysel hem de toplumsal düzeyde mutluluk ve yaşam memnuniyeti düzeyleri artmaktadır. Ayrıca, barış ortamı ekonomik faaliyetlerin sürdürülebilirliği açısından da olumlu sonuçlar doğurmakta; istikrarlı bir toplumsal yapı, yatırımların artmasını ve kamu hizmetlerinin etkin sunumunu kolaylaştırmaktadır. İyi işleyen kurumlar ve adil yönetim anlayışı da bireylerin devlete ve birbirlerine olan güvenini pekiştirmektedir (Frey & Stutzer, 2002). Dolayısıyla, barışçıl bir toplum yapısı yalnızca doğrudan güvenlik ve huzur hissi yaratmakla kalmamakta, aynı zamanda ekonomik ve sosyal refahın sürdürülebilirliğini de garanti altına alarak bireysel ve toplumsal mutluluğu artıran dolaylı mekanizmalar üretmektedir.

Çok boyutlu analizlerin ortaya koyduğu üzere, barış ortamı ile mutluluk düzeyleri arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki bulunması doğaldır. Bu ilişki hem mikro hem de makro düzeyde çok sayıda çalışmayla da desteklenmiştir. Örneğin, Helliwell ve Huang (2008), toplumsal güvenlik algısının ve şiddetten uzak bir yaşam biçiminin, bireylerin mutluluk seviyeleri üzerinde anlamlı bir etki yarattığını göstermiştir. Benzer şekilde, MacKerron ve Mourato (2009) tarafından yapılan çalışmalarda, bireylerin kendilerini daha huzurlu hissettikleri çevresel ve sosyal koşulların yaşam memnuniyetine olumlu yansıdığı vurgulanmıştır.

Sonuç olarak, barışın yalnızca bir siyasi ya da güvenlik meselesi olmadığı, bireylerin ruhsal, ekonomik ve sosyal refahları ile doğrudan bağlantılı olduğu görülmektedir. Bu nedenle, barış endeksindeki iyileşmelerin ülkelerin daha mutlu toplumlar arasında yer almasına katkı sağlaması, çok düzeyli sosyal ve ekonomik mekanizmalarla tutarlıdır ve mevcut ampirik bulgularla da desteklenmektedir.

3.3.3.6. Genel Değerlendirme ve Politika Önerileri

Bu çalışmada, ülkelerin mutluluk düzeylerini belirleyen faktörler, sıralı lojistik regresyon yöntemiyle hem iktisadi hem de iktisadi olmayan değişkenler üzerinden analiz edilmiştir. 2008-2023 dönemini kapsayan 81 ülkeye ait veriler kullanılarak yapılan analizlerde, ülkelerin "mutluluk kulüpleri" olarak adlandırılan benzer mutluluk seviyelerine sahip gruplar içinde nasıl konumlandığı ve bu konumlanmanın hangi yapısal faktörlerle ilişkili olduğu ortaya konmuştur.

Analiz sonuçları, iktisadi değişkenlerin mutluluk düzeyleri üzerindeki etkilerini açık biçimde ortaya koymaktadır. Tablo 3.4'te görüldüğü üzere; kişi başına düşen milli gelir, kamu harcamaları ve vergi gelirleri artışının daha yüksek mutluluk kulüplerine geçişi desteklediği görülmüştür. Buna karşılık, enflasyon ve işsizlik oranlarının yüksekliği, ülkelerin daha düşük mutluluk düzeylerine yönelmesine yol açmaktadır. Bu sonuçlar, klasik iktisat literatüründe öne çıkan ekonomik refah-mutluluk ilişkisini büyük ölçüde doğrulamaktadır. Bununla birlikte, gelir dağılımı bozukluğuna ilişkin bulgu literatürdeki bazı geleneksel yaklaşımlardan ayrılmaktadır. Zira Gini katsayısının negatif işareti, gelir eşitsizliğinin daha yüksek olduğu toplumlarda bile mutluluğun artabileceğini ortaya koymakta ve sosyal karşılaştırma, göreceli konum ve kültürel değerler gibi karmaşık etkileşimleri dikkate alma gerekliliğini vurgulamaktadır.

Tablo 3.9. Analizdeki İktisadi Değişkenlerin Etki Sıralaması

Sıra	Değişken	Katsayı	Etki Yönü
1	Kişi başı GSYH	-2,078	Olumlu (GSYH arttıkça daha mutlu kulübe geçiş olasılığı artar)
2	Enflasyon	+0,663	Olumsuz (Enflasyon arttıkça daha az mutlu kulübe geçme riski artar)
3	Kamu harcamaları	-0,365	Olumlu (Kamu harcamaları arttıkça daha mutlu kulüplere geçiş olasılığı artar)
4	İşsizlik	+0,312	Olumsuz (İşsizlik arttıkça daha az mutlu kulübe geçme riski artar)
5	Vergi yükü	-0,189	Olumlu (Vergi yükünün daha yüksek olması, beklenenin aksine daha yüksek mutluluk kulüplerinde yer alma ile ilişkili bulunmuştur)
6	Gini (Gelir eşitsizliği)	-0,156	Olumsuz (Yüksek gelir eşitsizliği görünen ülkeler daha mutlu ülkeler grubunda yer almaktadır)

Tablo 3.10. Analizdeki İktisadi Olmayan Değişkenlerin Etki Sıralaması

Sıra	Değişken	Katsayı	Etki Yönü
1	Sosyal destek	-0,975	Olumlu (Sosyal destek arttıkça daha mutlu kulüplerde yer alma olasılığı artar)
2	Yaşam beklentisi	-0,856	Olumlu (Yaşam beklentisi arttıkça daha mutlu kulübe geçiş olasılığı artar)
3	Yolsuzluk algısı	+0,539	Olumsuz (Yolsuzluk algısı arttıkça daha az mutlu kulübe geçme riski artar)
4	Okuryazarlık	-0,309	Olumlu (Okuryazarlık oranı arttıkça daha mutlu kulüplerde yer alma olasılığı artar)
5	Hava kirliliği	-0,277	Olumlu (Hava kirliliği arttıkça daha mutlu kulüpte yer alma ihtimali artar)
6	Dini kısıtlamalar	+0,218	Olumsuz (Devletlerin dini kısıtlamalarının artması ülkenin daha az mutlu kulüpte yer alma ihtimalini artırır)
7	Barış endeksi	+0,205	Olumlu (Ülkenin ortamının daha barışçıl olması o ülkenin daha mutlu olan kulüplerde yer almasını sağlamaktadır)
8	Özgürlük endeksi	-0,183	Olumlu (Ülkede insanların kendini özgür hissetmesi o ülkenin daha mutlu olan kulüplerde yer alma ihtimalini artırmaktadır)

Tablo 3.5’te de gösterildiği gibi iktisadi olmayan değişkenler açısından bakıldığında ise, sosyal destek, özgürlük algısı, eğitim düzeyi ve yaşam beklentisi gibi göstergelerin ülkelerin daha mutlu kulüplerde yer alma olasılığını güçlü biçimde artırdığı bulunmuştur. Buna karşılık, yolsuzluk, dini inançlara yönelik devlet kısıtlamaları ve barış endeksindeki düşüklük gibi göstergeler, ülkeleri daha düşük mutluluk düzeyine doğru itmektedir. Bu bulgular, öznel iyi oluşun yalnızca ekonomik göstergelerle açıklanamayacağını; demokratik haklar, kurumsal güven, sosyal bağlar ve bireysel özerklik gibi sosyal ve politik faktörlerin de mutluluk düzeyleri üzerinde belirleyici olduğunu göstermektedir. Özellikle sosyal destek ve özgürlük algısının çok yüksek etki büyüklüklerine sahip olması, bireylerin psikolojik ihtiyaçlarının karşılanmasının refah düzeyini artırmadaki önemine işaret etmektedir.

Şekil 3.3. İktisadi ve İktisadi Olmayan Değişkenlerin Analiz Sonuçlarının Grafik Özeti

Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Şekil 3.4'te her iki analizin katsayıları verilmiştir. Buradan da görüldüğü üzere, ekonomik büyüklükler ve temel sosyal güvenlik göstergeleri mutluluğun yapısal belirleyicileri olarak öne çıkmaktadır. İktisadi değişkenler arasında en yüksek mutlak değere sahip katsayı, kişi başına düşen gelir değişkenine aittir (-2,078). Bu bulgu, ekonomik refahın öznel mutluluğa güçlü bir etkisi olduğunu ve bireylerin maddi imkânları arttıkça yaşamdan daha fazla doyum elde ettiklerini göstermektedir. Ancak gelir tek başına açıklayıcı değildir. İktisadi olmayan değişkenler arasında sosyal destek (-0,975) ve yaşam beklentisi (-0,856) gibi değişkenlerin yüksek etkisi, maddi olmayan unsurların da kritik rol oynadığını ortaya koymaktadır.

Enflasyon (0,663) ve işsizlik (0,312) gibi makroekonomik istikrarsızlık göstergeleri, mutluluğu negatif etkileyen önemli değişkenlerdir. Enflasyonun yüksek katsayısı, fiyat istikrarının sosyal refahın temel bir koşulu olduğunu teyit ederken, işsizlik gibi bireysel güvencesizlik yaratan değişkenler de mutluluğu azaltmaktadır. Ayrıca, yolsuzluk algısı (0,539) da yüksek etkiye sahip olup, bireylerin kamu kurumlarına duyduğu güven ile mutluluk arasında güçlü bir bağ olduğunu göstermektedir.

Kamu harcamaları (-0,365) gibi olumlu sosyal devlet mekanizmalarının güçlü etkisi, devletin sosyal politika üretimi yoluyla bireysel refahı artırma potansiyelini vurgular. Ancak bu ilişkinin sağlıklı işlemesi için harcamaların etkin ve adil olması gerektiği hatırlatılmalıdır.

Eğitim ve çevre gibi uzun vadeli etkiler yaratan değişkenlerin de dikkate değer katsayılara sahip olduğu görülmektedir. Okuryazarlık oranı (-0,309), yalnızca istihdam ve gelir artışına değil, aynı zamanda toplumsal katılım ve bireysel gelişime olan katkısıyla mutluluğu artırıcı bir unsur olarak öne çıkmaktadır. Hava kirliliği (-0,277) ise çevresel faktörlerin yaşam kalitesi üzerindeki doğrudan etkisini göstermektedir.

Dini kısıtlamalar (0,218) ve barış endeksi (0,205) gibi toplumsal düzen ve ifade özgürlüğüyle ilişkili değişkenlerin anlamlı katsayılara sahip olması, bireylerin sosyal iklimden doğrudan etkilendiğini göstermektedir. Özgürlük algısı (-0,183) ve vergi yükü (-0,189) gibi özgün değerlere ilişkin değişkenler, bireylerin yaşadığı sistemin adil, öngörülebilir ve özgürlükçü olması durumunda mutluluk düzeylerinin yükseldiğini ortaya koymaktadır.

Son olarak, gelir dağılımı adaletinin (Gini katsayısı -0,156) daha zayıf bir katsayıya sahip olması, gelir eşitsizliğinin mutluluğu etkileme biçiminin dolaylı kanallarla işlediğini, bireylerin eşitsizliği değil, adaletsizliği daha fazla önemsediklerini düşündürmektedir.

Bu çalışmanın bulguları, bireylerin mutluluğunun yalnızca ekonomik büyüklüklerle değil, aynı zamanda kurumsal güven, sosyal bağlar ve bireysel özgürlükler gibi iktisadi olmayan unsurlarla da yakından ilişkili olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla, politika yapıcıların mutluluğu artırıcı stratejileri oluştururken çok boyutlu bir refah yaklaşımını benimsemeleri elzemdir (Frey & Stutzer, 2002; Helliwell vd., 2023).

Analiz sonuçları, enflasyon ve işsizlik oranlarının yüksekliğinin bireylerin mutluluk düzeylerini doğrudan negatif etkilediğini ortaya koymaktadır. Bu durum, özellikle gelişmekte olan ülkeler için sosyal refahın temel koşulunun makroekonomik istikrar olduğunu bir kez daha teyit etmektedir (Di Tella, MacCulloch & Oswald, 2001).

Enflasyonla mücadele, yalnızca fiyat düzeylerini kontrol etmekle kalmayıp, hanehalkı beklentilerini dengeleyerek yaşam memnuniyetini desteklemektedir. Bu bağlamda,

merkez bankalarının bağımsızlığı ve şeffaflığı, beklenti yönetimi açısından kritik önemdedir.

İstihdam politikaları, özellikle genç işsizliği ve uzun süreli işsizliği azaltmaya yönelik hedefli programlar içermelidir. Aktif işgücü piyasası politikaları (örneğin, beceri geliştirme ve girişimcilik destekleri) bu alanda önemli araçlardır.

Bir diğer husus olarak kamu harcamalarının mutluluğa olan olumlu etkisi, sosyal devletin bireysel refah üzerindeki yapıcı rolünü açık biçimde göstermektedir. Ancak bu ilişkinin sürdürülebilirliği, harcamaların etkinliği ve adaleti ile doğrudan ilişkilidir (Alesina, Glaeser & Sacerdote, 2001). Eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik alanlarına öncelik veren harcama kalıpları, özellikle düşük gelirli gruplar için yaşam doyumunu artırıcı etki yaratmaktadır. Yerel yönetimlerin kamu hizmet sunumundaki rolü artırılabilir, ayrıca vatandaşların hizmet üretim süreçlerine katılımı teşvik edilebilir.

Analizde en yüksek etki büyüklüğüne sahip iktisadi olmayan değişkenlerden biri sosyal destek unsurudur. Bireylerin yalnız olmadıklarını hissetmeleri, zor zamanlarda dayanabilecekleri sosyal bir ağlarının olması, psikolojik ve duygusal iyilik halini doğrudan etkileyen başlıca faktörlerdendir (Helliwell & Wang, 2011). Politika yapımcılar, aile ve toplum temelli destek sistemlerini güçlendirmeli; yaşlılar, engelliler, çocuklar, kadınlar ve göçmenler gibi kırılgan gruplar için sosyal koruma programlarını yaygınlaştırmalıdır. Sivil toplum örgütleri, sosyal sermayenin güçlenmesi ve karşılıklı güvenin oluşması açısından desteklenmelidir.

Yolsuzluk algısının mutluluk üzerinde güçlü ve negatif etkisinin bulunması, bireylerin devlet kurumlarına olan güvenlerinin refah algısıyla doğrudan bağlantılı olduğunu göstermektedir (Ott, 2010). Etkin bir yolsuzlukla mücadele politikası, yalnızca adaletin tesisi açısından değil, aynı zamanda toplumsal moralin ve kolektif yaşam doyumunun artırılması açısından da gereklidir. Yargının bağımsızlığı, şeffaf ihale sistemleri ve kamu harcamalarının hesap verilebilirliği gibi reformlar, kurumsal meşruiyet algısını artıracaktır.

Okuryazarlık oranı hem bireysel gelişim hem de sosyal sermayenin güçlenmesi açısından mutluluk üzerinde anlamlı bir pozitif etkiye sahiptir. Bu durum, insan sermayesi

yatırımlarının yalnızca ekonomik getiri değil, psikolojik refah da sağladığını göstermektedir (Dolan, Peasgood & White, 2008). Yaşam boyu öğrenme programları ve dijital okuryazarlık girişimleri teşvik edilmelidir. Eğitim politikalarında yalnızca nicel değil, niteliksel göstergeler (eleştirel düşünme, sosyal duygusal öğrenme, yurttaşlık eğitimi) esas alınmalıdır.

Dini kısıtlamaların ve toplumsal çatışmaların yüksek olduğu ülkelerde mutluluğun azaldığı görülmektedir. Bu bağlamda devletin inanç özgürlüğü ilkesine bağlı kalması, toplumsal huzurun tesisinde kritik rol oynamaktadır. Din ve vicdan özgürlüğü, yalnızca bireysel bir hak değil, aynı zamanda toplumsal güvenin ve birlikteliğin bir zemini olarak görülmelidir. Barış endeksini etkileyen içsel ve dışsal çatışmaların azaltılması hem politik istikrarı hem de toplumsal mutluluğu artırır (Inglehart, 2000).

Bu çalışmanın bulguları, politika yapıcılar açısından net bir mesaj vermektedir: Mutluluğu artırmak, yalnızca gelir düzeyini yükseltmekle değil; sosyal bağları ve kurumsal adaleti güçlendirmekle ve topluma hizmetle mümkündür. Bu bağlamda, ekonomik büyümeyi sosyal belirleyicilerle harmanlayıp, şeffaf ve adil yönetim ile birlikte düşünmek, refahın kapsamını genişletecek ve bireylerin yaşam doyumunu artıracaktır.

Bu genel değerlendirme, çalışmanın bulgularının hem kuramsal beklentilerle hem de güncel ampirik literatürle büyük ölçüde uyumlu olduğunu göstermektedir. Mutluluk, çok boyutlu bir kavram olarak hem ekonomik istikrar hem de sosyal güvenlik ve özgürlük unsurlarına duyarlı bir yapıya sahiptir. Politika yapıcılar açısından bu bulgular, sürdürülebilir refah politikalarının yalnızca büyüme ve gelir artışına değil; aynı zamanda şeffaf yönetim, sosyal destek, eğitim ve çevre kalitesi gibi unsurlara da odaklanması gerektiğini ortaya koymaktadır. Çalışmanın geliştirdiği iki aşamalı analitik çerçeve (kulüp yakınsama testi ve sıralı lojistik regresyon) ise mutluluk araştırmalarında farklı ülke yapılarını hesaba katan esnek ve güçlü bir yöntem önerisi olarak literatüre katkı sunmaktadır.

SONUÇ

Mutluluk, yalnızca bireylerin yaşamdan duydukları anlık memnuniyetin bir yansıması değil, aynı zamanda toplumların genel refah düzeyini, sosyal bütünlüğünü ve ülkelerin yönetim kalitesini ölçen çok boyutlu bir gösterge haline gelmiştir. Modern iktisat literatüründe giderek daha fazla yer bulan bu kavram, davranışsal iktisadın yükselişiyle birlikte geleneksel kalkınma göstergelerinin ötesine geçerek hem bireysel hem de toplumsal düzeyde refahın ölçümüne katkı sunmaktadır. Bu kapsamda öznel iyi oluş, sadece maddi koşullarla değil; aynı zamanda sosyal ilişkiler, kurumsal güven, demokratik değerler ve çevresel sürdürülebilirlik gibi yapısal faktörlerle birlikte ele alınmalıdır.

Araştırmanın ilk aşamasında, Phillips ve Sul (2007) tarafından geliştirilen kulüp yakınsama yöntemi uygulanmış ve 2008–2023 döneminde 81 ülkeye ait mutluluk verileri analiz edilmiştir. Elde edilen bulgular, ülkelerin zamanla tek bir ortak mutluluk düzeyine yakınsamadığını, bunun yerine beş ayrı yapısal kulüp etrafında ayrıştığını göstermiştir. Bu sonuç, yalnızca ekonomik değil; toplumsal ve kurumsal dinamiklerin de ülkeler arası mutluluk farklılıklarını uzun vadeli biçimde belirlediğini ortaya koymaktadır. Kulüpleşme eğilimi, sosyal sermaye, yönetim kalitesi ve kamu politikalarının niteliği gibi unsurların ülkeleri yapısal olarak birbirinden ayırdığını göstermektedir.

Araştırmanın ikinci aşamasında, ülkelerin ait oldukları kulüpler sıralı bağımlı değişken olarak ele alınmış ve sıralı lojistik regresyon modeli ile mutluluğu belirleyen faktörler, iktisadi ve iktisadi olmayan bağlamda analiz edilmiştir. Model yapısı, bu iki değişken grubunun çoklu doğrusal bağlantılar içermesi sebebiyle ayrı ayrı kurulmuştur. Böylece, daha güvenilir ve anlamlı katsayılar elde edilmesi amaçlanmıştır.

İktisadi model sonuçlarına göre, kişi başına düşen gelir en güçlü pozitif etkiye sahip değişken olarak öne çıkmıştır. Buna karşılık, enflasyon ve işsizlik gibi makroekonomik

istikrarsızlık göstergeleri, mutluluk düzeylerini anlamlı biçimde düşürmektedir. Bu bulgular, ekonomik istikrarın yalnızca büyüme açısından değil, toplumsal refahın sürdürülebilirliği açısından da kritik olduğunu teyit etmektedir. Kamu harcamaları ve vergi gelirlerinin pozitif etkisi, sosyal devlet uygulamalarının etkinliğinin öznel iyi oluş üzerinde belirleyici olduğunu göstermektedir. Gini katsayısının etkisi ise literatürde tartışmalı olan gelir eşitsizliği-mutluluk ilişkisini, sosyal karşılaştırma teorileriyle yeniden düşünmeyi gerektirmektedir.

İktisadi olmayan modelde ise en yüksek etkiye sahip değişken sosyal destek olmuştur. Bireylerin ihtiyaç duyduklarında dayanabilecekleri bir sosyal ağ içinde yer almaları, mutluluğun temel belirleyicisi olarak öne çıkmıştır. Yaşam beklentisi, yolsuzluk algısı (kurumsal güven), özgürlük ve okuryazarlık gibi değişkenler de anlamlı ve pozitif etkiler üretmiştir. Dini kısıtlamalar, barış ortamı ve hava kirliliği gibi toplumsal ve çevresel koşullar ise mutluluk düzeylerini dolaylı yollardan şekillendiren unsurlar olarak değerlendirilmiştir. Bu sonuçlar, mutluluğun bireysel bir algıdan çok daha fazlası olduğunu ve içinde yaşanılan sistemin niteliğine doğrudan bağlı bulunduğunu göstermektedir.

Bu bağlamda yapılan analizlerin genel çerçevesi, mutluluğun sadece gelir artışı ile değil; bireylerin çevreleriyle kurdukları güvene dayalı ilişkiler, sosyal adalet duygusu ve yönetime dair algılarıyla belirlendiğini ortaya koymuştur.

Bu çalışma, sadece mevcut mutluluk düzeylerini değil, bu düzeylerin zaman içinde nasıl farklılaştığını ve hangi ülkelerin hangi kulüplerde neden yer aldığını analiz ederek literatüre iki düzlemde katkı sunmaktadır:

Yakınsama teorisini öznel refah bağlamında uygulayarak ülkeler arası yapısal ayrışmaları dinamik biçimde tespit etmektedir.

Ülkelerin mutluluk seviyelerindeki yapısal ayrışmaların iktisadi ve sosyal-kurumsal belirleyicilerini ayrı ayrı modelleyerek, farklı politika alanları için somut çıkarımlar üretmektedir.

Politika önerileri açısından çalışmanın bulguları şu tespitleri öne çıkarmaktadır:

Enflasyon ve işsizlikle mücadele, yalnızca ekonomik hedeflerle sınırlı kalmamalı, bireylerin refah ve güvenlik algılarını da gözetmelidir.

Sosyal destek ağlarının yaygınlaştırılması, özellikle kırılgan gruplar için mutluluğu artırıcı etkiler yaratabilir. Aile politikaları, yaşlı destek sistemleri ve toplum temelli hizmetler bu alanda öncelik kazanmalıdır.

Yolsuzlukla mücadele, sadece hukuki değil aynı zamanda sosyal güven inşası açısından da ele alınmalı; şeffaflık ve hesap verebilirlik kurumsal düzeyde yaygınlaştırılmalıdır.

Özgürlüklerin korunması ve katılımcı yönetim uygulamalarının teşviki, yalnızca demokratikleşme değil, öznel refahın güçlenmesi açısından da kritik öneme sahiptir.

Okuryazarlık oranı ve eğitimin niteliği hem istihdam hem de yaşam doyumu açısından yatırım yapılması gereken stratejik alanlardır. Yaşam boyu öğrenme politikaları bu bağlamda desteklenmelidir.

Sonuç olarak bu çalışma, ekonomik ve sosyal-kurumsal faktörlerin ülkelerin mutluluk düzeyleri üzerindeki etkilerini dinamik ve yöntemsel olarak tutarlı bir biçimde analiz ederek, mutluluk ekonomisi literatürüne disiplinler arası, yenilikçi ve kapsamlı bir katkı sunmaktadır. Mutluluk düzeylerinin zamanla yakınsamaması ve yapısal kulüpleşmeler göstermesi, küresel eşitsizliğin yalnızca gelir düzeyinde değil, öznel refah düzeyinde de kalıcı hale geldiğini ortaya koymaktadır. Bu yönüyle çalışma, yalnızca akademik bir analiz değil; aynı zamanda daha adil, daha katılımcı ve daha insani bir kalkınma anlayışı için mutluluğun merkeze alınması gerektiğini güçlü biçimde vurgulamaktadır.

KAYNAKÇA

- Acemoglu, D. and Robinson, J.A. (2012) Why Nations Fail: The Origins of Power, Prosperity, and Poverty. Crown Publishing Group-A Division of Random House, Inc., New York.
- Akay, A. , Bargain, O. , Dolls, M. , Neumann, D. , Peichl, A. , & Siegloch, S. (2012). Income, Taxes and Happiness. *Income Taxation and Well-Being. IZA Discussion Paper*, 6999, 1-31.
- Akay, A., & Martinsson, P. (2011). Does relative income matter for the very poor? Evidence from rural Ethiopia. *Economics Letters*, 110(3), 213–215.
- Akerlof, G. A. (1980). A model of rational economic behavior with a focus on the role of information. *Quarterly Journal of Economics*, 95(4), 1009-1030.
- Akerlof, G. A. (1980). *A theory of social custom, of which unemployment may be one consequence*. The Quarterly Journal of Economics, 94(4), 749–775.
- Akın, A., & Şentürk, M. (2012). Türkiye’de sosyo-demografik özelliklere göre mutluluk düzeylerinin analizi. *Sosyoekonomi*, 21(1), 25–42.
- Akın, H. B. , & Şentürk, E. (2012). Bireylerin Mutluluk Düzeylerinin Ordinal Lojistik Regresyon Analizi İle İncelenmesi. *Öneri Dergisi*, 10(37), 183-193. <https://doi.org/10.14783/od.v10i37.1012000182>
- Akyıldız, A. (2022). Examining consumers' decision-making styles in the context of behavioral economics / Davranışsal iktisat bağlamında tüketici karar verme tarzlarının açıklanması (Yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü). YÖK Tez Merkezi.
- Alesina, A. & Perotti, R. (1994). The Political Economy of Growth: A Critical Survey of the Recent Literature, The World Bank Economic Review, World Bank, vol. 8(3), pages 351-371, September.
- Alesina, A. , Di Tella, R. , & MacCulloch, R. (2004). Inequality and Happiness: Are Europeans and Americans Different? *Journal of Public Economics*, 88(9-10), 2009-2042.
- Alesina, A., Glaeser, E. L., & Sacerdote, B. (2001). Why doesn't the US have a European-style welfare state?. *Brookings Papers on Economic Activity*, 2001(2), 187–278.
- Andrews, F. M. , Withey, S. B. (1976). Measuring Global Well-Being. In: Social Indicators of Well-Being. Springer, Boston, MA.
- Apergis, N. , Georgellis, Y. (2015). Does Happiness Converge?. *Journal of Happiness Studies* 16, 67–76.
- Argyle, M. (2001). The psychology of happiness. Routledge.
- Arıcı, H. (2020). Mutluluk Tarihi. *Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*(9), 217-243
- Aristotle. (1999). Nicomachean Ethics (çeviri: Ostwald, M.) Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall
- Arslan, A. (2002). Kamu harcamalarında verimlilik, etkinlik ve denetim. *Maliye dergisi*, 140(2), 1-14.

- Arslanoğlu, S. (2019). A behavioral approach to institutional economics: Rules of the game and cooperation behavior / Kurumsal iktisatta davranışsal bir yaklaşım: Oyunun kuralları ve iş birliği davranışı (Yüksek lisans tezi, İstanbul Bilgi Üniversitesi, Lisansüstü Programlar Enstitüsü). YÖK Tez Merkezi.
- Ashraf, Nava, Colin F. Camerer, and George Loewenstein. 2005. "Adam Smith, Behavioral Economist." *Journal of Economic Perspectives* 19 (3): 131–145.
- Ateş, İ. (2021). Beyin göçü–mutluluk ilişkisi: Türkiye’de akademisyenler için ampirik bir analiz. *Aydın İktisat Fakültesi Dergisi*, 6(2), 63–82.
- Atkinson, Anthony, (2015), Inequality: what can be done?, LSE Research Online Documents on Economics, London School of Economics and Political Science, LSE Library.
- Aydın, F. (2014). Teleolojik ahlak anlayışlarında mutluluğa ulaşmada ahlaki değerlerin yeri. *Asya Öğretim Dergisi*, 2(2).
- Babula, E., & Mrzygłod, U. (2013). Economic determinants of happiness among European nations. *International Journal of Academic Research*, 5(3), 519–524.
- Baltagi, B. H. (2008). *Econometric Analysis of Panel Data*. 4th Edition. John Wiley & Sons.
- Barker, C., & Martin, B. (2012). Income and happiness: Why isn’t research acted upon? *Social Alternatives*, 31(4), 62–67.
- Barrios, Ca. & Flores, E. (2019). Club convergence in innovation activity across European regions, MPRA Paper 123486, University Library of Munich, Germany.
- Barro, R. J. , & Lee, J. W. (2013). A new data set of educational attainment in the world, 1950–2010. *Journal of Development Economics*, 104, 184–198.
- Barro, R. J. , & McCleary, R. M. (2003). Religion and economic growth across countries. *American Sociological Review*, 68(5), 760–781.
- Barro, R.J & Sala-i-Martin, X. (1992). Convergence, *Journal of Political Economy*, University of Chicago Press, vol. 100(2), pages 223-251, April.
- Baumol, W. J. (1986) Productivity Growth, Convergence and Welfare: What the Long-Run Data Show. *American Economic Review*, 76, 1072-1085.
- Bayrak Gezdim, S. (2023). Avrupa Birliği Ülkelerinde Kamu Harcamaları Yakınsıyor Mu? Kulüp Yakınsama Üzerine Kanıtlar. *Sosyoekonomi*, 31(58), 443-468.
- Becker, G. S. (1964). *Human capital: A theoretical and empirical analysis, with special reference to education*. University of Chicago Press.
- Behçet, M. (2019). İkinci Dünya Savaşı Sonrası Mısır Siyasi Tarihi Üzerinden Arap Baharı’nın İncelenmesi. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21, 303-321.
- Bentham, J. (1781). *An Introduction to the Principles of Morals and Legislation*, History of Economic Thought Books, McMaster University Archive for the History of Economic Thought.
- Berggren, N. , & Bjørnskov, C. (2011). Is the importance of religion in daily life related to social trust? Cross-country and cross-state comparisons. *Journal of Economic*

Behavior & Organization, 80(3), 459–480. <https://doi.org/10.1016/j.jebo.2011.05.002>

- Beyaz, A., & Kaldık, M. (2018). Üniversite gençliğinde dindarlık ve mutluluk ilişkisi: Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi örneği. *Mavi Atlas*, 6(2), 511–530.
- Beyaz, R. , Kaldık, B. (2018) “Üniversite Gençliğinde Dindarlık ve Mutluluk İlişkisi: Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Örneği”. *Journal of International Social Research* 11/60: 622-632.
- Bircan, H. H. , (2001) İslam Felsefesinde Mutluluk, İstanbul: İz yayınları.
- Bjørnskov, C. (2003). The happy few: Cross-country evidence on social capital and life satisfaction. *Kyklos*, 56, 3–16.
- Bjørnskov, C. (2006). The multiple facets of social capital. *European Journal of Political Economy*, 22(1), 22–40. <https://doi.org/10.1016/j.ejpoleco.2005.05.006>
- Bjørnskov, C. (2008). Healthy and happy in Europe? On the association between happiness and life expectancy over time. *Social Science & Medicine*, 66(8), 1750–1759.
- Bjørnskov, C. (2010). How comparable are the Gallup World Poll life satisfaction data? *Journal of Happiness Studies*, 11(1), 41–60.
- Blanchflower, D. G. , & Oswald, A. J. (2004). Well-being over time in Britain and the USA. *Journal of Public Economics*, 88(7–8), 1359–1386.
- Bourguignon, F. (2004). *The poverty-growth-inequality triangle* (Working Paper No. 125). Indian Council for Research on International Economic Relations.
- Boyce, C. J. , Brown, G. D. A. , & Moore, S. C. (2010). “Money and Happiness: Rank of Income, Not Income, Affects Life Satisfaction. ”
- Bozkuş, S., Çevik, E., & Üçdoğruk, Ş. (2006). Subjektif refah ve mutluluk düzeyine etki eden faktörlerin sıralı logit modeli ile modellenmesi: Türkiye örneği. *İstatistik Araştırma Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, 93–116.
- Brant, R. (1990). Assessing proportionality in the proportional odds model for ordinal logistic regression. *Biometrics* 46: 1171–1178.
- Brereton, F. , Clinch, J. P. , & Ferreira, S. (2008). Happiness, geography and the environment. *Ecological Economics*, 65(2), 386–396.
- Bruni, L. (2004) The ‘Happiness transformation problem’ in the Cambridge tradition, *The European Journal of the History of Economic Thought*, 11:3, 433-451, DOI: 10.1080/0967256042000246494
- Bülbül, Ş., & Giray, S. (2011). Sosyodemografik özellikler ile mutluluk algısı arasındaki ilişki yapısının analizi. *Ege Akademik Bakış*, 11(Special Issue), 113–123.
- Burnham, K. P. , & Anderson, D. R. (2002). Model selection and multimodel inference: A practical information-theoretic approach. Springer Science & Business Media.
- Büyüksu, C. (2022). Sıralı lojistik regresyon analizi ile boşanmış bireylerin mutluluk düzeylerine etki eden faktörlerin belirlenmesi / Determining the factors affecting the happiness levels of diverse individuals by ordinal logistics regression analysis

- (Yüksek lisans tezi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü). YÖK Tez Merkezi.
- Çağrı, M. (2008). Saadet. In *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Cilt 35, s. 319). İstanbul: Diyanet Vakfı.
- Cantril, H. (1965). The pattern of human concerns. New Brunswick, NJ: Rutgers University Press.
- Caporale, G. M. , Georgellis, Y. , Tsitsianis, N. , & Yin, Y. P. (2009). Income and happiness across Europe: Do reference values matter? *Journal of Economic Psychology*, 30(1), 42–51.
- Castriota, S. (2006). Education and happiness: A further explanation to the Easterlin Paradox. *Economics Bulletin*, 4(25), 1–9.
- Çekiç, S. (2016). *Davranışsal iktisat bağlamında cinsiyet farkının tüketici tercihlerine etkisi: Bartın örneği / Gender differences in the context of behavioral economics effects on consumer choice: Bartın example* (Yüksek lisans tezi, Bartın Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü). YÖK Tez Merkezi.
- Celal, V. (2018) İhvan-I Safa’da Mutluluk Düşüncesi. *Bartın Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 5/9, 11-17.
- Ceylan, R. (2010). Yakınsama Hipotezi: Teorik Tartışmalar. *Sosyoekonomi*, 11(11).
- Chen S, Yang M and Lin Y (2022) Predicting happiness levels of European immigrants and natives: An application of Artificial Neural Network and Ordinal Logistic Regression. *Front. Psychol.* 13:1012796. doi: 10. 3389/fpsyg. 2022. 1012796
- Chen, W. (2021). Household savings and subjective wellbeing: Evidence from China. *Journal of Economic Behavior & Organization*, 185, 537–558.
- Cheung, F. , & Lucas, R. E. (2016). “Income Inequality and the Strength of Income Comparisons. ” *Journal of Personality and Social Psychology*, 110(2), 332–341.
- Chow, H. P. H. (2005). Life satisfaction among university students in a Canadian prairie city: A multivariate analysis. *Social Indicators Research*, 70, 139–150.
- Çirkin, Z. (2015). *Gelir ve mutluluk arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çirkin, Z., & Göksel, T. (2016). Mutluluk ve Gelir. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 71(2), 375-400.
- Clark, A. E. (2018). Four decades of the economics of happiness: Where next? Review of Income and Wealth, 64(2), 245–269. <https://doi.org/10.1111/roiw.12369>
- Clark, A. E. , & Oswald, A. J. (1994). Unhappiness and unemployment. *The Economic Journal*, 104(424), 648-659.
- Clark, A. E. , Flèche, S. , Layard, R. , Powdthavee, N. , & Ward, G. (2018). The origins of happiness: The science of well-being over the life course. Princeton University Press.
- Clark, A. E. , Frijters, P. , & Shields, M. A. (2008). Relative Income, Happiness, and Utility: An Explanation for the Easterlin Paradox and Other Puzzles. *Journal of Economic Literature*, 46(1), 95–144.

- Clark, A. E., & Oswald, A. J. (1994). Unhappiness and unemployment. *The Economic Journal*, 104(424), 648–659.
- Clark, A. E., & Oswald, A. J. (1996). Satisfaction and comparison income. *Journal of Public Economics*, 61(3), 359–381.
- Clark, A. E., Frijters, P., & Shields, M. A. (2008). Relative income, happiness, and utility: An explanation for the Easterlin paradox and other puzzles. *Journal of Economic Literature*, 46(1), 95–144.
- Clark, A. E., Georgellis, Y., & Sanfey, P. (2001). Scarring: The psychological impact of past unemployment. *Economica*, 68, 221–241.
- D'Ambrosio, C. , & Frick, J. R. (2007). Income satisfaction and relative deprivation: An empirical link. *Social Indicators Research*, 81(3), 497–519. <https://doi.org/10.1007/s11205-006-9005-0>
- Dağ, Z. (2021). Mutluluk ve tüketim arasındaki ilişkinin mutluluk ekonomisi bağlamında incelenmesi: TRA2 bölgesi örneği / Investigation of the relationship between happiness and consumption in the context of happiness economics: TRA2 region example (Yüksek lisans tezi, Iğdır Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü). YÖK Tez Merkezi.
- De Long, J Bradford, (1988), Productivity Growth, Convergence, and Welfare: Comment, *American Economic Review*, 78, issue 5, p. 1138-54,
- Deaton, A. (2008). Income, health, and well-being around the world: Evidence from the Gallup World Poll. *Journal of Economic Perspectives*, 22(2), 53-72. <https://doi.org/10.1257/jep.22.2.53>
- DeLeire, T., & Kalil, A. (2010). Does consumption buy happiness? Evidence from the United States. *International Review of Economics*, 57(2), 163–176.
- Devellioğlu, F. (1993). *Osmanlıca Türkçe ansiklopedik lügat* (11. baskı). Ankara: Aydın.
- Di Tella, R. , & MacCulloch, R. (2006). Some uses of happiness data in economics. *Journal of Economic Perspectives*, 20(1), 25–46.
- Di Tella, R. , & MacCulloch, R. J. (2008). Gross national happiness as an answer to the Easterlin paradox? *Journal of Development Economics*, 86(1), 22–42. <https://doi.org/10.1016/j.jdeveco.2007.06.008>
- Di Tella, R. , MacCulloch, R. J. , & Oswald, A. J. (2001). Preferences over Inflation and Unemployment: Evidence from Surveys of Happiness. *American Economic Review*, 91(1), 335-341.
- Di Tella, R., MacCulloch, R. J., & Oswald, A. J. (2003). The macroeconomics of happiness. *The Review of Economics and Statistics*, 85(4), 809–827.
- Diener, E. (1984). Subjective well-being. *Psychological bulletin*, 95(3), 542.
- Diener, E. (2004). *Happiness: Unlocking the mysteries of psychological wealth*. Blackwell Publishing.
- Diener, E. (2012). New findings and future directions for subjective well-being research. *American Psychologist*, 67(8), 590–597. DOI:

- Diener, E. , & Biswas-Diener, R. (2002). Will money increase subjective well-being? *Social Indicators Research*, 57(2), 119–169.
- Diener, E. , & Chan, M. Y. (2011). Happy people live longer: Subjective well-being contributes to health and longevity. *Applied Psychology: Health and Well-Being*, 3(1), 1–43. <https://doi.org/10.1111/j.1758-0854.2010.01045.x>
- Diener, E. , & Seligman, M. E. P. (2002). Very happy people. *Psychological Science*, 13(1), 81-84. <https://doi.org/10.1111/1467-9280.00415>
- Diener, E. , Diener, M. , & Lucas, R. E. (2003). Some subjective well-being: Three decades of developments. *Annual Review of Psychology*, 54, 343-372.
- Diener, E. , Inglehart, R. , & Tay, L. (2013). Theory and Validity of Life Satisfaction Scales. *Social Indicators Research*, 112(3), 497-527.
- Diener, E. , Kahneman, D. , Tov, W. , & Arora, R. (2010). Income's association with judgments of life versus feelings. In E. Diener, J. F. Helliwell, & D. Kahneman (Eds.), *International Differences in Well-Being* (pp. 3-15). Oxford University Press.
- Diener, E. , Ng, W. , Harter, J. , & Arora, R. (2010). Wealth and happiness across the world: Material prosperity predicts life evaluation, whereas psychosocial prosperity predicts positive feeling. *Journal of Personality and Social Psychology*, 99(1), 52–61. <https://doi.org/10.1037/a0018066>
- Diener, E., & Seligman, M. E. P. (2004). Beyond money: Toward an economy of well-being. *Psychological Science in the Public Interest*, 5(1), 1–31.
- Diener, E., & Suh, E. (1997). Measuring quality of life: Economic, social, and subjective indicators. *Social Indicators Research*, 40, 189–216.
- Diener, E., Emmons, R. A., Larsen, R. J., & Griffin, S. (1985). The Satisfaction with Life Scale. *Journal of Personality Assessment*, 49, 71–75.
- Diener, E., Napa Scollon, C., & Lucas, R. E. (2009). The evolving concept of subjective well-being: The multifaceted nature of happiness. In E. Diener (Ed.), *Assessing well-being* (Social Indicators Research Series, Vol. 39, pp. 67–100). Springer.
- Diener, E., Oishi, S., & Lucas, R. E. (2003). Personality, culture, and subjective well-being: Emotional and cognitive evaluations of life. *Annual Review of Psychology*, 54, 403–425.
- Diener, E., Suh, E. M., Lucas, R. E., & Smith, H. L. (1999). Subjective well-being: Three decades of progress. *Psychological Bulletin*, 125(2), 276–302.
- DiPietro, W. R. (2009). Happiness and economic progress: A perspective. *Business Renaissance Quarterly*, 4(4), 27–40.
- Dockery, A. M. (2003, December 10–12). *Happiness, life satisfaction and the role of work: Evidence from two Australian surveys*. Paper presented at the 10th National Conference on Unemployment, Newcastle, UK.
- Dolan, P., Peasgood, T., & White, M. (2008). Do we really know what makes us happy? A review of the economic literature on the factors associated with subjective well-being. *Journal of Economic Psychology*, 29(1), 94–122.

- Domencich, T. and McFadden, D. (1975): Urban travel demand: a behavioural approach, Amsterdam: North-Holland
- Dost, M. T. (2006). Subjective well-being among university students. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 31(31), 188–197.
- Du, K. (2018). Econometric Convergence Test and Club Clustering Using Stata. *The Stata Journal*, 17(4), 882-900.
- Dumludağ, D. (2013). Life satisfaction and income comparison effects in Turkey. *Social Indicators Research*, 114, 1199–1210. doi:.
- Dumludağ, D. (2015). Consumption and life satisfaction at different levels of economic development. *International Review of Economics*, 62(2), 163–182.
- Duncan, G. (2010). Should happiness-maximization be the goal of government? *Journal of Happiness Studies*, 11(2), 163–178.
- Dunn, J. R. (2000). Housing and health inequalities: Review and prospects for research. *Housing Studies*, 15(3), 341–366.
- Durlauf SN, Quah DT (1999) The new empirics of economic growth. In: Taylor JB, Woodford M (eds) Handbook of macroeconomics, vol 1. Elsevier, Amsterdam pp 235–308
- Dursun, M. , & Çerçioğlu, M. (2020). Genelleştirilmiş sıralı lojistik regresyon analizi ile bireylerin mutluluk düzeylerine etki eden faktörlerin belirlenmesi. *Opus Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 15(3), 486-501.
- Durusoy, A. (1999). İbn Sina. In *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Cilt 20, s. 329). İstanbul: Diyanet Vakfı.
- Durusoy, S. (2008). İktisat biliminin yeri ve yöntemi neden sorgulanıyor? *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 5(1), 1–26.
- Easterlin, R. A. (1974). *Does economic growth improve the human lot? Some empirical evidence*. In P. A. David & M. W. Reder (Eds.), *Nations and households in economic growth: Essays in honor of Moses Abramovitz* (pp. 89–125). Academic Press.
- Easterlin, R. A. (1995). Will raising the incomes of all increase the happiness of all? *Journal of Economic Behavior & Organization*, 27, 35–47.
- Easterlin, R. A. (2001). Income and happiness: Towards a unified theory. *The Economic Journal*, 111(July), 465–484.
- Easterlin, R. A. (2003). Explaining happiness. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 100(19), 11176–11183.
- Easterlin, R. A. (2005). Feeding the illusion of growth and happiness: A reply to Hagerty and Veenhoven. *Social Indicators Research*, 74(3), 429–443.
- Easterlin, R. A. (2010). Happiness, growth, and the life cycle. Oxford University Press.
- Easterlin, R. A. (2012). Life satisfaction of rich and poor under socialism and capitalism. *International Journal of Happiness and Development*, 1(1), 112-126.

- Easterlin, R. A. (2013). Happiness, growth, and public policy. *Economic Inquiry*, 51(1), 1–15.
- Easterlin, R. A. , McVey, L. A. , Switek, M. , Sawangfa, O. , & Zweig, J. S. (2010). The happiness-income paradox revisited. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 107(52), 22463–22468. <https://doi.org/10.1073/pnas.1015962107>
- Easterlin, R. A., & Angelescu, L. (2009). Happiness and growth the world over: Time series evidence on the happiness-income paradox (No. 4060). *IZA Discussion Papers*.
- Eckerman, L. (2006, February 17). Money really doesn't buy happiness, study finds. *PsychCentral*.
- Eggers, C., Ganson, M., & Vancea, M. (2006). Long-term unemployment and subjective well-being in Britain. *Journal of Social Policy*, 35(2), 189–211.
- Ekici, T., & Köydemir, S. (2014). Social capital, government and democracy satisfaction, and happiness in Turkey: A comparison of surveys in 1999 and 2008. *Social Indicators Research*, 118(3), 1031–1053.
- El-Attas, N. (2011). İslam'da mutluluğun anlamı ve tecrübesi. *Kelam Araştırmaları*, 9(2).
- El-İsfahânî, EK. R. (1983). *Mutluluğun kazanılması* (L. Doğan, Çev.). İstanbul: Bahar.
- El-Kindi, Y. b. (2012). *Üzüntüden kurtulma yolları* (M. Çağrıçı, Çev.). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Enders, W. (2014). *Applied Econometric Time Series*. 4th Edition. Wiley.
- Ercan, M. (2015). Uluslararası Hukuk Normları Bağlamında Kırım Meselesi: Self Determinasyon Mu? İlhak Mı?, *International Journal of Social Science*, (36) , 95-113.
- Erdem, E. (2022). Fütüvvet-Ahilik Geleneğinde Ahlak, Kâmil İnsan ve İktisat Meselesi: Ahiliğin Dolaylı İş Ahlakı İlkeleri Üzerine Bir Değerlendirme. *Sakarya İktisat Dergisi*, 11(3), 352-373.
- Erdem, E., & Şeker, F., (2004). Milletlerin Zenginliğinde Ahlak Zenginliği: Smith'in Piyasa ve Ahlak Anlayışı Üzerine. *Piyasa Dergisi*, no.12.
- Eren, K. A., & Aşıcı, A. A. (2017). The determinants of happiness in Turkey: Evidence from city-level data. *Journal of Happiness Studies*, 18(3), 647–669.
- Eser, R., & Toigonbaeva, D. (2011). Psikoloji ve iktisadın birleşimi olarak, davranışsal iktisat. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 6(1), 287–321.
- European Social Survey. (2023). ESS Round 10 Data. Retrieved from <https://www.europeansocialsurvey.org>
- Fahri, M. (2004). *İslâm ahlâk teorileri* (M. İskenderoğlu & A. Arkan, Çev.). İstanbul: Litera.
- Falk, A. , Becker, A. , Dohmen, T. , Enke, B. , Huffman, D. , & Sunde, U. (2018). Global evidence on economic preferences. *Quarterly Journal of Economics*, 133 (4), 1645–1692.

- Falk, A. , Becker, A. , Dohmen, T. J. , Huffman, D. , & Sunde, U. (2016). The preference survey module: A validated instrument for measuring risk, time, and social preferences. IZA Discussion Paper No. 9674.
- Falk, A., & Knell, M. (2004). Choosing the Joneses: Endogenous goals and reference standards (CEPR Discussion Paper No. 4459). *Centre for Economic Policy Research*.
- Farabi. (1987). *Fusūş al-madanī* (H. Özcan, Çev.). İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Farabi. (2001). *el-Medinetü'l-fâzıla* (N. Danişman, Çev.). Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı.
- Felce, D., & Perry, J. (1997). Quality of life: The scope of the term and its breadth of measurement. In R. I. Brown (Ed.), *Quality of life for people with disabilities: Models, research and practice* (2nd ed., pp. 1–27). Stanley Thornes.
- Ferrer-i-Carbonell, A. , & Frijters, P. (2004). How Important is Methodology for the estimates of the determinants of Happiness?. *The Economic Journal*, 114(497), 641–659. doi:10. 1111/j. 1468-0297. 2004. 00235.
- Ferrer-i-Carbonell, A., & Ramos, X. (2014). Inequality and happiness: A survey. *Journal of Economic Surveys*, 28(5), 1016–1027.
- Festinger, L. (1954). “A Theory of Social Comparison Processes. ” *Human Relations*, 7(2), 117–140.
- Fischer, M. M. , Stirböck, C. (2006) Pan-European regional income growth and club-convergence. *Ann Reg Sci* 40, 693–721.
- Fisher, R. A. (1925). *Statistical Methods for Research Workers*. Edinburgh: Oliver & Boyd.
- Florea, A. I. , & Caudill, S. B. (2013). Happiness, religion and economic transition. *Economics of Transition*, 22(1), 1–12. doi:10. 1111/ecot. 12030
- Florea, M., & Caudill, L. (2014). The role of religion in transition economies: A study on happiness, religion and economic transition. *The Journal of Economic Perspectives*, 3(4), 67–87.
- Fofana, I. , Ly, R. , Tadesse, G. , Wouterse, F. , & Zongo, (2023). A. The Macroeconomics of Climate Change and Adaptation Options in Agriculture: Evidence from Kenya and Mali.
- Frey, B. , & Stutzer, A. (2000). Happiness, economy and institutions. *The Economic Journal*, 110, 918–938.
- Frey, B. S. (2008). *Happiness: A revolution in economics*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Frey, B. S. , & Stutzer, A. (2002a). *Happiness and economics: How the economy and institutions affect human well-being*. Princeton University Press.
- Frey, B. S. , & Stutzer, A. (2002b). What can economists learn from happiness research? *Journal of Economic Literature*, 40(2), 402–435.

- Frey, B. S. , Luechinger, S. , & Stutzer, A. (2009). The life satisfaction approach to valuing public goods: The case of terrorism. *Public Choice*, 138(3), 317-345. <https://doi.org/10.1007/s11127-008-9361-3>
- Frey, B. S., & Stutzer, A. (2000a). Happiness, economy and institutions. *The Economic Journal*, 110(466), 918–938.
- Frey, B. S., & Stutzer, A. (2000b). Maximising happiness? *German Economic Review*, 1(2), 145–167.
- Gafarov, A. (2012). Ebû Ca'fer Nasîrüddîn Muhammed b. Muhammed b. el-Hasen et-Tûsî. In *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Cilt 41, s. 444). İstanbul: Diyanet Vakfı.
- Gallup. (2006–2023). Gallup World Poll. Gallup, Inc. <https://www.gallup.com/analytics/349280/world-poll.aspx>
- Gallup. (n. d.). Gallup World Poll methodology. Retrieved from <https://www.gallup.com/analytics/318875/global-research-methodology.aspx>
- Garang, A.P.M. and Erkekoğlu, H. (2021), Convergence Triggers in Africa: Evidence from Convergence Clubs and Panel Models. *South Afr. J. Econ.*, 89: 218-245.
- Gazali. (1977). *İhya'u ulumi'd-din* (A. Serdaroğlu, Çev.). İstanbul: Bedir.
- Gazali. (1990). *İhyâ-u Ulûmi'd-Din Muğni*, Çev. Uçan S, Kayıhan yayınları. İstanbul.
- Gelman, A. (2008). Scaling regression inputs by dividing by two standard deviations. *Statistics in Medicine*, 27(15), 2865-2873.
- Geray, C. (1998). Kentsel yaşam kalitesi ve belediyeler. *Türk İdare Dergisi*, 421, 323–346.
- Gerdtham, U. G., & Johannesson, M. (2001). The relationship between happiness, health, and socio-economic factors: Results based on Swedish microdata. *Journal of Socio-Economics*, 30(6), 553–557.
- Gerlach, K., & Stephan, G. (1996). A paper on unhappiness and unemployment in Germany. *Economics Letters*, 52(3), 325–330.
- Gill, A. , & Lundsgaarde, E. (2004). State welfare spending and religiosity: A cross-national analysis. *Rationality and Society*, 16(4), 399-436. <https://doi.org/10.1177/1043463104046694>
- Girgin, M. (2023). Gelişmekte olan ülkelerde enflasyon yakınsaması: Yakınsama kulüpleri analizi / Inflation convergence on emerging markets: A club convergence analysis (Yüksek lisans tezi, Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü). YÖK Tez Merkezi.
- Gökdemir Dumludağ, Ö. (2011). *Mutluluk ve iktisadi parametreler üzerine bir inceleme* (Yayımlanmamış doktora tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gökdemir, L. (2015). Consumption, savings and life satisfaction: The Turkish case. *Social Indicators Research*, 121(3), 761–777. <https://doi.org/10.1007/s11205-014-0659-1>
- Graham, C. (2005). The economics of happiness: Insights on globalization from a novel approach. *World Economics*, 6(3), 41–56.

- Graham, C. (2011). *The pursuit of happiness: An economy of well-being*. Brookings Institution Press.
- Graham, C. , A. Eggers, and S. Sukhtankar. 2004. Does happiness pay?: An exploration based on panel data from Russia. *Journal of Economic Behavior & Organization*, 55, no. 3: 319-342.
- Graham, C., & Felton, A. (2006). Inequality and happiness: Insights from Latin America. *Journal of Economic Inequality*, 4(1), 107–122.
- Greene, W. (2008). *Econometric analysis*. Upper Saddle River, New Jersey: Pearson Education Inc.
- Grilli, L. , Rampichini, C. (2014). Ordered Logit Model. In: Michalos, A. C. (eds) *Encyclopedia of Quality of Life and Well-Being Research*. Springer, Dordrecht.
- Grim, B. J. , & Finke, R. (2011). *The Price of Freedom Denied: Religious Persecution and Conflict in the Twenty-First Century*. Cambridge University Press.
- Gropper, D. M., Lawson, R. A., & Thorne, J. T., Jr. (2011). Economic freedom and happiness. *Cato Journal*, 31(2), 237–256.
- Grossman, G. M. , & Krueger, A. B. (1995). Economic growth and the environment. *Quarterly Journal of Economics*, 110(2), 353–377. <https://doi.org/10.2307/2118443>
- Gül, S. (2017). *Mutluluk ekonomisi ve göç üzerine* (Yayımlanmamış doktora tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Güler, M., & Dönmez, A. (2011). İyi olma hali bağlamında uyum düzeyi kuramı ve hedonik döngü. *Türk Psikoloji Yazıları*, 14(27), 38.
- Gundlach, E. , & Opfinger, M. (2013). Religiosity as a determinant of happiness. *Review of Development Economics*, 17(3), 523-539.
- Guriev, S. & Melnikov, N. (2018). Happiness convergence in transition countries, *Journal of Comparative Economics*, Elsevier, vol. 46(3), pages 683-707.
- Gürsu, O. (2018). Din, Manevi İyi Oluş ve Yaşlılık. *Journal of International Social Research* 11/61: 1176-1190.
- Güven, C. (2007). Reversing the question: Does happiness affect individual economic behavior? Evidence from survey data from the Netherlands. *SOEPpapers on Multidisciplinary Panel Data Research*, No. 52.
- Güven, C. (2012). Reversing the question: Does happiness affect consumption and savings behavior? *The Journal of Socio-Economics*, 41(3), 360–371.
- Güven, C., & Saloumidis, R. (2013). Life satisfaction and longevity: Longitudinal evidence from the German socio-economic panel. *IZA Journal of European Labor Studies*, 2(1), 1–20.
- Hamilton, J. D. (1994). *Time Series Analysis*. Princeton University Press.
- Hatipoğlu, Y. Z. (2012). *Davranışsal iktisat ve 2008 küresel finans krizine getirilen yaklaşımlar / Behavioral economics and approaches for 2008 global financial crisis* (Yüksek lisans tezi, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü). YÖK Tez Merkezi.

- Hayat, E. , & Sözen Özden, A. (2021). Genelleştirilmiş Sıralı Lojistik Regresyon Analizi ile Bireylerin Mutluluk Düzeylerine Etki Eden Faktörlerin Belirlenmesi. *OPUS International Journal of Society Researches*, 18(40), 2288-2316. <https://doi.org/10.26466/opus.891886>
- Headey, B., Muffels, R., & Wooden, M. (2004). Money doesn't buy happiness... or does it? A reassessment based on the combined effects of wealth, income and consumption. *Social Indicators Research*, 74(3), 265–292.
- Hellevik, O. (2003). Economy, values and happiness in Norway. *Journal of Happiness Studies*, 4(3), 243–283.
- Helliwell, J. F. (2003). How's life? Combining individual and national variables to explain subjective well-being. *Economic Modelling*, 20(2), 331–360.
- Helliwell, J. F. , & Huang, H. (2008). How's your government? International evidence linking good government and well-being. *British Journal of Political Science*, 38(4), 595–619. <https://doi.org/10.1017/S0007123408000306>
- Helliwell, J. F. , & Huang, H. (2011). Well-being and trust in the workplace. *Journal of Happiness Studies*, 12(5), 747–767. <https://doi.org/10.1007/s10902-010-9225-7>
- Helliwell, J. F. , & Putnam, R. D. (2004). The social context of well-being. *Philosophical Transactions of the Royal Society B*, 359(1449), 1435–1446. <https://doi.org/10.1098/rstb.2004.1522>
- Helliwell, J. F. , & Wang, S. (2013). World happiness: Trends, explanations and distribution. *World Happiness Report 2013*, 8-37. <https://worldhappiness.report/ed/2013/>
- Helliwell, J. F. , Huang, H. , Wang, S. , & Norton, M. (2020). Social environments for world happiness. *World Happiness Report 2020*, 13-45. <https://doi.org/10.2139/ssrn.3551419>
- Helliwell, J. F. , Layard, R. , & Sachs, J. (2012). World Happiness Report 2012. Earth Institute, Columbia University. <https://worldhappiness.report/archive/>
- Helliwell, J. F. , Layard, R. , & Sachs, J. (2019). World happiness report 2019. Sustainable Development Solutions Network.
- Helliwell, J. F. , Layard, R. , & Sachs, J. (Eds.). (2012). World happiness report 2012. Sustainable Development Solutions Network.
- Helliwell, J. F. , Layard, R. , & Sachs, J. D. (2021). World Happiness Report 2021. Sustainable Development Solutions Network. <https://worldhappiness.report/ed/2021/>
- Helliwell, J. F. , Layard, R. , Sachs, J. , & De Neve, J. (2023). World Happiness Report 2023. Sustainable Development Solutions Network. <https://worldhappiness.report>
- Helliwell, J. F. , Layard, R. , Sachs, J. D. , De Neve, J. -E. , Aknin, L. B. , & Wang, S. (Eds.). (2024). World Happiness Report 2024. University of Oxford: Wellbeing Research Centre.
- Helliwell, J. F., Layard, R., & Sachs, J. (2012). *World Happiness Report 2012*. Earth Institute, Columbia University. <https://worldhappiness.report/archive/>

- Hosmer Jr, D. W. , Lemeshow, S. , & Sturdivant, R. X. (2013). Applied logistic regression. 2nd ed. New York, NY: John Wiley & Sons.
- Hosmer, D. W. , & Lemeshow, S. (2000). Applied logistic regression. Wiley.
- İbn Haldun. (2015). *Tercümei Mukaddimei İbn Haldun* (1. baskı; A. C. Paşa, Çev.). İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı.
- İbn Miskeveyh. (2013). *Tehzibu'l-ahlak/Ahlak eğitimi* (2. baskı; A. Şener, İ. Kayaoğlu & C. Tunç, Çev.). İstanbul: Büyüyenay.
- İbn Miskeveyh. (2017). *Mutluluk ve felsefe: Tertibu's-sa'adat ve menazilu'l-ulum* (H. Özturan, Çev.). İstanbul: Klasik.
- ILO. (2022). Informal Employment and Social Protection in India.
- Im, K. S. , Pesaran, M. H. , & Shin, Y. (2003). Testing for unit roots in heterogeneous panels. *Journal of Econometrics*, 115(1), 53-74.
- Inchley, J. , Cosma, A. , & Samdal, O. (2018). Overview of subjective health and well-being. In World Health Organization (Ed.), Health Behaviour in School-aged Children (HBSC) Study: International Report from the 2017/2018 Survey (pp. 61–74). WHO Regional Office for Europe.
- Inchley, J. C. D. , Cosma, A. , & Samdal, O. (Ed.) (2018). Health Behaviour in School-aged Children (HBSC) Study Protocol: background, methodology and mandatory items for the 2017/18 survey. St. Andrews.
- Inglehart, R. (2000). Globalization and postmodern values. *The Washington Quarterly*, 23(1), 215–228.
- Inglehart, R. , & Welzel, C. (2005). Modernization, cultural change, and democracy: The human development sequence. Cambridge University Press.
- Inglehart, R. , Foa, R. , Peterson, C. , & Welzel, C. (2008). Development, freedom, and rising happiness: A global perspective (1981–2007). *Perspectives on Psychological Science*, 3(4), 264-285. <https://doi.org/10.1111/j.1745-6924.2008.00078.x>
- Institute for Economics & Peace. (2023). Global Peace Index 2023: Measuring peace in a complex world. <https://www.visionofhumanity.org/resources>
- İşık, A. (2016). *Zonguldak Karabük Bartın illerinde mutluluk ekonomisinin karşılaştırmalı analizi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Bülent Ecevit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- İskender, D. (2019). Davranışsal iktisat ve deneysel iktisattan sonra nöroiktisat / Neuroeconomics after behavioral economics and experimental economics (Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü). YÖK Tez Merkezi.
- Islam, N. (1995) Growth empirics: A panel data approach. *Q J Econ* 110(4):1127–1170
- Kahneman, D. , & Deaton, A. (2010). High income improves evaluation of life but not emotional well-being. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 107(38), 16489-16493.
- Kahneman, D. , & Krueger, A. (2006). Developments in the measurement of subjective well-being. *Journal of Economic Perspectives*, 20(1), 3–24.

- Kahneman, D. , & Tversky, A. (1979). Prospect Theory: An Analysis of Decision under Risk. *Econometrica*, 47(2), 263–291.
- Kahneman, D., Sibony, O., & Sunstein, C. R. (2021). *Noise: A flaw in human judgment*. Little, Brown Spark.
- Kahyaoğlu, H. (2008). Türkiye’de yaşam memnuniyeti üzerine ampirik bir analiz. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 3(2), 1–20.
- Kahyaoğlu, O. (2008). *Yaşam memnuniyeti ve yaşam memnuniyetini etkileyen değişkenler ile ekonometrik uygulama: Türkiye örneği* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kalyuzhnova, Y., & Kambhampati, U. (2008). The determinants of individual happiness in Kazakhstan. *Economic Systems*, 32(3), 285–299.
- Kandemir, O. (2021). Dünya Ülkelerinde Sosyal Eşitsizliklerin Mutluluk Düzeyine Etkisi: Lojistik Regresyon Analizi. *International Journal Of Eurasia Social Sciences*, 45, p. 612-625. Doi: 10. 35826/ijoess. 2989.
- Kang Fu, V. (1999). Estimating generalized ordered logit models, Stata Technical Bulletin, StataCorp LP, vol. 8(44).
- Kangal, A. (2013). Mutluluk Üzerine Kavramsal Bir Değerlendirme ve Türk Hanehalkı için Bazı Sonuçlar. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(44), 214–233.
- Karadeniz, H. (2006). *Erzurumlu İbrahim Hakkı’nın ahlak felsefesi* (Yayımlanmamış doktora tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karslı, N. (2019). Psikolojik iyi oluş ve dindarlık ilişkisi: Trabzon İlahiyat örneği. *Trabzon Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1(2), 125–150.
- Kassenboehmer, S. C., & HaiskenDeNew, J. P. (2009). You’re fired! The causal negative effect of entry unemployment on life satisfaction. *Economic Journal*, 119(536), 448–462.
- Katona, G. (1951). Psychological Analysis of Economic Behavior. Birleşik Krallık: McGraw-Hill.
- Kaun, D. E. (2005). Income and happiness: Earning and spending as sources of discontent. *Journal of Socio-Economics*, 34(2), 161–177.
- Kaun, J. (2005). Income and happiness: Earning and spending as sources of discontent. *Journal of Economic Psychology*, 26(6), 797–814.
- Kaya, M. (2007). Ebu Bekir Razi. In *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Cilt 34, s. 482). İstanbul: Diyanet Vakfı.
- Kazgan, G. (2012). 2008 Küresel Krizi: Nedenleri, Etik İlkeleri ve İktisat Eğitimi (No. 2012/98). Discussion Paper.
- Kelley, J. , & De Graaf, N. D. (1997). National context, parental socialization, and religious belief: Results from 15 nations. *American Sociological Review*, 62(4), 639-659. <https://doi.org/10.2307/2657431>
- Kenny, C. (1999). Does growth cause happiness, or does happiness cause growth? *Kyklos*, 52(1), 3–25.

- Keynes, J. M. (1978) The Collected Writings of John Maynard Keynes, ed. E. Johnson, D.
- Knight, J., & Gunatilaka, R. (2011). Does economic growth raise happiness in China? *Oxford Development Studies*, 39(1), 1–24.
- Koç, A. (1999). *İhvan-ı Safa'nın eğitim felsefesi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.
- Koç, E. (2018). *Cinsiyetin satın alma kararları üzerindeki etkisinin davranışsal iktisat perspektifinden değerlendirilmesi / Evaluation of the effect of gender on purchasing decisions from the perspective of behavioral economics* (Yüksek lisans tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü). YÖK Tez Merkezi.
- Kohnert, D. (2024): Expanding Horizons: Iran's Strategic Engagements in Sub-Saharan Africa - Insights from South Africa, Nigeria, and Tanzania (August 06, 2024). Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=4917860> or
- Köksal, Y. A. (2021). Mutluluk ekonomisi ve beyin göçü: Türkiye örneği / Happiness economics and the brain drain: The case of Turkey (Doktora tezi, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü). YÖK Tez Merkezi.
- Kurt, İ., & Tüz, A. (2015). *Son dönem Osmanlı ahlâk terbiyecileri ve ahlak terbiyesi* (1. baskı). İstanbul: Ensar.
- Lancaster, K. J. (1966). A new approach to consumer theory. *Journal of Political Economy*, 74(2), 132–157.
- Lane, R. E. (2000). Diminishing returns to income, companionship – and happiness. *Journal of Happiness Studies*, 1, 103–119.
- Lanskoy, M. , & Suthers, E. (2019). Armenia's Velvet Revolution. *Journal of Democracy* 30(2), 85-99. .
- LaValley, M. P. (2008). Logistic regression. *Circulation*, 117(18), 2395-2399.
- Layard, R. (2005). Happiness: Lessons from a new science. Penguin Books.
- Layard, R. (2006). Happiness and public policy: A challenge to the profession. *The economic journal*, 116(510), C24-C33.
- Lee, Y.-S., Clark, A. E., & Senik, C. (2013). Unemployment and happiness in Japan: Evidence from panel data. *Journal of the Japanese and International Economies*, 30(C), 1–15.
- Lelkes, O. (2006). Tasting freedom: Happiness, religion and economic transition. *Journal of Economic Behavior & Organization*, 59(2), 173–194.
- Levin, A. , Lin, C. F. , & Chu, C. S. J. (2002). Unit root tests in panel data: asymptotic and finite-sample properties. *Journal of Econometrics*, 108(1), 1-24.
- Levin, K. A. , & Currie, C. (2014). Reliability and validity of adapted version of the Cantril Ladder for use with adolescent sample. *Social Indicator Research*, 119, 1047–63
- Levinson, A. (2012). Valuing public goods using happiness data: The case of air quality. *Journal of Public Economics*, 96(9), 869-880. <https://doi.org/10.1016/j.jpubeco.2012.06.007>

- Lewis, A. (2014). *The happiness agenda: A modern obsession*. Icon Books.
- Li, X. , & Zhou, Y. (2025). Targeted poverty alleviation promotes sustainable socio-economic and ecological development in China's poor areas. *Geography and Sustainability*, 6(1), 100200. <https://doi.org/10.1016/j.geosus.2024.04.007>
- Lim, C. (2015). Religion, time use, and affective well-being. *Sociology of Religion*, 76(2), 189-217.
- Lin, C.-H., Lahiri, S., & Hsu, C.-P. (2014). Happiness and regional segmentation: Does space matter? *The Journal of Happiness Studies*, Springer, vol. 15(1), 57-83, February.
- Lindmark, M., Nguyen, H. T., & Stage, J. (2018). Weak support for weak sustainability: Genuine savings and long-term wellbeing in Sweden, 1850–2000. *Ecological Economics*, 145, 373–381.
- Liss, M. , & Schiffrin, H. H. (2014). Balancing the big stuff: Finding happiness in work, family, and life. Rowman & Littlefield.
- Long, J. S. (1997). Regression Models for Categorical and Limited Dependent Variables. Sage Publications.
- Long, J. S. , & Freese, J. (2014). Regression models for categorical dependent variables using Stata. Stata Press.
- Louviere JJ, Hensher DA, Swait JD, Adamowicz W. (2000). Stated Choice Methods: Analysis and Applications. Cambridge University Press.
- Lubian, D. , & Zarri, L. (2011). Happiness and tax morale: An empirical analysis. *Journal of Economic Behavior & Organization*, 80(1), 223-243.
- Luechinger, S. (2009). Valuing air quality using the life satisfaction approach. *Economic Journal*, 119(536), 482–515. <https://doi.org/10.1111/j.1468-0297.2008.02241.x>
- Luechinger, S. (2010). Life satisfaction and transboundary air pollution. *Economic Letters*, 107(1), 4-6. <https://doi.org/10.1016/j.econlet.2009.12.011>
- Luigino, B. (2004) The 'Happiness transformation problem' in the Cambridge tradition, *The European Journal of the History of Economic Thought*, 11:3, 433-451, DOI: 10.1080/0967256042000246494
- Lykken, D. (1999). *Happiness: The nature and nurture of joy and contentment*. St. Martin's Press. [Original tez: 1996]
- Lyubomirsky, S., Sheldon, K. M., & Schkade, D. (2004). Pursuing happiness: The architecture of sustainable change. *Review of General Psychology*, 9(2), 111–131.
- MacDonald, M., & Douthitt, R. (1992). Consumption theories and the link between saving and happiness. *Journal of Economic Psychology*, 13(2), 185–200.
- MacKerron, G. , & Mourato, S. (2009). Life satisfaction and air quality in London. *Ecological Economics*, 68(5), 1441–1453.
- Maddala, G. 1983. Limited-Dependent And Qualitative Variables In Econometrics. Econometric Society Monographs no. 3. New York: Cambridge University Press.

- Mankiw, N. (2009). Principles of macroeconomics. South-Western: Cengage Learning. Moggridge, New York: The Royal Economic Society.
- Martin, K. D., & Hill, R. P. (2015). Saving and well-being at the base of the pyramid: Implications for transformative financial services delivery. *Journal of Service Research*, 18(3), 405–421.
- Maverdi, EH. A. (1988). *Edebü'd-dünya ve'd-din*. Beyrut: Dâru İhyai'l-Ulum.
- McCullagh, P. and J. Nelder. 1989. Generalized Linear Models. 2d ed. New York: Chapman & Hall.
- McFadden, D. (1974). The measurement of urban travel demand. *Journal of Public Economics*, 3(4), 303-328.
- Menard, S. (2000). Coefficients of determination for logistic regression models. *The American Statistician*, 54(1), 17-24.
- Menard, S. (2004). Six approaches to calculating standardized logistic regression coefficients. *The American Statistician*, 58(3), 218-223.
- Merkit, N (2021). Fârâbî'de Mutluluk ve Mantık İlişkisi. *Theosophia* (2):1-12.
- Mill, J. S. (1859). Utilitarianism (1863). *Utilitarianism, Liberty, Representative Government*, 7-9.
- Moghaddam, A. (2008). Happiness, faith, friends, and fortune – Empirical evidence from the 1998 US Survey data. *The Social Science Journal*, 45(4), 563–573.
- Mookerjee, R., & Beron, K. (2005). Gender, religion and happiness. *The Journal of Socio-Economics*, 34(5), 674–685.
- Morgan, R., Nazroo, J., & Bajekal, M. (2015). Happiness and age in European adults: The moderating role of gross domestic product per capita. *Journal of Epidemiology & Community Health*, 69(8), 730–736.
- Mota, G. L., & Pereira, P. T. (2008). *Happiness, economic wellbeing, social capital and the quality of institutions* (Working Paper No. 2008/40). ISEG – Lisbon School of Economics and Management.
- Mota, J., & Pereira, J. (2008). Happiness, economic institutions, and the welfare state: Evidence from modern countries. *Journal of Policy Modeling*, 30(2), 185–208.
- Myers, D. G., & Diener, E. (1995). Who is happy? *Psychological Science*, 6(1), 10–19.
- Myers, J. E., & Sweeney, T. J. (2008). Wellness counseling: The evidence base for practice. *Journal of Counseling & Development*, 86, 482–493.
- Nagel, T. (1972). Aristotle on Eudaimonia. *Phronesis*, 17(3), 252–259.
- Neyse, L. (2011). *Davranışsal iktisat çerçevesinde güven kavramı / Concept of trust within the framework of behavioral economics* (Yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü). YÖK Tez Merkezi.
- Ng, Y. K. (2002). Economic policies in the light of happiness studies with reference to Singapore. *The Singapore Economic Review*, 47(2), 199–212.
- Nikolaenko, A. (2019). Barack Obamanın Başkanlık Döneminde Abd Dış Politikası. Yayınlanmış Doktora Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara Üniversitesi

- Noll, H.-H., & Weick, S. (2015). Consumption expenditures and subjective well-being: Empirical evidence from Germany. *Social Indicators Research*, 120(3), 809–833.
- OECD (2020). Beyond Containment: Health systems responses to COVID-19 in the OECD.
- OECD (2024), OECD Economic Surveys: Estonia 2024, OECD Publishing, Paris, .
- OECD (2025), OECD Economic Surveys: Lithuania 2025, OECD Publishing, Paris, .
- OECD. (2022). Economic Survey of Tunisia. <https://www.oecd.org/economy/tunisia-economic-snapshot/>
- OECD. (2023). OECD Better Life Index. Retrieved from <https://www.oecdbetterlifeindex.org>
- OECD. (n. d.). Better Life Index. <https://www.oecdbetterlifeindex.org/>
- Oishi, S. , & Diener, E. (2014). Residents of poor nations have a greater sense of meaning in life than residents of wealthy nations. *Psychological Science*, 25(2), 422–430. <https://doi.org/10.1177/0956797613507286>
- Oishi, S. , Diener, E. , & Lucas, R. E. (2020). Subjective wellbeing: The science of happiness and life satisfaction. In S. J. Lopez & L. Edwards (Eds.), *Oxford Handbook of Positive Psychology* (pp. 187-194). New York: Oxford University Press.
- Oishi, S. , Kesebir, S. , & Diener, E. (2011). Income Inequality and Happiness. *Psychological Science*, 22(9), 1095-1100.
- Oishi, S. , Schimmack, U. , & Diener, E. (2012). Progressive taxation and the subjective well-being of nations. *Psychological Science*, 23(1), 86-92.
- Okulicz-Kozaryn, A. (2010). Religiosity and life satisfaction across nations. *Mental Health, Religion & Culture*, 13(2), 155-169. <https://doi.org/10.1080/13674670903273801>
- Okulicz-Kozaryn, A. (2015). Luxury car owners are not happier than frugal car owners. *Applied Research in Quality of Life*, 10(2), 157–173. <https://doi.org/10.1007/s11482-013-9297-2>
- Oreopoulos, P. , & Salvanes, K. G. (2011). Priceless: The nonpecuniary benefits of schooling. *Journal of Economic Perspectives*, 25(1), 159-184. <https://doi.org/10.1257/jep.25.1.159>
- Oswald, A. J. (1997). Happiness and economic performance. *The economic journal*, 107(445), 1815-1831.
- Ott, J. C. (2010). Good governance and happiness in nations: Technical quality precedes democracy and quality beats size. *Journal of Happiness Studies*, 11, 353–368.
- Özdemir Sevim, Z. (2021). Mutluluk ekonomisi ve akademisyenlerin mutluluk ve yaşam memnuniyetleri üzerine bir inceleme / The economics of happiness and a review on happiness and life satisfaction of academics (Doktora tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü). YÖK Tez Merkezi.
- Ozili, P. K. (2022). The acceptable R-square in empirical modelling for social science research. *SSRN Electronic Journal*.

- Öztürk, Y (2017). Ergenlerde Dindarlık ile Öznel İyi Oluş Arasındaki İlişkinin İncelenmesi -Çarşamba Örneği. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Hitit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çorum
- Patel, V. , Shaw K. M. , Kang G. ,Das P. , Khanna T. (2021). Reimagining India's health system: a Lancet Citizens' Commission. *The Lancet, Volume 397, Issue 10283*, 1427 - 1430
- Pavot, W., & Diener, E. (1993). Review of the Satisfaction with Life Scale. *Psychological Assessment*, 5(2), 164–172.
- Peiró, A. (2006). Happiness, satisfaction and socio-economic conditions: Some international evidence. *Journal of Socio-Economics*, 35(2), 348–365.
- Perez-Truglia, R. (2013). The effects of income transparency on well-being: Evidence from a natural experiment. *American Economic Review*, 103(3), 272–277.
- Perović, S., & Golem, M. (2010). Investigating macroeconomic determinants of happiness in transition countries: How important is government expenditure? *Post-Communist Economies*, 22(4), 493–513.
- Peterson, B. , & Harrell, F. E. (1990). Partial Proportional Odds Models for Ordinal Response Variables. *Applied Statistics*, 39(2), 205-217.
- Peterson, C., Park, N., & Seligman, M. E. P. (2005). Orientations to happiness and life satisfaction: The full life versus the empty life. *Journal of Happiness Studies*, 6, 25–41.
- Pew Research Center. (2021). Restrictions on Religion Among the World's Major Religions. <https://www.pewresearch.org/religion/>
- Pew Research Center. (2023). Government Restrictions on Religion. Retrieved from <https://www.pewresearch.org>
- Pew Research Center. (2024). *Rising government restrictions, declining social hostilities* (17th ed.).
- Pew Research Center. (n. d.). Government restrictions index (GRI). Retrieved from <https://www.pewresearch.org/religion/2009/12/17/government-restrictions-index-gri/>
- Pukelienė, V., & Kisieliauskas, J. (2013). The influence of income on subjective well-being. *Applied Economics: Systematic Research*, 7(2), 41–52.
- Pür, İ. (2022). Üniversite öğrencilerinde dindarlık ve psikolojik iyi oluş arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18(2), 425–440.
- Putnam, R. D. (2000). Bowling alone: The collapse and revival of American community. Simon & Schuster.
- Radcliff, B. (2001). Politics, Markets, and Life Satisfaction: The Political Economy of Human Happiness. *American Political Science Review*, 95(4), 939-952
- Ram R. (2021). International convergence in population happiness: evidence from recent data, *Applied Economics*, Taylor & Francis Journals, vol. 53(34), 3984-3991.

- Ranjbar, A. S. (2020). An analysis of conditional income convergence in selected OECD countries / Seçilmiş OECD ülkelerinde şartlı gelir yakınlığının analizi (Yüksek lisans tezi, İbn Haldun Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü). YÖK Tez Merkezi.
- Raphael, D. D. (2014). Adam Smith. Çevirenler: Ekrem Erdem ve A. Aslıhan Çelenk, Liberte Yayınları, Ankara
- Rode, M. (2013). Do good institutions make citizens happy, or do happy citizens build better institutions? *Journal of Happiness Studies*, 14(5), 1479–1505.
- Rothstein, B. , & Uslaner, E. M. (2005). All for all: Equality, corruption, and social trust. *World Politics*, 58(1), 41–72.
- Ruprah, I. J., & Luengas, P. (2011). Monetary policy and happiness: Preferences over inflation and unemployment in Latin America. *Journal of Behavioral and Experimental Economics (formerly The Journal of Socio-Economics)*, 40(1), 59–66.
- Sacks, D. , Stevenson, B. , & Wolfers, J. (2012). The new stylised facts about income and subjective well-being. *Emotion*, 12(6), 1181-1187.
- Sacks, D. , Stevenson, B. , & Wolfers, J. (2013). Subjective well-being, income, economic development and growth. In J. S. Lin & C. P. Sepulveda (Eds.), Annual World Bank Conference on Development Economics 2011: Development Challenges in a Post-Crisis World. Washington, D. C. : The World Bank.
- Samuelson, P. A. (1938). A Note on the Pure Theory of Consumer's Behaviour. *Economica*, 5(17), 61–71.
- Samuelson, P. A. (1947). *Foundations of economic analysis*. Harvard University Press.
- Schnurbus, J., Haupt, H., and Meier, V. (2017) Economic Transition and Growth: A Replication. *J. Appl. Econ.*, 32: 1039–1042.
- Schweitzer, A. (1858). The Evolution of Ethics. *Unified English Composition (Des Moines, IA: Meredith Publishing Company)*, 241.
- Scitovsky, T. (1976). *The joyless economy: An inquiry into human satisfaction and consumer dissatisfaction*. Oxford University Press.
- Şeker, M. (2009). Mutluluk Ekonomisi. *Sosyoloji Konferansları*, 39, 115–134.
- Şeker, M. (2011). Mutluluk Ekonomisi. *Istanbul Journal of Sociological Studies*(39), 115-140.
- Şeker, M. (2016). Mutluluk ekonomisi: Kamu ekonomisi açısından bir analiz (1. baskı). Türkmen Kitabevi.
- Seligman, M. (2010). Flourish: Positive psychology and positive interventions. *The Tanner lectures on human values*, 31(4), 1-56.
- Selim, S. (2008a). Life satisfaction and happiness in Turkey. *Social Indicators Research*, 88, 531–562. doi:10. 1007/s11205-007-9218-z.
- Selim, S. (2008b). Türkiye’de Bireysel Mutluluk Kaynağı Olan Değerler Üzerine Bir Analiz: Multinomial Logit Model. *Ç. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(3), 345–358.

- Selim, S. (2012). Avrupa Birliği Ülkeleri ve Türkiye’de Bireysel Yaşam Tatmini ve Mutluluk Düzeylerini Etkileyen Faktörlerin Karşılaştırılmalı Analizi. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Sen, A. (1999). Development as freedom. Oxford University Press.
- Şengül E, Ünal E. Covid-19 Salgınında Halk Sağlığı Yönetimi. MRR. 2020;3(Özel Sayı):162-71.
- Şeniğne, B. (2011). *Rasyonalite kavramına deneysel ve davranışsal iktisat bağlamında yeni bir bakış açısı: "nöroiktisat" / The concept of rationality in the context of experimental and behavioral economics: A new perspective: "neuroeconomics"* (Doktora tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü). YÖK Tez Merkezi.
- Servet, O. (2017). Mutluluğun Türkiye’deki belirleyenlerinin zaman içinde değişimi. *Akdeniz İİBF Dergisi*, 17(35), 16–42
- Sidgwick, H. (1884). A Supplement to the Second Edition of the Methods of Ethics. Macmillan.
- Sillick, W. J., Keefer, K. V., & Wright, A. (2016). Is religious belief related to happiness? Examining religious identity, belief, and practice. *Journal of Religion and Health*, 55(5), 1706–1717.
- Simionescu, M. (2017), The GDP per Capita Convergence in the European Union, *Academic Journal of Economic Studies*, 3, issue 1, p. 81-87,
- Simon, H. A. (1955). A behavioral model of rational choice. *The Quarterly Journal of Economics*, 69(4), 99-127.
- Sirgy, M. (1998). Materialism and quality of life. *Social Indicators Research*, 43, 227–260.
- Sohn, K. (2013). Sources of happiness in Indonesia. *The Singapore Economic Review*, 58(2), 1–27.
- Solnick, S. J. , & Hemenway, D. (1998). “Is More Always Better? A Survey on Positional Concerns. ” *Journal of Economic Behavior & Organization*, 37(3), 373–383.
- Stanca, L., & Veenhoven, R. (2015). Consumption and happiness: A primer. In L. Bruni & P. L. Porta (Eds.), *Handbook of Research Methods and Applications in Happiness and Quality of Life* (pp. 236–254). Edward Elgar Publishing.
- Steiner, L., Leinert, J., & Frey, B. S. (2010). Economics, religion and happiness. *Zeitschrift für Wirtschafts- und Unternehmensethik*, 11(1), 9–24.
- Stern, D. I. (2004). The rise and fall of the environmental Kuznets curve. *World Development*, 32(8), 1419–1439. <https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2004.03.004>
- Stevenson, B. , & Wolfers, J. (2008). Economic Growth and Subjective Well-Being: Reassessing the Easterlin Paradox. *Brookings Papers on Economic Activity*, 2008(1), 1-102.
- Stevenson, B., & Wolfers, J. (2013). Subjective Well-Being and Income: Is There Any Evidence of Satiation? *American Economic Review* 103 (3): 598–604.

- Stigler, G. J. (1950). *The Theory of Price*. New York: The Macmillan Company.
- Stilwell, F., & Jordan, K. (2007). Economic inequality and happiness: An overview. *Economic and Labour Relations Review*, 18(2), 23–44.
- Sumner, A. (2004). *Economic well-being and non-economic well-being: A review of the meaning and measurement of poverty* (WIDER Working Paper No. RP2004–30). World Institute for Development Economic Research (UNU-WIDER).
- Taşdöken, Ö. (2022). Davranışsal makroekonomi çerçevesinde hane halkının tüketim harcamaları ile borçlanma tercihi arasındaki etkileşimin analizi / Analysis of the interaction between household consumption expenditures and borrowing preference in the framework of behavioral macroeconomics (Doktora tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü). YÖK Tez Merkezi.
- Tavits, M. (2008). Representation, corruption, and subjective well-being. *Comparative Political Studies*, 41(12), 1607-1630. <https://doi.org/10.1177/0010414007308536>
- Tenaglia, S. (2007). Education and happiness: An analysis of differences between countries. *MPRA Paper*, No. 2094. <https://mpra.ub.uni-muenchen.de/2094/>
- Thoits, P. A. (2011). Mechanisms linking social ties and support to physical and mental health. *Journal of Health and Social Behavior*, 52(2), 145–161.
- Timur, B., & Çağlayan Akay, E. (2017). Kadın ve erkeklerin mutluluğunu etkileyen faktörlerin geliştirilmiş sıralı logit modeli ile analizi. *Social Sciences Research Journal*, 6(3), 88–105.
- Tokat L. (2006). Farabi Felsefesinde Mutluluğun Araştırılması. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 6(3), 133-157
- Topçu, N. (2005). *Ahlâk*. İstanbul: Dergâh.
- Treisman, D. (2000). The causes of corruption: A cross-national study. *Journal of Public Economics*, 76(3), 399-457. [https://doi.org/10.1016/S0047-2727\(99\)00092-4](https://doi.org/10.1016/S0047-2727(99)00092-4)
- Treisman, D. (2007). What have we learned about the causes of corruption from ten years of cross-national empirical research? *Annual Review of Political Science*, 10, 211–244.
- Tsutsui, Y., & Ohtake, F. (2012). Asking about changes in happiness in a daily web survey and its implications for the Easterlin Paradox. *Journal of Economic Behavior & Organization*, 82(1), 12–26.
- Tûsî, N. (2005). *Ahlâkı nâsırî* (A. V. Taştan & H. Nazlıgül, Çev.). Ankara: Fecr.
- Ucal, M. , & Günay, S. (2021). Household Happiness and Fuel Poverty: a Cross-Sectional Analysis on Turkey. *Applied Research in Quality of Life*. doi:10. 1007/s11482-020-09894-3
- Uçgünoğlu Erarslan, M. (2020). Türkiye'nin bölgesel mutluluk ekonomisi / Regional happiness economics in Turkey (Doktora tezi, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü). YÖK Tez Merkezi.
- UNDP. (2021). Jordan Socio-Economic Response Plan to COVID-19. <https://www.undp.org/jordan/publications>
- UNDP. (2022). Human Development Report: Inequality Index.

- UNESCO Institute for Statistics. (n.d.). Literacy rate, adult total (% of people ages 15 and above) [Data set].
- UNICEF. (2021). COVID-19 and Child Health in Sub-Saharan Africa.
- Uysal, O. , & Soydan, A. (2016). Türkiye'de mutluluk ekonomisinin belirleyicilerinin ekonometrik analizi. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 50(579), 87-99.
- van Praag, B. , Frijters, P. , & Ferrer-i-Carbonell, A. (2003). The anatomy of subjective well-being. *Journal of Economic Behavior & Organization*, 51, 29–49.
- van Praag, B. M. , & Ferrer-i-Carbonell, A. (2008). Happiness quantified: A satisfaction calculus approach. New York: Oxford University Press Inc.
- Van Praag, B. M. S., & Ferrer-i-Carbonell, A. (2004). *Happiness quantified: A satisfaction calculus approach*. Oxford University Press.
- Varian, H. R. (1992). Microeconomic analysis (3rd ed.). New York: W. W. Norton & Company.
- Veenhoven, R. (1991a). Is happiness relative? *Social Indicators Research*, 24, 1–34.
- Veenhoven, R. (1991b). Questions on happiness. In F. Strack, M. Argyle, & N. Schwarz (Eds.), *Subjective wellbeing, an interdisciplinary perspective* (pp. 7–26). London: Pergamon Press.
- Veenhoven, R. (1996). Happy life-expectancy: A comprehensive measure of quality-of-life in nations. *Social Indicators Research*, 39(1), 1–58. <https://doi.org/10.1007/BF00300831>
- Veenhoven, R. (2000a). Freedom and happiness: A comparative study in forty-four nations in the early 1990s. In E. Diener, & E. Suh (Eds.), *Culture and subjective well-being* (pp. 257–288). Well-being and Quality of Life series. A Bradford Book.
- Veenhoven, R. (2000b). The four qualities of life. *Journal of Happiness Studies*, 1, 1–39.
- Veenhoven, R. (2000c). Well-being in the welfare state: Level not higher, distribution not more equitable. *Journal of Comparative Policy Analysis*, 2(1), 91–125. <https://doi.org/10.1023/A:1010052126787>
- Vinson, T. , & Ericson, M. (2013). The social dimensions of happiness and life satisfaction of Australians: Evidence from the World Values Survey. *International Journal of Social Welfare*, 23(3), 240–253. doi:10. 1111/ijsw. 12062
- Voltmer, K. , Selvik, K. , & Høigilt, J. (2021). Hybrid Media and Hybrid Politics: Contesting Informational Uncertainty in Lebanon and Tunisia. *The International Journal of Press/Politics*, 26(4), 842-860. <https://doi.org/10.1177/1940161221999266> (Original work published 2021)
- Vural, M. (2003). *İslam felsefesi sözlüğü*. Ankara: Elis.
- Wang, H., Cheng, Z., & Smyth, R. (2019). Consumption and happiness. *Journal of Development Studies*, 55(1), 120–136.
- Wang, M. , & Wong, M. C. S. (2013). Happiness and Leisure Across Countries: Evidence from International Survey Data. *Journal of Happiness Studies*, 15(1), 85–118. doi:10. 1007/s10902-013-9417-z

- Wang, P., Wang, M., & Jin, Y. (2015). Does consuming more make you happier? Evidence from Chinese panel data. *Social Indicators Research*, 121(3), 471–496.
- Welsch, H. (2002). Preferences over prosperity and pollution: Environmental valuation based on happiness surveys. *Kyklos*, 55(4), 473–494. <https://doi.org/10.1111/1467-6435.00194>
- Welsch, H. (2006). Environment and happiness: Valuation of air pollution using life satisfaction data. *Ecological Economics*, 58(4), 801–813. <https://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2005.09.006>
- Welzel, C. , & Inglehart, R. (2010). Agency, values, and well-being: A human development model. *Social Indicators Research*, 97(1), 43–63. <https://doi.org/10.1007/s11205-009-9557-z>
- White, H. (1982). Maximum Likelihood Estimation of Misspecified Models. *Econometrica*, 50(1), 1–25.
- WHO (2020). Turkey’s response to covid-19: first impressions. WHO Regional Office for Europe, Copenhagen.
- WHO. (2021). COVID-19 Dashboard: Ukraine Country Overview. <https://covid19.who.int/region/euro/country/ua>
- WHO. (2022). Global Health Observatory – Health Workforce Statistics.
- Wilkinson, R. G. , & Pickett, K. (2009). The spirit level: Why more equal societies almost always do better. Allen Lane.
- Williams, R. (2006). Generalized Ordered Logit/Partial Proportional Odds Models for Ordinal Dependent Variables. *The Stata Journal*, 6(1), 58–82.
- Winkelmann, L., & Winkelmann, R. (1995). Happiness and unemployment: A panel data analysis for Germany. *Applied Economics Quarterly*, 41(4), 293–307.
- Winkelmann, L., & Winkelmann, R. (1998). Why are the unemployed so unhappy? Evidence from panel data. *Economica*, 65(257), 1–15.
- World Bank (2024a). Poverty and Inequality Platform (version 20240627_2017 and 20240627_2011) [Data set]. World Bank Group. .
- World Bank (2024b). World Development Indicators. (Data set). World Bank Group.
- World Bank. (2016). The cost of air pollution: Strengthening the economic case for action. World Bank Group. <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/25013>
- World Bank. (2020). Zambia Education Sector Performance Report.
- World Bank. (2021a). Kenya Economic Update: Navigating the Pandemic.
- World Bank. (2021b). Mali: Economic Overview
- World Bank. (2021c). MENA Economic Update. <https://www.worldbank.org/en/region/mena>
- World Bank. (2021d). Social Protection in Africa Overview.

- World Bank. (2023). World Development Indicators. Retrieved from <https://databank.worldbank.org>
- World Values Survey Association. (2023). World Values Survey Wave 7 (2017–2022). Retrieved from <https://www.worldvaluessurvey.org>
- Xu, J. , & Roberts, R. E. (2010). The power of positive emotions: It's a matter of life or death—Subjective well-being and longevity over 28 years in a general population. *Health Psychology*, 29(1), 9–19.
- Yalvaç Arıcı, H. (2020). Mutluluk tarihi. *Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 9, 217-243.
- Yılmaz, A. (2020). Yaşam memnuniyeti ve yaşam memnuniyetini etkileyen faktörlerin sıralı lojistik regresyon analiziyle incelenmesi / Investigation of factors affecting life satisfaction and life satisfaction with ordered logistic regression analysis (Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü). YÖK Tez Merkezi.
- Yushkina, Y. (2010). The determinants of happiness and its changes: An empirical analysis based on panel data from Russia. (Master's Thesis, Amherst College).
- Zhang, X. , Zhang, X. , & Chen, X. (2017). Happiness in the air: How does a dirty sky affect mental health and subjective well-being? *Journal of Environmental Economics and Management*, 85, 81-94. <https://doi.org/10.1016/j.jeem.2017.04.001>
- Zhang, Y., & Xiong, Y. (2015). Consumption structure and subjective well-being: Evidence from Chinese micro-data. *Social Indicators Research*, 123(3), 849–869.